

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1938-1950 DÖNEMİ TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

Hazırlayan
Fikret ÇİFTÇİ

MALATYA-2021

**T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

1938-1950 DÖNEMİ TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Fikret ÇİFTÇİ

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ**

MALATYA-2021

ONUR SÖZÜ

Prof.Dr. Mehmet KARAGÖZ'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım **"1938-1950 DÖNEMİ TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ"** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Fikret ÇİFTÇİ

ÖNSÖZ

Türkiye, Lozan'dan kalan meseleleri çözüme kavuşturduktan sonra barışçıl bir politika takip ederek toplumsal hayatın düzenlenmesi ve ekonomik kalkınmaya ağırlık verdi. Birinci Dünya Savaşının galiplerinden Fransa ise imzalanan anlaşmalarla Avrupa'da tesis edilen barış ve statükonun muhafazası için çaba harcadı. Barış ve istikrarın devamından yana olan iki ülke, Lozan'dan kalan sorunlarını çözüme kavuşturduktan sonra ilişkilerini geliştirdiler ve barışı tehdit eden girişimlere karşı aynı safta yer aldılar. Bu kapsamda İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine Milletler Cemiyeti tarafından alınan yaptırım kararlarına katıldılar, Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerine yönelik Nyon ve Cenevre anlaşmaları çerçevesinde işbirliği yaptılar.

Avrupa'da savaşın ayak seslerinin duyulmaya başladığı 1930'ların ortasından itibaren Türkiye, İtalya'da faşistlerin iktidara gelmesi ve emperyalist niyetlerini açığa vurmasından, Fransa ise Almanya'nın Versay Antlaşması ile uygulanan kısıtlamalardan kurtulmasından büyük endişe duymaya başladı. İki ülke ilişkilerinde tesis edilen olumlu hava, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öngörmesi üzerine Hatay nedeniyle tekrar sorunlu bir döneme girdi.

Avrupa'da baş gösteren Alman ve İtalyan tehdidi, Türkiye'yi ittifak arayışına sevk ederken Fransa'yı da Ankara'yı yanında görmeye yöneltti. Bu durum, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını ve iki ülkenin İngiltere ile imzaladıkları ittifak anlaşmasıyla müttefik olmalarını sağladı. Savaşın başlamasıyla Almanya'nın ezici üstünlüğü sonucu Fransa yenilerek savaş dışı kaldı, Türkiye ise gayri muharriplik durumunu ilan etti.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi yönetenlerin temel amacı ülkeyi savaşa sokmamak ve toprak bütünlüğünü korumaktı. Bu dönemde Mihver ve Müttefik ülkelerin baskılarına rağmen bu hedefinden vazgeçmedi. Fransa'nın savaşın başında yenilmesinden sonra iki ülke ilişkileri düşük seviyede seyretti.

Tez çalışmasında Türk-Fransız ilişkileri, Hatay meselesi, Üçlü İttifak Andlaşması, II. Dünya Savaşı ve savaş sonrası ortaya çıkan Sovyet tehdidi ekseninde ele alındı. Bu çerçevede 1930'ların ortalarında Avrupa'da ortaya çıkan Alman ve İtalyan tehdidinin Türkiye ile Fransa'yı birbirine yaklaştırarak müttefik yapması, II. Dünya Savaşının başında yenildikten sonra Mihver Devletler yanlısı bir siyaset izleyen Vichy Hükümeti (Temmuz 1940-Eylül 1944) ve Müttefiklerle birlikte hareket eden de Gaulle yönetimi ile ilişkiler bu tez çalışmasının esas konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca, II. Dünya Savaşı

sonrası ortaya çıkan Sovyet yayılcılığı ile komünizm tehdidinin her iki ülke tarafından nasıl algılandığı, söz konusu tehditlerin iki ülke ilişkilerine etkisi ve Hatay'ın tekrar gündeme getirilmesi incelendi.

Araştırmamı, başından itibaren belirli aşamaya gelene kadar bana yol gösteren, ancak başka bir üniversiteye geçen hocalarım Prof.Dr. Serap TAŞDEMİR ile Prof.Dr. Sabit DUMAN'a ve onlardan sonra danışmanlık görevini üstlenme nezaketi göstererek tezimin tamamlanması için beni yönlendiren Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ'e sonsuz teşekkürlerimi arz ederim. "Tez İzleme Komitesi" toplantılarında tezimin tekemmül etmesi için önemli katkılarda bulunan hocalarım Prof. Dr. Ali ESGİN ve Doç. Dr. Yahya BAŞKAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. İnönü Üniversitesinde yaptığım Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarında her zaman desek aldığım, bilgi ve görüşlerinden istifade ettiğim merhum Prof. Dr. Salim CÖHCE'ye Allah'tan rahmet diliyorum. Ayrıca, Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivinden belge temin etmemde bana yardımcı olan yeğenim Sümeyye ÇİFTÇİ'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Fikret ÇİFTÇİ
Malatya, 2021

ÖZET

Türk-Fransız ilişkileri, Lozan'dan arta kalan meselelerin çözüme kavuşmasından sonra normale dönmesi beklenirken 1936'da Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öngörmesi üzerine tekrar sıkıntılı bir sürece girdi. Söz konusu dönemde Avrupa'da Alman ve İtalyan tehdidinin belirginleşmeye başlaması üzerine Türkiye, Batı ile ittifak kurmak isterken Fransa, aynı tehditten duyduğu büyük endişe nedeniyle Ankara'yı yanında görmek istiyordu. Uzun süren müzakereler sonunda Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti ve İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında Üçlü İttifak Anlaşması imzalandı.

İkinci Dünya Savaşının başında Fransa ve İngiltere, Alman ve Sovyet güçlerini destekleyen kaynakları tahrip etmek maksadıyla Bakü'nün bombalanmasını planladılar. Uygulanmayan bu plan, Almanya tarafından Fransa'nın işgali sırasında ele geçirildi, tahrif edilerek yayımlandı ve Türkiye ile Sovyetler arasında bir krize neden oldu. İtalya'nın savaşa girmesi üzerine İngiltere ve Fransa Ankara'dan savaş ilan etmesini talep ettiler. Türkiye, ittifak anlaşmasının 2 numaralı protokolünü ileri sürerek savaşa girmede ve gayri muharpilik durumunu ilan etti.

Almanya karşında yenilen Fransa'da Mareşal Petain Vichy Hükümetini kurarken, mücadelenin sürdürülmesinden yana olan General de Gaulle tarafından da İngiltere'de "Hür Fransa" kuruldu. Söz konusu yönetimler arasında başlayan mücadele Türkiye'de de cereyan etti. Savaş süresince Ankara, resmi hükümet olması nedeniyle Vichy Yönetimi ile ilişkilerini sürdürdü. Bu dönemde Türkiye ile Fransa arasında, Vichy'nin Kilikya üzerinde hak iddia etmesi, Suriye'deki birliklerine Türkiye üzerinden malzeme nakli ve Beyrut'ta bulunan Fransız donanmasına ait bir filotillanın Türkiye'ye sığınması konuları gündeme geldi. Türkiye, Vichy Hükümeti ile ilişkilerini sürdürürken Hür Fransa Hareketini yakından takip etti. Müttefiklerin cephedeki başarılarına paralel olarak Türkiye, Vichy Hükümeti ile ilişkilerini zayıflatırken de Gaulle tarafından kurulan Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ile ilişkilerini artırdı ve Müttefiklerle birlikte söz konusu hükümeti resmi olarak tanıdı.

Savaş sonrası her iki ülke, Sovyet yayılmacılığını ve komünizmi tehdit olarak algılamakla Fransa'da Komünist Partisi'nin oylarını arttırması ve Türkiye karşıtı uygulamaları Ankara tarafından endişe ile takip edildi. Suriye, bağımsızlığını elde

ettikten sonra Hatay'ı geri talep ederken stratejik önem nedeniyle başta Fransa olmak üzere büyük güçler bölgeye ilgi duydular.

Anahtar Sözcükler: Hatay, Üçlü İttifak Andlaşması, İkinci Dünya Savaşı, Bakü, Vichy Hükûmeti, Hür Fransa, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükûmeti, Fransız Komünist Partisi,

ABSTRACT

While the Turkish-French relations were being expected to return to normal after the resolution of the remaining issues from the Lausanne, the troubled period had been started again in 1936 when predicted France was to liberate Syria. In that period, Turkey, wanted to establish an alliance with the Western Countries and France wanted to see Ankara as an alliance because great concern over German and Italian threat had been started to become evident in Europe. France, at the end of prolonged negotiations, agreed to the annexation of Hatay to Turkey and the Triple Alliance Agreement was signed between the UK, France, and Turkey.

At the beginning of World War II, France and Britain planned to bombard Baku to destroy the resources that support the German and Soviet forces. The unapplied plan was seized during the invasion of France, disseminated falsified plan by Germany, and caused a crisis between the Soviet Union and Turkey. After Italy entered the war, Britain and France had been demanded from Ankara to declare war. Turkey refused entering the war according to Protocol No.2 of the Mutual Assistance Pact and declared the non-combatant status.

While Marshal Petain was trying to establish the Vichy Government in France, defeated by Germany, General de Gaulle, who was in favor of continuing the struggle, founded the "Free France" in England. The fight between these two administrations took place also in Turkey. Ankara, during WWII, maintained relations with the Vichy Administration as the official government. Issues that came up during this period between Turkey and France were Vichy Government claim on Cilicia, transport supplies to the French troops in Syria via Turkey, and harboring a French navy flotilla in Beirut to Turkey. Turkey, while maintaining relations with the Vichy Government, had also closely followed Free France. Turkey, weakening the relations with the Vichy government in parallel with the success of the Allies at the battlefield, had increased its relations with the Provisional Government of the French Republic founded by General de Gaulle and recognized this government officially at the same time with Allies.

Both countries perceived Soviet expansionism and communism as a threat after the war. In France, increase number of votes of the Communist Party and some anti-Turkey practices were followed by Ankara with concern. While Syria was demanding

Hatay back after gaining its independence, great powers, especially France, were interested in the region due to its strategic importance.

Keywords: Hatay, Triple Alliance Agreement, World War II, Baku, Vichy Government, Free French, Provisional Government of the French Republic, French Communist Party.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞINA GİDEN SÜREÇTE TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

1.1. Hatay Meselesinin Ortaya Çıkması ve Çözümü	20
1.1.1. İskenderun'un Fransa Tarafından İşgali	20
1.1.2. İskenderun ve Antakya'nın Milli Sınırlar Dışında Kalması.....	22
1.1.3. Fransa'nın Suriye'yi İşgali ve İskenderun Sancağının Durumu.....	26
1.1.4. Hatay Meselesinin Ortaya Çıkması.....	30
1.1.5. Hatay Devleti'nin Kurulması ve Türkiye'ye Katılması	34
1.2. Türk-Fransız Müşterek Beyannamesi ve Türk-İngiliz-Fransız İttifak Andlaşması.....	41
1.2.1. Türkiye'nin Güvenlik Endişesi ve İttifak Arayışı.....	41
1.2.2. Fransa'nın Güvenlik Endişesi ve Türkiye'yi Yanına Çekme Çabası	45
1.2.3. Türk-İngiliz Müşterek Beyannamesi	49
1.2.4. Türk-Fransız Müşterek Beyannamesi	51
1.2.5. 19 Ekim 1939 Tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifak Andlaşması.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ: FRANSA'NIN SAVAŞ DIŞI KALMASINA KADAR

2.1. Müttefiklerin Bakü'ye Yönelik Harekât Planı ve Türkiye	58
2.1.1. Bakü'ye Yönelik Bir Harekât Düzenlenmesi Fikrinin Ortaya Çıkması	58

2.1.2. Bakü Harekât Planına Yönelik Çalışmalar ve Yapılan Hazırlıklar	60
2.1.3. Bakü Harekât Planı ve Türkiye'nin Durumu	69
2.2. Bakü Harekât Planının Almanya Tarafından Ele Geçirilmesi ve Doğurduğu Sonuçlar.....	72
2.2.1. Planının Almanya Tarafından Ele Geçirilmesi ve Yayımlanması	72
2.2.2. Bakü'ye Yönelik Saldırı Planına Sovyetlerin Gösterdiği Tepki.....	74
2.2.3. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli'nin Görevden Alınması	79
2.3. İkinci Dünya Savaşı Başında Fransa'nın Türkiye'den Talepleri.....	81
2.3.1. İtalya'nın Savaşa Girmesine Kadar Fransa'nın Talepleri	81
2.3.2. İtalya'nın Savaşa Girmesinden Sonra Fransa'nın Talepleri.....	84
2.3.3. Türkiye'nin Gayri Muhariplik Durumunu İlan Etmesi	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ: VİCHY HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

3.1. Fransa'da Yeni Hükümetin Kurulması ve Türkiye Üzerinden Askeri Birlik ve Malzeme Geçirme Talebi.....	91
3.1.1. Fransa'da Vichy Hükümetinin Kurulması.....	91
3.1.2. Almanya'nın Irak'a Askeri Malzeme Geçirme Girişimi	94
3.1.3. Türkiye'nin Güney'den Tehdit Beklentisi ve Müttefiklerin Suriye'ye Harekât Planlamaları	99
3.1.4. Fransa'nın Suriye'ye Askeri Birlik ve Malzeme Geçirme Talebi	103
3.2. Fransız Amirali Darlan'ın Türkiye'ye Yönelik Açıklamaları ve Sebep Olduğu Gerginlik	106
3.2.1. Amiral Darlan ve Türkiye'ye Yönelik Açıklamaları.....	106
3.2.2. Açıklamalara Türk Basını Tarafından Gösterilen Tepki	109
3.2.3. Açıklamalara Resmi Çevrelerce Gösterilen Tepki	111
3.2.4. Fransa'nın Gerginliği Yatıştırma Çabaları.....	113
3.3. İkinci Dünya Savaşı Süresince Türkiye'ye Sığınan Fransız Gemi ve Askeri Personeli	115
3.3.1. Fransa'nın Yenilmesinden Sonra Donanmasının Akıbeti	115
3.3.2. Türk Karasularında Saldırıya Uğrayan Fransız Gemileri	118

3.3.3. Beyrut'tan Kaçan Fransız Filotillasının Türkiye'ye Sığınması.....	120
3.3.4. Sığınan Fransız Gemilerin Türkiye Tarafından Satın Alınması.....	125
3.3.5. Fransız Enternelerine Türkiye Tarafından Yapılan Harcamalar	129
3.4 Türkiye ile Fransa Arasında İmzalanan 25 Milyon İngiliz Liralık Kredi Anlaşmasının Ödenmesinde Yaşanan Anlaşmazlık	133
3.4.1. Türkiye İle Fransa Arasında İmzalanan 25 Milyon İngiliz Liralık Kredi Anlaşması.....	133
3.4.2. Kredi Karşılığı Yapılan Yardım Tutarının Tespitinde Ortaya Çıkan Anlaşmazlık	135
3.4.3. Kredinin Geri Ödenmesinde Anlaşma Sağlanması	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ: SAVAŞAN FRANSA HAREKETİ İLE İLŞKİLER

4.1. Savaşan Fransa Hareketinin Ortaya Çıkması ve Türkiye'deki Faaliyetleri.....	141
4.1.1 Fransa'nın Yenilmesi ve Savaşan Fransa Hareketinin Ortaya Çıkması	141
4.1.2. Savaşan Fransa Hareketinin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Vichy Büyükelçisinin Engelleme Çabaları	145
4.1.3. Fransa'nın Tamamının İşgal Edilmesi ve Vichy Hükümetinin Egemenliğinin Kısıtlanması	148
4.2. Türkiye ile Hür Fransa Hareketi Arasında İlişki Kurulması ve Vichy Hükümeti ile İlişkilerinin Zayıflaması.....	150
4.2.1. Hür Fransa Hareketi'nin Güçlenmesi ve Türkiye'ye Temsilci Göndermesi.....	150
4.2.2. Türkiye'nin Vichy Hükümeti İle İlişkilerinin Zayıflaması.....	153
4.2.3. Türkiye'nin Savaşan Fransa Nezdinde Cezayir'e Konsolos Görevlendirme Düşüncesi ve Vichy'nin Engelleme Çabaları.....	157
4.3. Türkiye Tarafından Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin Tanınması	160

4.3.1 Türkiye Tarafından Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Temsilcisinin Resmi Olarak Tanınması.....	160
4.3.2. Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin Türkiye Tarafından Tanınması	163
4.3.3. Türkiye'nin Yeni Fransa Yönetimine Büyükelçi Görevlendirmesi	167

BEŞİNCİ BÖLÜM

1945- 1950 DÖNEMİ TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

5.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye ve Fransa Üzerinde Sovyet Tehdidi	171
5.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Üzerinde Sovyet Baskısı	171
5.1.2. Sovyet Tehlikesine Karşı Fransız-İngiliz İttifakı	176
5.1.3. Avrupa'da Sovyet Tehdidine Karşı Daha Kapsamlı Bir Güvenlik Sistemi Arayışı.....	183
5.2. Fransa'da Komünist Partisinin Yükselişi ve Türk-Fransız İlişkilerine Etkisi	185
5.2.1. Fransa'da Komünist Partisinin Yükselişi ve Yaşanan Siyasi Kriz	185
5.2.2. Fransız Komünist Partisinin Yükselişinin Türkiye'de Endişe ile Karşılanması.....	189
5.2.3. Fransız Komünist Partisinin Türkiye Karşısı Uygulamaları ve Türk Basını Tarafından Gösterilen Tepki	196

ALTINCI BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI HATAY'IN YENİDEN GÜNDEME GELMESİ

6.1. Hatay Bölgesinin Önemi ve Ülkelerin Hatay Üzerindeki Emelleri.....	202
6.1.1. Hatay Bölgesinin Önemi.....	202
6.1.2. Almanya ve İtalya'nın Hatay'a İlgi Duymaları ve Yürüttükleri Propaganda.....	205
6.1.3. Fransız Belgelerinde İngiltere'nin İskenderun'a Yönelik Talepleri....	208
6.1.4. Sovyetler Birliğinin İskenderun'a İlgi Duyması	211

6.2. Suriye'nin Hatay'ı Talep Etmesi ve Fransa'nın Hatay'ı Tekrar	
Gündeme Getirmesi	213
6.2.1. Suriye'nin Hatay'ı Geri Alma Çalışmaları	213
6.2.2. Fransa'nın Hatay'ı Gündeme Getirmesi	219
6.2.3. Hatay Konusundaki Taleplere Türk Basını Tarafından Gösterilen	
Tepki ve Türkiye'nin İzlediği Siyaset	224
SONUÇ	231
KAYNAKÇA.....	239
EKLER	256

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ATASE	: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
DNB	: Deutsches Nachrichtenbüro (Alman Basın Bürosu)
FF	: Fransız Fransı
Gen.	: General
Gnkur.Bşk.	: Genelkurmay Başkanlığı
MAE	: Ministère des Affaires Etrangères (Fransız Dışişleri Bakanlığı)
MC	: Milletler Cemiyeti
mm	: milimetre
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfalar
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	: Türk Lirası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

XVI. yüzyıla başlayan Türk-Fransız ilişkileri, tarihi süreç içinde hep inişli çıkışlı bir süreç izlemiştir. Fransa, zayıf veya zor durumda olduğunda Osmanlı İmparatorluğu'na yanaşmış, iyi ilişkiler kurmuş ve müttefik olmuştur. Devlet olarak güçlü hissettiğinde veya Osmanlı İmparatorluğu'na ihtiyaç duymadığında ise uzak durmuş ve beklenen yakınlığı göstermemiştir.

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki siyasi ilişkilerin Fransa Kralı I. François'nın Şarlken'e 1525 yılında esir düşmesi üzerine I. François'nın annesi Louise de Savoie'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım istemesi ile başladığı ifade edilebilir. Söz konusu dönemde Kanuni, gittikçe güçlenen ve Avrupa'daki yapacağı fetihler karşısında Şarlken'i büyük tehlike olarak görmesi nedeniyle Hıristiyan dünyasını bölmek için Fransa'ya yardım etti. I. François'nın serbest kalmasından sonra Osmanlı-Fransız ilişkileri daha da gelişti ve Fransa, Osmanlı Devleti'nde daimi büyükelçi bulundurma hakkı, konsolosluk açma yetkisi gibi bir takım ayrıcalıklar elde etti.¹

İki ülke arasında başlayan ilişkiler sonucu Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir dostluk gelişti. Türkler bu dostluğa uygun siyaset takip etti. Fransızlar ise bir yandan Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurup ayrıcalıklar elde ederken diğer yandan da oluşan bu dostluğa sığmayacak uygulamalarda bulundular. II. Selim döneminde, tüm bu güvensiz tutumlarına karşın Fransa'ya yeni imtiyazlar verildi.

17'nci yüzyılda Osmanlı Devleti gerilerken Fransa, Avrupa'nın en güçlü devleti oldu. Artık Fransa, Osmanlı Devleti'nin ittifakına büyük önem vermemekteydi. Bu dönemde Fransa, Cezayir'e saldırdı, Osmanlı Devleti'nin yaptığı Girit seferinde, Girit'e yardım etti. Fransa ile yaşanan söz konusu sorunlar, Ağustos 1669'da Osmanlı Devleti'nin anılan ülkeye elçi göndermesi ve devamında kapitülasyonların genişletilerek yenilenmesi ile sonuçlandı. Fransa, Osmanlı Devleti'nin 1683'de yaptığı Viyana seferinde, Avusturya ile sürdürdüğü savaşı sona erdirdi ve bu ülkeye desteğini açıkladı.

Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetlerini sürdüren Fransa, 1798'de Mısır'ı işgal etti ve bu işgali Suriye istikametinde sürdürdü. Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere'nin desteği ile yaptığı mücadele sonucunda 1801 yılında Fransız Ordusunu Mısır'dan

---

¹Açık, E. Hilmi, Geçmişten, Günümüze Türkiye Fransa İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, ss.407-413.

çıkardı.² Yunan isyanını Rusya ve İngiltere ile birlikte destekleyen Fransa, anılan ülkelerin 1827 yılında Navarin'de Osmanlı Donanmasının batırılmasına katkıda bulundu, 6 Temmuz 1827'de imzalanan Londra Protokolü'nün uygulanması görevini üstlendi ve 1828'de Mora'ya asker çıkardı. Rusya, Yunanistan meselesinden sonra Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Osmanlı Devleti'nin 1828-1829 Osmanlı-Rus harbinden yenik çıkmasını fırsat bilen Fransa, daha önceden göz diktiği Cezayir'i 1830'da istilaya başladı.³ Cezayir'den sonra Tunus'a gözünü dikti ve 1881'de de burayı işgal etti.

Birinci Dünya Savaşı'nda farklı devletler blokunda yer alan Osmanlı Devleti ile Fransa çeşitli cephelerde savaştılar. İtilaf Devletleri, savaş devam ederken Osmanlı Devleti'nin varlığını ortadan kaldırmak ve topraklarını aralarında paylaşmak maksadıyla teati ettikleri nota ve yaptıkları karşılıklı görüşmeler sonucunda anlaşmalar imzaladılar. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden hemen sonra 4 Mart 1915'de Rusya, Çanakkale'ye yönelik bir harekâtın tasarlandığını öğrenince, Boğazlar ve İstanbul'a yönelik talebini İngiltere ve Fransa'ya bildirdi. Londra ve Paris hükümetleri, söz konusu talebi uygun karşılamakla birlikte İstanbul'un serbest liman ilan edilmesini ve her iki ülkenin Küçük Asya'daki haklarının tanınması şartıyla kabul ettiler.⁴ İngiltere, meselenin Almanya'nın yenilmesinden sonraya bırakılmasını istedi. Fransa ise, talebe karşılık Suriye ve Filistin'in kendisine bırakılmasını Rusya'ya kabul ettirdi.⁵ Çanakkale harekâtı başladıktan sonra Rusya, Boğazlar konusundaki isteklerini bir nota ile sınırları belirterek bildirdi ve Müttefiklerin Osmanlı topraklarının diğer bölgeleri üzerindeki isteklerini anlayışla karşılayacağı konusunda güvence verdi. Müttefikler, Rusya'nın bu girişimini uygun karşılamamalarına rağmen savaşın devam etmesi nedeniyle kabul etmek zorunda kaldılar.⁶

Savaşın başlamasıyla tarafsızlığını ilan eden İtalya, İtilaf ve İttifak Devletleri ile görüşmeler yaparak toprak taleplerini karşılayan tarafın safında savaşa girebileceğini

---

²Karal, E.Ziya, Osmanlı Tarihi, C.V., (8.Baskı), TTK Yayınları, Ankara 2007, ss. 29-42.

³A.g.e., ss.118-124.

⁴Gontaut-Biron, Comte R. De, Comment La France S'est Installée En Syrie (1918-1919), Librairie Plon, Paris 1922, ss. 3-4.

⁵Armaoğlu, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), (6. baskı) , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989, ss. 114-115.

⁶Şahin, İsmail, vd., "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", The Journal of Academic Social Science Studies, Sonbahar 2015, Sayı 38, ss. 246-247.

bildirmektedir.⁷ İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını paylaştıklarını ve Rusya'nın İstanbul ve Boğazları elde ettiğini öğrenen İtalya, 26 Nisan 1915'te Londra'da imzalanan bir anlaşma ile İtilaf Devletleri yanında savaşa girme karşılığında Akdeniz'de bazı haklar ile Osmanlı Devleti'ne ait bazı bölgeleri elde etti. Bu haklara ilave olarak İtalya, taraflara Türkiye Asyası'nın taksim edilmesi durumunda, Antalya bölgesinden de pay almayı kabul ettirdi.⁸

Londra Anlaşmasının (26 Nisan 1915) 9'uncu maddesinden İtilaf Devletleri'nin Anadolu'yu paylaşmayı önceden kararlaştırdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarının bölüşümü konusunda Fransa ile İngiltere arasında varılacak anlaşma, aslında tarafların daha önce müstakil olarak hazırladıkları çalışmalardan yola çıkılarak yapıldı. Söz konusu iki ülke, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki toprakları üzerindeki nüfuz bölgelerini tespit etmek amacıyla 23 Kasım 1915'te görüşmelere başladılar. Görüşmelere Fransa adına François George Picot, İngiltere adına ise Arthur Nicholson heyetlere başkanlık etti. Görüşmelerin Aralık ayında tıkanması üzerine İngiliz Hükümeti, Nicholson'un yerine Mark Sykes'ı görevlendirdi.⁹ Fransız temsilci görüşmelerde, Filistin dâhil Suriye ile İskenderun ve çevresini elde etmeyi planlarken,¹⁰ bu alanı Musul'a kadar genişletmeyi hedeflemekteydi. İngiltere ise, Rusya ile kendi etki sahası arasına bir tampon bölge oluşturmak için Fransız etki sahasını Rusya etki sahasına kadar uzatmayı tasarlamaktaydı.¹¹

Fransa ve İngiltere, 03 Ocak 1916'da istedikleri hedeflere ulaştılar. Arap İsyanı başladıktan sonra yürürlüğe girecek¹² anlaşmaya son şeklini vermek ve Rusya'nın da onayını almak için iki ülke temsilcileri Petrograd'a gittiler. Petrograd'da yapılan görüşmeler sonucunda Rusya, isteklerinin önemli kısmını elde etti.¹³ Mark Sykes ile Georges Picot arasında varılan mutabakat, İngiliz Dışişleri Bakanı ile Fransa'nın Londra

---

⁷Armaoğlu, 1989, s. 116.

⁸ Londra Anlaşması Madde 9, “ ... Türk Asyasının tamamıyla taksimi halinde İtalya'nın da Akdeniz havzasında bunlara denk değerde toprak almaya hakkı olacağını onaylarlar. Bu toprak parçası, İtalya'nın bugün birtakım çıkar ve haklar kazanmış bulunduğu ve İtalyan İngiliz sözleşmesini gerektiren Antalya vilayetinin bitişiğindeki bölgelerdir...”. (Turan, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi 1.Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, (3. basım), Bilgi Yayınevi, Ankara 2008, ss.68-69).

⁹Fromkin David, Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922, (çev., Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 1993, s. 181.

¹⁰Şahin, İsmail, vd., s. 248.

¹¹Fromkin, 1993, ss.183-185.

¹²A.g.e., ss.183-185.

¹³Şahin, İsmail, vd., 2015, ss. 255-256.

Büyükelçisi arasında teati edilen mektuplar sonucunda, 16 Mayıs 1916 tarihinde geçerli hale geldi.¹⁴ Böylece Fransa, Sykes-Picot Anlaşması ile Suriye, Lübnan ve Güney Anadolu'yu elde etti.

İtilaf Devletleri, bu paylaşımı yaparken, kendilerine destek olacak ülkelere de toprak vermeyi ve onları kendi hedeflerine ulaşmak için kullanmayı ihmal etmediler. Bu kapsamda Fransa'nın, Osmanlı toprakları üzerindeki nüfuz bölgelerini tespit için görevlendirdiği temsilci Georges Picot, Ermenilerin temsilcisi Bogos Nubar ile Ekim 1916'da Londra'da bir anlaşma imzaladı. İngiliz yetkili Mark Sykes'in huzurunda imzalanan anlaşmaya göre Ermeni gönüllülerinden oluşacak Doğu Lejyonu, Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılacaktı. Fransa, Ermenilerin bu hizmetleri karşılığında, zaferden sonra kendi koruması altına girecek Kilikya'ya otonomi verecekti.¹⁵

Fransa'nın talebi doğrultusunda Ermeniler, Kıbrıs'ta üç bin kişiden oluşan bir birlik kurdular. Doğu Lejyonunun üç taburunu oluşturacak birlik, Fransız komutanlar tarafından eğitildi ve Filistin muharebelerinde kullanıldı. Mondros Mütarekesinden sonra bir tabur daha oluşturuldu. Fransız Hükümeti, "Ermeni Lejyonu" ismini verdiği dört taburluk bu kuvveti, Kilikya'nın işgalinde ve Milli Kuvvetlere karşı yürüttükleri savaşta kullandı.¹⁶

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri, silahlı çatışmaya son veren anlaşmayı 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros'ta imzaladılar. İtilaf Devletleri mütarekeden hemen sonra işgallere başladılar. Bu kapsamda İngiltere, 8 Kasım 1918 tarihinde Musul'a girerek hükümet konağına zorla İngiliz bayrağını çekti ve 15 Kasım 1918'de ise Musul şehrinin tamamını ele geçirdi.¹⁷ Aynı tarihlerde İngilizler, İskenderun Limanına Fransız harp gemisi ile geldi ve 9 Kasım'da şehre asker çıkardı. Bu gelişmeyi Fransızların, 11 Kasım'da Dörtyol'u, 17 Aralık'ta Mersin'i ve devamında da 27 Aralık'ta Toros tünelleri, Tarsus, Adan ve Pozantı bölgelerini ele geçirmeleri takip etti. Fransızlar Güney Anadolu'yu Ermenilerden¹⁸ oluşan birliklerle işgal etti. İngilizler, Çukurova'nın

---

¹⁴Gontaut-Biron, 1922, s. 14.

¹⁵Paillares, Michel, Le Kémalisme Devant Les Alliés, Bosphore Yayınları, Paris 1922, ss.320-322.

¹⁶A.g.e., ss. 323-324.

¹⁷La Question De Mossoul De La Sıgnature Du Traite D'armistice De Moudros (30 Octobre 1918 au 1re Mars 1925), İstanbul 1925, Belge 26 ve 33.

¹⁸Suriye ve Kilikya Kuvvetleri Başkomutanı General Gouraud'ya göre emrindeki altı taburdan üçü Ermenilerden oluşmaktaydı. Başbakan Briand'ın talimatıyla 1916 yılında kurulan Ermeni Alayına Türkler "Ermeni İntikam Alayı" adını vermişlerdi. Fransa, Kilikya'da Ermeni politikası izlemiştir.

istilasından sonra 1 Ocak 1919'da Antep, 22 Şubat 1919'da Maraş ve 24 Mart 1919'da Urfa'yı işgal ettiler.¹⁹

İtilaf Devletleri, Anadolu'nun diğer stratejik bölgelerine de asker sevk ederek kontrol altına aldılar. Bu kapsamda Fransızlar, Doğu Trakya demiryollarını 9 Kasım'da, Çanakkale Boğazını 6-12 Kasım'da İngilizlerle birlikte işgal etti ve 13 Kasım 1918'de Dolmabahçe önüne demirleyen İtilaf donanması içinde de gemi bulundurdu. Osmanlı başkentine 12 Kasım'da ilk getirilen işgal kuvveti de bir Fransız tugayı oldu. Yine Fransızlar, İngiliz kuvvetleriyle birlikte 1 Şubat 1919'da Kasaba Aydın demiryolunu kontrol altına aldı.²⁰ Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı General Franchet d'Esperey'in, 23 Kasım 1918'deki küstahça tavırları, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girdiği kapıdan iki siyahinin dizginlediği beyaz bir at ile 8 Şubat'ta şehre girmesi ve zafer alayı tertip etmesi; azınlıkları yüreklendirirken Türk Milleti'nde büyük üzüntü ve nefrete sebep oldu. Fransızlar, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri kuvvetleri ile birlikte İstanbul'un işgalinde de yer aldı.

İtilaf Devletleri tarafından yapılan işgaller, savaş sırasında imzalan anlaşmalara uygun yapılmadı. İngiltere, Rusya ile sınıra sahip olmamak için Musul'u tampon bölge oluşturması maksadıyla paylaşımında Fransa'ya vermişti. Rusya'nın savaştan çekilmesi üzerine İngiltere, Musul bölgesini petrol nedeniyle elde etmek istedi. İngiltere, bunu sağlamak maksadıyla ateşkes anlaşması imzalandığında Irak cephesinde, Musul'un 30 km. güneyinde bulunan birliklerini ileri harekâta devam ettirerek Musul'u ele geçirdi.²¹ Bununla birlikte söz konusu bölgeyi elde etmede, Fransa'ya karşı bir koz olarak kullanmak amacıyla Çukurova'yı geçici olarak işgal etti. İngiltere, Fransa'nın duruma tepki göstermesi üzerine Çukurova bölgesinden Musul'un kendisine verilmesi ve Filistin'de nüfuzunun tanınması karşılığında çekileceğini bildirdi. İki ülke arasında başlayan görüşmeler neticesinde, önce 26 Nisan 1919'da Long-Berenger Petrol Anlaşması imzalandı, müteakiben Temmuz 1919'da Llyod George ve Clemenceau arasında yapılan görüşmeler çerçevesinde bir memorandum hazırlandı. Memorandum,

---

Fransız kamuoyu izlenen bu politikayı, bölgenin sükûnetini bozan ve Türk-Fransız savaşlarını doğuran neden olarak görmüştür. (Akyüz, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, TTK Basımevi, Ankara 1988, ss.180-181).

¹⁹Yavuz, Bige, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, TTK Basımevi, Ankara 1994, ss. 7-8.

²⁰Turan, 2008, ss.81-83.

²¹La Question De Mossoul De La Signature Du Traite D'armistice De Moudros (30 Octobre 1918 au 1re Mars 1925), 1925, Belge 26 ve 33.

15 Eylül'de Dörtler konseyine (İngiltere, Fransa, ABD, İtalya) sunuldu ve üzerinde yapılan görüşmeler sonucunda, 17 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi olarak da bilinen İngiliz-Fransız Anlaşması imzalandı.²²

İmzalanan anlaşmaya göre, Fransız etki alanına bırakılan bölgedeki İngiliz birlikleri, Fransız birlikleri tarafından değiştirilecekti. Bu değişime Urfa, Antep, Maraş ve Adana Vilayetleri dâhildi.²³ Buna karşılık Filistin ve Musul dâhil Mezopotamya İngiltere'de kalacaktı.²⁴ Anlaşmanın imzalanmasından sonra Fransa, "Fransa'nın Suriye ve Ermenistan'daki Yüksek Komiserliği" olarak adlandırdığı Suriye ve Adana bölgesindeki komiserliğinin ismini "Fransa Cumhuriyeti'nin Suriye ve Kilikya'daki Yüksek Komiserliği" olarak değiştirdi ve Yüksek Komiser olarak görev yapan Georges Picot'nun yerine General Gouraud'yu atadı. General Gouraud, aynı zamanda Fransa'nın Doğu'daki ordularının başkomutanlığını da yürütecekti.²⁵

Fransa, Suriye İtilafnamesinin kabul edilmesinden sonra Sykes-Picot Anlaşması ile kendisine verilen bölgeleri İngiltere'den devralmaya başladı. Bu kapsamda; 30 Ekim 1919'da Maraş'ı devralan Fransız işgal kuvveti arasında Ermeni Legion D'orient alayından 400 kadar Ermeni'den müteşekkil bir tabur bulunmaktaydı. Urfa'ya 30 Ekim 1919'da giren Fransız askerleri arasında Türkçe şarkı söyleyenlerin bulunması, söz konusu kuvvet içinde Fransız üniforması giymiş Ermenilerin olduğunu göstermekteydi. Antep şehrini 5 Kasım 1919 günü İngilizlerden devralan Fransız kuvvetleri arasında bir Ermeni taburu bulunmaktaydı.²⁶

Ermeniler, Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın İngiliz işgali altında bulunduğu dönemde İngilizlerin desteği ile bölgedeki Müslüman halka baskı ve zulüm uyguladı. Her ne kadar İngilizler, Ermenilere bu uygulamalarında destek verseler de aşırıya kaçmalarına da müsaade etmedi. Ayrıca İstanbul Hükümeti de işgal altındaki bölge halkına sürekli talimat göndererek İngilizlerle şikâyetle konu olacak olay yaşanmamasını istedi. Bölge insanı, İngilizlerden ziyade Ermenilerin uygulamalarından şikâyetçiydi. Suriye İtilafnamesi'nden sonra bölgeyi Fransızlara devredeceklerinin kesinleşmesi

---

²²T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, C.IV., Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, ss. 60-61.

²³Redan, Pierre, La Cilicie Et Le Probleme Otoman, Gsuthier-Villards, Paris 1921, s.88.

²⁴T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, ss. 60-61.

²⁵Redan, 1921, s.88.

²⁶T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, ss. 65-72.

üzerine İngilizler, baskıları büyük ölçüde azaltıp daha serbest bir yönetim sergiledi.²⁷ Bu nedenle bölge halkı tarafından İngilizlere karşı herhangi bir direniş sergilenmedi. Fransız kuvvetleri şehirleri devraldıktan sonra söz konusu kuvvetlerin bir parçasını oluşturan Ermenilerin, halkın kutsal değerlerine ve onuruna dokunan uygulamaları, Fransızlara karşı büyük bir tepkinin oluşmasını sağladı. Ermenilerin uygulamalarının katliama dönüşmesi, bölge halkının örgütlenmesine ve savunma önlemleri almasına neden oldu.²⁸

Fransa, 1919 yılı sonu itibariyle Anadolu'da en çok yatırımı olan ülke olmanın yanında aynı zamanda Suriye'de mandater devlet olması dolayısıyla Türkiye ile sınırdışı. Fransa, Türkiye ile doğrudan temasa geçmesini gerekli kılan bu durum nedeniyle Milli Mücadele devam ederken Ankara ile görüşmenin yollarını aradı. Bu kapsamda, Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri George Picot, Mustafa Kemal Paşa ile 7 Aralık 1919'da Sivas'ta görüştü. Görüşmede Mustafa Kemal Paşa, işgalin sona erdirilmesini aksi takdirde Türklerin sonuna kadar mücadele edeceğini bildirdi. Yüksek Komiser ise Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını desteklediğini ve Ermenilerden de işgal ettikleri bölgelerden çekilmelerini istediğini ifade etti. Picot, Anadolu'da Fransa'ya iktisadi ayrıcalıklar verilmesi durumunda Adana, Antep ve Urfa'nın Türklere devredilebileceğini ve Fransa'nın bu tutumu İtilaf Devletleri tarafından örnek alınarak işgallere son verilebileceğini ilave etti.²⁹ Yapılan görüşmelerden bir sonuç elde edilemedi.

Fransa, Picot tarafından yapılan girişimlerden olumlu bir sonuç alamaması üzerine Nisan 1920'de Kardinal Dubois'ı görevlendirdi ancak Ankara Hükümeti bu kişiyle görüşmeyi kabul etmedi. Daha sonra Mayıs ayında İstanbul'dan Ankara'ya gelen iki kişilik heyet de bir sonuç alamadı. Başka bir Fransız heyeti, 21-22 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'da görüştü. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Fransızların

---

²⁷Şıvgın, Hale, "Güney Cephesi'nin Değerlendirilmesi", Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayımillie, Düzenli Ordu ve Cepheler, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2014, ss. 18-19.

²⁸Diyarbakır'da konuşlu 13'üncü Kolordu Komutanı Kurmay Albay Ahmet Cevdet; Fransız işgal kuvvetlerindeki askerlerin çoğunun Ermeni olduğunu ve bunların bölgeyi koruma yerine bilakis bölgeye müdahale için vesile aramaya başladıklarını ve olay çıkarmak için tecavüzlerden geri durmadıklarını Harbiye Nezareti ile Sivas'ta bulunan 3'üncü Kolordu Komutanlığına bildirmiştir. (T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, C.IV., Güney Cephesi, 2009, ss. 72-73).

²⁹Yalçın, E. Semih, Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti, (4. baskı), Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.49; Adil Dağıstan, "Millî Mücadele'de Türk-Fransız İlişkileri (1918-1921)", *Tükler Ansiklopedisi*, C.XVI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.275.

ülkeden tamamen çekilmelerini istedi. Fransız heyeti, bu konuda yetkili olmadığını belirterek ülkelerinin yönetimine başvurmak için Paris'e gitme talebini ilettiler. Bu arada heyetin daha kalıcı bir anlaşma imzalama yetkisi almak amacıyla Fransa'ya gitmesinden önce 23 Mayıs 1920'de Ankara Hükümetiyle heyet arasında 20 günlük ateşkes anlaşması imzalandı.³⁰

Fransa'nın İstanbul Hükümeti yerine Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşüp ekonomik ayrıcalık karşılığı Anadolu'dan çekilebileceklerini ifade etmesi, Anadolu'daki mücadeleyi kontrol etmeye başlayan Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü tanımaya başladığını göstermektedir. Ancak Fransa'nın Anadolu'dan çekilmeye niyetinin olmadığı, zaman kazanmak ve Fransız birlikleri üzerindeki baskıyı azaltma arayışı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Fransa, bir yandan Anadolu'nun güneyindeki çatışmalar için ateşkes anlaşması imzalarken, diğer yandan da işgalleri sürdürmektedir. Fransa bu kapsamda, 8 Haziranda Zonguldak Ereğli'sine asker çıkararak bölgedeki kömür havzasını işgal etti. Bu gelişme üzerine güneyde tesis edilen ateşkes uzatılmadı ve çatışmalar tekrar başladı. Fransa'nın ateşkes anlaşması ile Ankara Hükümetini oyaladığı ve Anadolu'dan çekilmeye niyetinin olmadığını, 10 Ağustos 1920'de imzalanan İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki çıkar bölgelerini tespit ettikleri Sevres Antlaşmasında da görmekteyiz. Söz konusu antlaşma ile yapılan paylaşımda Kilikya Fransız etki alanı olarak belirlendi.

Milli Kuvvetlerin I. İnönü Muharebesinde (6-11 Ocak 1921) elde ettiği başarılı sonuç üzerine Sevres Antlaşması hükümlerinde değişiklik yapılması için toplanan Londra Konferansı'ndan (27 Şubat-12 Mart 1921) bir sonuç elde edilemedi. Ancak Ankara Hükümetinin konferanstaki temsilcisi Bekir Sami Bey, üç büyük devlet ile birer anlaşma imzaladı. Bekir Sami Bey ile Fransız Başbakanı Aristide Briand arasında imzalanan 09 Mart 1921 tarihli "Siyasi, askeri, ekonomik nitelikli ve Türkiye-Suriye sınırını saptayan" Türk-Fransız Anlaşmasına göre; iki taraf arasındaki çatışmalar durdurulacak, esirler iade edilecek, Fransızlar Kilikya'nın önemli bölümünü boşaltacak

---

³⁰Fransız heyet Başkanı İstanbul'a giderek, ateşkes koşullarını Paris'e bildirip onayını alır. Onay 28 Mayıs'ta Ankara'ya bildirilir. Anlaşma koşulları: iki taraf arasındaki düşmanca davranışların durdurulması, 29 Mayıs'ta, gece yarısı başlayacak ve 20 gün sonra sona erecek, bu süre içinde Pozantı, Sis, Antep, Maraş ve Urfa boşaltılarak kamu güvenliği Türk Jandarmasına bırakılacak, savaş tutsakları ve tutukluların karşılıklı değişimi yapılacak, Kilikya'da Fransa'ya ayrıcalık verilecek, bunun karşılığında Fransa Türk ulusal akımına karşı herhangi bir davranışta bulunmayacak, bu akımın siyasal amaçlarını gayri resmi destekleyecek. (Sonyel, R. Salahi, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız" Belleten, Ocak 1981, XLV/I (177), ss. 330-331).

ve Fransa'ya siyasi ve iktisadi ayrıcalıklar tanınacaktı. Ankara ile Paris arasında ilk resmi ve kapsamlı barış belgesi olan anlaşma, Fransa'ya ekonomik ayrıcalıklar tanınması ve Misak-ı Milli'ye aykırı olması nedeniyle Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun bulunmadı, BMM tarafından da onaylanmadı.³¹

Ankara Hükümetinin, 16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile Moskova Anlaşması imzalaması, 31 Mart-1 Nisan'da II. İnönü muharebelerinde zafer elde edilmesinden sonra Fransızlar Zonguldak'tan, İtalyanlar ise Anadolu'dan ayrıldı.

Londra Konferansı'ndan sonra yaşanan gerginliğe rağmen Fransa'nın Ankara Hükümeti ile bir anlaşma imzalama isteği devam etti. Çünkü Fransa, Anadolu'da yürüttüğü işgal girişimine karşı Türk halkının mücadeleyi bırakmayacağını ve savaşı sürdüreceğini artık anlamıştı. Aynı zamanda Fransız kamuoyu, I. Dünya Savaşı ve devamında Anadolu'nun güneyinde yürütülen savaş nedeniyle bir hayli sıkıntı yaşamaktaydı. Ayrıca Çukurova'da yürütülen harekât, ülke hazinesine önemli yük getirmekteydi. Olumsuz gelişmeler nedeniyle parlamentoda partiler arasında ya harcamaların azaltılması ya da ordunun anılan bölgeden çekilmesi tartışmaları yaşanıyordu. Özellikle Sosyalist Grup, askerî işgal harcamaları için para verilmesine karşı çıkıyordu.³²

Ayrıca Çarlık Rusya'sında yaşanan Ekim 1917 devrimi sonrası iktidara gelen yeni rejim, Fransa'nın alacaklarını reddetmiş ve Fransa'yı zor durumda bırakmıştı. Bunun yanında 16 Mart 1921'de imzalanan antlaşma ile Ankara Hükümetinin Moskova'ya hızla yakınlaştığını ve Türkiye'deki çıkarlarının tehlikeye gireceğini düşünen Fransa'nın, çıkarlarını korumak için harekete geçmesi gerekiyordu.³³ Türkiye ise, Batı Cephesinde İkinci İnönü Zaferini elde etmiş ve doğuda, Sovyetler ile Moskova Antlaşmasını imzalayarak sınırını emniyete almıştı. İnönü zaferine rağmen, batıda Yunan ordusu ilerlemeye devam etmekteydi ve söz konusu cephenin takviye edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Ankara Hükümeti, Fransa ile Anlaşma imzalamayı ve bir yandan bu bölgedeki kuvvetlerini Batı Cephesine kaydırmak diğer yandan da İtilaf Devletleri'nden biri tarafından tanınmış olmayı istiyordu.

---

³¹Paillares, 1922, ss. 349-352; Bige Yavuz, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, TTK Basımevi, Ankara 1994, ss.106-119.

³²T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, ss. 274-275.

³³Özgiray, Ahmet, "Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 1992/7(1), s.66.

Fransa'nın liberal eğilimli Başbakanı Aristide Briand, kamuoyundaki olumlu hava ve özellikle de Çukurova bölgesindeki birliklerin oluşturduğu mali yük nedeniyle Bekir Sami Bey ile Londra'da yaptığı ve Ankara tarafından kabul edilmeyen esaslar çerçevesinde görüşmeleri tekrar başlatmak istiyordu. Bu maksatla Fransa, Ankara Hükümetine başvurarak Bekir Sami-Briand Anlaşmasına yönelik önerilerini bildirmesini istedi. Türk önerisi, 18 Mayıs 1921 tarihinde Fransa'nın Adana'daki Tümen Komutanı vasıtasıyla Fransa'ya iletildi. Misak-ı Milli'ye uygun olarak hazırlanan öneri, çıkarlarına uygun olmaması ve İngiltere ile arasındaki ilişkilere olumsuz etkisi olacağı düşüncesiyle Fransa tarafından kabul edilmedi.³⁴ Türkiye ile bir an önce uzlaşmak isteyen Briand, Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı M. Henri Franklin Bouillon'u 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya gönderdi. İki hafta süren gayri resmi görüşmelere, Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa'nın yanı sıra Mustafa Kemal Paşa da bizzat katıldı.³⁵

Görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hükümeti için hareket noktasının Misak-ı Milli muhteviyatının esas olduğunu belirtti. Bouillon ise, görüşmelerde hareket noktası olarak Bekir Sami Bey'in Briand ile Londra'da yaptığı anlaşmayı esas alarak bu anlaşma muhteviyatının Misak-ı Milli'ye muhalif olan noktaları üzerinde görüşmeler yürütmenin isabetli olacağını bildirdi. Bouillon, Londra'ya giden heyet tarafından Misak-ı Milli'den bahsedilmediğini, ayrıca Misak-ı Milli ve Milli Hareketin değil Avrupa'da, henüz İstanbul'da dahi takdir edilmediğini ilave etti.³⁶ Mustafa Kemal Paşa ise bu hususu daha sonra şöyle değerlendirecekti.

Eski Osmanlı İmparatorluğundan yeni bir Türkiye Devleti vücuda gelmiştir. Bunu tanımak lâzımdır. Bu yeni Türkiye, her müstakil millet gibi hukukunu tanıtacaktır. Sevres Muahedesi, Türk milleti için o kadar meşum bir idam kararnamesidir ki, onun bir dost ağzından çıkmamasını talep ederiz.³⁷

Bunun üzerine Fransız temsilci, Misak-ı Milli'yi incelemek için zaman istedi ve daha sonra görüşmelere Misak-ı Milli'nin maddeleri üzerinden devam edildi. En fazla kapitülasyonlar ve tam bağımsızlık konuları üzerinde durulan³⁸ görüşmelere bir süre ara verildi. Fransız Temsilci, verilen arada Pozanti, Adana ve İskenderun'a gitti. Bouillon,

³⁴ Yavuz, Bige, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VIII, No:23 (Mart 1992), ss.279-286.

³⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, ss. 275-276.

³⁶ Atatürk, Kemal, Nutuk, (10.baskı), C.II., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 621.

³⁷ A.g.e, s. 622.

³⁸ A.g.e., s. 623.

bu gezi ile bölgedeki Fransız kuvvetlerinin durumunu yakından görmek istedi.³⁹ Görüşmeler devam ederken böylesi bir gezinin amacının cephedeki durumu yapılacak anlaşmaya yansıtması olsa gerek. Çünkü bu dönemde Fransa'nın doğudaki ordularının Başkomutanı General Gouraud'nun Çukurova ve İskenderun bölgesinde geniş çaplı bir harekât yapma yönündeki talebine Fransız Başbakanı Briand, "acele ve tedbirsiz operasyonlara girişmemek gereği"⁴⁰ belirtmektedir. Fransa, cephedeki birliklerin mevcut durumun muhafaza etmesini ve yapılacak yanlış harekâtlarla elde edilen kazanımlarının kaybedilmemesini istemektedir.

Ankara Hükümeti de aynı şekilde cephedeki gelişmelerin görüşmelere olumsuz etki etmemesi için cephe komutanlığını uyardı. Bu kapsamda Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Elcezire Cephesi Komutanlığına aşağıdaki emri gönderdi.

"... gelen haberlere göre Fransızların kuvvetlerini kısmen çekmekte oldukları anlaşılmıştır. Nizip ve Akçakoyunlu'ya doğru gönderilen keşif kolları aracılığıyla düşmanla temas edilerek onların kuvvet ve durumları hakkında bilgi alınması ve düşman içerilerine güvenilir kimseler gönderilerek amaç ve niyetlerinin öğrenilmesi, görüşmelere olumsuz etkiler yapacak çarpışmalara meydan verilmemesi ve bu sessizlik devresinden faydalanılarak eğitime son derece önem verilmesi"⁴¹

Nitekim Ankara'ya dönüşünde bir anlaşmaya varılamaması ve Bouillon'un hükümetini bilgilendirmek üzere Paris'e dönmesi, Güney Cephesindeki durumun Fransa lehine olmadığını ortaya koymaktadır.

Milli Kuvvetlerin, 13 Eylül 1921'de Sakarya'da zafer elde etmesi Fransa'yı Anadolu siyasetinde tam olarak değişiklik yapmaya sevk etti. Fransız Hükümeti, Ankara ile bir anlaşma tesis etmek maksadıyla Franklin-Bouillon'u Ekim 1921'de tekrar Ankara'ya gönderdi. Ankara Hükümeti de Fransa ile Misak-ı Milli'ye aykırı olmamak koşuluyla anlaşma imzalamak ve özellikle Adana, Antep ve havalisini düşman işgalinden kurtarmaya büyük önem veriyordu.⁴²

Fransa ile yapılan anlaşma görüşmeleri Yusuf Kemal Bey'den ziyade Mustafa Kemal Paşa tarafından yürütüldü. Görüşmeler sonucunda, 20 Ekim 1921'de Franklin Bouillon ile Yusuf Kemal Bey arasında imzalanan anlaşmaya göre; Fransa ile devam eden çatışmaya son veriliyor (Madde 1) ve Suriye ile olan sınır belirleniyordu (Madde

³⁹T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 278.

⁴⁰Ada, Serhan, Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 50.

⁴¹T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 278.

⁴²Atatürk, 1970, ss. 620-621.

8). Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen, İskenderun ve Antakya bölgesinin Suriye sınırları içinde kalması kabul ediliyordu. Bununla birlikte anlaşma gereği, İskenderun bölgesi özel bir yönetim rejimine sahip oluyordu. Buna göre, Türk soyundan gelen halk, kültürünü geliştirmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacak ve Türkçe resmi niteliğe sahip olacaktı (Madde 7). Ayrıca anlaşmanın 9. maddesi gereği, Suriye topraklarında kalan Süleyman Şah'ın Caber Kalesindeki türbesi çevresi ile birlikte Türk toprağı sayılacaktı.⁴³

Anlaşmanın yapıldığı sırada sadece Adana bölgesini elinde bulunduran Fransa, Anlaşmanın 3. maddesine uygun olarak iki ay içerisinde birliklerini tespit edilen sınırın Suriye tarafına çekti. Milli kuvvetler ise Fransa tarafından boşaltılan bölgelere yerleşti.⁴⁴

Fransız Hükümetinin Türkiye ile Ankara Antlaşmasını imzalaması, İngiltere'yi memnun etmedi ve Fransa'ya nota verdi. İmzalanan anlaşma, kaybedilen ekonomik çıkarlar nedeniyle Fransızlar arasında karşı çıkanlar, Meclis ve Senato'da söylenenler olmasına karşın Fransız kamuoyunda memnurluk yarattı. Fransız basını, birkaç gazete hariç elde edilen bu "diplomatik başarıdan" dolayı M. Briand'ı tebrik etti.⁴⁵

İmzalanan anlaşma, Ankara Hükümeti ile Fransa arasında olumlu bir havanın oluşmasını ve devamında karşılıklı yarı resmi temsilci görevlendirilmesini sağladı. Bu kapsamda, ilk olarak Ankara Hükümeti, 1 Aralık 1921'de Ferit (TEK) Beyi Paris'e görevlendirdi, daha sonra Fransa, 8 Haziran 1922'de Albay Louis Mouglin'i (Haziran 1922-Mayıs 1925) yarı resmi temsilci olarak Ankara'ya gönderdi. Fransa, ilk Büyükelçi olarak Albert Sarraut'yu 20 Mayıs 1925'te atayacaktır.⁴⁶

Türk Fransız ilişkilerindeki bu olumlu hava fazla sürmedi. Lozan Konferansı görüşmeleri (20 Kasım 1922-24 Temmuz 1923) sürecinde Fransa, Osmanlı borçları, ekonomi, ticaret ve gümrük işleri, kapitülasyonlar ile sağlanmış haklar ve ayrıcalıklar ile Fransız kültür, sağlık ve yardım kurumlarının muhafazası konularında yakından ilgilendiriyordu. Bu nedenle söz konusu hususlarda Türk heyetinin karşısında en başta Fransa durdu. Fransızların bu tutumu, Türk yetkililer ve kamuoyu tarafından olumlu

⁴³Soysal, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1929-1945), (3. baskı), C.I., TTK Basımevi, Ankara 2000, ss. 50-52.

⁴⁴Soysal, İsmail, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)" *Bellekten*, Ekim 1983, XLVII (188), s. 968.

⁴⁵T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 281, Akyüz, 1988, s. 208; Paillares, 1922, s. 364.

⁴⁶Soysal, 1983, s. 968.

karşılanmadı ve bu ülkeye olan güvenin kaybolmasına sebep oldu.⁴⁷ Sonuçta Fransa Lozan Anlaşmasıyla, kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye sayesinde Osmanlı Devleti üzerinde sahip olduğu üstünlüğünü Türkiye üzerinde sürdürememiştir.

Lozan'dan sonra Türkiye ile Fransa arasında çözüm bekleyen sorunlar arasında Türkiye Suriye arasındaki sınırın tespiti, Osmanlı borçları, Fransız misyoner okulları, Adana-Mersin demiryolunun satın alınması gibi meseleler bulunmaktaydı. Bu meseleler Osmanlı Devleti'nden kalan kapitülasyon sisteminden kaynaklanan meselelerdi. Fransa, bu sistemin devam etmesinden yana gözükmekteydi.⁴⁸

Lozan'dan sonra iki ülke arasındaki ilişkilerindeki ilk önemli konu Türkiye-Suriye sınırının çizilmesi oldu. Ankara Antlaşması ile tespit edilen ve Lozan'da teyit edilen Türkiye ile Suriye arasındaki sınırın kesin olarak belirlenmesi gerekiyordu. Türk Fransız ilişkilerinde yaşanan sorun nedeniyle sınır çizgisini tespit edecek komisyon Eylül 1925'te kurulabilirdiyse de mesele çözülemedi. Fransa'nın ertesi yıl, Ankara'ya Suriye Yüksek Komiserini göndermesi üzerine 18 Şubat 1926'da "Dostluk ve İyi Komşuluk" sözleşmesi paraf edildi.⁴⁹ Fransa, Avrupa'da yaşadığı sorunlar konusunda İngiltere'nin desteğini elde edebilmek için anılan sözleşmenin imzalanması için Musul meselesinin çözüme kavuşmasını bekledi. Türkiye ile Suriye arasındaki sınır sorununun çözülmesinin yanında Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkileri düzenleyen sözleşme, 30 Mayıs 1926'da Ankara'da Türk Dışişleri Bakanı ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi arasında imzalandı.⁵⁰

Lozan'dan sonra Türkiye ile Fransa arasında çözüm bekleyen sorunlardan biri de Osmanlı borçlarıydı. Söz konusu mesele birçok memleketi ilgilendirmekteydi. Ancak, Osmanlı Devleti'nde en çok yatırımı olan Fransız vatandaşlarıydı. Bu nedenle borçlar konusu en fazla Fransa'yı ilgilendiriyordu.⁵¹ Lozan Konferansı'nda borçlar konusu tam olarak çözüme kavuşturulamamış, yalnızca Türkiye ile borç tahvili sahipleri arasında yapılacak görüşmeler ile borçların nasıl ödemesinin yapılacağına tespitine karar verilmişti.⁵² Alınan karara istinaden borçların ödeme koşulları, 13 Haziran 1928'de

---

⁴⁷Gönlübol, Mehmet, vd., Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), (9. baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 84.

⁴⁸Armaoğlu, 1989, s. 325.

⁴⁹Gönlübol, 1996, ss. 85-86.

⁵⁰Soysal, 2000, ss. 289-293.

⁵¹Gönlübol, 1996, s. 87.

⁵²A.g.e., s. 87.

Paris’te yapılan bir anlaşma ile tespit edildi. Osmanlı borçlarının ödemesini kolaylaştıran anlaşma aynı zamanda Duyun-u Umumiye’nin de tarihe karışmasını sağladı. Ancak dünyada yaşanan 1929 ekonomik buhranından Türkiye’de etkilendi ve borcunu ödemede güçlüklerle karşılaştı. ABD Başkanı Hoover’ın 1931 yılında borçların ödenmesini geciktirme imkânını gündeme getirmesi üzerine Türkiye, bu durumdan yararlanmak istedi ve ödemeleri durdurdu. Bunun üzerine Fransa ile yapılan görüşmeler sonucunda 22 Haziran 1933’de yeni bir anlaşma imzalandı. Anlaşma ile Türkiye, bir önceki şartlardan daha uygun ödeme koşulları elde etti.⁵³

Osmanlı Devleti döneminde yabancı devletler, Tanzimat ve Islahat fermanları ile birlikte eğitim ve öğretim alanında da yeni imtiyazlar elde etmişlerdi. Ülkedeki yabancı okullar arasında en önemli ve en çok sayıda Fransız ortaöğretim kurumu bulunmaktaydı.⁵⁴ Türkiye’deki Fransız öğretim kurumlarının varlığı, önce 1921 Ankara Antlaşması⁵⁵ ile daha sonra İngiliz ve İtalyan kurumlarında olduğu gibi Lozan Antlaşmasına⁵⁶ ekli mektuplar ile 30 Ekim 1914’ten önce varlığı tanınmış din, öğretim, sağlık ve yardım kurumlarının bu varlıklarını kabul etti.

Türk Hükümetinin, 1923’ten itibaren yabancı okullara yönelik bir takım düzenlemeler⁵⁷ getirmesi, Fransa tarafından tepki ile karşılandı ve Türk Fransız ilişkilerinin gerilmesine yol açtı. Anılan sorunu bir iç mesele olarak gören Ankara, başka ülkelerin iç işlerine müdahalesine müsaade etmedi. Bu kararlı tutum ve çıkarılan kanun, yönetmelik ve genelgeler sonunda yabancı okullar, Türk Devleti’nin belirlediği yeni statüyü kabul etmek durumunda kaldılar.⁵⁸

Fransa ile yaşanan diğer bir uyuşmazlık ise, 02 Ağustos 1926’da Midilli adası açıklarında Türk bayrağı taşıyan Bozkurt ve Fransız bayrağı taşıyan Lotus adlı gemilerin çarpışması sonucu ortaya çıktı. Bu çarpma nedeniyle Türk yük gemisi batmış ve mürettebattan bazıları hayatını kaybetmişti. Fransız gemi İstanbul’a ulaşınca, gemi

---

⁵³Armaoğlu, 1989, s. 324.

⁵⁴Soysal, 1983, s. 975.

⁵⁵Soysal, 2000, s. 58.

⁵⁶A.g.e., s. 226.

⁵⁷1923 Türkçe derslerinin zorunlu olması, 1925 Tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenlerce okutulması, 1926 Özel Okullar yönetmeliği ve Türk makamlarına denetim yetkisi, 1931 Medeni Bilgiler dersi. (Soysal, 1983, s. 975).

⁵⁸Yalçın, 2010, s. 382.

kaptanı ihmal suçundan tutuklandı.⁵⁹ Türk makamları yaşanan kaza nedeniyle her iki geminin kaptanını mahkemeye verdi. Lotus gemisi kaptanı, kazanın uluslararası sularda meydana geldiğini ileri sürerek Türk mahkemelerinin yargı yetkisini tanımadığını ileri sürse de Türkiye her iki geminin kaptanını yargılayıp cezaya çarptırdı. Fransız Hükümeti, kendi vatandaşının görüşü doğrultusunda Ankara’da girişimde bulundu ancak bir sonuç alamadı. Bu gelişme üzerine konu Uluslararası Adalet Divanı’na götürüldü.⁶⁰ Davayı inceleyen Adalet Divanı, Fransız kaptanın Türk yasalarına göre yargılanmasının uluslararası hukuka aykırı olmadığına oy çokluğu ile karar vererek Türkiye’yi haklı buldu⁶¹ ve mesele çözülmüş oldu.

Lozan sonrası Fransa ile yaşanan diğer bir uyuşmazlık ise Adana-Mersin demiryolunun satın alınması oldu. Türkiye, kapitülasyon sisteminin kalıntılarından birini daha ortadan kaldırmak amacıyla, 10 Ocak 1929’da çıkardığı bir kanun ile bir Fransız şirketi tarafından işletilen söz konusu demiryolunu satın alma işlemlerini başlattı ve bu durumu Fransız Hükümetine bildirdi. Fransa, önce bu duruma karşı çıktı ancak Almanya’da meydana gelen siyasi gelişmeler, Balkan Paktı hazırlıkları gibi nedenlerle itirazını daha fazla sürdürmedi ve Haziran 1929’da bir anlaşmaya varılarak satın alma işlemi sonuçlandırıldı.⁶²

Türkiye ile Fransa arasındaki Lozan’dan kalan meseleler 1930 yılına kadar çözüldükten sonra iki ülke ilişkileri normale döndü. Ancak bu dönemde Avrupa’da İtalya ve Almanya gibi revizyonist ülkelerin yayılma emellerini açığa vurmaları, Türkiye ile Fransa’nın güvenlik endişesi duymasına neden oldu. Ortaya çıkan güvenlik kaygısı iki ülkeyi birbirine yaklaştırırken, 1936’da Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık vermeyi öngörmesiyle ortaya çıkan İskenderun Sancağı meselesi, Türk Fransız ilişkilerinin gerilmesine neden olacaktır.

Bu çerçevede, Hatay’ın bağımsızlığını elde ettiği ve Avrupa’da savaşın ayak seslerinin duyulmaya başladığı 1938 yılından II. Dünya Savaşından sonra Fransa’nın da desteği ile Hatay’ın Suriye siyasi partileri, basın ve kurulan teşekküllerden sonra yönetim tarafından da geri talep edildiği 1950 yılına kadar olan dönemde Türk-Fransız ilişkileri çalışıldı.

---

⁵⁹Özgiray, 1992, s. 74.

⁶⁰Soysal, 2000, s. 976.

⁶¹Özgiray, 1992, ss.74-75.

⁶² Yalçın, 2010, ss. 383-384; Armaoğlu, 1989, ss. 324-325.

Türk-Fransız ilişkilerinin 500 yıllık süreci incelendiğinde bugüne kadar Osmanlı Fransız ilişkileri, Milli Mücadele dönemi ve Hatay Meselesi konularında çok değerli bilimsel araştırmalar yapılmasına karşın özellikle II. Dünya Savaşı ve sonrası iki ülke ilişkileri üzerine bilimsel bir çalışmaya, yaptığımız araştırmalarda rastlayamadık. Anılan dönem ile ilgili yapılan çalışmalarda daha ziyade İngiltere, Almanya ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler, Türkiye'nin savaş sırasında izlediği dış politika konuları işlenmiş, özel olarak Türk-Fransız ilişkileri incelenmemiştir. Bu durum bizi söz konusu dönemi çalışmaya yönlendirdi.

II. Dünya Savaşı ve sonrası meydana gelen olayların anlaşılabilmesi ve tezde bütünlüğün sağlanabilmesi maksadıyla çalışmaya Hatay meselesi ve Üçlü İttifak Andlaşması konuları dâhil edildi. Çalışmada, Fransız mandası altında bulunan Suriye'ye Hatay konusu dolayısıyla yer verildi. Ancak söz konusu dönemdeki Suriye'deki olaylar konuyu ilgilendirdiği kadarıyla aktarıldı. Bu kapsamda çalışmamızda, 1938-1950 dönemi Türk-Fransız ilişkileri siyasi, ekonomik ve askeri boyutlardaki gelişmeleriyle ele alındı.

Bu çerçevede 1930'un son yıllarında Avrupa'da ortaya çıkan Alman ve İtalyan tehdidinin Türkiye ile Fransa'yı birbirine yaklaştırarak müttefik yapması, II. Dünya Savaşının başında yenildikten sonra Mihver Devletler yanlısı bir siyaset izleyen Vichy Hükümeti (Temmuz 1940-Eylül 1944) ve Müttefiklerle birlikte hareket eden de Gaulle yönetimi ile ilişkiler bu tez çalışmasının esas konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Sovyet yayılcılığı ve komünizm tehdidinin her iki ülke tarafından nasıl algılandığı, söz konusu tehditlerin iki ülke ilişkilerine etkisi ve Hatay'ın tekrar gündeme getirilmesi incelendi.

Türk-Fransız ilişkilerinde çalışılmamış bir dönem olan 1938-1950 yılları arasının yayımlanmamış Fransız arşiv belgelerine dayanılarak ele alınması bu tez çalışmasını özgün kılmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın yazımında kullanılan belgelerin önemli bir bölümü Paris'teki Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivinde, II. Dünya Savaşı ve sonrası döneme ait belgelerin taranması sonucunda elde edildi. Anılan belgelerin yanında birinci el kaynak olarak ATASE arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve döneme ait TBMM tutanakları kullanıldı. Ayrıca, döneme tanıklık etmiş Türk, Fransız ve Alman diplomat, asker, devlet adamlarının anıları ve Türkiye'de yayımlanan gazetelerden de

yararlanıldı. Araştırmada birinci el kaynakların yanı sıra, Türk Fransız ilişkileri ve İkinci Dünya Savaşı ile ilgili yazılmış kitaplar, makaleler ve süreli yayınlar ikinci el kaynaklar olarak kullanıldı. Kaynaklar, ya doğrudan temin edildi ya da PDF halinde elde edilerek istifade edilmeye çalışıldı.

Türkiye ile Fransa arasındaki 500 yıllık ilişki sürecinde çalışılmamış bir dönem ele alınarak söz konusu ilişkilerinin tarihsel gelişimi içindeki boşluk doldurularak tarihi bütünlüğün sağlanmasına katkıda bulunulacaktır. Ayrıca çalışma, Türkiye'nin savaşın eşiğine geldiği ve Cumhuriyet tarihimizin en önemli bölümlerinden birini oluşturan II. Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında henüz ortaya çıkmamış bazı noktaların aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın tezi şudur: II. Dünya Savaşı arifesinde Alman tehdidi nedeniyle Türkiye'yi yanında görmek isteyen ve bu maksatla Hatay'ı Türkiye'ye terk etmeye razı olan Fransa'nın, savaş sonrası söz konusu tehdidinin ortadan kalkmasıyla anılan bölgeye yönelik hedeflerinin olduğudur.

Tez, giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Türk-Fransız ilişkilerinin başlangıcından Hatay Meselesine kadar olan döneme, giriş kısmında özet olarak yer verildi. Birinci Bölümde, II. Dünya Savaşı arifesinde ortaya çıkan ve Türk Fransız ilişkilerinin gerildiği Hatay meselesi ve aynı dönemde beliren Alman ve İtalyan tehlikesi nedeniyle İngiltere ile birlikte bir ittifaka götüren süreç ele alındı. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından önce İskenderun'un Fransa tarafından işgali ve Milli sınırlar dışında kalması konusu incelendi. Aynı şekilde Üçlü İttifak Andlaşması ele alınmadan önce her iki ülkenin duyduğu güvenlik endişesi ve ittifak arayışı konularına değinildi. İkinci Bölümde, savaşın başında bir Fransız planı olan Bakü Harekât Planı ve söz konusu planın ortaya çıkması sonucu Türkiye'nin zor durumda kalması ile Almanya'nın batı Avrupa'ya taarruz etmesi üzerine Fransa'nın Türkiye'yi savaşa sokma girişimleri incelendi. Birinci ve ikinci bölümler kaleme alınırken daha ziyade ikincil kaynaklar kullanılmakla birlikte birincil kaynak olarak TBMM tutanakları, ATASE Arşiv belgeleri ve Türk, Fransız ve Alman diplomat, devlet adamları ile o döneme tanıklık etmiş kişilerin anılarından da yararlanıldı.

Üçüncü Bölümde, Fransa'nın yenilmesinden sonra kurulan Alman yanlısı Vichy Hükümeti ile ilişkiler ele alındı. Bu kapsamda ilk olarak Fransa'nın yenilmesi ve Vichy

Hükümetinin kurulması incelendi. Müteakiben Almanya'nın Irak'a ve Fransa'nın Suriye'ye askeri birlik ve malzeme geçirme talebi üzerinde duruldu. Yine aynı dönemde Vichy Hükümetinin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Amiral Darlan'ın Kilikya üzerinde hak iddia eden beyanı sonucunda ortaya çıkan gerginlik ve Türkiye'ye sığınan Fransız gemi ve askeri personel konusu ele alındı. Ayrıca Üçlü İttifak Andlaşması çerçevesinde Fransa tarafından Türkiye'ye açılan kredi ve bu kredi karşılığı yapılan askeri malzeme yardım tutarının tespitinde ortaya çıkan anlaşmazlık ve çözümü incelendi. Bu bölümde birinci el kaynakları olarak Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivi, ATASE arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri ve TBMM tutanakları kullanıldı. Vichy Hükümetinin kurulmasının incelenmesinde daha ziyade ikinci el kaynaklar kullanılırken Amiral Darlan'ın beyanı sonucu ortaya çıkan gerginliğin ele alınmasında arşiv belgelerinin yanında Türkiye'de yayımlanan gazeteler kullanıldı.

Dördüncü Bölümde, de Gaulle'ün liderliğini yaptığı ve Müttefikler safında yer alarak Almanya'ya karşı mücadeleyi sürdüren Savaşan Fransa Hareketi ile ilişkiler incelendi. Bu kapsamda ilk olarak Savaşan Fransa Hareketinin ortaya çıkması, Türkiye'deki faaliyetleri ve Vichy Büyükelçisinin bu faaliyetleri engelleme çabaları ele alındı. Müteakiben söz konusu hareketin güçlenmesi sonrası Türkiye ile ilişki kurması ve Vichy Yönetimi ile ilişkilerin zayıflamasına değinildi. Daha sonra Türkiye'nin yeni Fransız Hükümetini tanınması ve karşılıklı büyükelçi görevlendirilmesi konusu işlendi. Bu bölüm kaleme alınırken daha ziyade birincil kaynak olarak Fransız Dışişleri Bakanlığı arşiv belgeleri, Fransız diplomat ve devlet adamlarının anıları ile Fransızca ikinci el kaynakları kullanıldı.

Beşinci Bölümde, 1945-1950 Dönemi Türk-Fransız İlişkileri incelendi. Bu kapsamda İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet ve komünizm yayımlıcaılığının her iki ülke tarafından tehdit olarak algılanması ve Fransa'nın Sovyet tehdidine karşı Avrupa'da bir güvenlik sistemi arayışı ele alındı. Daha sonra Fransa'da Komünist Partisinin güç kazanmasının Türkiye tarafından endişeyle karşılanmasına değinildi. Ayrıca anılan partinin Türkiye karşıtı uygulamaları ve bu durumun Türk-Fransız ilişkilerine etkisi üzerinde durulmaya çalışıldı. Bu bölümde daha ziyade ikinci el kaynaklar kullanılmakla birlikte Fransız Komünist Partisinin yükselişinin Türkiye tarafından endişe ile karşılanması konusunda Fransız Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerinden istifade edildi. Ayrıca Fransız Komünist Partisinin Türkiye karşıtı

uygulamaları ve gösterilen tepkilerin ortaya konmasında Türkiye’de yayımlanan gazetelerden yararlanıldı.

Altıncı Bölümde, II. Dünya Savaşı sonrası Hatay’ın yeniden gündeme gelmesi ele alındı. Bu kapsamda Hatay bölgesinin sahip olduğu stratejik önem vurgulandıktan sonra gerek savaş sırasında gerekse savaştan sonra büyük güçlerin bölgeye yönelik hedefleri irdelendi. Ayrıca savaş sonrası Fransa’nın Hatay’ın Türkiye’ye verilmesini tartışmalı hale getirmesi, Suriye’nin Hatay’ı geri alma talebi ve anılan talebin gündeme getirilmesinde Fransa’nın rolü açıklanmaya çalışıldı. Hatay’a yönelik söz konusu taleplere karşı Türkiye tarafından izlenen siyasete yer verildi. Bu bölümde, daha çok birinci el kaynakları olarak Fransız Dışişleri Bakanlığı arşiv belgeleri ve Türkiye’de yayımlanan gazetelerden istifade edildi. Bölümün kaleme alınmasında ikinci el kaynaklardan da yararlanıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞINA GİDEN SÜREÇTE TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

1.1. Hatay Meselesinin Ortaya Çıkması ve Çözümü

1.1.1. İskenderun'un Fransa Tarafından İşgali

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ile Fransa arasında yapılan ve Ortadoğu'nun paylaşıldığı Sykes-Picot anlaşması ile Suriye, Lübnan ve Çukurova Fransız nüfuz bölgesine verildi. Savaşın sona erdiği ve Mondros Mütarekesinin imzalandığı sırada düşman kuvvetleri Hatay'ın bugünkü sınırlarından 30-40 km. güneyindeydi.⁶³ Dolayısıyla İskenderun, mütareke imzalandığında Türk kuvvetlerinin kontrolündeydi.

Mütarekeden hemen sonra İtilaf Devletleri, aralarında yaptıkları anlaşmalarda paylarına düşen bölgeleri Mondros Mütarekesine⁶⁴ dayanarak işgale başladılar. Bu kapsamda, bir Fransız torpidosu 3 Kasım 1918'de İskenderun Limanına gelerek torpilleri tarayacağını ve şehre bir müfreze çıkaracağını bildirdi. Mevki Komutanlığınca karaya asker çıkarma talebi reddedildi ve ertesi gün İtilaf Devletleri gemisi İskenderun limanını ateşe tuttu. Bu gelişme üzerine Sadrazam, Fransızların şehre zorla girmelerine ateş etseler dahi karşılık vermemelerini ve müsaade etmelerini Mustafa Kemal Paşa'dan istedi. İngilizler de İskenderun'a asker çıkararak Halep'teki birliklerinin lojistik ihtiyaçlarını karşılamak ve Halep yolunu tamir etmek istiyorlardı.⁶⁵

İtilaf Devletleri'nin, söz konusu taleplerinin altında Kilikya'yı işgal etmek yatıyordu. İskenderun ve havalisinin işgaline yönelik taleplerine, Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubu Komutanı M. Kemal Paşa karşı geldi. Böyle bir girişime silahla karşı konulması emrini verdiğini İzzet Paşa'ya bildirdi ve yerine bir komutanın

---

⁶³Filistin Cephesi'nde 19 Eylül 1918'de İngilizlerin taarruzları karşısında geri çekilen Türk Kuvvetleri, M. Kemal Paşa'nın gayretleri neticesinde mütareke imzalandığında cephe hattını Antakya'nın Güneyinden Halep'e, buradan da Fırat Nehrine kadar uzanacak duruma getirmeyi başarmıştır.

⁶⁴Mondros Mütarekesi Madde 16: Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın İtilaf Devletleri'nin kumandanlarına teslim olunacaktır.

⁶⁵T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, ss. 49-50.

atanmasını istedi. Onun bu talebi üzerine 7 Kasım'da Yıldırım Orduları Grubu lağvedildi ve kendisi de İstanbul'a çağrılarak Harbiye Nezareti emrine alındı.⁶⁶

İngiltere, 15 kişiden oluşan bir birlik ile 9 Kasım 1918'de İskenderun'u işgal etti ve aynı gün İskenderun şehrinin boşaltılması ile ilgili bir protokolü İskenderun Mevki Komutanı ile yaptı. Ertesi gün ise Amanos sıradağları ile İskenderun Körfezi-Payas hattı arasındaki bölge boşaltıldı.⁶⁷ Fransa, Fransız subaylarının komuta ettiği 400 yerli Ermeni'den oluşan bir tabur kadar kuvvet ile 11 Aralık 1918'de Dört Yol'u, büyük bir kısmı Ermenilerden oluşan 1500 kişilik bir güç ile 17 Aralık'ta Mersin'i işgal etti.⁶⁸ Fransa, Mersin'e çıkardığı kuvvetten ayırdığı 600 kişiyi Adana'ya, birer bölüğü İskenderun ve Ceyhan'a, birer takımı Toprakkale, Yenice ve Pozantı'ya, birer müfrezeyi ise İslahiye, Tarsus ve Kelebek'e sevk etti.⁶⁹

Fransız işgali ve Arapların hücumu Türklerin örgütlenmesini sağladı. İşgallere karşı ilk silahlı direnişin tehcir edilen Ermenilerin gelip yerleştiği Dört Yol'da olması ve Fransız işgal kuvvetleri arasında Ermenilerin yer almasının Türklerin örgütlenmesinde büyük katkısının olduğunu göstermektedir. Dört Yol baskını, başka baskın ve saldırılar takip etti. Türk direnişçiler tarafından yapılan söz konusu baskınlar etkili olamasa da Fransız kuvvetlerinin bölgeye yerleşmelerini geciktirdi ve işgalin kolay olmayacağını gösterdi. Aynı zamanda Hatay bölgesindeki direnişçilerin Antep, Maraş ve Adana'daki silahlı unsurlarla irtibat kurmalarını sağladı.⁷⁰

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra İtilaf Devletleri arasında yapılan anlaşmalar gereği, Sykes-Picot Anlaşması ile Suriye, Lübnan ve Güney Anadolu ve Musul bölgesi Fransa'ya bırakılmıştı. İngiltere, Mütarekeden hemen sonra Musul'u elde etmede Fransa'ya karşı bir koz olarak kullanmak amacıyla Çukurova'yı işgal etti. Fransa'nın duruma tepki göstermesi üzerine iki ülke, 15 Eylül 1919'da imzaladıkları "Suriye İtilafnamesi" ile işgal bölgelerini yeniden tespit ettiler. Buna göre; Adana, Maraş, Antep, Urfa, İskenderun ve Suriye Fransa'nın; Musul İngiltere'nin oldu.⁷¹

---

⁶⁶T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, C.I., Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, ss. 47-80.

⁶⁷T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 51.

⁶⁸Yavuz, 1994, s. 8.

⁶⁹A.g.e, s. 52.

⁷⁰Melek, Abdurrahman, Hatay Nasıl Kurtuldu, (3. baskı), TTK Basımevi, Ankara 1991, ss. 4-5.

⁷¹Redan, 1921, s. 88; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, C.IV., Güney Cephesi, 2009, ss. 60-61.

San Remo’da toplanan “Müttefik ve Ortak Devletler Yüksek Meclisi”, 25 Nisan 1920’de Milletler Cemiyeti Misakının birinci kesiminin 22. maddesinin⁷² 4. fıkrasına dayanarak Suriye ve Mezopotamya’nın kendilerini bizzat idareye yetenekli oluncaya kadar bir mandater tarafından idare edilmelerine karar verdi. Bu kapsamda Suriye ve Lübnan için Fransa mandater devlet olarak seçildi ve karar 29 Eylül 1923’de Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından onaylandı.⁷³

Fransa, bahse konu bölgeleri İngiltere’den devraldıktan ve mandater devlet olarak atandıktan sonra, Suriye ve Lübnan’ın idari teşkilatını yeniden yapılandırdı.⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu döneminde üç vilayet olarak teşkilatlanmış bölge, Beyrut’taki Fransız Yüksek Komiseri tarafından; Beyrut merkezli Lübnan Hükümeti,⁷⁵ Şam merkezli Şam Hükümeti, Lazkiye merkezli Alevi Hükümeti ve Halep merkezli Halep Hükümeti olmak üzere dört hükümet bölgesine ayrıldı.⁷⁶ Ayrıca Ankara Antlaşmasındaki taahhütlere uygun olarak İskenderun Müstakil Sancağı kuruldu. İlk zamanlar Beyrut’taki Fransız Yüksek Komiserliğine bağlı iken 1921 yılında İskenderun Sancağı adı ve bir çeşit otonomi ile Halep’e, ancak güneyindeki Bayır Bucak nahiyeleri İskenderun Sancağından ayrılarak Lazkiye’ye bağlandı.⁷⁷

1.1.2. İskenderun ve Antakya’nın Milli Sınırlar Dışında Kalması

Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Milli Mücadele hareketi güçlenmekte ve ülkenin kaderine yönelik kararlar almaktaydı. Erzurum ve Sivas’ta toplanan kongreler ile söz konusu hareketin ilkeleri tespit edildi. Anılan ilkeler

---

⁷²“Eskiden Osmanlı İmparatorluğu’na ait bazı topluluklar, kendi kendini yönetecek duruma gelene kadar, yönetimlerine bir mandater devletin tavsiyeleri ve yardımı koşuluyla, yakın bir gelecekte bağımsız devlet statüsü elde edecek bir gelişme aşamasına ulaşmışlardır. Mandater devletin seçiminde... bu toplulukların temennileri dikkate alınacaktır.” (Ada, 2005, s. 72).

⁷³Erkin, Feridun Cemal, Dışişlerinde 34 Yıl Anılar- Yorumlar, (2. baskı), C.I., TTK Basımevi, Ankara 1987, ss. 85-86

⁷⁴Fransa Suriye üzerinde manda yetkisini elde ettikten sonra idari olarak yeniden yapılandıracaktır. Bunu yaparken Fransa, ilk olarak ülkenin siyasi düzenini yansıtmayı gerektirdiğini hedeflemektedir. Yeniden yapılanmaya gerekçe olarak manda ülkesinin coğrafi, ekonomik, örf ve adet, ahalinin medeni seviyesi yönünden birlik teşkil etmemesini göstermektedir. Ayrıca dini ve ırki yaşam tarzındaki uyumsuzluk dolayısıyla sürüp giden çekişmenin neden olduğu vatandaşlar arasındaki bölünmeye Türkiye ile ilişkilerin kesilmesi ve ülkenin iki manda bölgesine ayrılmasından sonra meydana gelen ekonomik dengesizliğin ilave olduğu belirtilmektedir. (Catroux, Lt. Colonel, Le Mandat Français En Syrie: Son Application A L’etat De Damas, Paris 1922, s. 6).

⁷⁵Fransa, bağımsız bir Hristiyan Lübnan fikrine savaş sona erdiğinde sahipti. (Hourani Albert, Arabic Thought In The Liberal Age 1798- 1939, Cambridge University Press, 1983, s. 289).

⁷⁶T.C. Genelkurmay Başkanlığı, 2009, s. 21.

⁷⁷Melek, 1991, ss. 10-11.

doğrultusunda Ankara’da son şekli verilen Milli Mücadelenin iç ve dış hedeflerinin yer aldığı Misak-ı Milli, 1920 yılı başında son Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından kabul edildi.

İskenderun ve Antakya bölgesi, Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte Türk kuvvetlerinin kontrolünde bulunması nedeniyle, Osmanlı Meclisince kabul edilen Misak-ı Milli’nin birinci maddesi gereği Osmanlı İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümünün oluşturduğu ayrılmaz bütünün içinde yer almaktaydı. Buna rağmen, bölgede silahlı mücadele veren Tayfur (Sökmen) Bey ve arkadaşlarının yaptıkları toplantıların birinde, İskenderun Sancağı ve havalisinin Misak-ı Milli sınırları içinde olmadığı ileri sürüldü. Bu durumu öğrenmek üzere, Tayfur Bey’inde yer aldığı heyet, önce Antep’teki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ve Komutanlarla görüşürler, konu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını tespit ettiler. Bunun üzerine Tayfur Bey, 29 Mayıs 1920’de Ankara’ya Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekerek durumu sordu. Tayfur Bey Ankara’dan cevap alamayınca, 31 Mayıs’ta tekrar telgraf çekerek, bölgelerinin Kuvay-i Milliye’nin kudretli ve koruyucu kanatlarının gölgesi dışında görülüp ona sahip çıkılmayacaksa, Osmanlı bayraklarının dalgalandığı bir bölgeye hicret etmeye hazır olduklarını ilettiler. Mustafa Kemal Paşa, verdiği cevapta İskenderun Sancağı ve havalisinin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu ve Maraş’ta oluşturulan İkinci Kolordu Komutanlığı ile irtibata geçmelerini bildirdi.⁷⁸

Milli Mücadele devam ederken Sevres Andlaşması hükümlerinde değişiklik yapılması için toplanan Londra Konferansı’ndan (27 Şubat-12 Mart 1921) bir sonuç elde edilemedi. Konferansta Ankara Hükümetinin temsilcisi Bekir Sami Beyin, 11 Mart 1921 tarihinde Fransız Başbakanı Aristide Briand ile imzaladığı “Siyasi, askeri, ekonomik nitelikli ve Türkiye-Suriye sınırını saptayan” Türk-Fransız Anlaşmasıyla İskenderun ve Antakya Türk sınırları dışında bırakıldı.⁷⁹ Ankara Hükümetinden onay alınmadan yapılan anlaşma, Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk Birliklerinin kontrolünde bulunan ve çoğunluğu Türk ve Müslüman olan bölgeyi Misak-ı Milli’ye aykırı olarak Türk sınırları dışında bıraktı. Yapılan anlaşma, Türk yöneticiler tarafından kabul edilmedi ve BMM tarafından da onaylanmadı.

⁷⁸Sökmen, Tayfur, Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, TTK Basımevi, Ankara 1978, s.32-35.

⁷⁹Yavuz, 1994, ss.106-119.

Milli Kuvvetlerin Anadolu'daki başarılarına paralel olarak Fransa, Ankara Hükümeti ile görüşmelerini artırdı ve bir anlaşma zemini aradı. Son olarak Fransa, Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı M. Henri Franklin Bouillon'u 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya gönderdi. Görüşmede hareket noktası olarak, Ankara Hükümeti Misak-ı Milli muhteviyatını, Fransa ise Bekir Sami Bey'in Briand ile Londra'da yaptığı anlaşmayı esas aldı. Bu görüşmelerden bir sonuç alınamadı.⁸⁰ Sakarya zaferinden sonra Fransa Franklin-Bouillon'u Ekim 1921'de tekrar Ankara'ya gönderdi.

Fransa'nın, Anlaşma yapmak üzere temsilci gönderdiğini öğrenen Tayfur Bey ve birkaç arkadaşı, İskenderun Sancağı ve havalisinin görüşmelere alınmasını sağlamak amacıyla Ankara'ya hareket ettiler. Onlardan önce milletvekili mazbatalarını alarak Ankara'ya giden ve bu kapsamda temaslara başlayan Abdurrahman ve İhsan Beylerle birlikte Meclis'e giderek vekillerden davalarıyla ilgilenmelerini ve görüşmeye dahil edilmesi için çalışmalarını rica ettiler. Bu kapsamda birçok kişiyle görüşen Tayfur Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından da kabul edildi. Görüşmede Tayfur Bey, İskenderun Sancağı ve havalisinin Fransızlarla yapılacak müzakerelerde ele alınmasını istirham etti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, İskenderun meselesinin görüşmelerde ele alınması için Yusuf Kemal Bey'e talimat verdi.⁸¹

Yapılan görüşmeler sonucunda 20 Ekim 1921'de imzalanan anlaşmayla Fransa ile devam eden çatışmaya son verildi ancak Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen, İskenderun ve Antakya bölgesinin Suriye sınırları içerisinde kalması kabul edildi. Buna mukabil, anlaşmada doğrudan Sancak'ın geleceğini şekillendirecek hükümlere yer verildi. Söz konusu hükümlerden en önemlisini teşkil eden Anlaşmanın 7. Maddesiyle İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi öngörüldü. Böylece, Türk soyundan gelen halk, kültürünü geliştirmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacak ve Türkçe resmi niteliğe sahip olacaktı.

Anlaşmanın ekini oluşturan ve Yusuf Kemal Bey tarafından açıklanan, Franklin Bouillon tarafından not edilen konular arasında İskenderun ve Antakya bölgesini ilgilendiren bir kısım hükümler bulunmaktaydı. Buna göre; İskenderun ve Antakya bölgesinde yerleşmiş halka Türk Bayrağını içeren özel bir bayrak seçme hakkının verilmesi, İskenderun Limanında Türk uyrukluların, Türk mallarının ve Türk bayrağı

---

⁸⁰Atatürk, 1970, s. 621.

⁸¹Sökmen, 1978, ss. 57-60.

taşıyan gemilerin limandan yararlanmaları konusunda eksiksiz bir özgürlüğe sahip olmaları gerektiği yer alıyordu. Fransız Temsilci, Yusuf Kemal Bey'e Anlaşmanın 7. maddesini tamamlayıcı nitelikte olmak üzere, İskenderun ve Antakya bölgesinde Türk çoğunluğunun bulunduğu bölgelerin, genellikle Türk soyundan olan memurlarca yönetileceğini ve Türk kültürünün gelişmesi konusunda tüm kolaylıklardan yararlanacak okulların kurulacağını belirten bir mektup da sundu.⁸²

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi İskenderun ve Antakya bölgesinde de işgal kuvvetlerine karşı mücadele veriliyordu. Bu mücadele sonucunda Fransızlar sadece İskenderun ve Antakya şehir merkezlerine hâkim olabilmiş, kırsal kesimde varlık gösterememişti. Direnişin daha düzenli hale getirilmesi amacıyla II. Kolordu Komutanlığı, anılan bölgeye Özdemir Bey'i komutan olarak atanmıştı. Ancak Ankara Hükümeti ile Fransa arasında Ankara Anlaşması imzalanması ve bölgenin Suriye sınırları içerisine dâhil edilmesi üzerine Hataylılar, Fransızlara karşı verdikleri silahlı mücadeleyi bırakmak zorunda kaldılar.⁸³

BMM Hükümeti, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan İskenderun'u Fransa ile bir an önce savaşa son vermek için Ankara Antlaşması ile Milli sınırlar dışında bırakmak zorunda kalırken, bölgedeki en büyük çoğunluğu teşkil eden Türk unsurunun menfaatlerini koruyacak ve ileride bölgeye muhtariyet verilmesi için gerekli altyapıyı oluşturacak özel bir idare şekli oluşturmayı da ihmal etmedi.

Tayfur Bey ve arkadaşları, Anlaşmanın imzalanmasından sonra 2 Kasım 1921'de minnet ve şükranlarını iletmek amacıyla Mustafa Kemal Paşa ile görüşürler. Görüşmede Mustafa Kemal Paşa İskenderun ve Antakya ile ilgili düşüncelerini aşağıdaki şekilde belirtti.

Memleketimizin içinde didiği davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde bulunduğu bir durumdayız. Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Anteb'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edeceklerdir. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de (Hatay'ın da) tahliyesi üzerinde büyük gayret sarfettikse de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız.⁸⁴

---

⁸²Soysal, 2000, ss.50-56; Paillares, 1922, ss. 359-363.

⁸³Kocabaş, Süleyman, Paris'in "Doğu Yolu"nda Yaptıkları Tarihte Türkler ve Fransızlar, Vatan Yayınları, İstanbul 1990, s. 380.

⁸⁴Sökmen, 1978, ss. 62-63.

İskenderun'un Suriye sınırları içinde kalması, bölge halkını ve anavatandaki insanları derinden üzdü. Antakya ve İskenderunlular bu olaydan duydukları üzüntülerini ve bölgenin anavatana katılma taleplerini, M. Kemal Paşa'nın 15 Mart 1923 tarihinde Adana'ya yaptığı seyahat sırasında "Paşam bizi de kurtar" şeklinde dile getirdiler. Mustafa Kemal Paşa ise bu talebe "40 asırlık Türk yurdu, düşman elinde esir kalamaz."⁸⁵ karşılığını vererek bölgenin terk edilmeyeceğini, er ya da geç anavatana katılması için gerekenin yapılacağı konusundaki niyetini ortaya koydu.

Türkiye-Suriye sınırı, Lozan Antlaşmasının 3. maddesinde "20 Ekim 1921 günü yapılan Fransa-Türkiye Andlaşmasının 8. maddesinde tanımlanmış sınır" olarak yer aldı. Lozan'da, Ankara Antlaşması ve eklerinin tümüyle yürürlükte olduğu, Fransız Baş Delege General Pelle'nin İsmet Paşa'ya verdiği 23 Temmuz 1923 tarihli mektup⁸⁶ ile kabul edildi ve İskenderun'un Suriye sınırları içinde kaldığı teyit edildi. Böylece, ilk olarak Bekir Sami Bey'in 11 Mart 1921'de Fransız Başbakan ile Londra'da yaptığı anlaşma ile Türk sınırları dışında kalan İskenderun ve Antakya'nın bu durumu daha sonra Ankara Antlaşması ile devam etti ve nihayet Lozan ile kesinlik kazandı. Türk sınırları dışında bırakılan İskenderun ve Antakya'nın tekrar ülke topraklarına katılması için uzun soluklu ve büyük bir mücadele verilmesi gerekecekti.

1.1.3. Fransa'nın Suriye'yi İşgali ve İskenderun Sancağının Durumu

İngiltere, I. Dünya Savaşından sonra Şerif Hüseyin'e Osmanlı Devletinin Ortadoğu topraklarında bir Arap İmparatorluğu kurmasına destek sözü verirken, Fransa ile imzaladığı Sykes-Picot anlaşmasıyla Suriye'yi Fransa etki alanına bıraktı. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Ekim 1918'de Şam'a girerek bir Arap yönetimi oluşturdu.⁸⁷ Arap milliyetçiler ve Faysal, Suriye'nin birlik ve bağımsızlığını sağlamak amacıyla Suriye Genel Kongresini topladılar.⁸⁸ Kongre üyeleri, 2 Temmuz 1919 tarihinde

---

⁸⁵Melek, 1991, s. 9; Sökmen, 1978, s. 70.

⁸⁶Soysal, 2000, ss. 95, 226-227.

⁸⁷Koyuncu, Ahmet Ayhan, Kuruluşundan Arap Baharı'na Suriye Milliyetçilik ve Ulus İnşası, Sude Yayınları, İstanbul 2012, s. 81; Odabaşı, Hediye Yılmaz, Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922): Türk Millî Mücadelesiyle Ortaklıklar ve Ayrılıklar, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım 2018, ss. 187-189.

⁸⁸Metintaş, Mustafa Yahya, Suriye Coğrafyasında 1919 - 1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri, *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2019, s. 83.

aldıkları kararlar ile Suriye sınırları⁸⁹ içinde mutlak suretle tam bağımsızlık ve sivil bir anayasal monarşi ile yönetilmesini istedikleri ülkenin kralının da Emir Faysal olmasını talep ettiler. Suriye Genele Kongresinde birlik kararından kastedilen bölge, bugünkü Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin ve Ürdün topraklarıydı. Kongre üyeleri tarafından çizilen sınırlar içinde İskenderun ve Antakya'nın dışında Adana ve Mersin de yer almaktaydı.

Milletler Cemiyeti Misakının 22. maddesini protesto eden kongre üyeleri, eğer Suriye'ye bir mandater devlet tayin edilecekse bu devletin ABD olmasını tercih ediyordu. İkinci öncelikli mandater güç olarak da İngiltere'yi istiyorlardı. Suriyeliler, Fransa'nın başlarına mandater devlet olarak tayin edilmesini istemedikleri gibi söz konusu ülkenin hangi koşul altında olursa olsun yardımını veya üzerlerinde bir kontrole sahip olmasını da istememekteydiler.⁹⁰ Kongre üyeleri, ABD ve İngiltere'nin mandasını, tam bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüklerine hanel getirmeyecek bir ekonomik ve teknik yardım muadili bir yardım olmasını talep ediyorlardı.⁹¹ Balfour Beyannamesini reddeden kongre, Irak'ın bağımsız olması gerektiğini ve iki ülke arasında hiçbir ekonomik sınırlamamın olmaması gerektiğini savunuyordu.⁹²

Faysal, anılan kararları kongreden çıkarmış olsa da, İngiltere ile Fransa yaptıkları anlaşma ile Suriye'yi Fransa mandasına bırakmışlardı. Bu nedenle Suriye'deki iktidarının Fransa'ya bağlı olduğunu bilen Faysal, 22 Ekim 1919'da Paris'te Fransız Başbakanı Clemenceau ile görüştü. ⁹³ Fransız Başbakan ile gevşek bir himaye konusunda anlaşma sağlayan Faysal, bu durumu Arap milliyetçilerine kabul ettiremedi. Aynı şekilde Fransa'da iş başına gelen yeni yönetim de anlaşmaya uymayacaktı.⁹⁴ 8

---

⁸⁹Madde 1: Suriye için şu sınırlar dâhilinde mutlak surette tam bağımsızlık talep ediyoruz: Kuzeyde Toros Dağları; güneyde Refah ve El Cevh'ten Suriye'nin güneyine uzanan bir hat ve Akabe'ye kadarki Hicaz Hattı; doğuda Fırat ve Habur nehirleri ve Ebu Kemal'in doğusundan El Cevh'in doğusuna uzanan bir hat ve batıda Akdeniz. (Gelvin, James L., Modern Ortadoğu Tarihi 1453-2015, (çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 283; Gontaut-Biron, 1922, s. 271).

⁹⁰Madde 6: Fransız hükümeti tarafından Suriye topraklarının herhangi bir parçası üzerinde bulunan hiçbir hak iddiasını tanımıyoruz ve Fransa'nın herhangi bir yerde bize yardım etmesini veya üzerimizde herhangi bir kontrole sahip olmasını kabul etmiyoruz. (Gelvin, 2016, s. 284; Gontaut-Biron, 1922, s. 272).

⁹¹Gelvin, 2016, ss. 283-284;

⁹²Hourani, 1983, s. 291.

⁹³ Gontaut-Biron'a göre yapılan görüşmede Faysal, 1915 yılında Henry Mac Mahon ile yapılan anlaşmanın uygulanmasını talep etti ve görüşmede bir sonuca ulaşamadı. (Gontaut-Biron, 1922, ss. 328-329).

⁹⁴Fromkin, 1989, ss. 434-435.

Mart 1920’de toplanan İkinci Suriye genel Kongresi, Filistin ve Lübnan’ın dâhil olduğu Suriye’nin bağımsızlığını ilan etti ve Faysal’ı kral olarak seçti.⁹⁵

Kongre tarafından alınan kararlar, İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmedi ve Fransa, Nisan 1920’de San Remo’da tanınan manda yetkisine istinaden bölgeyi işgal ederek Faysal’ın krallığına son verdi.⁹⁶ Fransa, daha Suriye mandasını elde etmeden “böl ve yönet” siyasetini uygulamaya koymuş ve Hıristiyan nüfusunun yoğun olduğu Lübnan’da ayrı bir siyasi ve idari yapı kurmuştu. Fransa, manda yetkisini aldıktan sonra da anılan siyaseti devam ettirerek 1920’de Büyük Lübnan Devleti, Şam ve Halep Vilayetleri ile daha sonra devlete dönüşecek Alevi Bölgelerini kurdu.⁹⁷ Suriye sınırları içinde kalan İskenderun ve Antakya da doğal olarak Fransa mandası yönetiminde kaldı.⁹⁸ Söz konusu yapılanmada İskenderun Sancağı Halep yönetimine bağlı olarak idari özerkliğe sahip oldu. Bu yapılanmalara daha sonra Cebel Dürzi (Dürzi Dağı) devleti eklendi.⁹⁹ Lozan’dan sonra Sancak için öngörülen özel statüyü koruyan Fransa, 1925 yılında Halep ve Şam Vilayetleri ile birlikte İskenderun’u da Suriye Hükümetine bağladı.¹⁰⁰

Fransa, kendisine tanınan manda yetkisini Milletler Cemiyetinin misakında belirtilen esaslara göre uygulamadı. Paris, manda yetkisini sömürü sistemi kurmak için bir güç olarak kullandı. Savaştan sonra bağımsız olmayı bekleyen Suriyeliler, Haziran 1920’de başlayan Fransız mandasına tepki gösterdiler ve bu tepkilerini bağımsız olana kadar devam ettirdiler.¹⁰¹ Fransa, Suriye’de çıkan olaylar nedeniyle Suriye-Lübnan Yüksek Komiserini değiştirdi ve 1923 yılı başında göreve gelen General Weygand’ın aldığı tedbirler olayları durdurmaya yetmedi. Fransa’da iktidarda bulunan ılımlı sol koalisyon, 1924 yılı sonunda General Sarrail’i Yüksek Komiser olarak görevlendirdi. Siyasal partilerin kurulmasına izin veren Sarrail’in, Dürzilerin taleplerine kayıtsız

---

⁹⁵Duman, Sabit, Modern Ortadoğu’nun Oluşumu, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2010, s. 161.

⁹⁶Koyuncu, 2012, s. 81; Hourani, 1983, s. 291.

⁹⁷Ada, 2005, s. 75.

⁹⁸Kasalak, Kadir, Suriye’de Manda Yönetiminin Kurulması ve Millî Mücadele’ye Etkileri, *On Birinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, Ankara 2008, s. 145.

⁹⁹Yalçın, 2010, s. 387.

¹⁰⁰Ada, 2005, s. 76.

¹⁰¹Kasalak, 2008, s. 145.

kalması üzerine ayaklanma çıktı. Yaşanan gelişmeler üzerine Fransa, 1925 yılı sonunda Henri de Jouvenel'i ilk sivil Yüksek Komiser olarak atadı.¹⁰²

Yeni Komiserin liberal uygulamaları, İskenderun hakkında muhtariyet elde etme umudunu doğurdu. Bunun üzerine İskenderun Sancağı'nın Suriye Meclisi'ndeki temsilcileri, Ocak 1926'da, Suriye'den ayrılarak doğrudan Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliğine bağlanmayı talep ettiler. Fransa, söz konusu talebi uygun gördü ve Sancak'a ayrı bir meclis kurmasına müsaade etti. Bu gelişme üzerine, Sancak Meclisi Mart 1926'da Fransız Yüksek Komiserliğine bağlı "Müstakil İskenderun Hükümeti" adıyla bağımsızlığını ilan etti. Suriye'nin itirazı üzerine bağımsızlıktan vazgeçildi ve İskenderun'un, 12 Haziran 1926'da Suriye Devleti'ne bağlı muhtar bir bölge olarak kalması kabul edildi.¹⁰³

Ankara Anlaşmasının 8'inci maddesi gereği, bir ay içinde Türkiye ile Suriye arasındaki sınır çizgisini çizmek üzere tarafların temsilcilerinden oluşan bir komisyon oluşturulacaktı. Ancak Türk Fransız ilişkilerinde yaşanan sorunlar nedeniyle komisyon Eylül 1925'te kurulabilmişse de sınır itilafı çözülememişti. Fransa, sorunu kesin olarak çözmek üzere Şubat 1926'da Suriye Yüksek Komiseri Jouvenel'i Ankara'ya gönderdi ve Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile Fransız temsilci arasında 18 Şubat 1926'da "Dostluk ve İyi Komşuluk" sözleşmesi imzalanmayıp sadece paraf edildi. Fransa, o sıralar Türkiye ile İngiltere arasında devam eden Musul meselesi nedeniyle sözleşmeyi imzalamaktan kaçındı.¹⁰⁴ Paris, Avrupa'da yaşadığı sorunlar konusunda İngiltere'nin desteğini elde edebilmek için bu ülke ile dayanışma içinde olması gerekiyordu. Bu nedenle Fransa, Musul meselesinde İngiltere'nin yanında olduğunu göstermek için "Dostluk ve İyi Komşuluk" sözleşmesini imzalanmayı geciktirdi. Musul meselesinin çözüme kavuşmasından sonra sözleşme 30 Mayıs 1926'da Ankara'da Türk Dışişleri Bakanı ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi arasında imzalandı.¹⁰⁵ Sözleşme ile 1921 yılında ana hatlarıyla tespit edilen Türkiye-Suriye sınırı belirginleşti, Ankara Anlaşmasının bazı hükümlerine açıklık getirildi ve yeni hükümler ilave edildi.

---

¹⁰² Ada, 2005, s. 76-78.

¹⁰³ Gönlübol, 1996, s.85.

¹⁰⁴ Sözleşmenin birinci maddesinde taraflardan biri üçüncü bir devletin saldırısına uğrarsa, ötekinin tarafsız kalacağı belirtilmiştir. (Soysal, 2000, ss. 289-290)

¹⁰⁵ Soysal, 2000, ss. 289-293; Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923-1934), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1974, ss. 124-125.

1.1.4. Hatay Meselesinin Ortaya Çıkması

Türkiye, mandater devlet olan Fransa'nın Sancak'a tanınan idari özerkliğe aykırı tutum ve uygulamalarına, bu ülke ile arasında ihtilaf çıkmaması için karşı gelmekten çekinmiş, hatta Beyrut'taki Başkonsolosların görev alanına girmesine rağmen Sancak'ı ziyaret etmekten kaçınmaları talimatını vermiş¹⁰⁶ olsa da Fransa'nın Suriye'de ve Sancak'taki yönetimini yakından takip etmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Paris Büyükelçisi, 11 Ağustos 1933 tarihinde Fransız Dışişlerini ziyaretinde, dışişlerinde bir yetkili ile Fransa'nın Suriye'deki mandası mevzusunda yaptığı görüşmede Fransız Hükümetinin, Suriye'deki mandayı Irak'ta İngilizlerin yaptığı gibi kaldırma ve Suriye'yi bir ittifak anlaşması ile Fransa'ya bağlama niyetinin olduğunu öğrendi. Fransız yetkili, bu durumu gerçekleştirmek için kat edilmesi ve takip edilmesi gereken birçok aşamanın olduğunu, bunula birlikte, Suriye devlet adamları arasında fikir birliğinin bulunmaması nedeniyle bu hususta yol almanın da mümkün olmadığını ifade etti. Ayrıca bahse konu yetkili, kısa bir süre önce Fransa'ya gelen Suriyeli ileri gelenlerin, Fransız Hükümeti ile temaslarında ve bunlara muhaliflerin takip ettikleri siyasette uyum sağlanamaması, şahsi mücadelenin devam etmesi, Fransa'yı kesin tedbir almaktan alıkoyduğunu ilave etti.¹⁰⁷

Paris, 1925 yılından itibaren, üstlendiği Suriye ve Lübnan mandasını yürütmekte zorluklar yaşamaya başladı. Fransa, 1930'larda Avrupa'da ortaya çıkan revizyonist düşüncelerin yanında Suriye'de bağımsızlık için cephe kurulması ve yerel düzeyde direnişlerin ortaya çıkması üzerine mandayı devretmeye karar verdi.¹⁰⁸ Fransa, anılan gelişmeler üzerine 9 Eylül 1936'da Suriye ile bir Dostluk ve İttifak Antlaşması¹⁰⁹ paraf etti¹¹⁰ ve üç yıl içerisinde Suriye'ye bağımsızlık tanımayı öngördü.¹¹¹ Bu gelişme,

---

¹⁰⁶Erkin, 1987, s. 86.

¹⁰⁷ BCA, 30-10-0-0/244-651-13 Fransa-Suriye ilişkileri hakkında Paris Büyükelçiliğimizin yazısı. (06.09.1933).

¹⁰⁸Yamaç, Müzehher, Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk - Fransız Antlaşması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2019/35 (99), s. 217.

¹⁰⁹Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak Antlaşması: Bağımsız ve egemen iki devlet arasında sürekli barış ve dostluk kurulması, Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren üç yıl içinde Suriye'nin MC'ne üye olması, 25 yıl süreli bir ittifak gereği bir tehdit durumunda yardımlaşma, Fransa'nın Suriye'de iki hava üssü elde etmesi ve Suriye'nin silahlı kuvvetlerin kurulmasında Fransa'dan yardım almayı kabul etmesi yer aldı. Askeri Sözleşme ile Fransa, Cebel Dürzi ve Alevi Bölgesi'nde beş yıl süre ile asker bulundurma imtiyazını elde etti. (Ada, 2005, ss.108-109).

¹¹⁰Anlaşma 22 Aralık 1936 tarihinde imzalandı. (Massigli, Rene, *La Turquie Devant La Guerre Mission a Ankara 1939-1940*, Librairie Plon, Paris 1964, s.46).

İskenderun ve Antakya'nın durumunu belirsiz bir duruma soktu. Fransa'nın, ülke üzerindeki tüm haklarını Suriye Hükümetine devretmeyi yükümlenmesi üzerine Türkiye, 9 Ekim'de Fransa'ya bir nota vererek Hatay'a bağımsızlık verilmesini ve Suriye ile imzalanan antlaşmaya benzer bir antlaşmanın Hatay ile imzalanmasını istedi.¹¹²

İskenderun-Antakya ve bölgesinin Türkiye sınırları dışında kalmasını geçici olarak gören Atatürk, söz konusu meselenin çözüm zamanının geldiğine daha Fransa ile Suriye görüşmeleri devam ederken karar vermiş ve bu konuda harekete geçilmesi için Boğazlar meselesinin çözüme kavuşturulmasını beklemişti¹¹³ Suriye'ye bağımsızlık verilmesinin gündeme gelmesi ve Fransa ile nota teatisinin başlamasından sonra Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'nin Beşinci Dönem İkinci Toplanma Yılıni açarken İskenderun ve Antakya konusunda Türkiye'nin izleyeceği politikayı, aşağıdaki şekilde belirtti.

Bu arada, milletimizi gece-gündüz uğraştıran başlıca büyük sorun da, gerçek sahibi öz Türk olan, İskenderun-Antakya ve bölgesinin geleceğidir. Bunun üzerinde, ciddiyet ve kesinlikle durmak zorundayız. Her zaman dostluğuna çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük sorun budur. Bu konunun gerçek ayrıntılarını bilenler, Hak'a inananlar ilgimizin gücünü ve içtenliğini iyi anlar ve doğal bulurlar.¹¹⁴

Atatürk, meclisteki konuşmasından bir gün sonra Tayfur Sökmen ile yaptığı görüşmede, davaya resmen el konduğunu, Antakya-İskenderun bölgesinin adının bundan sonra "Hatay" olduğunu bildirdi ve faaliyetlerine cemiyetlerinin ismini "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirerek devam etmelerini isteyerek başarılar diledi.¹¹⁵

Fransa, Türkiye'nin Eylül ayında verdiği notaya 10 Kasım tarihinde Paris Büyükelçimiz vasıtasıyla cevap verdi. Paris, Suriye'nin bir parçasını oluşturan Sancak ile ayrı bir ittifak anlaşması imzalamanın, fiilen ve hukuken üçüncü bir devlet tesis etmek suretiyle Suriye'nin parçalanması anlamına geleceğini, manda antlaşmasına aykırı olacağını bildirdi. Fransa notada, 1921 anlaşmasıyla Sancak'a Suriye haricinde bir varlık imkânı öngörmediğini belirterek Fransız Hükümetinin Türkiye ile müzakerelere hazır olduğunu ilave etti.¹¹⁶

---

¹¹¹Fransız Hükümeti, on yıl önce İngilizlerin Irak'a tanıdıkları müttefiklik sisteminden esinlenmiştir. Amaç Doğu'daki ülkeleri Fransa'nın müttefiki olarak bağımsız yapmaktır. (Massigli, 1964, s. 45).

¹¹²Erkin, 1987, s. 86; Massigli, 1964, ss. 45-46.

¹¹³Pehlivanlı, Hamit, vd. Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 47.

¹¹⁴TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, Cilt 13, 01.11.1936, s. 6-7.

¹¹⁵Sökmen, 1978, s. 95.

¹¹⁶ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 7, 012, 4, (10.11.1936).

Türkiye, 17 Kasım tarihinde, Fransa'nın Suriye'deki otoritesine son vermesi durumunda 1921 ve 1923 anlaşmalarıyla şartla terk edilen hâkimiyetin ancak İskenderun ve Antakya Türk ahalisine intikal edebileceğini ve İskenderun Sancağı'nın hiçbir zaman Fransa'ya ilhak etmemiş olması nedeniyle bugün de Suriye'ye ilhak edemeyeceğini belirtti. Ayrıca Türkiye, cevabi notada, İskenderun ve Antakya'nın bağımsızlığının Suriye'nin parçalanması anlamına gelmeyeceğini, çünkü Türkiye'nin söz konusu yerler üzerinde Suriye'ye hiçbir hak tanımadığını bildirdi.¹¹⁷ Anılan notadan sonra iki ülke arasında karşılıklı verilen notalar da meselenin çözümüne katkı sağlamadı.¹¹⁸

Rene Massigli'ye¹¹⁹ göre Fransız Hükümeti, Suriye'ye bağımsızlık vermeyi planlarken Sancak'ın Suriye'ye bağlanmasının neden olacağı sorunu öngörmemişti. Bu nedenle Türkiye'nin yaptığı başvuru Fransız yönetimini şaşırtmıştı.¹²⁰ Sancak'a bağımsızlık verilmesi talebini, Suriye'nin parçalanması anlamına geleceği gerekçesi ile kabul etmeyen Fransa, Türkiye'nin kararlı tutumu ve Avrupa'da büyümekte olan Alman tehdidi üzerine, meselenin Milletler Cemiyetine havalesini teklif etti. Yapılan teklifi kabul eden Türkiye, Paris Büyükelçisi vasıtasıyla konunun soruşturulması maksadıyla 14 Aralık'ta yapılacak MC Meclisi'nin gündemine alınmasını talep eden bir notayı 9 Aralık 1936'da Fransız Dışişlerine verdi. Anılan notada Türkiye, Sancak konusundaki Türk-Fransız ihtilafının ve özgürlük ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının güvenliği konusunda alınacak görüşülmesini talep etti.¹²¹

Türkiye tarafından konunun MC Meclisi'nde görüşülmesinin talep edilmesi üzerine Suriye Milli Partisi, 14 Aralık 1936'da Cemiyete bir mektup gönderdi. Parti Başkanı Anton Saadeh'in imzasını taşıyan Fransızca mektupta; partinin, İskenderun Sancak'ını Suriye'den ayıracak veya Suriye halkının Sancak üzerindeki hâkimiyetini sınırlandıracak her türlü kararı, milli hâkimiyete ve toprak bütünlüğüne zarar verme ve

---

¹¹⁷ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 7, 011, 6, (17.11.1936).

¹¹⁸Pehlivanlı, 2001, s. 52.

¹¹⁹İkinci Dünya Savaşı öncesinde Fransa'nın Ankara Büyükelçisi olarak atanan ve 1939-1940 yılları arasında 19 ay süre ile bu görevi yürüten Fransız diplomattır. Kısa görev süresince Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını sağlayan görüşmeler ile Üçlü ittifak Anlaşması görüşmelerini yürüttü. Ankara Büyükelçiliği görevi sırasındaki anılarını "La Turquie Devant La Guerre Mission a Ankara 1939-1940" adıyla yayımladı.

¹²⁰Massigli, 1964, s.45.

¹²¹Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939;), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, s. 165; Ada, 2005, s. 12.

Milletler Cemiyeti Misakının 22'nci maddesinin ihlali olarak kabul ettiği ifade edildi. Suriye'nin ayrılmaz bir parçasını oluşturan Sancak'ı, nüfusunun bir kısmının Türk azınlığı tarafından oluşturulduğu gerekçesiyle ayıracak sonucu olan, Türkiye'nin her türlü manevrasına var gücüyle karşı çıktığı belirtildi. Ayrıca mektupta, Suriye Milli Partisinin, topraklarının bir kısmı üzerindeki haklarından mahrum bırakacak her türlü karara karşı koyma hakkını saklı tuttuğunu ve şimdiden bu kapsamdaki her kararı kabul etmeyi reddettiğine yer verildi. Mektupta, MC'den ve özellikle de dost ve medeni milletlerden Suriye'nin haklı beyanlarını desteklemeleri talep edildi.¹²²

MC Konseyi, uyuşmazlığın çözümü için konseydeki İsveç temsilcisi Sandler'i raportör olarak görevlendirdi ve üç kişilik bir gözlemci heyetini Sancak'a gönderdi. Konsey, aynı zamanda Türkiye ile Fransa'nın görüşmeleri devam ettirmelerini tavsiye etti. Görevlendirilen MC heyeti, Sancak'ta faaliyette bulunurken Türkiye ile Fransa da görüşmeleri sürdürdü. Türkiye'nin, Sancak'ın bağımsız devlet olması, İskenderun Limanından Türkiye'ye yer verilmesi gibi taleplerine Fransa olumlu yaklaşmadı. Türk Dışişleri Bakanının Fransa ile Akdeniz'de bir yardımlaşma anlaşması yapılabileceğini ima etmesi ve meselenin Ocak 1937'de Konseyde görüşülmesi sırasında İngiliz Dışişleri Bakanının uzlaştırıcı çabaları sayesinde Fransa tutumunu değiştirdi ve Türk görüşüne yaklaştı.¹²³

Sandler, ortaya çıkan uzlaşma temelinde bir rapor hazırladı ve 27 Ocak 1937'de MC Konseyinde oybirliği ile kabul edildi. Buna göre Sancak; içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı, kendine özgü anayasası olan bir statüye sahip olacaktı. Daha sonra Konsey tarafından oluşturulan beş kişilik Uzmanlar Komitesi, Sancak'ın statüsünü, anayasa metinini ve Sancak'ın sınırlarını belirten raporu hazırladı. Söz konusu rapor, Konsey tarafından 29 Mayıs 1937'de oybirliği ile kabul edilerek Sancak'ın "Ayrı Varlığı" (Entite distincte) hukuki olarak tesis edilmiş oldu. Aynı gün Türk ve Fransız Dışişleri bakanları Cenevre'de Hatay'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye-Suriye sınırlarını garanti altına alan anlaşmaları imzaladılar. Hatay'ın sınırları Komite raporunun ekinde gösterilen ve o günkü idari sınırlara göre tespit edilmesi

¹²²BCA, 30-10-0-0 / 263-774-16 Suriye Milli Partisi tarafından, Birleşmiş Milletler'e gönderilen, Hatay Meselesi'nden bahseden mektup (31.12.1936).

¹²³Soysal, İsmail, "Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri", *Belleten*, Nisan 1985, XLIX, (193-195), s. 87.

nedeniyle, Türklerin çoğunlukta olduğu Bayır Bucak ve Hazne kasabaları Hatay sınırları dışında kaldı.¹²⁴

1.1.5. Hatay Devleti'nin Kurulması ve Türkiye'ye Katılması

Sancak'ın statüsünü belirleyen antlaşmanın 55. maddesi gereği, statü ve anayasa 29 Kasım 1937 günü yürürlüğe girecekti.¹²⁵ Ayrıca Hatay'da, 15 Temmuz 1938 tarihine kadar Meclis seçimlerinin yapılması gerekiyordu. MC'nin seçimleri düzenlemek ve denetlemek üzere görevlendirdiği komisyon, Türkiye'ye danışmadan ve Türk topluluğunun aleyhine hükümler içeren bir yönetmelik hazırladı. Türkiye, bu gelişme üzerine Fransa'yı uyardı ve MC'ne itirazlarını ilettili. Bu durum Hatay'ın statüsünün yürürlüğe girmesini geciktirdi ve Türk-Fransız ilişkilerinin yeniden bozulmasına neden oldu.¹²⁶ Türkiye'nin itirazı üzerine, MC Konseyi oluşturduğu komite vasıtasıyla seçim yönetmeliğinde gerekli düzeltmeleri yaptırdı ve 15 Temmuz 1938 tarihine kadar seçimlerin tamamlanmasına karar verdi. Mayıs 1938'de seçmen listelerinin hazırlanmasına başlandı ancak Fransız memurlarının tutumu halk arasında karışıklık çıkmasına ve Hatay'da olayların şiddetlenmesine neden oldu. Bu gelişme üzerine Türkiye, Hatay sınırına 30.000 kişilik bir kuvvet yığdı.¹²⁷

Hatay'da söz konusu gelişmeler olurken, Avrupa'da da 1938 yılında önemli olaylar meydana gelmekteydi. Bu kapsamda Almanya, Mart 1938'de Avusturya'yı ilhak etmiş, Nisan ayından itibaren gelişen Çekoslovakya buhranı nedeniyle sınıra asker yığmıştı. Avrupa'daki güç dengesi Mihver'den yana gelişme göstererek durumun tehlikeli bir hal alması üzerine Fransa, Türkiye ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumunda kaldı.¹²⁸ Bu kapsamda Fransa, Hatay konusundaki tutumunu yumuşattı ve Abdurrahman Melek'e Hatay'ın idaresini vermeyi teklif etti. Abdurrahman Melek, Türkiye'nin onayını alarak 5 Haziran 1938'de göreve başladı.¹²⁹

Sancak'taki yönetimin Türklere geçmesi üzerine, Türkiye çıkabilecek karışıklıkları önlemek amacıyla Hatay'a asker göndermeyi gerekli gördü ve bu kararını Fransa'ya ilettili. Fransız Dışişleri, gelen talebe olumlu yaklaştı ancak 1937

---

¹²⁴Soysal, 1983, ss. 984-988.

¹²⁵Soysal, 2000, s. 559.

¹²⁶Soysal, 1983, ss.988-990.

¹²⁷Armaoğlu, 1989, s. 350.

¹²⁸Gönlübol, 1996, s. 131.

¹²⁹Melek, 1991, ss. 46-49.

yılında Türkiye tarafından tek taraflı feshedilen 1926 yılında imzalanan Türk Fransız Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesinin yenilenmesini istedi. Bu gelişmeler üzerine iki ülke askeri heyetleri Antakya’da görüşmelere başladı. Fransa, Hatay konusundaki Türkiye’nin taleplerine olumlu yaklaşırken Türkiye’den de kendisiyle müttefik olmasını beklemekteydi. Devam eden askeri görüşmeler, Sancak’a girecek Türk birliklerinin sayısı, bileşeni ve konumu gibi nedenlerle çıkmaza girdi. Atatürk’ün müdahalesi ile sorun aşıldı ve 3 Temmuz 1938’de “Fransız ve Türk Genelkurmayları Arasında Genel Anlaşma” Antakya’da imzalandı.¹³⁰

İmzalanan anlaşma ve ek protokoller gereği Sancak’ın toprak bütünlüğünü, siyasi statüsünü ve emniyetini sağlayacak kuvvet; 1000 kişisi Sancak’tan, 2500’ü Türkiye’den ve 2500’ü Fransa’dan olmak üzere toplam 6000 kişiden oluşacaktı. Anlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra öncü birlikler, 5 Temmuz 1938’de ise esas kuvvetler Albay Şükrü Kanatlı komutasında Sancak’a girdi. Diğer yandan askeri müzakerelerle eş zamanlı yürütülen Türk Fransız görüşmelerinde de olumlu gelişmeler sağlandı ve 4 Temmuz’da Ankara’da Türk Dışişleri Bakanı ile Fransa’nın Ankara Büyükelçisi arasında Dostluk Anlaşması, ortak bir demeç¹³¹ ve bir de protokol imzalandı.¹³²

Anlaşmaların imzalanmasından sonra, seçim çalışmalarına tekrar başlandı ve Ağustos’ta yapılan seçimler sonucunda Türk topluluğu, Sancak Meclisi’nin 40 sandalyesinden 22’sini elde etti. Sancak Meclisi, ilk toplantısını 2 Eylül 1938’de yaptı ve devletin adını “Hatay” olarak kabul etti. Bayrak olarak Türk Bayrağına çok benzeyen bir bayrak, Türk İstiklal Marşını da devletin ulusal marşı olarak kabul etti. Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen seçildi, Abdurrahman Melek ise Başbakanlığa getirildi.¹³³

Hatay Devleti’nin kurulmasını Suriye olumlu karşılamadı ve ekonomik zorluk çıkarmak amacıyla Hatay’a giriş ve çıkışlarda güçlükler sergiledi. Suriye’nin bu tutumu üzerine Hatay Devleti de Türkiye’ye olan vize koşulunu kaldırdı.¹³⁴

---

¹³⁰Ada 2005, ss.171-176.

¹³¹Ortak demeç için bkz. BCA, 30-10-0-0 / 224-510-13 Hatay Meselesi ile ilgili Türkiye ile Fransa hükümetleri arasındaki müşterek beyanname.(04.07.1938).

¹³²Anlaşma ve ortak demeç göre; taraflar içlerinden birine yönelik siyasi ve iktisadi hiçbir anlaşma ve kombinezona girmeyecekler, taraflardan biri saldırıya uğrarsa, diğer taraf saldırgana yardımda bulunmayacak, Hatay’ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan 1937 Anlaşmasından doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini gerektirecek bir durum karşısında istişarelerde bulunacaklardı. (Pehlivanlı, 2001, ss. 101-104).

¹³³Ada, 2005, ss.179-186.

¹³⁴A.g.e., s.187.

Hatay Devleti'nin kurulması, Türkiye açısından meselenin çözüldüğü anlamına gelmiyordu. Fransız mandası altında olan Hatay konusundaki Türkiye'nin nihai hedefi, söz konusu toprakların ülkesine dâhil edilmesiydi. Anılan dönemde, İngiltere ve Fransa'nın Almanya ile ilişkilerdeki gerginlik devam etmekteydi. Güvenlik endişesi duyan Fransa, Türkiye ile karşılıklı bir yardım anlaşması yapmayı düşündü ve bunu sağlamak maksadıyla Hatay konusunu ileri sürdü. Bu kapsamda Fransız Dışişleri Bakanı Georges Bonnet, Ağustos 1938 ayı içerisinde Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz'a Türk Fransız ilişkilerinin temelini pekiştirmek için Hatay meselesinin çözümünü memnuniyetle görmek istediğini ifade etti¹³⁵ ve Eylül 1938'de Fransız Dışişleri Türk Büyükelçisine bu konudaki yazılı önerisini verdi.¹³⁶ Türkiye, öneriyi İngiltere'nin de katılması şartıyla olumsuz bakmadığını¹³⁷ ve Hatay meselesinin de kesin olarak çözüme kavuşturulması gerektiğini Eylül'de Fransa'ya bildirdi.¹³⁸

Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz, 30 Eylül'de tamamen kişisel bir sıfatla Massigli¹³⁹ ile görüştü. Türk Büyükelçi, Sancak'a Türkiye'nin el koyması planını detayları ile anlattı ve bu durumda Fransız mandasının iptal edilmiş olarak sayılabileceğini belirtti. Büyükelçi, buna mukabil Türkiye'nin, Fransa'ya Suriye ile ilişkilerini istediği gibi düzenlemekte her türlü serbestiyi tanıyacağını da ilave etti. Massigli, söz konusu açıklamalar üzerine Suat Davaz'dan önerilerini yazılı olarak bildirmesini istedi ve bir kaç gün sonra yazılı metin teslim edildi. Massigli, metnin hiçbir öneminin olmadığını, yapılan girişimin tek başına yeterli olduğunu, artık Ankara'nın yaz aylarında tesis edilen rejimi nihai olarak görmediğini ve büyükelçinin girişiminin bir yoklama olduğunu düşünmektedir.¹⁴⁰

Bu arada Hatay Meclisi, yargı, ekonomi, maliye, eğitim ve askerlik gibi konularda aldığı kararlar ve yaptığı uygulamalar ile Türkiye'ye daha da yaklaştı. Ankara, Paris Büyükelçisi vasıtasıyla 30 Eylül 1938'de, Hatay'ın Türkiye'nin denetim ve güvencesinde bir devlet olmasını resmileştirmek için Fransa'ya bir muhtıra verdi. Fransa, Türkiye'nin talebine olumlu yaklaşmadı ancak diğer taleplerini görüşmeye hazır

---

¹³⁵Massigli, 1964, s. 50.

¹³⁶Soysal, İsmail, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı" *Bellekten*, Nisan 1982/XLVI (182), s.371.

¹³⁷Massigli, 1964, s. 49.

¹³⁸Soysal, 1982, ss. 371-372.

¹³⁹Massigli'nin Ankara'ya Büyükelçi olarak atanacağı 12 Ekim 1938'de kararlaştırıldı, 14 Ekim'de Türkiye'den onay talep edildi. Türkiye gerekli onayı 24 Ekim'de verdi. (Massigli, 1964, ss. 17-31).

¹⁴⁰A.g.e., s. 51.

olduğunu bildirdi. Doğu'daki ekonomik ve kültürel çıkarlarını kaybetmek istemeyen Fransa'daki bazı çevreler (sağ parti parlamenterler, üst düzey bürokratlar, komutanlar ve işadamları) Hatay'a gezi düzenlediler ve burada yaşayan Hıristiyanların, özellikle de Ermenilerin tehdit altında olduğunu ileri sürerek mandanın kaldırılmasını istemediklerini hükümete bildirdiler.¹⁴¹

Aslında Fransız Hükümeti, 1938 yılı sonu itibari ile henüz İskenderun'dan vazgeçmeyi düşünmüyordu. Fransa, İkinci Dünya Savaşı arifesinde Ankara'ya Büyükelçi olarak atadığı Rene Massigli'ye Sancak Meselesi konusunda verdiği talimatta hiçbir hareket serbestisi tanımamış ve manda ile elde edilen hiçbir imtiyazın terk edilmemesini istemişti. Massigli, bu konuda yapacağı düzenlemede statükoyu muhafaza edecekti.¹⁴² Diğer yandan Fransa, Avrupa'da işlerin karışması durumunda Suriye'nin güvenliği için Ankara'nın dostluğunu vazgeçilmez olarak görüyordu. Bu durum İkinci Dünya arifesinde Fransa'nın nasıl bir tutarsız siyaset izlediğini göstermektedir. Ankara'nın dostluğunu kazanmak için İskenderun'un Türkiye'ye terkini öngörmeyen Fransız siyaseti Türkiye'nin beklentisinin tam aksi istikametindeydi.

Fransız Büyükelçi, 13 Ocak 1939 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye güven mektubunu sunduğu sırasında İnönü, devam eden müzakerelerin çarçabuk bitirilmesinin elzem olduğunu belirtti. Massigli'nin, Doğu Akdeniz'deki dengenin muhafazasını hatırlatması üzerine ise Cumhurbaşkanı, ne Türkiye'nin ne de Fransa'nın sadece kendilerini ilgilendiren meselelere üçüncü bir devletin karışmasına tahammül edemeyeceğini bastırarak ifade etti. Bunun üzerine Massigli, hemen ertesi gün kendi bakanlığına bir müzakere planı sunmayı planladığını belirtti. Memnuniyetini belirten İnönü, kaybedecek zamanın olmadığını tekrar hatırlattı. Fransız elçiye göre, İtalyan entrikaları İnönü'yü endişelendiriyordu.¹⁴³

Massigli, 20 ve 23 Ocak'ta Sancak konusunda Saraçoğlu ile yaptığı üç görüşme sonunda mesele konusunda çözümden ne kadar uzak olduklarını tespit etti. Paris'in bu konudaki çözümü, toprak statükosunda değişiklik öngörmüyordu. Oysa Türkiye, olaylara tamamen farklı bakıyordu. Türkiye'nin bu konudaki görüşünü Saraçoğlu, 20

---

¹⁴¹Aynı tarihlerde Fransa'nın Beyrut'taki Yüksek Komiseri De Martel, Hatay'daki Ermenilere Ankara'nın talimatları gereği baskı uygulanmadığını, hatta seçimlerden sonra Suriye'ye giden Ermenilerin bir kısmının Hatay'a geri döndüğünü rapor etmektedir.(Ada, 2005, s. 190-193).

¹⁴²Massigli, 1964, ss.56-57.

¹⁴³A.g.e., s. 67.

Ocak 1939 günkü görüşmede Massigli'ye "Hatay'ın¹⁴⁴ ilhacı er ya da geç kesindir... Amacımız Hatay'ı Arapılığa karşı, kale olarak kullanmaktır... kendimize çizdiğimiz yoldan sapamayız" ŗeklinde ifade etti. Saraçoğlu, meselenin duygusal ve etnik olduğunu ve Hatay dışında Suriye topraklarının diğer parçaları üzerinde hiçbir toprak hedeflerinin olmadığını, özellikle de Halep üzerinde hak iddiasının söz konusu olmadığını tekrarladı. Saraçoğlu, Türkiye'nin totaliter devlet olarak görünmek için Hatay'ın ilhakını Fransa ile mutabık kalarak gerçekleştirmek istediklerini¹⁴⁵ ilave etti.

Fransız Büyükelçi, Saraçoğlu ile grtkten sonra 24 Ocak'ta Quai d'Orsay'e¹⁴⁶ gönderdiği raporda, Türkiye'nin Hatay konusunda geri adım atmayacağını belirterek 1937 Hatay Statüsünü sürdürmek, içi sürüncemede tutarak zaman kazanmak ve ilhak karşılığında kazanımlar elde etmek olmak üzere üç hareket tarzı sundu.¹⁴⁷

Massigli, 29 Ocak'ta Paris'e çağrıldı. Aynı gün Beyrut'a gönderilen ve Hatay konusunda Fransa'nın tutumunu bildiren telgraf büyükelçiye ulaştı. Fransız Dııleri, Suriye topraklarının herhangi bir ŗekilde parçalanmasının imknsız olduğunu bildirdi. Fransa'nın Hatay konusundaki politikasında bir değişiklik olmamıştı. Massigli, Paris yolunda hazırladığı ve Fransız Dıılerine sunduğu notta; 1938 düzenlemesinin Fransız çıkarları aleyhine geliştiğini ve Fransa'nın inisiyatifi ile alınan gümrüklerin ayrılması kararı, İskenderun'un ŗam ile olan bağlarını her geçen gün zayıflattığını, Fransa'nın Türkiye'nin sürekli yayılmasını sonuçsuz protestoyla yetinmesi politikası ile Sancak'taki çıkarlarını arttırmak olmak üzere iki seçeneğin olduğunu ve ikinci seçenek ile krlı çıkılacağını belirtti.¹⁴⁸

Fransız Dııleri, 13 ŗubat ve daha sonra gönderdiği talimatlarda biraz yumuşama gösterdi ve Musa Dağı gibi kesimler hariç Hatay'ın bir kısmının terk edilebileceğini bildirdi.¹⁴⁹ Fransız Dııleri Bakanı Georges Bonnet, 18 ŗubat 1939 tarihli mesajında; esas meselenin Fransız kamuoyunda olduğu kadar Suriye kamuoyu nezdinde de söz

---

¹⁴⁴Massigli, Hatay'a Saraçoğlu'nun hiçbir zaman Sancak demediğini belirtmektedir. (Massigli, 1964, s. 68).

¹⁴⁵A.g.e., ss. 68-69.

¹⁴⁶Fransız Dııleri Bakanlığını belirtmek için kullanılan yaygın ifade. Bakanlık, 19. yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık bir buçuk asırdan beri aynı yerde faaliyet göstermesi nedeniyle Dııleri Bakanlığını ifade etmek için "Quai d'Orsay" yani üzerinde bulunduğu caddeden ismi yaygın olarak kullanılmaktadır. (<https://www.diplomatie.gouv.fr>, 24.02.2018).

¹⁴⁷Soysal, 1985, s. 100.

¹⁴⁸Massigli, 1964, s.83.

¹⁴⁹Soysal, 1985, s. 100.

konusu terkin haklı gösterilebilmesi için yeteri kadar önemli ve yeteri kadar olumlu bir takas karşılığında düşünülebileceğini belirtti. Massigli'ye göre, Fransız Dışişleri bakanı, Türkiye'nin bir çatışma durumunda Fransa'nın yanında yer almasını ve Hatay'ın ilhakından sonra Halep vilayeti ve Cezire üzerindeki tüm iddialardan vazgeçtiğini resmi olarak taahhüt altına almasını kastetmektedir.¹⁵⁰

Massigli, Mart 1939 başında Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi ve Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiseri Gabriel Puaux ile Hatay meselesini görüştü. Puaux, Türklerin İskenderun'dan sonra Halep'i, ondan sonra da Cezire'yi alacaklarını düşünmekteydi. Massigli, Sancak meselesinin ortaya çıktığı 1936'dan itibaren Suriye'deki Fransız idarecileri arasında Türk yayılcılığı efsanesinin doğduğunu¹⁵¹ belirterek bahse konu tehlikenin varlığına katılmamaktadır. Fransızlarda böyle bir kanının oluşmasında Ermenilerin yaptıkları propagandanın etkili olduğu söylenebilir. Çünkü Ermeniler, Fransa'nın bölgeyi Türkiye'ye bırakmaması için Türklerin anılan bölgeleri işgal edeceği haberlerini yaymaktaydı. Bu düşünceye, Türkiye'nin Hatay konusundaki kararlılığını göstermek için sınıra asker yığması ve bu yönde haberler yaymasının da payı olmalıdır.

Mart ayı sonuna gelindiğinde Fransa, Hatay meselesinin iki ülke ilişkilerine zarar verdiğini, karşılığını almak şartıyla görüşmelere başlanmasını ve mümkünse Hatay'ın bir bölümünün, olmaz ise tümünün bırakılabileceğini, ancak bu işlemin Suriye mandasının sona ermesinden sonra gerçekleşebileceğini bildirdi.¹⁵²

Massigli, Suriye'den Ankara'ya döndükten sonra Dışişleri Bakanı ile Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına yönelik görüşmeler yaptı. Saraçoğlu, bağlanma işleminin hemen gerçekleşmesini ve Hatay'ın tamamının bağlanmasını istedi. Ayrıca, Türkiye'nin Suriye'nin başka bölgesinde talebinin olmadığını açıklamaya hazır olduğunu bildirdi.¹⁵³

Hatay'ın Türkiye'ye katılma görüşmeleri devam ederken, Avrupa'da da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu kapsamda Almanya, 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı, İtalya ise 7 Nisan'da Arnavutluk'u işgal etmişti. Söz konusu gelişmeler üzerine İngiltere ile Türkiye, ittifak görüşmelerine başladı. Fransa'nın görüşmelere katılma talebi, Hatay

---

¹⁵⁰Massigli, 1964, s.100.

¹⁵¹A.g.e., ss. 106-107.

¹⁵²Soysal, 1985, s. 101.

¹⁵³A.g.m., s. 101.

sorunu çözüme kavuşmaması nedeniyle Türkiye tarafından olumlu karşılanmadı. Fransa'nın, görüşmelerin devamında yapılacak beyanın üçlü olması durumunda Mihver Devletleri üzerinde daha fazla etkili olacağını belirterek talebi de Hatay konusunda bir sonuca ulaşılmaması nedeniyle Türkiye tarafından reddedildi.¹⁵⁴

Türk-İngiliz beyannamesi açıklandıktan sonra Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye terkini kabule yanaştı ve 17 Haziran 1939'da Fransa ile görüşmelere başlandı. Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, Genel Sekreter Menemencioglu ve Fransız Büyükelçi Massigli arasında devam eden görüşmeler sonunda 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesin çözümüne ilişkin anlaşma Ankara'da, Türk Fransız Müşterek Beyannamesi ise Paris'te Büyükelçi Suat Davaz ile Fransa Dışişleri Bakanı G. Bonnet arasında imzalandı.¹⁵⁵

Fransa ile yapılan anlaşma Hatay'da büyük sevinçle karşılandı, Ankara'ya teşekkür telgrafları gönderildi. Hatay Meclisi, imzalanan anlaşma henüz yürürlüğe girmeden, 29 Haziran'da oybirliği ile Türkiye'ye katılma kararı aldı. Anılan gelişme üzerine 7 Temmuz'da Türkiye tarafından kabul edilen Kanun ile Hatay ili kuruldu ve böylece bağlanma süreci tamamlanmış oldu.¹⁵⁶

Bekir Sami Bey'in 11 Mart 1921'de Fransız Başbakan ile Londra'da yaptığı anlaşma ile Türk sınırları dışında kalan İskenderun ve Antakya, 1936'dan başlayarak Atatürk tarafından Avrupa'daki siyasi gelişmelerin çok iyi değerlendirilmesi ve yerinde yapılan girişimler sonucunda, İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken Türkiye'ye katıldı. Hatay konusundaki sorun aşıldıktan sonra Türkiye'yi, üçlü olarak devam eden ittifak görüşmelerini, İtalyan ve Alman tehdidinden kaynaklanan savunma ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklenmeden en uygun şekilde sonuçlandırmak gibi zor bir süreç bekliyordu.

---

¹⁵⁴Soysal, 1982, ss.377-382.

¹⁵⁵Soysal, 1985, s. 102.

¹⁵⁶A.g.m., s. 103.

1.2. Türk-Fransız Müsterek Beyannamesi ve Türk-İngiliz-Fransız İttifak Andlaşması

1.2.1. Türkiye'nin Güvenlik Endişesi ve İttifak Arayışı

Türkiye, Milli Mücadeleyi tamamladıktan sonra imzaladığı Lozan Antlaşması ile bir yandan toplumsal hayatla ilgili köklü değişiklikler yaparken diğer yandan da Lozan'dan kalan meselelerin çözümüne girişti. Söz konusu meselelerin çözümü Batılı devletler ile Türkiye'nin arasının gergin olmasına neden oldu. Milli Mücadele döneminde başlayan Türk Sovyet yakınlaşması Lozan'dan sonra da devam ederek 17 Aralık 1925'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmasıyla daha da gelişti.

1930'larda Türkiye, Lozan'dan kalan sorunları çözüme kavuşturduktan sonra bölge barışı ve güvenliği için girişimlerde bulundu. Bu kapsamda Balkan devletleri ile kesilen ilişkilerini tekrar tesis etmek için ikili dostluk antlaşmaları imzaladı. Avrupa'daki revizyonist ülkelerin yayılma emellerini açığa vurmaları üzerine Türkiye, Balkanlar'da barışın muhafazası ve statükonun devamını sağlamak amacıyla 9 Şubat 1934'de Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya ile Balkan Antantı'nı imzaladı. Revizyonist politika izleyen Bulgaristan antanta katılmadı.¹⁵⁷

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal hayatın düzenlenmesi ve ekonomik kalkınmaya ağırlık vermesi nedeniyle askeri alanda fazla gelişme sağlayamadı. Bu nedenle Avrupa'daki durumun tehlikeli bir hal almaya başladığı 1930'lara gelindiğinde Türk ordusu, çoğunlukla Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma silahlara sahip olması nedeniyle çağın gerektirdiği modern askeri teçhizat yönünden yetersizdi.¹⁵⁸ Kara Kuvvetleri, özellikle tank ve zırhlı araç yönünden yetersizdi. İkinci Dünya Savaşının en önemli silahını oluşturan tank ve uçaklara karşı savunmada kullanılacak tanksavar ve uçaksavar silahları ise neredeyse hiç bulunmuyordu.¹⁵⁹ Hareket kabiliyeti zayıf olan birlikler, nakil vasıtaları, yakıt, hayvan yemi açısından eksikliği bulunmaktaydı. Trakya'da düşman ilerlemesini engellemek için oluşturulan Çakmak hattı ise yetersiz idi.¹⁶⁰ Silahlı

---

¹⁵⁷Gönlübol, 1996, s. 99; Ertan, Temuçin F., Çağla D. Tağmat, "Atatürk'ün İkinci Dünya Savaşı'na Dair Öngörüler", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 2017(29), ss. 71-72.

¹⁵⁸Deringil, Selim, Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, (3. baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, ss. 30-35.

¹⁵⁹Cebecioğlu, Güngör, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri", *Altuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, s. 332.

¹⁶⁰Yalman, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944), C.III., Yenilik Basımevi, İstanbul 1970, s. 287.

Kuvvetlerin en zayıf tarafını oluşturan Deniz Kuvvetleri ise sahil ve limanları savunmak için gerekli çok sayıda teçhizata sahip değildi.¹⁶¹ Türk Hava kuvvetlerinde bulunan uçaklar, gerek nicelik gerekse de nitelik olarak çağdaş ülkelerin seviyesinde değildi ve seferde kara ve deniz kuvvetlerini destekleyecek nitelikte değildi.¹⁶² Ayrıca, bir ülkenin ve onun silahlı kuvvetlerinin savaşma kapasitesini; eğitim seviyesi, sahip olduğu silah ve teçhizatın yanında ülkenin ekonomik gücü belirlemektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu dönemde Türkiye'nin ekonomik durumu uzun süreli bir savaşı destekleyecek güçte değildi.¹⁶³

İtalya'da, faşistlerin iktidara gelmesi ve özellikle Mussoli'nin 19 Mart 1934'teki konuşmasında Akdeniz'de Roma İmparatorluğunu (Mare-Nostrum) yeniden tesis etmekten bahsederek emperyalist niyetlerini açığa vurması, Türkiye'nin endişe duymasına neden oldu.¹⁶⁴ İtalya'nın doğu Afrika'daki sömürgeleri Eritre ve Somali arasındaki sınır olaylarını bahane ederek 3 Ekim 1935'de Etiyopya'ya saldırması ve Almanya ile ilişkilerini geliştirmesi,¹⁶⁵ Türkiye'nin endişesinin yersiz olmadığını ortaya koydu. İtalya'nın Asya'daki devletlerin topraklarına yönelik niyetinin olması Türkiye, Irak, İran ve Afganistan'ı bir araya getirdi ve Ortadoğu'da barış ve güvenliği sağlamak amacıyla 8 Temmuz 1937'de Sadabat Paktı'nı kurlarını sağladı.¹⁶⁶ II. Dünya Savaşı arifesinde ortaya çıkan bu endişeler, savaş sırasındaki Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde önemli bir yer tutacak ve Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişki kurmasına neden olacaktır.¹⁶⁷

İtalya'nın 1935 yılı sonlarına doğru Etiyopya'ya saldırması üzerine Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alarak Milletler Cemiyeti tarafından alınan yaptırım kararlarına katıldı. İtalya, yaptırım kararlarına katılan bütün devletleri olduğu gibi Türkiye'yi de tehdit etti. Bunun üzerine kendi menfaatlerine yönelik bu tehdide karşı İngiltere, önce Fransa ile anlaştı, daha sonra da İspanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye söz konusu devletin tehdit ve saldırısı durumunda yardıma gideceğine dair

---

¹⁶¹Deringil, 1994, s. 34.

¹⁶²Cebecioğlu, 1998, ss. 332-333.

¹⁶³Aydemir, Ş. Süreyya, İkinci Adam 1938-1950, (7.Basım), C.II., Remzi Kitabevi, 2000, s.130.

¹⁶⁴Önder, Zehra, II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, (çev. Leyla Uslu), Bilgi Yayınevi, Ankara 2010, ss. 13-14; Hüseyin Emiroğlu, "İkinci Dünya Savaşı Boyunca (1939-1945) Türk Dış Politikası", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2007 (10), s. 178.

¹⁶⁵Latreille, Andre, La Seconde Guerre Mondiale 1939-1945, Librairie Hachette, 1966, ss. 18-22.

¹⁶⁶Armaoğlu, Fahir, Türk Dış Politikası Tarihi, (2. baskı), Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 108.

¹⁶⁷Önder, 2010, ss. 13-14.

garanti verdi. Türkiye, Ocak 1936'da bu garantiyi kabul etti.¹⁶⁸ Devamında toplanan Montreux Boğazlar Konferansında, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile aynı fikirde olmaları anılan ülkelerle ilişkilerin gelişmesine katkı sağladı. Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile arasındaki bu olumlu hava, ertesine sene Nyon ve Cenevre anlaşmaları gereği, Akdeniz'de İtalyan korsanlığına yönelik işbirliği yapmasını sağladı.¹⁶⁹ İtalyan tehdidi nedeniyle Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapması, ayrıca kısa sürecek olsa da İngiltere tarafından garanti verilmesi gibi gelişmeler, Türkiye'nin bahse konu ülkelerle 1939 ittifak anlaşmasını imzalamasına götürecektir bir sürecin başlangıcını oluşturdu.

Türkiye, kendisine yönelecek bir tehde karşı Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı tecrübeden hareketle kuvvet çoğunluğunu Trakya ve Çanakkale Boğazı'na verdi. Ayrıca donanmanın büyük kısmını Marmara ve Ege Denizi'nde konuşlandırdı. Bunun yanında, Sovyet Rusya'dan ve Almanya'dan Tuna üzerinden gelebilecek tehde yönelik Karadeniz kıyılarına, denizaltı karakolları ve kıyı gözetleme postaları tesis etti.¹⁷⁰ Söz konusu dönemde, İtalyan tehdidi nedeniyle Ege Denizinden gelecek saldırıya karşı savunmaya ağırlık verildi. İzmir bölgesinde tatbikatları yoğunlaştıran Türk ordusu bir yandan da Batı sahillerine yapılacak çıkarmalara karşı tahkimat yaptı.¹⁷¹ Ayrıca, Balkan Paketi dışında kalan Bulgaristan'a yönelik caydırıcı amaçlı Trakya Manevraları icra etti.¹⁷²

Türkiye, faşist İtalya'dan beklediği tehdidin Akdeniz'den geleceğini öngörmesi nedeniyle etkin bir deniz gücüne¹⁷³ sahip bir müttefik arayışı içine girdi. Atatürk, 17 Haziran 1934 tarihinde İngiliz Elçisi Sir Percy Loraine'ye İngiltere ile daha yakın ilişkiler geliştirmek istediğini söyledi.¹⁷⁴ Atatürk, İngiliz büyükelçi ile yaptığı görüşmede Akdeniz'de tehlikeli gidişat karşısında İngiltere'ye uzun vadeli bir ittifak

---

¹⁶⁸Armaoğlu, 1989, ss. 341-342.

¹⁶⁹Soysal, 1982, s. 370.

¹⁷⁰Atabey, Figen, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2011 (18), s. 127.

¹⁷¹Deringil, 1994, ss. 30-35.

¹⁷²Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C.I 1923-1940, YKY, İstanbul 2003, s. 263.

¹⁷³Akdeniz'de İngiltere, Fransa ve İtalya güç yarışı içindeydi. Bu ülkeler arasında, Cebelitarık ve Süveyş'i kontrol eden İngiltere en güçlüsüydü. (Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *Dış Siyaset ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, (1. Baskı), C.I., İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 48).

¹⁷⁴Deringil, 1994, s. 69.

anlaşması teklifinde bulundu. İngiltere, tehlikenin artık her geçen gün azaldığı gerekçesiyle böyle bir tedbire gerek olmadığını bildirdi.¹⁷⁵

Aslında Türkiye'nin Batıya yanaşmasının ilk somut örneğini, Fransa ile 3 Şubat 1930'da imzaladığı ve 13 Mayıs 1938'de günün koşullarını karşılamadığı gerekçesiyle¹⁷⁶ Türkiye tarafından tek taraflı olarak bozulan, Türk Fransız Dostluk, Uzlaştırma ve Hakem Andlaşması oluşturmaktadır. Uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümüne ilişkin hususları içeren andlaşmanın 1'inci maddesi; taraflardan birinin saldırıya uğraması durumunda diğer devletin tarafsız kalacağını öngörüyordu.¹⁷⁷ Ancak ortaya çıkan Hatay meselesi, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın önüne geçti.

Hatay meselesinin çözümüne yönelik görüşmelerin devam ettiği sırada, 1930 yılında yapılan anlaşmanın yerini alacak ve onu tamamlayacak Türk Fransız Dostluk Andlaşması taslağı hazırlandı. Taslak metin, her iki ülke için karşılıklı olarak siyasi veya ekonomik hiçbir anlaşmaya ne de taraflardan birine karşı yöneltilmiş bir tertibe dâhil olmamalarını, ikisinden birine yönelecek bir saldırı durumunda, saldırgana hiçbir destek sağlanmayacağını, mükelleflerin yükümlülüklerini ortaya koyacak bir durumun ortaya çıkması halinde her iki hükümetin birbirine danışacağı ve taraflarca daha önce kabul edilmiş ve aralarında ortaya çıkacak anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesi hususlarını içeriyordu.¹⁷⁸ Andlaşma, 4 Temmuz 1938 tarihinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Henry Ponsot arasında Ankara'da imzalandı. Türk-Fransız Dostluk Andlaşması, sadece iki ülke ilişkileri çerçevesinde olması ve Avrupa'da gelişen durum dikkate alınmadan yapılmış olması nedeniyle dar kapsamlıydı.¹⁷⁹ Türkiye, söz konusu andlaşmayı Hatay'ın kendisine bağlanarak sorunun kesin olarak çözümünü istemesi nedeniyle onaylamadı.¹⁸⁰ Türkiye'nin 1938 yılına kadar imzaladığı andlaşmalar, tarafsız kalmayı gerekli kılıyordu ve herhangi bir yardım da bulunmayı veya ittifak kurmayı öngörmüyordu.

---

¹⁷⁵Erkin, 1987, s.83

¹⁷⁶ 1937 yılı sonlarına doğru Hatay meselesi nedeniyle Fransa ile gerginleşen ilişkiler sonucunda, Andlaşmanın 19.maddesi gereği, 5 yıllık sürenin dolması yaklaşırken, 29 Aralık 1937'de Türk Hükümeti tarafından verilen bir Nota ile tek yanlı olarak bozulmuştur. (Soysal, 2000, s.380).

¹⁷⁷A.g.e., ss.378-385.

¹⁷⁸Massigli, 1964, ss. 48-49.

¹⁷⁹Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioglu, bu andlaşmayı "1930 anlaşmasının küçük değişiklikler ile yenilenmesi" olarak tanımlıyordu. (A.g.e., s. 49).

¹⁸⁰Soysal, 1982, s.371.

1.2.2. Fransa'nın Güvenlik Endişesi ve Türkiye'yi Yanına Çekme Çabası

Birinci Dünya Savaşından galip çıkan Fransa, Versay Antlaşması ile Almanya üzerinde uygulanan kısıtlamalar ile Avrupa'da üstünlük elde etmişti. Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi en çok Fransa ve Sovyet Rusya'yı endişelendirdi. Versay sisteminin devam etmesinden yana olan Paris, Londra ile birlikte anti-revizyonist grupta yer aldı.¹⁸¹ Nazi tehlikesi, Fransa ve Rusya'yı birbirine yaklaştırdı ve 1932 tarihli saldırmazlık paktını yenilemek için görüşmelere başladılar. Moskova'da başlayan görüşmeler Paris'te devam etti ve 2 Mayıs 1935'te Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması imzalandı.¹⁸² Fransa, Ocak 1935'te İtalya ile Laval-Mussolini anlaşmasını yaptı ve Avusturya'ya toprak bütünlüğü garantisi verdi. Almanya'nın Versay Antlaşmasının en önemli hükümlerinden olan zorunlu askerliği kısıtlayan hükümlerini feshetmesi üzerine Fransa, İngiltere ve İtalya ile Nisan 1935'te Stresa Anlaşması imzalayarak Almanya'ya karşı cephe oluşturdu.¹⁸³

Fransa, güney komşusu İspanya'da 1936 Temmuzunda çıkan iç savaşın bir Avrupa savaşına dönüşebilme ihtimali nedeniyle büyük endişe duydu. Savaşa taraf olmamayı seçen Fransa, İngiltere ile İspanya iç savaşına karışmayacaklarına dair bir demeç imzaladı. Ancak Almanya'nın İspanya'ya yardım etmesi üzerine Fransa, Alman tehdidine karşı Akdeniz'in güvenliğini sağlayarak Kuzey Afrika'daki sömürgeleri ile irtibatını muhafaza etmek maksadıyla Türkiye'nin de içinde yer alacağı bir Akdeniz Paketi yapılmasını gündeme getirdi. İlk olarak İngiltere'ye başvuran Fransa, olumsuz cevap aldı.¹⁸⁴

Almanya'nın Mart 1938'de Avusturya'yı ilhaki ve Nisan ayından itibaren gelişen Çekoslovakya buhranı nedeniyle sınıra asker yığması, Fransa için Alman ve İtalyan tehdidi daha da belirgin hale gelmeye başladı. Avrupa'daki güç dengesinin Mihver'den yana gelişme göstermesi üzerine Fransa, Ankara ile ilişkilerini yeniden gözden

---

¹⁸¹Gönlübol, 1996, s. 93.

¹⁸²Gürün, Kâmuran, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), (2.Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 144.

¹⁸³Cebecioğlu, 1998, ss. 322-323.

¹⁸⁴Soysal, İsmail, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937), *Bellekten*, Ocak 1981/45 (177), ss. 141-145.

geçirme¹⁸⁵ ve Türkiye'yi yanında tutma gereğini hissetti. Bunun için Paris, iki ülke arasındaki en önemli mesele olan Hatay konusunda Ankara'ya yaklaşmaya başladı.

Bu kapsamda Fransız Dışişleri Bakanı Georges Bonnet, Ağustos ayı içerisinde Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz'a Türk Fransız ilişkilerinin temelini pekiştirmek için Hatay meselesinin çözümünü memnuniyetle görmek istediğini ifade etti. Massigli'ye göre G. Bonnet bununla karşılıklı bir yardım anlaşması düşünüyordu.¹⁸⁶ Nitekim Eylül 1938'de Fransız Dışişleri Türk Büyükelçisine bu konudaki yazılı önerisini verdi¹⁸⁷ ve Paris Büyükelçisi bu teklifi Ankara'ya gelerek Türk Hükümetine sundu. O dönem iktidarda olan Celal Bayar Hükümeti, öneriyi inceledi ve Türkiye'nin böyle bir anlaşmaya, İngiltere'nin de katılması şartıyla olumsuz bakmadığını 24 Eylülde Fransa'ya bildirdi.¹⁸⁸ Türkiye, söz konusu isteğini aynı zamanda İngiltere'ye de bildirdi. Paris'e dönen Suat Davaz, Fransız Dışişlerine bu konudaki Türkiye'nin görüşünü tekrar ifade etti ve yapılacak andlaşmanın hiçbir devlete karşı olmaması gerektiğini ayrıca Hatay meselesinin de kesin olarak çözüme kavuşturulması gerektiğini vurguladı. İngiliz Dışişleri, Türkiye'nin teklifine önce olumsuz yaklaştı ancak daha sonra Ankara'ya gönderdiği mesajda "uluslararası durumdaki gelişmelerin böyle bir önerinin ele alınmasına, hatta ona ivedilik kazandırılacağını" bildirerek konuya olumlu baktığını bildirdi.¹⁸⁹

Daha sonra İngiltere, İtalya ile ilişkilerinde iyileşme yaşanması ve yapılacak böyle bir ittifakın Almanya ve İtalya'nın olumsuz tepkisine yol açacağını değerlendirdi ve Üçlü İttifak Andlaşması'nın imzalanmasına yanaşmadı.¹⁹⁰ Bunun üzerine Fransa andlaşmanın ayrı ayrı ikili olarak yapılabileceğini belirterek, 14 Kasım'da Paris Büyükelçisine kendi andlaşma tasarısını verdi. Fransa, beliren Alman tehdidi nedeniyle Türkiye'nin kendi yanında yer almasını, bu olmazsa da tarafsız kalmasını amaçlıyordu. Ancak Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanma talebine olumlu cevap vermedi. Hatay konusunda bir gelişme olmaması nedeniyle ittifak andlaşması görüşmelerinde de ilerleme sağlanamadı.¹⁹¹

---

¹⁸⁵Gönlübol, 1996, s. 131.

¹⁸⁶Massigli, 1964, s.50.

¹⁸⁷Soysal, 1982, s.371.

¹⁸⁸Massigli, 1964, s.49.

¹⁸⁹Soysal, 1982, ss.371-372.

¹⁹⁰Atabey, Figen, 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 35.

¹⁹¹Soysal, 1982, ss.372-373.

Fransa, Türkiye'yi kaybetme pahasına Hatay'ın terkine yanaşmıyordu. Massigli'ye göre, Fransız Dışişlerindeki bazı uzmanlar, Türk-Fransız ilişkilerinin uzun süre kötü kalmayacağını çünkü İngiltere'nin uygun zamanda müdahalesiyle işlerin daha da kötüye gitmesinin engelleyeceğini düşünmekteydi. Söz konusu düşünce, Fransa'nın Hatay konusunda Türkiye'nin talebine uzak olmasına etki etmiş olmalıdır. Oysa Türkiye'de sahip olduğu varlıkları ile Ön Asya'daki çıkarları, Fransa'nın Türkiye ile doğrudan diyalog kurmasını gerekli kılmaktaydı. Ayrıca Avrupa'da işlerin kötüye gitmesi durumunda, Suriye dolayısıyla sınırdaş olmaları nedeniyle, Fransa bakımından Suriye'nin güvenliği için Türkiye'nin dostluğuna ihtiyacı bulunmaktaydı. Ancak Fransa'nın Şam ile yaşadığı gerginlik, onun Hatay'ı kurban ederek Türkiye ile uzlaşma sağlamasına müsaade etmiyordu. Bu nedenle Fransa, statükonun devamını sağlayarak meselenin çözülmesini istiyordu. Zaten Massigli'ye Hatay Meselesi konusunda verilen talimatta hiçbir hareket serbestisi verilmemiş ve manda ile elde edilen hiçbir imtiyazın terkedilmemesi istenmişti. Aksine Massigli'den çabalarını ekonomik alanda yoğunlaştırması ve Fransız sanayi ve ticaretinin Lozan Anlaşmasından beri kaybettiği alanın bir kısmının geri alınmasına yardım etmesi istenmişti.¹⁹² Bu politika Türkiye'nin beklentileri ve istekleri ile uyumlu değildi.

Fransa'nın Hatay'ı terk etmek istememesinin nedenlerinden biri de Türkiye'nin Hatay dışında Halep üzerinde de hedeflerinin olduğu endişesiydi. Mart ayı başında Beyrut'ta Yüksek Komiser Gabriel Puaux, Massigli'ye Hatay'ın terkine karşı durulması gerektiğini ifade etti. Beyrut'taki Fransız yöneticilerin Hatay'ın terkine karşı durmalarının altında, 1936'da başlayan meseleden sonra ortaya çıkan olayların bıraktığı izler dolayısıyla oluşan Türk yayılmacılığı efsanesi yatmaktaydı. Gabriel Puaux, İsmet İnönü'nün Almanya'dan esinlendiğini, Hatay sınırında sürekli düzenleme yapacağını, Halep'i, Cezire'yi talep edeceğini öngörüyordu. Yüksek Komiser, Türkiye'nin elde ettiği kazanımlardan faydalanarak yeni talepler ileri sürebileceğini değerlendirmekteydi.

Hatay'ın terkine yanaşmayan Fransa'nın bölgedeki askeri durumu da pek iç açıcı değildi. Suriye'deki Fransız birlikleri Başkomutanı General Caillault, Massigli'ye

---

¹⁹²Massigli, 1964, ss. 55-56.

“Bana derhal Sancak’taki iki taburumu verin, bunlar benim tek genel ihtiyatlarımdır”¹⁹³ diyerek Fransız Ordusunun Lübnan ve Suriye’deki güçsüzlüğünü ortaya koyuyordu.

Fransa, Münih anlaşması ve İngiliz-Fransız-Alman bildirisinden sonra Avrupa’daki ihtilafli Dantzig ve Koridoru gibi sınır meselelerini çözmek için İngiltere, Sovyetler Birliği, Almanya ve Polonya’nın birbiriyle anlaşabileceklerini ümit ediyordu. Ancak Almanya’nın, 15 Mart 1939’da Prag’a girmesi her şeyi altüst etti. Artık Fransa, savaş tehdidinin daha yakın olduğunu ve silahlanmasını tamamlamak için gerekli süresi olup olmayacağını düşünmeye başladı.¹⁹⁴

Fransız ordusu İkinci Dünya Savaşı öncesi modern bir ordunun sahip olması gereken imkânlarla sahipti. Buna karşın, orduyu yöneten komuta kademesi Birinci Dünya Savaşında görev almış ve askeri fikir olarak 1918’lerde kalmış komutanlardı. Anılan komutanlar, orduyu uygun şekilde teşkilatlandırıp tertiplemediler. Fransa, savaş öncesi altmış beşi faal olmak üzere 110 adet tümen seferber etti. Fransız başkomutanlığı, orduyu Almanya’ya karşı kuzeyde, İtalya’ya karşı Güney Fransa’da ve Afrika’da tertipleledi. Söz konusu kuvvetlere ilave olarak İngiltere’den takviye olarak gelen beş tümenlik kuvveti Alman cephesinde kullanıldı.¹⁹⁵

Fransa, Türk Hükümetini ve kamu oyununu etkilemek için Türk gazetecilerini Fransa’ya davet etti.¹⁹⁶ Şubat 1940’ta Fransa giden heyet, Paris’te resmi kabuller ve ziyaretlerde bulundu. Bu kapsamda Fransız yetkililer, Türk heyetine Reno otomobil ve tank fabrikasıyla silah, mühimmat ve uçak motoru fabrikalarını gösterdi. Daha sonra heyeti cepheye götüren Fransızlar burada; Strasburg şehri köprübaşı savunmasını, Majino hattının bir kısmını, Brest deniz üssünde deniz okulunu ve Strasburg savaş gemisini gezdirdi.¹⁹⁷ Fransa, savaş hazırlıklarını ve fabrikalarını göstererek Türk

---

¹⁹³A.g.e., ss. 107-109.

¹⁹⁴Bonnet, Georges, *Le Quai d’Orsay Sous Trois Republiques 1870-1961*, Librairie Artheme Fayard, Paris 1961, ss. 262-263.

¹⁹⁵Hart, Basil Liddell, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, (çev.Kerim Bağrıaçık), (3.basım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, ss. 23-28.

¹⁹⁶Sertel, M. Zekeriya, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1968, ss. 226-227.

¹⁹⁷ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 1-156-2-8, (23.02.1940). Cumhuriyet Gazetesinden Nadir Nadi, Ulus gazetesinden Falih Rıfkı, Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Tan gazetesinden Zekeriya Sertel, Yeni Sabah gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın, Anadolu Ajansını Muvaffak Menemencioğlu temsil etti. (Cumhuriyet, 01 Şubat 1940).

heyetinin kuvvetli olduklarına inanmalarını ve bunu Türk kamuoyuna bildirmelerini istiyordu.¹⁹⁸

1.2.3. Türk-İngiliz Müşterek Beyannamesi

Mart 1939 ayında Almanya'nın Çekoslovakya'ya, İtalya'nın ise Arnavutluk'a saldırması ve Avrupa'daki savaş tehdidinin daha da artması üzerine İngiltere, Polonya'ya tek taraflı güvence verdi. Fransa ise anılan ülke ile daha önce imzaladığı ittifak anlaşmasını teyit etti. Her iki devlet, tek yanlı güvencelerini genişleterek Yunanistan, Romanya ve Türkiye'yi de dâhil etmek istedi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 12 Nisanda Ankara Büyükelçisine, Türk Dışişleri Bakanına teslim edilmek üzere bir yönerge gönderdi. Yönergede İngiltere, İtalya'nın Türkiye'ye yönelik doğrudan veya dolaylı tehdidine karşı yardıma niyetinin olduğunu, İngiltere'nin İtalya ile bir savaşa girmesi durumunda da Türkiye'nin kendisine yardıma gelmesi üzerinde karşılıklı görüşebileceğini bildirdi. Londra, aynı zamanda Alman saldırısına karşı Fransa ile birlikte Polonya ve Romanya'ya vermeyi planladıkları güvenceye Türkiye'nin katılma konusundaki kararını öğrenmek istediğini, Bulgaristan'ın tarafsızlığını sağlama hususunda Türkiye'nin görüşünü talep ettiğini ve oluşturulacak tasarı metninin yakında iletileceğini bildirdi. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, İngiliz önerisini 13 Nisan'da bir muhtıra ile Türk Dışişleri Bakanına teslim etti. Aynı gün Massigli, Fransa'nın da İngiliz önerilerine katıldığını Dışişleri Genel sekreteri Numan Menemencioğlu'na telefonla bildirdi.¹⁹⁹

Türk Hükümeti, İngiliz önerisini derhal Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlığında toplanarak görüştü. Saraçoğlu, toplantıda alınan kararları İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine ilettiler. Dışişleri Bakanı, Yunanistan ve Romanya'ya güvence verilmesi konusuna olumlu bakmakla birlikte TBMM'nin onayının gerektiğini ve söz konusu yükümlülük karşılığında Türkiye için de bir güvencenin sağlanması gerektiğini bildirdi. Türk Dışişleri Bakanı, İngiliz Büyükelçisine Almanya'ya karşı neden güvence vermediklerini sordu. İngiltere, 13 Nisan akşamı "Türkiye'ye bir Alman saldırısına karşı da güvence verilebilir, yeter ki Türkiye Romanya'ya verilecek güvenceye de katılsın ve Almanya'ya karşı bizimle karşılıklı yükümlülük üstlenmeyi kabul etsin"

---

¹⁹⁸Sertel, 1968, ss. 226-227.

¹⁹⁹Soysal, 1982, ss. 373-375.

şeklinde cevap gönderdi. Türkiye, İngiltere'nin bu önerisini olumlu karşıladı ve İngiltere'nin 13 Nisan tarihli önerisini 15 Nisanda yanıtladı.²⁰⁰

Türkiye'nin, İngiliz garantisine iki taraflı olacak şekilde kabul etmesi İngiltere tarafından uygun bulundu ve iki ülke arasında görüşmeler başladı.²⁰¹ Türk İngiliz görüşmeleri devam ederken, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi görüşmeleri İngiltere ile Fransa arasındaki temaslar ışığında takip etti ve her konu hakkında ülkesinin onayını bildirdi. Fransa, bu görüşmelerde ortaya çıkan taslak beyannameyi olumlu bulduğunu ve yapılacak beyanın üçlü olması durumunda, Mihver Devletleri üzerinde daha fazla etkili olacağını, bu nedenle beyannameye katılmak istediğini İngiliz Hükümetine bildirdi. İngiliz Hükümetinin bu duruma olumlu yaklaşması üzerine iki ülkenin Büyükelçileri 10 Mayıs 1939'da Türk Dışişleri Bakanını ziyaret ederek öneriyi iletiler. Saraçoğlu, öneriyi olumlu karşılamakla birlikte, Hatay konusunda bir sonuca ulaşılmadan bunun mümkün olmayacağını, beyanların ikili olarak ayrı ayrı imzalanabileceğini bildirdi. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, konuya yönelik bir çözüm bulmak için temaslarda bulundular ve Fransız Hükümeti, 20 Haziran'a kadar Hatay'ın Türkiye'ye geçmesini kabul ettiğini beyannameye ayrı bir paragraf olarak ilave edilmesini teklif etti. Türk Hükümeti, yapılan teklifi kesin bir güvence olarak görmedi ve Hatay meselesinde mutabakata varılincaya kadar Fransa ile yapılacak beyannamenin ertelenmesini Fransa'ya ve İngiltere'ye bildirdi.²⁰²

Türk İngiliz Müşterek Beyannamesi, 12 Mayıs 1939'da imzalandı. Başbakan Refik Saydam TBMM'de yaptığı konuşmada²⁰³ Türkiye'nin siyasetini ve beyannamenin amacını açıkladı. Konuşmasını müteakip "Türk İngiliz Müşterek Beyannamesi" oylamaya sunuldu ve oybirliği ile kabul edildi. Başbakan Refik Saydam,

---

²⁰⁰A.g.m., ss. 375-376.

²⁰¹Armaoğlu, 1989, s. 354.

²⁰²Soysal, 1982, ss. 376-381.

²⁰³Başbakan konuşmasında; "Memleketimizi, yarının tehlikeli hâdisatından mümkün merteye uzak bulundurmak ve Avrupada ve bütün dünyada baş gösteren ihtilâflar önünde sulhperver siyasetimizin samimî bir tezahürü olan bitarafılığı muhafaza etmek Cümhuriyet Hükümeti için esas siyaseti teşkil etmekte bulunuyordu. Fakat hâdisatın Balkan yarım adasına intikal etmesi ve akdeniz emniyetinin millî hayatımızda kendisini yeniden hissettirmesi anından itibaren Hükümetiniz, kendisini ciddî bir millî emniyet meselesi karşısında bulmuş ve bu emniyeti tehlikeli tesadüflere maruz bırakmaksızın lâkayit ve bitaraf bir vaziyette bulunmanın mümkün olamayacağı kanaatine varmıştır... Cumhuriyet Hükümeti, hiç bir memleket aleyhine müteveccih olmıyan; hiç bir memleketi ihata ve izrar maksadına matuf bulunmayan, bilâkis milletleri harbin feci âkibetinden mâsun bulundurmak maksadını güden bir sulh, müdafaa ve emniyet beraberliğinde İngiltere ile yanyana yürümek ve yer almak için bugün millet vekillerinin müsaade ve tasvibini istemeğe gelmiştir." (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 2, 12.05.1939, ss. 67-68; Ulus, 13 Mayıs 1939).

meclisteki konuşmasında, İngiltere ile imzalanan beyanname ve onu takip edecek nihai mukavelenin Fransa ile de yürütüldüğünü ve yakında iyi bir neticeye varacağından ümitli olduğunu, Sovyetler Birliği ile de sıkı temasların devam ettiğini açıkladı. Aynı gün, Müşterek Beyannamenin iki ülke arasında imzalandığı Başbakan Neville Chamberlain tarafından İngiltere parlamentosunda da açıklandı.²⁰⁴

Avrupa’da ortaya çıkan tehdit Türkiye ile İngiltere’yi birbirine yaklaştırmıştı. Söz konusu yaklaşma her iki ülke çıkarınaydı. Türkiye, sahip olduğu büyük donanmasıyla hala büyük bir güç olan İngiltere’nin dostluğunu elde etmişti. İngiltere için ise Türkiye, sömürgelerine giden ticaret yollarını ve İran petrolünü koruyacak bir engel, Almanya ve Sovyetler Birliğinin, Süveyş kanalına yönelteceği bir taarruza karşı bir savunma hattı oluşturmaktaydı.²⁰⁵

1.2.4. Türk-Fransız Müşterek Beyannamesi

Mart 1939’da Avrupa’daki gelişmelerden sonra İngiltere’nin Türkiye’ye garanti vermeyi teklif etmesi üzerine Türkiye konuyu görüşmüş ve İngiltere’ye cevabını 15 Nisan’da vermişti. Anılan cevabı İngiltere’ye bildirmeden önce Saraçoğlu, İngiltere tarafından yapılan teklif hakkındaki değerlendirmelerini 14 Nisan’da yaptığı görüşmede Massigli’ye bildirdi. Bu kapsamda Türk Dışişleri Bakanı, İngiltere tarafından teklif edilen güvencenin sadece İtalya’nın muhtemel bir eylemine yönelik olduğunu ve aynı zamanda bir Alman müdahalesini de kapsamı gerektiğini belirtti. Ayrıca, siyasi andlaşmanın gerçekleşmesini müteakip askeri mahiyetteki görüşmelerin gerekliliğini gündeme getirdi. Görüşme sırasında Saraçoğlu, Massigli’ye “Bana Sancak konusunda diyecek hiçbir şeyiniz yok mudur?” diye sordu. Massigli söyleyecek herhangi bir sözü olmadığı için soruya cevap vermedi.²⁰⁶ Saraçoğlu, Fransız Büyükelçisine bu soruyu sorarak Hatay’ın bu görüşmelerde anahtar rol oynayacağını duyurmak istedi.

İngiltere ile görüşmelerin başlamasından sonra Fransa’nın yapılan müzakerelere iştirak etme talebi, Hatay’ın Türkiye’ye katılmasına razı olmaması nedeniyle Türkiye tarafından kabul edilmedi. Buna rağmen Fransa’nın Yakındoğu Kuvvetleri Komutanı General Weygand, 1 Mayıs 1939’da Türkiye’ye gelerek savunma konularında

²⁰⁴Ulus, 13 Mayıs 1939.

²⁰⁵Denniston, Robin, Churchill’in Gizli Savaşı: Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye 1942-1944, (çev. Sinan Görtunca), Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s. 63.

²⁰⁶Massigli, 1964, s. 135.

görüşmeler yaptıktan sonra Fransa'ya geçti. General Weygand, Hükümetine Türkiye ile en kısa sürede anlaşmak gerektiğini bildirdi.²⁰⁷ Fransız generalin bu değerlendirmesi sadece Almanya ve İtalya'nın Avrupa'da oluşturduğu tehditten kaynaklanmıyordu. Fransa'nın Yakındoğu'daki kuvvetleri bölgeyi savunacak güçte değildi. Türkiye'nin Mihver'e katılması durumunda Fransız kuvvetleri için büyük bir tehdit oluşturacaktı. Bu nedenle Weygand, Suriye ile sınırı bulunan Türkiye'nin kendi saflarında yer almasını istiyordu.

Fransa'nın, açıklanacak beyannameye Hatay'ın Türkiye'ye geçmesini kabul ettiğini ayrı bir paragraf olarak ilave etme teklifi de kesin bir güvence olarak görülmedi ve Ankara tarafından reddedildi.²⁰⁸ Türk-İngiliz ittifak görüşmeleri devam ederken müşterek beyanname açıklandı. Bu arada Mihver'in tehdidinin artması üzerine Fransa Hatay'ın Türkiye'ye terkini kabule yanaştı.

Türkiye, Hatay konusundaki güvenceyi aldıktan sonra 17 Haziran 1939'da Fransa ile görüşmelere başladı. Almanya ve Balkan ülkeleri, görüşmeler devam ederken, açıklanacak beyannameye altıncı maddenin konmaması için Türkiye'ye baskı yaptılar. Özellikle Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Papan, Türkiye'yi yapılan ihracatı kesmek ve her türlü ekonomik ve kültürel işbirliğine son vermekle tehdit etti. Yine Romanya Dışişleri Bakanı Gafenco, Haziran başında Türkiye'ye gelerek altıncı maddenin andlaşma metnine konmaması için baskı yaptı.²⁰⁹ Bu baskılara rağmen görüşmeler Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, Genel Sekreter Menemencioğlu ve Fransız Büyükelçi Massigli arasında Ankara'da devam etti. Görüşmeler neticeye ulaştı ve 23 Haziran 1939'da Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesin çözümüne ilişkin anlaşma Ankara'da, Türk Fransız Müşterek Beyannamesi²¹⁰ ise Paris'te Büyükelçi Suat Davaz

---

²⁰⁷Atabey, 2014, s. 70.

²⁰⁸Soysal, 1982, s. 382.

²⁰⁹Atabey, 2014, s.71.

²¹⁰1. Türkiye ve Fransa Hükümetleri, birbirleriyle sıkı bir istişarede bulunmuşlardır. Aralarında geçen ve halen devam etmekte bulunan müzakereler, her zamanki görüş birliğini ortaya koymuştur.

2. İki Devletin, kendi ulusal güvenlikleri yararına olarak, karşılıklı yükümleri içerecek uzun süreli kesin bir anlaşma imzalamaları kararlaştırılmıştır.

3. Bu kesin anlaşmanın yapılmasına değin, Türkiye Hükümeti ve Fransa Hükümeti, ortaya çıkacak bir saldırı eyleminin Akdeniz bölgesinde bir savaşa neden olması durumunda fiili olarak işbirliği yapmaya ve birbirlerine ellerinden gelen tüm yardım ve kolaylığı göstermeye hazır bulduklarını açıklamışlardır.

4. Gerek bu beyanat ve gerekse öngörülen kalıcı antlaşma, hiçbir ülkeye karşı yöneltilmiş değildir. Ancak gerektiğinde Türkiye'ye ve Fransa'ya karşılıklı bir yardım ve destek sağlamayı amaçlamaktadır.

ile Fransa Dışışleri Bakanı G. Bonnet arasında imzalandı. Söz konusu beyanname İngiltere ile imzalanan beyanname hükümlerinin Fransa'ya uyarlanmış haliydi.

Türkiye'nin her iki ülke ile imzaladığı beyannamelerde, en önemli kısmı 3'üncü maddeler oluşturuyordu. Buna göre "ortaya çıkacak bir saldırı eyleminin Akdeniz bölgesinde bir savaşa neden olması durumunda" iki hükümet birbirlerine ellerinden gelen tüm yardım ve kolaylığı göstereceklerdi. İngiltere, bu hükmün Balkanları da kapsamasını istedi ancak Türkiye, Sovyet Rusya ve Bulgaristan nedeniyle öneriyi kabul etmedi ve bu konuda görüşmelere devam edileceği şeklinde beyannamede yer aldı.²¹¹

1.2.5. 19 Ekim 1939 Tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifak Andlaşması

Fransa, Türkiye ile arasındaki sorunu aştıktan sonra, Türkiye ile İngiltere arasında devam eden görüşmelere katılma isteğini ilettili. Fransa'nın teklifi taraflarca kabul edildi ve Temmuz 1939'dan itibaren görüşmelere üçlü olarak devam edildi. Fransa, 7 Temmuzda İngiltere'ye sunduğu muhtıradan, Türkiye'nin Balkanlarda Mihverin saldırı tehlikesine karşı güvence aramasında haklı olduğunu, yapılacak anlaşmada bu durumun karşılanması gerektiğini, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alması nedeniyle maruz kalacağı riskler karşılığında iki ülkenin sorumluluk alması ve görüşmelerin uzamasının önlenmesinin gerektiğini bildirdi. İngiliz Hükümeti, Fransa'nın bu teklifini dikkate alarak hazırladığı andlaşma tasarısını 4 Ağustosta Fransa'ya gönderdi. Fransız Hükümeti, önerilen metni küçük değışiklerle kabul etti ve İngiliz Büyükelçisi ile birlikte girişimde bulunması için 14 Ağustosta Ankara Büyükelçisi Massigli'ye gönderdi. Taslak andlaşma metni 16 Ağustos'ta Türk Dışışleri Bakanına teslim edildi. Türk Hükümeti, tasarımı genel olarak olumlu bulmakla birlikte bir konuda değışiklik talep etti.²¹²

---

5. Kesin antlaşmanın yapılmasından önce, karşılıklı yükümlerin işlerlik kazanmasını gerektirecek koşulların daha açık biçimde belirlenmesi de dahil olmak üzere bazı sorunların daha derin bir inceleme gerektirdiği her iki hükümetçe kabul edilmiştir. Bu inceleme halen devam etmektedir.

6. İki Hükümet Balkanlarda güvenliğin kurulmasını sağlamak gereğini de kabul ederler ve bu amaca en kısa zamanda ulaşmak üzere görüşme içinde bulunmaktadırlar.

7. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda açıklanan hükümler, iki hükümetten herhangi birinin, barışın güçlendirilmesindeki genel yararın gereği olarak, başka ülkelerle antlaşmalar yapmasını engellemez. (ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 4-100-26, 27, (23.06.1939)).

²¹¹Armaoğlu, 1989, s. 355.

²¹²Soysal, 1982, ss. 397-402.

Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yürüttüğü ittifak görüşmelerini destekleyen Sovyetler Birliği,²¹³ 23 Ağustos 1939'da Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzaladı. İki ülke arasında bahse konu paktın imzalanması Türkiye'de büyük endişe ile karşılandı. Çekoslovakya'dan sonra sıranın Polonya'ya geleceğini bilen Fransa tarafından da anılan pakt iyi karşılanmadı. Sovyetlerle arasında daha önce imzalanmış bir pakt bulunan Fransa, Polonya'nın etkin bir şekilde savunulması için Rusya'nın desteğinin vazgeçilmez olduğunu düşünüyordu. Fransız dışişleri, Stalin'in bu pakt ile Hitler'in elini serbest bıraktığını ve diplomatik durumun yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini değerlendirdi. Alman-Sovyet Paktı, Avrupa'daki güç dengesini Almanya lehine değiştirmekle kalmıyor aynı zamanda Hitler'i teşvik ediyordu.²¹⁴

Almanya ve Sovyetler Birliğinin 23 Ağustosta saldırmazlık paktı imzalamasından sonra Avrupa'da savaşın çıkmak üzere olduğunu gören İngiltere ve Fransa, Türkiye ile devam eden anlaşma görüşmelerinin bir an önce neticelendirilmesini istediler. Türkiye'nin, taraflardan birinin son vermesi durumunda andlaşmanın diğer iki imzacı arasında yürürlükte kalması, andlaşma süresinin 5 yıl yerine 15 yıl olması, isminin ise anlaşma (accort) değil, andlaşma (traite) olması yönündeki talepleri İngiltere ve Fransa tarafından Ağustos sonunda kabul edildi. Bu arada ülkelerin genelkurmayları, çıkacak bir savaşta uygulanacak askeri işbirliğinin esaslarını belirleyecek askersel sözleşmenin hazırlıklarına başladılar. Görüşmeler sonunda ortaya çıkacak gizli sözleşme Andlaşmanın eklerinden birini oluşturacaktı. Askeri görüşmeler, ittifak anlaşması görüşmelerinden önce tamamlanarak hazırlanan metinler 28 Eylül 1939'da Ankara'da paraf edildi.²¹⁵

Almanya'nın 1 Eylülde Polonya'ya saldırması, 3 Eylülde İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesi ve 17 Eylülde Sovyetler Birliğinin Polonya'ya girerek bu ülkeyi Almanya ile paylaşması, Türkiye'nin kaygılarını daha da artırdı. Yaşanan son gelişmeler üzerine Türkiye, 1925 Antlaşmasındaki yükümlülüklerini hatırlatmak, Sovyetlerin dostluğunun devamını sağlamak ve Sovyet Büyükelçisi ile Ankara'da yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan andlaşma taslağı çerçevesinde ve Üçlü İttifak

---

²¹³Fransız Dışişleri Bakanı Georges Bonnet, "Bu dönemde Türkiye ile mükemmel ilişkileri bulunan Sovyet Hükümeti, komşusu ile hızlı bir şekilde anlaşmamızı tavsiye ediyordu" (Massigli, 1964, s. 132).

²¹⁴Bonnet, 1961, ss. 270-286.

²¹⁵Soysal, 1982, ss. 397-402.

Andlaşması ile ters düşmeyecek bir Türk Sovyet ittifak andlaşması yapmak maksadıyla, Dışışleri Bakanı Saraçoğlu'nu Moskova'ya gönderdi.²¹⁶

Türk Heyeti, 26 Eylül'de Rusya'da temaslara başladı ancak Alman Dışışleri Bakanı Ribbentrop'un Polonya ve Baltık ülkelerindeki nüfuz alanlarını yeniden belirlemek maksadıyla Moskova'ya ani gelişı üzerine Türk-Sovyet görüşmelerine ara verildi. 27-28 Eylül'de yapılan Alman Sovyet görüşmeleri sonucunda bir dostluk andlaşması imzalandı. Bu beklenmedik gelişme, Türkiye'nin Sovyetlerle bir ittifak andlaşması yapmasını kuşkusuz zora sokacaktı. Nitekim Stalin'in de hazır bulunduğu 1 Ekim tarihli toplantıda durum ortaya çıktı. Buna göre Sovyetler, Üçlü Andlaşma'nın 3'üncü maddesinde öngörülen yardıma Türkiye'nin katılmamasını, Sovyet çekincesi protokolünün daha kesin bir duruma getirilmesi gibi değişiklikler talep etti. Ayrıca Boğazların ortak kontrolü için yeni bir Türk-Sovyet antlaşmasının imzalanmasını da istedi.²¹⁷ Saraçoğlu, Üçlü İttifak ile ilgili önerileri olumlu karşılamamakla birlikte Ankara'ya iletceğini, ancak Boğazlar ile ilgili taleplerin kabul edilemez olduğunu belirterek reddetti. Türk Hükümeti, yoğun çaba sarf ederek, Sovyet talepleri doğrultusunda Üçlü İttifak'ta değişiklikler yaptırdı. Bu arada, Türk-Sovyet görüşmelerini takip eden Ribbentrop, Türkiye'yi Üçlü İttifak'tan vazgeçirmek için büyük çaba sarf etti. Görüşmelerde Sovyetlerin Alman çekincesi ve Boğazlar konusundaki taleplerinden vazgeçmemesi üzerine Saraçoğlu görüşmeleri keserek 17 Ekim'de Moskova'dan ayrıldı.²¹⁸

Sovyetlerle bir ittifak andlaşması yapılamayacağıının anlaşılması üzerine Başbakan Refik Saydam, Dışışleri Bakanı ülkeye dönmeden 19 Ekim 1939'da "Türkiye, İngiltere ve Fransa Arasında Karşılıklı Yardım Andlaşması (Traite d'Assistance Mutuelle)" İngiliz ve Fransız Büyükelçileri ile Ankara'da imzaladı.²¹⁹ İmzalanan Üçlü İttifak Andlaşması, 9 madde, ekli üç protokol ve biri gizli olmak üzere iki sözleşmeden oluşuyordu. Andlaşmanın 3 sayılı protokolü ile Askersel Sözleşme gizli tutuldu. Bunlara ilave olarak Türkiye'ye sağlanacak parasal, ekonomik ve savaş teçhizatı teslimine yönelik bir özel anlaşma imzalandı. İttifak andlaşması ve ekleri, aynı

---

²¹⁶Gönlübol, 1996, ss. 140-143.

²¹⁷Gürün, 2010, ss. 199-205.

²¹⁸Soysal, 1982, ss. 402-404.

²¹⁹Atabey, 2014, ss. 100-101.

andlaşmanın 1 numaralı protokolü gereği imzaladığı gün yürürlüğe girdi²²⁰ ve TBMM tarafından 3738 Sayılı Yasa ile 8 Kasım 1939 tarihinde onaylandı.²²¹

İmzalanan andlaşmanın birinci maddesine göre bir Avrupa devletinin Türkiye'ye saldırmaması durumunda, İngiltere ve Fransa yardım ve destek sağlayacaktı. İkinci maddede, benzer şekilde bir Avrupa devleti ile Fransa ve İngiltere'nin Akdeniz'de karışacakları bir savaş durumunda Türkiye, söz konusu ülkelerle işbirliği yapacak ve elinden gelen yardım ve desteği gösterecekti. Aynı madde gereği, Akdeniz bölgesinde Türkiye'nin karışacağı bir savaşta İngiltere ve Fransa yardım edecekti. Üçüncü maddede ise İngiltere ve Fransa'nın Romanya ve Yunanistan'a verdikleri garantiler nedeniyle savaşa girmeleri durumunda Türkiye, anılan ülkelerle işbirliği yapacak, yardım ve destek sağlayacaktı. Dördüncü madde gereği, İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz dışında bir saldırıya uğraması halinde Andlaşma tarafları, danışmalarda bulunacak ve Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya karşı anlayışlı tarafsızlık takip edecekti.

Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinde Rusya tarafından ileri sürülen talepler nedeniyle Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir anlaşma imzalanamadı. Bu nedenle Türkiye, Andlaşmaya "Sovyet Çekincesi" olarak bilinen 2 numaralı protokol ekleterek andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerin kendisini Sovyetler Birliği ile bir savaşa sürüklemeyeceği güvencesini elde etti. Andlaşmaya ekli 3 numaralı protokol, bir Avrupa devletinin başlatacağı harekât, Bulgaristan ya da Yunanistan sınırına ulaşır ulaşmaz Fransa ve İngiltere'nin Türkiye ile işbirliği yapmasını ve ellerinden gelen yardım ve desteği sağlamasını öngörüyordu. Bu protokol ile Fransa ve İngiltere, savaşın Türk sınırına ulaşmadan müdahale edeceklerini yükümlendiler.

Andlaşmanın eklerinden birini oluşturan ve gizli tutulan Askersel Sözleşme, daha önce hazırlanarak 28 Eylülde paraf edilmişti. Sözleşme, 19 Ekim 1939 tarihinde Dr. Refik Saydam, İngiltere ve Fransa Büyükelçileri ile bahse konu devletlerin Ortadoğu Kuvvetler Komutanları General Wavell ve General Weygand tarafından Ankara'da imzalandı. On maddeden oluşan sözleşmeyle, imzalanan andlaşmada öngörülen durumlarda etkin askeri önlemlerin gecikmeksizin alınması için yapılacak işbirliği ve karşılıklı desteğin esasları tespit edildi.

---

²²⁰Soysal, 2000, ss. 608-617.

²²¹Soysal, 1982, s. 405.

Andlaşma eklerinin sonuncusunu ise Özel Anlaşma oluşturmaktadır. Bahse konu anlaşma, Türkiye'yi ilgilendiren parasal, ekonomik ve askeri teçhizatın teslimi ile ilgili hususları içermektedir. Anlaşma, ittifak andlaşmasının Türkiye'ye yüklediği sorumlulukları ancak harp teçhizatının teslimini ve öngörülen kredilerin açılması koşulunu içeriyordu.²²²

İmzalanan Anlaşmanın 9. maddesi gereği anlaşmanın süresi on beş yıl olarak tespit edildi. Bununla birlikte anlaşmaya ek özel anlaşmanın 1, 4 ve 5'inci maddelerinde yer alan hususların tamamı ancak yirmi senede yerine getirilebilecek durumdaydı. Mevcut andlaşmanın on beş yılın sonunda imzalayan devletlerden birisi tarafından feshedilmesi durumunda, yükümlülüklerin yerine getirilmesi meselesi ortaya çıkacaktı. Böylesi bir durumun yaşanmaması için İngiliz ve Fransız büyükelçiler, hükümetlerinden aldıkları talimat çerçevesinde, 16 Kasım 1939 tarihinde Türk Dışişleri Bakanına hitaben bir müşterek nota (mektup) verdiler. Notada büyükelçiler, anlaşmanın feshedilmesi durumunda Türk Hükümetinin, özel anlaşmadan kalan ve yerine getirilmemiş yükümlülükleri andlaşma yürürlükteymiş gibi tam ve aynı şartlarda yerine getireceğini teyit etmesini istediler. Türk Dışişleri Bakanı aynı gün verdiği cevabi notada bu durumu tasdik etti. Karşılıklı verilen notalar Türkiye tarafından 20 Kasım 1939 tarihli kararname ile kabul edildi.²²³

Türkiye, Ekim 1939'da İtalyan ve Almanların Doğu Akdeniz ve Balkanlara yönelik tehditlerine karşı Batılı Devletler ile ilk ittifak anlaşmasını imzalayarak, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer aldı. Andlaşma imzalandığında, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı başlamış ve Polonya, Almanya ile Sovyetler Birliği arasında paylaşılmıştı. Savaşın kendilerine de yöneleceğini gören İngiltere ve Fransa, Türkiye'yi de yakından ilgilendirecek, Alman ve Sovyetlerin güçlerini aldıkları kaynakları ortadan kaldırma arayışına girişeceklerdir. Almanya'nın Fransa'ya taarruzu ve daha sonra İtalya'nın Almanya'nın safında İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşa girmesi, söz konusu ülkelerin Türkiye'den ittifak andlaşmadan kaynaklanan müttefiklik gereklerini yerine getirmelerini talep etmelerini sağlayacaktır.

---

²²²Soysal, 2000, ss. 608-617.

²²³BCA, 30-18-1-2 / 89-111-16, 19.10.1939 tarihinde imzalanmış olan Türk-Fransız-İngiliz karşılıklı yardım anlaşması ile ilgili olarak Fransa ve İngiltere Büyükelçilikleriyle teati olunan notalarla yapılan taahhüdün tasdiki.(21.11.1939).

İKİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ: FRANSA'NIN SAVAŞ DIŞI KALMASINA KADAR

2.1. Müttefiklerin Bakü'ye Yönelik Harekât Planı ve Türkiye

2.1.1. Bakü'ye Yönelik Bir Harekât Düzenlenmesi Fikrinin Ortaya Çıkması

Polonya'nın Almanya ile Sovyetler arasında paylaşılması Fransa tarafından tepkiyle karşılandı. Bu kapsamda Paris, Almanya'ya savaş ilan ederken Rusya'nın eylemini de düşmanca bir hareket olarak değerlendirdi.²²⁴ Sovyetler Birliği, Polonya'yı paylaştıktan sonra Baltık ülkelerine yöneldi. Önce Estonya ile daha sonra Letonya ve Litvanya ile karşılıklı yardım anlaşmaları imzalayarak anılan ülkelerde kara gücü bulundurma yetkisi ile deniz ve hava üsleri elde etti.²²⁵ Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerini fiili işgali altına aldıktan sonra Finlandiya'ya yöneldi. Rusya, Finlandiya'dan talep ettiği sınır düzenlemeleri konusunda anlaşmaya varamayınca, iki ülke arasında var olan saldırmazlık paktını iptal ederek 30 Kasım'da söz konusu devlete harp ilan etti.²²⁶ Sovyetlerin Finlandiya'ya harp ilanı, Batı devletlerinde büyük endişeye neden oldu ve Rusları durdurmak için arayışa girdiler.²²⁷ İngiltere ve Fransa'nın bu arayışının altında sadece Finlandiya'ya yardım etme amacı yatmıyordu. Londra ve Paris, aynı zamanda Almanya'nın cevher tedarik ettiği İsveç madenlerinin güvenliğini sağlamak ve anılan bölgede tesis edilecek bir mevki ile Almanya'nın Baltık kanadını tehdit etmeyi de amaçlıyorlardı.²²⁸

Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya savaş açması, Fransız Meclisinde Finlandiya'ya yardım etme isteğini ortaya çıkardı ve bu konuda Başbakan Daladier'e

---

²²⁴ Gürün, 2010, ss. 214-215.

²²⁵ Armaoğlu, Fahir, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1958/13 (2), s. 149.

²²⁶ Hart, 2018, ss. 61-64; Burak Çınar, "Rus-Fin Savaşı 1939-1940 "Dev'in Gözyaşları"", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2010 (15), ss. 120121.

²²⁷ Armaoğlu, 1958, s. 149; Sovyetlerin Finlandiya'ya harp ilan etmesi Paris'in Moskova hakkındaki saldırgan düşüncesini daha da güçlendirdi. Fransız Başbakanı Daladier, söz konusu saldırıya karşı çekingen tutumu nedeniyle Mecliste eleştirildi. (Gürün, 2010, s. 215).

²²⁸ Hart, 2018, s. 64.

tazyik yapıldı. Daladier, 19 Aralık 1939'da toplanan Yüksek Savaş Konseyinde Rusya ile ilişkilerin kesilmesi ve Bakü ile Batum'un bombalanmasını gündeme getirdi.²²⁹ Böylece Sovyetlerin vurucu gücü²³⁰ sekteye uğratılmış olacaktı. Bakü petroleri, Almanya için de önemliydi.²³¹ Alman ekonomi uzmanları, savaşın üçüncü yılında Rus kaynaklarından beslendiği takdirde Alman kuvvetlerinin savaşı sürdürebileceğini ve Kafkaslardan petrol ikmalinin ise kaçınılmaz olduğunu belirtmişlerdi.²³² Öyle ki Almanlar, Sovyet petrol yataklarının ortak kullanımını dahi teklif etmiş ancak kabul görmemişti.²³³

Sovyet petrol yataklarına yönelik bir müdahale çalışması ilk olarak 1939 yılının son aylarında, Fransız Dışişleri Bakanlığı (Quai d'Orsay) ile Savunma Bakanlığı ve Büyük Genel Karargâh arasındaki irtibatı sağlayan Yarbay Villedume tarafından yapıldı. Villedume, Quai d'Orsay'ın talebi üzerine Kafkaslara müdahale meselesini tetkik etti ve Bakü'nün yalnızca bir hava saldırısı ile vurulabileceği sonucuna ulaştı. Yaptığı çalışmayı 23 Aralıkta General Weygand ile paylaştı, ulaştığı sonuçları söz konusu general de uygun bulduktan sonra Başkomutan General Gamelin'in onayını aldı.

Fransız Dışişleri Bakanlığının yaptırdığı çalışmadan sonra Başbakan Edouard Daladier de aynı konuda çalışma yaptırdı. Bu kapsamda Başbakan, 19 Ocak 1940'ta küçük bir el notu ile Başkomutanlığa ve Amiral Darlan'a "Rus petrollerinin tahrip edilmesi için muhtemel bir müdahale." çalışmasını üç ihtimalle inceleyerek hazırlamasını istedi. Buna göre;

Birinci ihtimal, Karadeniz'deki petrol trafiğinin kesilmesi: Almanya'nın Bakü'den temin ettiği petrolü Karadeniz'de engellemeyi hedefleyen bu ihtimalde doğrudan hedef Almanya olduğu için Rusya ile bir çatışma öngörülüyordu.

İkinci ihtimal: Kafkaslara doğrudan bir müdahale.

---

²²⁹ Gürün, Kamuran, "Savaşın İlk Yılı ve Türkiye", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, s. 23.

²³⁰ İtalya'nın Moskova'daki maslahatgüzarı Kafkasya'daki petrol rezervlerinin S.S.C.B.nin askeri, tarımsal ve sanayi gücünün %80'inini oluşturduğunu ve bu bölgeye yöneltilecek bir darbenin, Sovyet Devleti'nin ve belki de komünist rejiminin yıkılmasına neden olabileceğini 20 Şubat 1940'ta bildirmektedir. (Massigli, 1964, s.386).

²³¹ 1940 Ocak ile 1941 Haziran arasında Almanya, Sovyetler birliğinden 16 milyon varil petrol almıştır. (Tekeli, 2013, s. 148.)

²³² Hart, 2018, ss. 208-209.

²³³ Deringil, 1994, s.101.

Üçüncü ihtimal olarak da doğrudan Rusya'ya bir müdahale olmadan, Kafkaslardaki Müslüman nüfusun bağımsızlık hareketlerini kolaylaştırmaktı.²³⁴

Massigli, Müslüman nüfusunun bağımsızlık hareketinin desteklenmesi hususunda Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin, Turancılık hareketine bel bağladıklarını ancak bu fikrin Türk yöneticiler arasında şimdilik itibar görmediğini ancak bu düşüncenin Sovyetler Birliği zayıfladığında değişeceğine inanmaktadır. Hatta Rus-Fin savaşı devam ederken Finlandiya'nın Budapeşte elçisi Ankara'ya gelerek Sovyetler boyunduruğundaki Müslümanların kurtarılmayı beklediklerini ve Rusya'ya savaş açılması yönünde girişimlerde bulunduğunu belirtmektedir. İngiltere, Turancılık hareketinin canlandırılması konusunda Fransa'dan farklı düşünmektedir. Söz konusu emellerin harekete geçirilebileceğinden şüphe duyan Büyük Britanya, Türkiye'nin Musul petrol alanları gibi eski Osmanlı bölgeleriyle alakadar olacağını düşünmektedir.²³⁵

Fransız Başbakan tarafından talep edilen çalışma, 22 Şubat 1940'ta tamamlandı. Bakü'ye karşı bir harekâta büyük yarar olduğu sonucuna varılan plan, Sovyet tesislerine kati bir darbe indirme imkânı verecekti. Almanya'nın petrol ikmalindeki Rus payının nispeten az olması nedeniyle Karadeniz'deki petrol trafiğinin kesilmesine sınırlı yarar sağlayacaktı.²³⁶

2.1.2. Bakü Harekât Planına Yönelik Çalışmalar ve Yapılan Hazırlıklar

Bakü'ye yönelik yapılacak bir harekât planı Fransız siyasiler ve komutanlar arasında yapılan Savaş Kabinesi toplantılarında ve İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda yapılacak işbirliği esaslarını belirlemek amacıyla yapılan İngiliz-Fransız Ortak Yüksek Savaş Konseyinde görüşüldü.

Görüşmelerde Müttefikler, Bakü petrol yataklarına yönelik icra edilecek taarruz neticesinde, Rusya'nın Türkiye'ye müdahale etmesini önlemek ve caydırmak amacıyla Karadeniz'e İngiliz ve Fransız donanması göndermeyi planladı. Anılan ülkeler bu durumu Türkiye'ye izah etmek için İngiliz Dışişleri Bakanını Ankara'ya göndermeyi dahi öngördüler. Ancak 04 Mart 1940'ta Daily Telegraph gazetesinde

---

²³⁴Massigli, 1964, s.381.

²³⁵Önder, 2010, s. 51.

²³⁶Massigli, 1964, ss. 381-382.

müttefiklerin Balkanlarda ve Batum'daki petrol yataklarına taarruz yapacağına yönelik haberin çıkması üzerine Churchill, Rusya ile bir savaşa sürüklenmesi durumunda, Türk ve İngiliz kamuoyunun tepkisinden çekinerek planın tekrar gözden geçirilmesini istedi.²³⁷

İngiltere, bir yandan planın tekrar gözden geçirilmesini isterken diğer yandan da 7 Mart 1940'da, Ortadoğu'daki Hava Kuvvetleri Komutanına, Bakü ve Batum'un olası bombalanmasına yönelik hazırlık yapılması talimatını gönderdi. İngiltere'nin Ortadoğu'daki Hava Kuvvetleri Komutanı General Mitchell, talimatı aldıktan sonra Fransa'nın Ortadoğu'daki Komutanı General Weygand'ı sözlü olarak bilgilendirdi. General Mitchell ayrıca General Weygand'a, Mareşal Çakmak'tan Türkiye'nin doğusunda çeşitli bölgelerde yer keşfi yapmak için izin isteme niyetinde olduğunu iletti ve Cezire'de uçuş üssü oluşturmak maksadıyla izin talep etti. General Weygand, İngiliz generali ile yaptığı görüşmeden sonra Fransa'nın doğudaki Hava Kuvvetleri Komutanı General Jauneaud'ya, Bakü'yü bombalamaya hazırlanmaları talimatını verdi. Fransa'nın Ortadoğu'daki Komutanı, İngiliz generalinden aldığı bilgiyi 10 Mart'ta Başkomutan Gamelin'e iletti ve Ortadoğu ile alakalı her türlü hazırlık çalışmalarına katılma müsaadesi talep etti. Yetki geçici olmak kaydıyla 13 Mart'ta verildi.²³⁸

Bu arada Fransa'nın doğudaki hava kuvvetleri komutanı olarak göreve yeni başlayan General Jauneaud, 9 Martta Ankara'ya keşif için gitti.²³⁹ Massigli'yi İngiliz girişimi hakkında sözlü olarak bilgilendiren Jauneaud, Türk Hava Kuvvetleri ile ilk teması sağladı, arazi ve tesisleri ziyaret etti, İtalya'nın savaşa girmesi veya savaşın Balkanlara yayılması durumunda, işbirliğinin sağlanması ve Müttefiklerin ihtiyaçları hakkında bilgi temin etmek için görüşmeler yaptı. Fransız komutanının Türk yetkililerle yaptığı görüşmelerde, Bakü'nün bombalanması veya Türk hava sahasından uçuş izni gündeme gelmedi.²⁴⁰

İngiltere ve Fransa'nın, Karadeniz'de abluka uygulaması ve Bakü petrol yataklarının bombalanması planlamaları birinci derecede Türkiye'yi ilgilendirmesine

---

²³⁷Önder, 2010, s. 53.

²³⁸Massigli, 1964, ss. 383-384.

²³⁹Massigli, General Jauneaud'un anılarında Türk hava sahasından uçuş izni talebinde bulunmak için gittiğini belirttiğini, oysa o tarihte henüz Fransız Büyük Karargâhından bu konuda henüz dosya alınmadığını ve Cumhurbaşkanı İnönü ile görüşmesinde kendisinin de bulunduğunu ve bu meselenin ele alınmadığını belirtmektedir. (A.g.e., ss.384-385).

²⁴⁰A.g.e., ss.384-385.

rağmen gelinen aşamaya kadar Türk yetkilileri resmi olarak bilgilendirilmemişti. Ancak müttefiklerin böyle bir hazırlık içinde olduğunu Ankara anlamaktaydı.²⁴¹ Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Haydar Aktay'ın gönderdiği rapordan,²⁴² Sovyetler Birliği'nin de Müttefiklerin planlarından haberdar olduğu ve bu kapsamda yapılacak bir harekâta karşı hazırlıklara başladığı görülmektedir. Büyükelçi, Kafkas petrol bölgelerinin bombalanması sonucunda yangın çıkmasından çekinen Rusların, Amerikan uzmanları çağırıldıklarını rapor etti. Haydar Aktay, Amerikan uzmanların, geçmişte uygulanan yanlış işletme yöntemleri nedeniyle zeminin sünger gibi petrol emdiğini, meydana gelebilecek bir yangının kısa sürede tüm bölgeye yayılacağı, söndürmek için aylar gerekeceği, söndürülmesinden sonra ise tekrar üretime geçmek için yıllar alacağı sonucuna vardıklarını bildirdi.

Saraçoğlu, 13 Mart'ta Finlandiya meselesi konusunda Massigli ile bilgi alışverişi sırasında, o gece Moskova Büyükelçisinden aldığı Kafkas petrol bölgelerinin bombalanması konusundaki telgrafı okudu ve Massigli'ye ne düşündüğünü sordu. Massigli, “Şüphesiz modern bombardıman uçakları Cezire'den veya Irak'ın Kuzeyinden hareket ederek Bakü'ye ulaşacak yeteri kadar menzile sahiptirler, ancak Türk ve İran toprakları üzerinden uçmak gerekiyor.” cevabını verdi. Saraçoğlu, söz konusu cevap üzerine “Demek İran'ın protestosundan çekiniyorsunuz?” diye karşılık verdi. Fransız Büyükelçi, bu sorudan Türk tarafının zorluk çıkarmayacağını düşünür²⁴³ ancak konuyu üstelemenin uygun olmayacağını değerlendirerek Saraçoğlu'ndan daha açık şekilde ifade etmesini istemez. Ertesi gün Massigli, bu görüşmeyi Fransız Dışişlerine, görüşmeden çıkardığı sonuç doğrultusunda rapor etti ve İngiliz meslektaşını da bilgilendirdi.²⁴⁴

Saraçoğlu, Fransız Büyükelçi ile arasında geçen bahse konu görüşmeyi Cevat Akalın'a nakle ederken “...demek İran'ın protestosundan çekiniyorsunuz.” ifadesini “Bir

---

²⁴¹ Açıkalın, Cevat, “Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2.Dünya Savaşının İlk Yılları (1939-1941)” *Belleten*, Aralık 1992/LVI (217), s.1043.

²⁴² Moskova Büyükelçimiz Haydar Aktay bu bilgileri Amerikan Büyükelçisi Steinhart'tan almıştır. (Açıkalın, 1992, s.1043).

²⁴³ Massigli kitabında “Zorlukların Türk tarafından gelmeyeceğini, daha açık bir şekilde anlamamı sağlayamazdı” şeklinde yazmaktadır. (Massigli, 1964, ss. 385-386).

²⁴⁴ A.g.e, ss.385-386.

nevi nükte olarak, yani yapabilmenize tek mani bu mu? kabilinden söylemiş olduğunu.”²⁴⁵ aktarmıştır.

Fransa'nın gündemindeki konulardan birini oluşturan Bakü'ye yönelik harekât, İngilizler ile 28 Mart'ta yapılacak Yüksek Savaş Konseyi öncesinde, Fransız Generallerinin kendi aralarında yaptıkları 15 Mart'taki toplantıda gündeme geldi. Toplantıda, öncelikle çabaların Almanya'yı, kendisi için vazgeçilmez olan demir cevheri ve petrolden mahrum bırakmanın şart olduğu, bunun için de eylemsel bir ablukanın gerektiği değerlendirildi. Bahse konu toplantıda Kafkas petroleri hakkında aşağıdaki görüş belirtildi.

Almanya'nın başlıca petrol kaynaklarından birisini kurutmak için, Kafkas ötesinde (Bakü, Batum, Poti...) bazı harekâtlar öngörülmesi, ancak bu, İtalya ve Türkiye'ye karşı kararlı bir politikayı ve Sovyetlere savaş ilanı kararını gerektirir. Bakü üzerine düzenlenecek harekâtlar uçaklarla yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bunlar, kara ve özellikle deniz harekâtıyla etkili şekilde desteklenecektir. Bu sonuncular, tankerlere karşı Karadeniz'de denizaltılarla saldırılması şeklinde olabilir. Bu durum, Boğazlardan serbestçe geçiş ve üs tesisi için Türklerle anlaşmayı gerektirecektir.²⁴⁶

Kafkas petrolerine yönelik harekât, 25 Mart'ta Fransız Generallerinin kendi aralarında ve 27 Mart'ta İngiliz Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları ile yaptıkları toplantıda da gündem maddeleri arasında yer aldı. Son toplantıda, Karadeniz ablukası için denizaltıların boğazlardan geçecek olması ve Kafkas petrol yataklarına yöneltilecek bir harekâta ise uçakların hava sahasından geçecek olması nedeniyle Türkiye'nin iştiraki, olmazsa da her halükarda rızası olmadan yürütülemeyeceği tespit edildi.²⁴⁷

Müttefiklerin ve özellikle de Fransızların bu kapsamdaki düşüncelerini Emekli Orgeneral İzzettin Çalışlar, Majino Hattı'nı inceleme maksadıyla Fransa'ya yaptığı gezi sırasında da tespit etti. Orgeneral Çalışlar, gezi sonucunda hazırladığı raporda; anılan ülkenin Almanya'ya karşı kendi cephesinden taarruza geçeceğine dair hiçbir değerlendirmeye rastlamadığını, tam aksine başka cephelerin açılmak istendiğini yazmaktadır. Orgeneral Çalışlar, müttefiklerin Balkanlar'da yeni bir cephe vücuda getirmek ve Türkiye'nin Kafkasya'ya bir taarruzunu uyandırmak isteyen fikir ve mütalaalara rastladığını belirtmektedir.²⁴⁸

²⁴⁵Açıklan, 1992, s. 1044.

²⁴⁶Gamelin, General, Servir CIII, Librairie Plon, Paris 1946, ss. 215-216.

²⁴⁷Gürün, 1998, s. 26.

²⁴⁸ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 1,156,3, (23.02.1940).

Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın tespitlerini General Gamelin doğrulamaktadır. Gamelin anılarında, savaş sırasında müttefiklerin icra ettikleri Ortak Yüksek Savaş Konseyi toplantılarında askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda yapılacak işbirliği konularının dışında Balkanlar, Türkiye ve İtalya'nın yer aldığı Doğu Avrupa ve Akdeniz'deki siyasi durumun görüşülmesi amacını da taşıdığını belirterek bu konudaki şahsi tutumunu açıkça ifade etmektedir. Dönemin Genelkurmay Başkanı olan General Gamelin, Almanya'nın gücünü Fransa'ya karşı kullanması yerine, Balkanlara karşı kullanmasına yöneltilmesini istemektedir. Böylece, oyuna kendi saflarına yeni kuvvetler sokulmuş olacak ve Almanya'nın çıkarları ile İtalya ve Sovyetler Birliği'nin çıkarları karşı karşıya getirilmiş olacaktır. Bu arada Fransız generalin beklentisi, Fransa'nın zaman kazanarak oyuna sonradan girmesidir.²⁴⁹

Finlandiya olayı üzerine Fransa'da, Edouard Daladier Hükümeti istifa etti ve yeni hükümeti 21 Mart 1940'da Paul Reynaud kurdu. Yeni hükümet başkanı, görevi devralır almaz masasında General Gamelin tarafından 16 Mart'ta hazırlanan savaşın gidişatıyla ilgili bilgi notunu buldu. Başbakanı verilen notta, Bakü'nün bombalanması ihtimalat planı ile ilgili bilgiler de yer almaktaydı. Plana göre; Bakü'yü bombalamak için Cezire'deki üslerden kalkacak uçaklar için mümkünse Türkiye'de bir ara liman gerekiyordu. Hazırlanan planda, Karadeniz'de denizaltılarla bir harekât da öngörülmüştü. Harekât, Türkiye'nin beyan edilmiş veya üstü kapalı onayı ile anılan denizde bir üssünün kullanımını gerekli kılıyordu. Planda, Kafkaslara düzenlenecek bir kara harekâtının ise sadece Türkiye tarafından icra edilebileceği belirtilmekteydi.²⁵⁰

Fransa'nın yeni hükümet başkanı, kendisine verilen bu not doğrultusunda, ilk olarak İngiltere'nin Paris Büyükelçisine verdiği memorandumda, Kafkas petrol yataklarının bombalanmasına da yer verdi. Reynaud başkanlığında 23 Mart'ta toplanan Fransız Savaş Kabinesi'nde de söz konusu mesele yer aldı.²⁵¹

Fransa'da kurulan yeni hükümetin önünde İngiltere ile birlikte takip etmesi gereken meselelerden Karadeniz ve Kafkaslara deniz ve hava harekâtlarının genişletilmesi ihtimalinin ortaya çıkaracağı sorunların incelenmesi ilk sıralarda yer almaktaydı. Başbakan Reynaud, Karadeniz ve Kafkaslara planlanan harekâtların

---

²⁴⁹Gamelin, 1946, s. 110.

²⁵⁰Massigli, 1964, ss. 388-389.

²⁵¹Gürün, 1998, s. 26.

Türkiye'yi de ilgilendirmesi nedeniyle, 23 Mart'ta Ankara Büyükelçisine kişiye özel telgraf göndererek anılan konudaki düşüncelerini bildirmesini istedi. Fransa'ya göre, planlanan harekâtların hedefinin abluka alanını genişletmek ve deniz trafiğini kontrol etmek olması nedeniyle Rusya ile bir savaşı gerektirmiyordu. Bahse konu girişim aynı zamanda, Türkiye'nin dostça tarafsızlık uygulamasını ve sessizce kolaylıklar sağlamasını da gerekli kılıyordu. Massigli, 13 Mart'ta Saraçoğlu ile yaptığı görüşmeden bu isteklerinin reddedilmeyeceğini umuyordu.²⁵²

Fransız Başbakan, aynı zamanda Massigli'den yeni hükümetin mesajını Türk Dışişleri Bakanına veya gerekli görürse bizzat Cumhurbaşkanı kendisine iletmesi talimatını verdi. Başbakan Reynaud, gönderdiği mesajda; yeni hükümetin güçlenmiş bir azimle, her alanda büyük bir mücadele yürütmeye karar verdiğini, Türkiye'nin çıkarları ve menfaatleri ile tamamen dayanışma içinde olduğunu, bu dayanışmanın 19 Ekim tarihli andlaşmada öngörülen olasılıklarla sınırlı olmayıp, şartların ortaya çıkaracağı ve Türkiye'nin Balkanlarda ve Karadeniz'deki manevi konumunu güçlendirecek ve meşru çıkarlarını pekiştirecek tüm ihtimalleri kapsamı içine alacağını belirtti. Mesajda verilen taahhüde ilave olarak, artan malzeme yardımı ve bu konunun gerektireceği tüm tamamlayıcı gayretlerin yerine getirileceği ifadesi de yer aldı.

Massigli, hükümetinin mesajını değiştirerek Saraçoğlu'na verdi. Fransız Büyükelçi, ortaklarının endişe edebilecekleri veya belirli olmayan bir gelecekte kendilerine hatırlatabilecekleri ifadeleri kullanmaktan kaçındı. Bu kapsamda; "Türkiye'nin çıkarları ve menfaatleri ile tamamen dayanışma içinde olduğu" ifadesini "iki ülke menfaatleri arasında tam bir dayanışmanın varlığı" ve Karadeniz ve Balkanlar ile ilgili ifadeyi "Türkiye'nin Balkanlar'da ve Karadeniz bölgesinde mevkiini savunmak durumunda kaldığında" şeklinde değiştirdi.²⁵³

Massigli, Fransız Başbakanının istediği bilgileri, 28 Mart tarihli rapor ile bildirdi. Massigli raporunda; batı cephesinde sınırlı da olsa Fransa'nın başarısı veya Fransız kara veya hava savunmasına karşı büyük bir Alman taarruzunun kırılması durumunda Türkiye'nin daha atılgan ve girişken olacağını, Türklerin hâlihazırda her ne kadar Fransızlara olan sempatileri ve büyük kesimin akıbetlerinin Batı güçlerine bağlı olduğu kanısında olsalar da, Fransa'nın karşı konulmaz üstünlüğe sahip olduğu düşüncesinde

²⁵²Massigli, 1964, ss. 389-390.

²⁵³A.g.e., ss. 389-391.

olmadıklarını, Türk Hükümetinin yükümlülüklerini yerine getirmekte kararlı olduğunu ancak kamuoyunda hükümeti risk almaya cesaretlendirecek niyetin olmadığını belirtti.

Söz konusu değerlendirmelerden sonra Fransız Büyükelçi, esas mesele olan Bakü'ye yapılması planlanan harekât hakkındaki düşüncelerine yer verdi. Massigli'ye göre, Bakü'ye yönelik düzenlenecek hava harekâtında, Cezire bölgesindeki üslerden kalkacak uçaklar için Türk topraklarında dağlık ve büyük oranda nüfusun olmadığı bölgeler üzerinde 200 km.lik uçuşu gerektirmekteydi. Uçaklar, gözden ırak jandarma veya sınır karakolları hariç, fark edilmeden geçebilirler. Hatta doğuya doğru küçük bir güzergâh değişikliği ile Türk toprakları üzerinden uçuştan tamamen kaçınmış olurlar. Büyükelçi, harekâtın teknik olarak mümkün olduğunu ancak siyasi olarak Ankara'dan izin talep etmenin hata olacağını düşünmektedir. Massigli değerlendirmelerine şu şekilde devam etti;

Dostlarımızı bir oldubitti ile veya en azından gerçekleşmek üzere karşı karşıya bırakmayı tercih etmek gerekir. Bunun karşılığında da sergilenen bu davranış için özür dilenmeli ve bu özür, ölçülü bir protestonun yöneltmesini haklı kılar, bu da Ankara'nın bu işin dışında tutulduğunu ispat eder.

Ayrıca Fransız Büyükelçi, meselenin şiddetlenmesi ve Sovyetlerin savaş eylemi ile tepki vermesi durumunda, Türk Hükümetinin Büyük Millet Meclisini, saldırma inisiyatifinden Moskova'nın sorumlu olduğuna ikna etmesi, böylece kamuoyunun ve ülkenin hükümetin yanında olmasını sağlaması gerektiğinin önemini de vurguladı.²⁵⁴

Massigli'ye göre, Karadeniz'deki gemi seyirinin kontrolüne yönelik muhtemel bir harekât ise çözümü zor meseleler ortaya çıkaracaktı. Türkiye, savaş halinde olmaması nedeniyle Müttefik donanmasının boğazlardan geçişi Ankara'nın yetkisindeydi. Sovyetler Birliği, böyle bir müsaadenin düşmanca bir hareket olduğunu bildirecek ve karşı tedbir almasını haklı gösterecekti. Türk savunması açısından büyük riskler taşınması nedeniyle, diğer harekâta olduğu gibi tedbir ve zamanlama önem kazanmaktaydı. Ayrıca Karadeniz'de yarım düzine Alman gemisi bulunmaktaydı. Gemiler batırıldıktan veya tarafsız bir limana sığındıktan sonra bu defa Sovyet, İtalyan, Rumen veya Bulgar bayrağı taşıyan gemilerin kontrolü meselesi ortaya çıkacaktı. Türkiye, müttefiklerin kullanımına gerekli üssü verdiği takdirde, onların eylemlerine katılmış olacak ve Almanya, Türkiye'yi savaşan taraf olarak kabul edecekti. Tasarlanan plan Türkiye'nin üstlenemeyeceği kadar büyük riskler taşımaktaydı. Massigli, "Bakü"

²⁵⁴Massigli, 1964, ss. 392-393.

harekâtını Türkiye'nin endişeleri dikkate alındığı takdirde organize edilmesi en kolay harekât olarak görmekteydi.²⁵⁵

Massigli'nin, Sovyetler karşısında herhangi bir sorumluluğu olmaması için harekâtın Türkiye'den izin alınmadan bir oldubitti ile gerçekleştirilmesini önermesinden sonra Moskova, Nisan ayı içerisinde, Türk topraklarından gelen bir uçağın Batum petrol sahaları üzerinde uçtuğunu ileri sürerek Ankara'yı uyardı. Türkiye, kendi arazisi üzerinden hiç bir uçağın dışarı çıkmadığını bildirdi ve bu tür uçuşlar konusunda gelecekte tedbirler alacağına dair söz verdi.²⁵⁶ Böyle bir uçuş gerçekleşiyse Müttefikler, bu uçuşu Kafkasya'daki petrol yataklarının keşfini yapmak ve oluşacak tepkileri ölçmek maksadıyla yapmış olmalıdır. Eğer uçuş gerçekleşmediyse, Müttefiklerin Bakü'ye yönelik planından haberdar olan Moskova, Ankara'yı uçuş konusunda uyarmak için böyle bir konuyu ileri sürmüş olmalıdır.

Bu arada Karadeniz ve Kafkaslar, 28 Mart'ta Londra'da, toplanan İngiliz-Fransız Ortak Yüksek Savaş Konseyinde, ablukanın güçlendirilmesi için alınması gereken tedbirlerle birlikte gündeme geldi ve müttefiklerin hareket tarzları için Türkiye'nin tavrının belirleyici olacağı belirtildi. Reynaud, Türkiye'nin, Rus petrol yataklarına Karadeniz'den yapılacak bir deniz harekâtını, sakıncaları bulunması nedeniyle desteklemeyeceğini, bununla birlikte icra edilecek bir hava harekâtına karşı çıkmayacağını ve buna gösterir kanıtının olduğunu belirtti.²⁵⁷ Reynaud'un kanıtı, Massigli'nin Saraçoğlu ile yaptığı görüşmede ifade ettiği "Demek İran'ın protestosundan çekiniyorsunuz?" sözünden, Türk tarafının zorluk çıkarmayacağı değerlendirmesine dayanmaktaydı. Ancak Fransız Başbakan, görüşme sırasında; eğer harekât kati neticeli olmayacak ve tek sonucu bizim kollarımıza bir düşman daha bırakmak olacak ise, elbette ki buna başvurmak delilik olur diye ilave etti.²⁵⁸ İngiltere Başbakanı Mr. Chamberlain, Almanya'nın demir ve petrol ihtiyacı olmak üzere iki zayıf noktasının olduğunu, bu iki kaynağı Avrupa'nın iki zıt noktasından sağladığını belirterek demirin İsveç'ten geldiğini ve bunun durdurulmasından söz etti. Daha sonra Romanya ve Bakü petrol yataklarına değinerek Almanya'nın buralardan petrol almasını

---

²⁵⁵A.g.e., s. 395.

²⁵⁶Ulus, 2 Ağustos 1940.

²⁵⁷Deringil, 1994, s. 101.

²⁵⁸Massigli, 1964, s. 389.

önlemek için her türlü diplomatik yola başvurulması gerektiğini ilave etti.²⁵⁹ Toplantıda kesin bir karar alınmadı ancak genelkurmay başkanlarından, Rus petrol yataklarına yönelik muhtemel bir harekât hazırlıklarını sürdürmeye odaklanmaları istendi.²⁶⁰

Fransız Hükümeti, önce General Weygand'ı ve Nisan ayı başında da Massigli'yi Yakın Doğu'daki durum hakkında istişarelerde bulunmak üzere Paris'e çağırdı.²⁶¹ 3 Nisan 1940'ta toplanan Fransız Savaş Komitesi, Rus petrol yataklarına karşı düzenlenecek muhtemel bir harekâtın hazırlıklarına devam edilmesi kararını aldı.²⁶² Komite, planın hızlı bir şekilde vücut bulmasını istedi. Toplantıya katılan General Weygand, Massigli'ye harekâtın hazırlanması için verilen süreyi kısa bulduğunu ve kendi payına eksik hazırlıkla bir harekâta sürüklenmemeye kararlı olduğunu aktardı.²⁶³ General Gamelin, savaş komitesi toplantısına katılan bakanların büyük kısmının, Sovyet Rusya ile ilişkilerin kesilmesinin sonuçlarını yeteri kadar hesaba katmadan, sonuna kadar bu harekâtın yapılmasına taraftar olduklarını aktarmakta ve söz konusu bakanlar arasında Rusya ile ittifak yanlısı kişilerin de olduğunu belirtmektedir.²⁶⁴

Bakü petrolünün bombalanması konusunda Fransız bakanlar aceleci ve istekliken, İngiliz yetkililer ihtiyatlı yaklaşmaktaydı. İngiliz Dışişleri, Almanya'nın yegâne müttefikinin zararsız hale getirilmesi gerektiğini, İngiliz Genelkurmayı ise Sovyetlerin zayıf noktasının Bakü petroleri olduğunu belirtse de İngiliz Başbakanı bu harekâtın sakıncalarının fazla olduğunu düşünmekteydi. Anılan sakıncaların başında Türkiye'nin aktif yardımının sağlanamaması geliyordu. Türkiye'nin, hava sahasının kullanılmasını görmezlikten gelmesi, onu saldırgan duruma düşürecek ve ileride savaşa girmemesini sağlayacak mükemmel bir bahane olacaktı. Ayrıca İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, Türklerin henüz böyle bir harekâta hazır olmadıklarını bildirmekteydi. Sonuç olarak İngiltere, Massigli'nin raporunun fazla iyimser olduğunu düşünmekte,

---

²⁵⁹Churchill, S.Winston, 2. Dünya Savaşı Hatıraları-Fransa'nın Düşüşü 1940, (çev. Mehmet Ali Yalkın), Örgün Yayınları, İstanbul 2005, ss. 273-274. Alman Başkomutanlığı da Britanya'nın zayıf noktası olarak İran petrol kuyularını ve Süveyş Kanalı'nı tespit eder ve vurmaya karar verir. (Azakoğlu, Necip, Franz Von Papen'in Anılarından (Beni Hitler'i Başbakan Yapmakla Suçluyorlar),Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 438.)

²⁶⁰Massigli, 1964, s. 389.

²⁶¹A.g.e., s. 399.

²⁶²Gamelin, 1946, s. 311.

²⁶³Massigli, 1964, s.399.

²⁶⁴Gamelin, 1946, s. 311.

önemli bir ülke olan Türkiye'nin müttefik olarak kalmasına büyük önem atfetmekte ve ters düşerek onu kaybetmek istememekteydi.²⁶⁵

2.1.3. Bakü Harekât Planı ve Türkiye'nin Durumu

Müttefikler, Türkiye'yi ilgilendirdiği halde Karadeniz'de ablukanın uygulanması ve Bakü petrol yataklarının bombalanması planlamaları hakkında Türkiye'yi resmi olarak bilgilendirmemişlerdi. Bakü'nün bombalanması harekâtına İngiliz uçakları Irak'ın Habaniye üssünden kalkarak İran toprakları üzerinden geçecekleri için, Türkiye'den izin almalarına gerek yoktu. Ancak Suriye'deki Cezire bölgesinden harekâta başlayacak Fransız uçaklarının hedefe ulaşmaları için Türk hava sahasını kullanmaları gerekiyordu.

Türkiye'nin müsaade etmesi veya Massigli'nin teklif ettiği gibi bir oldubitti ile usulen de olsa protesto edilmeyi göze alarak Türkiye'ye haber vermeden icra edilecek harekât sonucunda Rusya'nın petrol kaynakları kullanılamaz hale getirilecekti. Nisan 1940'ta, bir uçağın Türk topraklarından gelerek Batum petrol sahaları üzerinde uçuşu üzerine Rusya'nın gösterdiği tepki dikkate alındığında, harekâtın gerçekleşmesi durumunda daha büyük tepki vereceği aşikârdır. Böyle bir harekâtın düzenlenmesi durumunda Rusya, en azından misilleme olarak Türkiye'nin ekonomik kaynaklarına bir harekât yöneltecekti. Ayrıca, Sovyetlerin Boğazlar ile Kars ve Ardahan konusundaki talepleri dikkate alındığında, Türkiye sınırlarından Rusya'ya karşı gerçekleştirilecek herhangi bir eylemin "casus belli"²⁶⁶ sayılacağı açıktı ve böylece Sovyetler aradığı bahaneyi bulmuş olacaktı.

Sovyetlerin, misilleme olarak Türkiye'nin ekonomik kaynaklarına harekât düzenlemesi halinde, Zonguldak kömür yatakları ve Karabük demir çelik fabrikalarını hedef alması kuvvetle muhtemeldi. Bu durumda, Bakü Harekât planının tasarlandığı sırada, söz konusu tesislerin hava taarruzuna karşı savunması sağlanmış değildi. İngiltere tarafından verilmesi planlanan ve buraların savunmasında kullanılacak hava savunma silahları o tarihlerde henüz teslim edilmemişti.²⁶⁷ Türk ekonomisi için hayati

²⁶⁵Deringil, 1994, ss. 102-103.

²⁶⁶Savaş sebebi.

²⁶⁷Zonguldak için talep edilen Hava Savunma silahları 24 Nisan 1943 tarihinde İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliğine gönderilen yazıda Mayıs ayı içerisinde Yakın Şark'tan gönderileceği bildirilmektedir. (ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 2-015-1, (24.04.1943)).

öneme sahip olan anılan bölgeler, Sivastopol'dan hareketle yapılacak bir hava saldırısına karşı kolay bir hedef olacaktı. Zonguldak kömür yatakları ve Karabük demir çelik fabrikalarının hava taarruzlarına karşı savunmasını hazır hale getirmenin ise haftalar hatta aylar alacağı öngörülüyordu.²⁶⁸ Müttefiklerin Bakü petrol yataklarına düzenleyecekleri harekâtı Sovyetlerin savaş sebebi sayması ve Türkiye'ye savaş ilan etmesi durumunda ise, Türkiye için İkinci Dünya Savaşı'ndaki en kötü senaryo gerçekleşmiş olacaktı.

Karadeniz'deki petrol sevkiyatını önlemeye yönelik yapılacak muhtemel harekâtın ise ayrı sakıncaları bulunmaktaydı. Türkiye, savaşan devlet olmadığı için Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19'uncu maddesi²⁶⁹ gereği Fransız ve İngiliz savaş gemilerinin Karadeniz'e geçişine müsaade etmemesi gerekiyordu. Böyle bir talebi kabul etmesi durumunda Sovyet Rusya, verilecek müsaadeyi düşmanca bir tutum olarak görecekti ve Türkiye'ye yönelik niyetlerine haklı bir gerekçe bulacaktı. Sovyetler, daha savaşın başında, Stalin'in de hazır bulunduğu 1 Ekim tarihli toplantıda Saraçoğlu'ndan Boğazların ortak kontrolünü talep ederek Türkiye'ye yönelik niyetini daha o zamandan ortaya koymuştu. Sovyetler Birliği, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Massigli'ye de belirttiği gibi Türkiye'ye ve özellikle de Boğazlara saldırmak için bahane arıyordu, Ankara'nın yanlış bir adım atmasını bekliyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin böyle bir harekâta izin vermesi ülkenin savaşa sürüklenmesi gibi büyük bir risk içeriyordu.

Fransızlar, Karadeniz'de Almanya'nın petrol sevkiyatını önlemeye yönelik icra edilecek harekât için Türkiye'den bir deniz üssü de talep etmeyi planlıyordu. Müttefik savaş gemilerinin Türkiye'deki deniz üssünden hareket ederek Alman gemilerini batırmaları durumunda, Almanya nezdinde Türkiye savaşan taraf olarak kabul edilecekti.

Bir Fransız Plan olan "Bakü Petrolleri ve Batum rafinerilerinin bombalanması" planının gerçekleşmesi durumunda, Ş. Süreyya Aydemir'in de belirttiği üzere, Birinci Dünya Savaşı'nda iki Alman gemisinin Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalamasında olduğu gibi Türkiye, bir oldubitti ile Sovyetlerle savaşa

---

²⁶⁸Massigli, 1964, s.394.

²⁶⁹Madde 19: Savaşan herhangi bir devletin savaş gemilerinin boğazlardan geçmesi yasak olacaktır. (Soysal, 2000, s. 516).

sürüklenebilirdi.²⁷⁰ İngiltere için harekâtın icra edilmemesinde, kuşkusuz Türkiye'yi kaybetme riskinin olması ve diğer cephelerdeki gelişmeler dikkate alındığında Sovyetlerle henüz ilan edilmiş bir savaş halinin olmaması nedeniyle anılan ülke ile çatışmayı göze alamaması etkili olmuştur.

Cevat Açıkalın'a göre, en önemli cephe olan batı Avrupa cephesinde henüz muharebelerin başlamadığı ve muharebelerin hangi yönde gelişeceğini belli olmadığı bir dönemde, Müttefiklerin farazi Kafkas ve Karadeniz planlarının Almanya'ya yeni bir müttefik kazandırmak, savaşın yayılmasını ve Türkiye'yi savaşa bulaştırmasından başka bir fayda sağlamayacaktı.²⁷¹

Fransa'nın böyle bir harekâta girişmemesinin en önemli nedenlerinden biri, Türkiye'nin ikna edilemeyecek olmasıdır. Çünkü Türkiye için İkinci Dünya Savaşı'ndaki en büyük çekince, Sovyetler Birliği ile bir çatışmaya sürüklenmektir. Bunu engellemek için Fransa ve İngiltere ile imzalanan Üçlü İttifak Anlaşmasında Sovyet çekincesi olarak adlandırılan protokol eklenmişti.²⁷²

Türkiye, Sovyet Rusya'dan bir saldırı olmadığı sürece bu ülkeyle bir çatışmaya girmeyi düşünmüyordu. Türkiye'nin Bakü ve Sovyetler konusundaki politikasını Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Zehra Önder'in "Bakü petrol yataklarının bombalanması için Türkiye Müttefiklerle anlaştı mı?" sorusuna şu cevabı vererek özetlemektedir.

Bu iddia mesnetsizdir. Ruslarla bir savaşa sürüklenmek istemiyorduk. Nasıl olabilirdi ki? Sovyetler'le Almanlar ittifak kurduktan sonra Müttefikler Bakü'yü bombalamayı düşündüler. Bu konuda bizim mutabakatımızı aldıkları söylentisi ortaya çıktı. Hâlbuki bunu onaylamadık.²⁷³

Sonuç olarak tasarlanan Bakü petrolünün bombalanması ve Karadeniz'deki sevkiyatın önlenmesi planları, Türkiye'nin kabul edemeyeceği kadar büyük riskler içermekteydi. İngiltere ve Fransa'nın Sovyetler ile çatışmayı göze alamadıkları bir dönemde Türkiye'nin, hava sahasının kullanılmasına veya petrol sevkiyatını önlemek için Müttefik donanmasının Karadeniz'e geçişine, Rusya veya Almanya ile savaşa girmek anlamına gelecek olması nedeniyle onay vermesi beklenemezdi.

²⁷⁰ Aydemir, 2000, s. 159.

²⁷¹ Açıkalın, 1992, s. 1043.

²⁷² Protokol No. 2: Yukarıda adı geçen andlaşma uyarınca Türkiye tarafından üstlenilmiş olan yükümlülükler, bu ülkenin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile silahlı bir uyuşmazlığa sürüklenmesine neden olacak ya da böyle bir sonucu verecek bir eyleme onu zorlayamayacaktır. (Soysal, 2000, s. 611).

²⁷³ Önder, 2010, ss. 332-333.

Almanya'nın Batı Avrupa'ya taarruza geçmesi ve Fransa'nın Haziran 1940'ta yenilerek savaş dışı kalması üzerine Bakü'ye yönelik tasarlanan planın uygulamaya konması kesin olarak gündem dışı kaldı. Ancak Alman orduları, Fransa topraklarında ileri harekâtını sürdürürken Bakü'nün bombalanması ve Karadeniz'deki petrol sevkiyatının önlenmesine yönelik yazışmaları ele geçirecektir. Almanya söz konusu belgeleri yayımlayarak Türkiye'yi zor duruma düşürecektir.

2.2. Bakü Harekât Planının Almanya Tarafından Ele Geçirilmesi ve Doğurduğu Sonuçlar

2.2.1. Planının Almanya Tarafından Ele Geçirilmesi ve Yayımlanması

Almanya, Eylül 1939'da Polonya'ya saldırarak başlattığı II. Dünya Savaşı'nı, önce kuzey Avrupa'ya, yaklaşık sekiz ay sonra ise batı Avrupa'ya doğru genişletti. Fransız ordusu, yıldırım harbi uygulayan Alman kuvvetleri karşısında kısa sürede dağıldı. Haziran 1940'ta Fransa içerisinde ilerleyen Alman orduları, düzensiz bir şekilde geri çekilen Fransız ordusunun Büyük Genel Karargâhının Balkanlar ve Ortadoğu'ya ait yazışma dosyalarının muhafaza edildiği vagonu ele geçirdi. Almanya, ele geçen bu yazışmaları "Beyaz Kitap" adıyla yayımladı. Alman Hükümeti, yayımlar ile bir yandan Balkanlar'da tehdit edildiğini düşünen Rusya'yı kendi yanında tutmayı, diğer yandan da Türkiye'yi yalnızlaştırarak kendi safına çekmeyi amaçladı.²⁷⁴ Ancak yayımlanan belgeler, Türk Hükümetini çok zor duruma soktu ve savaşın başından beri en büyük tehlike olarak gördüğü Rusya ile ilişkilerin daha da gerilmesine neden oldu.

Alman Radyosu, 4 Temmuz tarihinde ilk olarak, ele geçen belgeler arasından Fransa'nın Ankara Büyükelçisinin Mart 1940 tarihli raporunu yayımladı. Radyo, Fransız siyasetinin Türkler ile Rusların aralarını açmaya çalıştığını ve bunun için Ankara'da bazı işbirlikçilerin bulunduğunu açıkladı. Ertesi gün aynı kaynak, Fransız Hükümetinin Massigli aracılığı ile Bakü'yü bombalamak maksadıyla Türk toprakları üzerinden uçma müsaadesi talep ettiğini ve Saraçoğlu'nun da talep edilen yardımı kabul ettiğini bildirdi.²⁷⁵

---

²⁷⁴Önder, 2010, ss. 74-75.

²⁷⁵Massigli, 1964, ss. 458-460.

Alman yayımları ile ilgili Massigli kitabında, 13 Mart tarihinde Saraçoğlu ile yaptığı görüşmede, bakanın kullandığı bir kelimedenden Türk yetkililerinin bazı şartlar altında Suriye ve Irak'ta konuşlu uçakların, Türk toprakları üzerinden uçuşlarına göz yumabilecekleri izlenimini edindiğini ve bu durumu bakanlığına bildirdiğini yazmaktadır.²⁷⁶

Alman DNB²⁷⁷ tarafından yapılan yayımlar Türkiye'yi sıkıntıya soktu. Özellikle Fransa'nın, daha savaşın başında yenilmesi ve Alman üstünlüğünün gerçekleşmesi, Saraçoğlu'nun konumunu zora sokmuşken böyle bir olayın ortaya çıkması, onun durumu daha da hassas hale getirdi. Saraçoğlu, 5 Temmuz tarihinde Massigli ile yaptığı görüşmede, Alman yayımlarının kendisini rahatsız ettiğini ve düşmanları için tam zamanında yetiştirdiğini ifade etti. Bunun üzerine Büyükelçi, ifadelerini bir mektup ile teyit etmeyi teklif etti ve iki saat içerisinde mektubu Türk Dışişleri Bakanı'na teslim etti.²⁷⁸ Massigli, mektubunda olayı şu ifadelerle açıkladı:

Aziz Vekilim,

Alman radyosunun Türkçe olarak yaptığı bir neşriyatta son mart ayında güya hükümete gönderdiğim bir raporun sözde hulâsasını verdiğini öğrendim.

Alman telgrafına muttali olmadım, fakat şayet bu telgraf hakikaten bana naklettikleri şekilde ise, aleyhinde şikâyet mecburiyetinde bulunduğum sarîh surette kasdî bir mahiyet arz etmektedir.

Sizinle veya mesai arkadaşlarınızdan biri veya diğeri ile yapmak şerefine nail olduğum muhaverelerden hiç birinde sizden Türk toprakları üzerinden Baku'yu bombalamaya mahsus Fransız tayyarelerinin uçurulmasına müsaade verilmesini istemedim. Siz de hiç bir zaman böyle bir ameliye için muvafakatınızı vermediniz.

Alman telgrafının telmih ettiği rapor olduğu gözükken bir raporda tesadüfen toplanmış istihbaratı bahis mevzuu etmiş ve belki de kendimi şahsî mahiyette bazı faraziyeler dermeyanına terkeylemiş olabilirim. Fakat, Baku'ye müteveccih her hangi bir harekete müsaade hususunda mutabık olduğunuz hakkında hükümete hiçbir zaman ne bir şey söyledim ne de söyleyebilirdim. Bilhassa ki böyle bir mutabakatı elde etmek vazifesini hiç bir zaman almamışım ve sizin de bu mutabakatı hiçbir zaman vermeyeceğinizi gayet iyi olarak biliyorum.

Faik ihtiramat ve samimî dostluk hislerimi lütfen kabul buyurunuz aziz vekilim.²⁷⁹

---

²⁷⁶A.g.e., s. 466.

²⁷⁷Deutsches Nachrichtenbüro'nun (Alman Basın Bürosu) kısaltmasıdır. 5 Aralık 1933'te, Goebbels'in başkanlığında, eski basın ajanslarının, özellikle Wolff'un yerine kurulan, Alman basınının resmi ajansı; (Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C.XIII, Meydan Yayınevi, İstanbul 1970, s. 777).

²⁷⁸Massigli, 1964, s. 467.

²⁷⁹Ulus, 6 Temmuz 1940.

2.2.2. Bakü'ye Yönelik Saldırı Planına Sovyetlerin Gösterdiği Tepki

Her ne kadar Massigli, gerek Türk Dışişleri Bakanı gerekse mesai arkadaşları ile yaptığı görüşmelerin hiçbirinde Türk toprakları üzerinden uçuş müsaadesi talep etmediğini ve kendisine böyle bir harekât için müsaade verilmediğini açıkça belirttiyse de Sovyetler Birliği, Türkiye'yi saldırganlıkla suçlayarak olaya büyük tepki gösterdi ve büyükelçisini geri çağırdı. Rus basını, belgelerin yayınlanmasından sonra Türkiye karşıtı yayınlar yaptı.²⁸⁰ Bu kapsamda Prawda gazetesi, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan saldırmazlık paktının hala yürürlükte olduğunu düşünmesinin gerçekçi olmayacağını yazdı.²⁸¹

Gelişmeler üzerine Saraçoğlu, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisine bir telgraf göndererek Massigli'nin raporunun tamamen uydurma olduğunu ve Rusların endişe etmelerine gerek olmadığını bildirdi. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ise, Massigli'nin tekbizinin gerçeklerle uyumlu olmadığını açıklayarak krizin tırmanması için gayret göstermeye devam etti. Alman Büyükelçi Papen'e göre Ribbentrop, olayı tırmandırarak Saraçoğlu'nun konumunu sarsmayı ve yerine Mihver yanlısı bir kişinin geçmesini sağlamayı amaçlamaktaydı.²⁸²

Alman Basın Bürosu, 9 Temmuzda Massigli'nin imzaladığı ve yeni bir krize neden olacak bir rapor daha yayımladı. Buna göre DNB, Fransız Büyükelçisinin 1 Nisan tarihli raporunda "Türk Hükümetinin Sovyetler Birliğine karşı bir saldırı harbi ihtimalini öngördüğünü ancak müttefikler ile bu saldırının hazırlıklarını müzakereye hazır olmadığını" yayımladı. Oysa Massigli, "İngiltere Büyükelçisine göre Türk Hükümetinin Rusya'ya karşı bir savunma harbini göze alabileceğini, ancak taarruz hazırlıklarını müzakereye hazır olmadığını" yazdığını, Alman Basın Bürosu tarafından ifadesinin değiştirildiğini belirtmektedir. Aynı şekilde Massigli, "Türkiye'nin ileride Bakü'ye yapılacak bir saldırıya katılmayı reddedeceğini" yazdığı halde bunu "hemen yapılacak bir taarruza katılmayı reddedeceği" şeklinde yayımlandığını ileri sürmektedir.²⁸³ Zehra Önder de, İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgelerinde Saraçoğlu'nun

²⁸⁰ Arslan, Gürbüz, Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s. 137.

²⁸¹ Önder, 2010, s. 76.

²⁸² Von Papen, Franz, Memoirs, (çev. Brian Connel), Andre Deutsch Limited, London 1952, ss. 463-464; Massigli, 1964, ss. 469-470

²⁸³ A.g.e, ss. 473-474.

taarruz savaşını onaylamadığını ve Bakü'nün bombalanması için Türk hava sahasından müttefik uçaklarına açıkça geçiş izni vermediğini belirtilmekte²⁸⁴ ve Massigli'yi doğrulamaktadır.

DNB'nin 9 Temmuz tarihinde yaptığı yayından sonra Saraçoğlu, 10 Temmuz günü Massigli ile görüştü. Türk Dışişleri Bakanı, Almanya tarafından yayımlanan metni gösterdi ve bu konuda Fransız Büyükelçiden kendisini aydınlatmasını istedi. Bunun üzerine Massigli hemen Büyükelçiliğe gitti ve gönderdiği mesajı inceledi.²⁸⁵ Daha sonra Saraçoğlu'na konuyla ilgili aşağıdaki mektubu gönderdi.

“Aziz vekilim,

D.N.B. ajansının bana atfetmek suretiyle 10 Temmuz tarihinde neşretmiş olduğu bir vesikanın mevsukiyeti hakkında ne düşünmek icabettiğini benden sordunuz.

Geçen 1 Nisan tarihinde hükümetime bir rapor göndermiş olduğumu ve onun metni ile Alman Ajansı tarafından neşrolunan metin arasında bir yakınlık mevcut olduğunu hiç bir müşkülâta uğramadan size bildirebilirim. Bir yakınlık diyorum, çünkü bu vesikayı yalnız Anadolu ajansı tarafından verilen Fransızca şekli ile gördüm ve onun almanca metinden tercüme edilmiş olduğunu tahmin ediyorum.

Fakat vesikanın aslını bugün neşrolunan metin ile mukayese ettiğim vakit, şekle ait bir çok mahsus farklardan başka, mânasını derin bir surette değiştiren esasa ait farklar da gördüm.

a) D.N.B. bana Türk Hükümetinin Sovyet Rusya'ya karşı *bir taarruz harbi* imkânlarını aramakta olduğunu ve fakat müttefiklerle henüz böyle bir taarruz hazırlıklarını müzakereye amade olmadığını söylemektedir. Ben raporumda Türk Hükümetinin Sovyet Rusya'ya karşı *bir müdafaa harbi* ihtimallerini nazarı dikkate aldığını ve fakat bir taarruz harbinin ihzarını müzakereye âmade olmadığını söylemişim ki, D.N.B. tarafından yapılan iddianın tam aksidir.

b) Vesikanın bir fıkrasında müttefiklerin pek yakın bir taarruzları mevzuu bahis edilmiştir. Halbuki asıl vesikada ve ancak farazî bir surette olarak yakın bir taarruzdan bahis vardır.

c) D.N.B.nin metnine nazaran Türkiye bazı ihtimaller dahilinde müttefikler tarafından yapılacak bir taarruza iştirak edecektir. Asıl metinde ve bunun tam mukabili olan fıkrada Türkiye'nin böyle bir taarruz karşısında seyirci kalacağı yazılıdır.

Bu misallerle iktifa ediyorum, çünkü bunlar karşısında fazla tefsire lüzum kalmamaktadır.

Faik ihtiram ve samimî dostluk hislerimi lütfen kabul buyurunuz aziz vekilim.²⁸⁶

Massigli mektupta, Alman Basın Bürosu tarafından yayımlanan metne yakın bir raporu 1 Nisan tarihinde gönderdiğini ancak tespit edilebilir ince biçim ayrımının dışında esasta anlamı derinden değiştiren farklılıkların olduğunu belirterek yapılan tahrifatları²⁸⁷ sıraladı.

²⁸⁴Önder, 2010, s. 75.

²⁸⁵Massigli, 1964, ss. 473-474.

²⁸⁶Ulus, 11 Temmuz 1940.

²⁸⁷ Alman Büyükelçi Von Papen'in, Ribbentrop'un amacının Saraçoğlu'nun konumunu zayıflatıp görevden alınmasını sağlayarak yerine Alman yanlısı birinin geçmesini temin etmek olduğunu açıklaması,

Massigli, DNB tarafından yayınlanan metnin doğru olmadığını aynı zamanda Alman basınına bir mektupla da bildirdi. Fransız Büyükelçisinin açıklamasını önemsemeyen Alman basını, Massigli'nin beyanının gerçekleri yansıtmadığı yönünde yayım yaptı.²⁸⁸

Türk basını, 11 Temmuz'da Almanya tarafından yayınlanan metin ile Massigli tarafından Türk Dışişlerine verilen mektubu yayımladı. Ulus gazetesi, Alman ajansının Türkiye ile Sovyetler Birliğinin arasını açmak için yaptığı yayınların başarısız olunca işi vesikalar üzerinde tahrifler yapmaya kadar götürdüğünü ileri sürdü. Gazete, tahriflerin belgelerin ruh ve anlamını ak yerine kara denecek kadar tam tersine çevirdiğini ancak hedefine ulaşamayacağını belirterek yapılan tahrifleri DNB metni ile Massigli'nin mektubunu karşılaştırarak ortaya koydu. Gazete, DNB ajansının 4 Temmuz tarihinde yaptığı ilk yayımda, aslı Fransızca olan belgenin önce Almancaya, daha sonra ise tekrar Fransızcaya çevrildiğini belirterek, günün birinde gerçekler ortaya çıkarsa, hatanın tercümeden kaynaklandığını diyebilmek için böylesi dolambaçlı bir yola başvurulduğuna işaret etti.²⁸⁹

Başbakan Refik Saydam ise 12 Temmuzda TBMM'de, Alman ajansının yayınları ile ilgili aşağıdaki açıklamayı yaptı.

“Son günlerin hâdisatı arasında dikkat nazarınızı çektiğine şüphe etmediğim bir tanesinden bahsedeceğim: Bir ecnebi ajansı bir takım vesikalar neşretmekte ve aralarında Türkiye'ye taallûku olanlar da bulunmaktadır... Vesikaların doğru veya yanlış neşri, Türk milletini ve Hükümetini hiç bir veçhile endişeye düşürecek mahiyette değildir. Hükümetiniz, çok temenni ediyor ki bu vesikalar tahrife uğramadan neşredilsin. Çünkü, dürüst ve açık siyasetimizden emin olduğumuz için, neşredilecek herhangi bir vesika bu dürüst siyasete yeni deliller ilâvesinden başka bir netice veremez.

Fakat, bu vesikalara istinat ederek Türkiye'ye samimiyetsizlik isnat edenlere ve bu arada hiç bir zaman maksatlarına hadim olmayacağını bildikleri Türk ricalini zedelemeğe uğraşanlara verilecek bir tek cevap vardır: Nefretle baş çevirmek...

Binaenaleyh, Türkiye Cumhuriyeti ricalinin kalması, gitmesi, oturması, kalkması ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararile olur. Ancak onun tasvibile tekemmül eder...

Biz, hiç bir zaman ne tahrik, ne de komşularımıza taarruz düşünüyoruz. Komşularımızın da aynı hissiyatta olduklarının bariz delillerini memnuniyetle görmekteyiz.”²⁹⁰

---

belgelerin önce Almancaya daha sonra Fransızcaya çevrilerek yayımlanması ve Almanya'nın daha sonra tercüme hatasından kaynaklandığını açıklaması Fransız belgelerinde tahrifat yapıldığına işaret etmektedir.

²⁸⁸Arslan, 2017, s. 137.

²⁸⁹Ulus, 11 Temmuz 1940.

²⁹⁰TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 13, 12.07.1940, s.59.

Başbakan, mecliste yaptığı konuşmada Fransız Büyükelçisini suçlayıcı tek bir kelime kullanmadı. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Papan, TBMM toplantısının ardından yapılan CHP grup toplantısında, önemli bir milletvekilinin ne pahasına olursa olsun Moskova'nın güveninin kazanılması gerektiğini, bu kapsamda Saraçoğlu'nun değiştirilmesini ve Fransız Büyükelçisine pasaportunun geri verilmesi gerektiğini ifade ettiğini 16 Temmuzda Almanya'ya rapor etti.²⁹¹ Papan, aynı tarihli raporda; Türkiye'nin Mihver'e katılmasının önünde en büyük engel olması nedeniyle Türk Dışişleri Bakanının mutlaka görevden alınması gerektiğini bildirdi.²⁹² Gelişmeler nedeniyle Türk Sovyet ilişkilerinin gerilmesi üzerine kabine toplantılarında Saraçoğlu'nun görevden alınmasının gündeme geldiği söylentileri yayıldı. Yabancı basında ise Dışişleri Bakanının azledilmesi için Rusya'nın, Türkiye'ye baskı yaptığı yönünde yazılar yayımlandı.²⁹³

Türk yetkililer, Almanya'nın Fransız gizli belgelerini tahrif ederek yayınlamasının arkasında yatan nedeni iyi biliyordu. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı İnönü, 16 Ağustos 1940 tarihinde kendisi ile görüşen Alman Büyükelçisi Papan'ı, Almanya'nın Saraçoğlu'nu düşürmek ve Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklemekle suçladı.²⁹⁴ Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanının görevine devam edeceğini²⁹⁵ vurgulayarak Saraçoğlu'nun arkasında olduğunun bilinmesini istedi.

Gerek Saraçoğlu'nun Moskova Büyükelçisine Massigli'nin raporunun tamamen uydurma olduğunu ve Rusların endişe etmelerine gerek olmadığını bildirmesi, gerekse Massigli'nin tekzibi, Sovyetler Birliğini ikna etmedi. Molotov, 1 Ağustos tarihinde yaptığı konuşmada, Türk-Sovyet ilişkilerine ve Massigli'nin gönderdiği rapora değinerek aşağıdaki açıklamayı yaptı.

Türkiye ile olan münasebetlerimizde esaslı hiç bir tebeddül vukua gelmemiştir. Yalnız alman beyaz kitabıyla ahiren neşredilmiş olan dokümanlar Türkiye'de yapılmakta olan faaliyetin bazı nevi tezahüratını nahoş bir şekilde tenvir etmektedir. Bilâhara ve Türkiye'deki Fransa büyük elçisi Massigli tarafından verilmiş olan izahat dokümanların bu mümeyyiz vasıfları itibariyle hiç bir değişiklik husule getirememiştir.

Bu münasebetle Sovyet hükümetinin gayri kabili kabul addettiği bir vaka dolayısıyla daha geçen nisan bidayetinde Türkiye nezdinde teşebbüsatta bulunmuş olduğumuzu söylemek mecburiyetindeyim.

---

²⁹¹Massigli, 1964, s. 475.

²⁹²Özgüldür, Yavuz, Türk-Alman İlişkileri (1923-1945), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 134.

²⁹³Arslan, 2017, s. 137.

²⁹⁴Özgüldür, 1993, s. 135.

²⁹⁵Arslan, 2017, ss. 137-138.

Vaka şu idi:

Geçen nisan zarfında Türk arazisinden gelen bir tayyare birçok petrol tasfiyehanelerini muhteva bulunan Batûm mıntıkası üzerinde uçmuştu. Türkiye evelâ meseleyi kendi arazisi üzerinden güya hiç bir tayyarenin dışarı çıkmamış olduğu şeklinde göstermiş ve fakat bilâhare bu nevi uçuşlar hakkında istikbalde tedbirler alacağını da vadetmişti. Dokümanların Almanya'da intişarından sonra nasıl bir tayyarenin bahis mevzuu olduğu görülmekte ve binnetice Türkiye hükümeti nezdinde yaptığımız teşebbüsün tamamiyle muhik olduğu tebarüz etmektedir.²⁹⁶

Molotov, Rusya'nın daha önce bir Türk uçağının Rus hava sahasını ihlal etmesi nedeniyle Türkiye'yi uyardığını ve ateşle oynamaması gerektiğini belirttiikten sonra aşağıdaki gibi devam etti.

Bununla beraber, yakın zamanda Alman Beyaz Kitabında yayımlanan belgelerin Türkiye içerisindeki gizli faaliyetlerin bazı yönlerine özel bir ışık tuttuğunu belirtmem gerekir. Fransa Büyükelçisi Sayın Massigli tarafından daha sonra yapılan açıklamalar belgelerin vasfını hiçbir şekilde değiştirmemiştir.²⁹⁷

Bu gelişmeler üzerine Sovyetler, Ankara Büyükelçisi Terentiev'in yerine 11 Eylül 1940 tarihinde Vinogradov'u atadı.²⁹⁸

Alman Basın Bürosu'nun Massigli'nin raporunu tahrif ederek yayımlamaktaki amacı Sovyetlerle Türkiye'nin arasını açmak, iki ülkeyi çatışmaya sürüklemek ve Saraçoğlu'nun konumunu zayıflatıp görevden alınmasını sağlayarak yerine Alman yanlısı birinin geçmesini temin etmektir. Almanya, Dışişleri Bakanının değişmesi durumunda Türkiye'nin kendisine yaklaşacağını bekliyordu. Berlin, yaptığı yayımlarla beklediği sonucu alamadı, tam aksine iki ülke ilişkilerini olumsuz etkiledi. Berlin, istediği sonucu alamayınca Massigli'nin hazırladığı raporun tercüme hatasından kaynaklandığını açıklamak zorunda kaldı.²⁹⁹ Papen, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un tüm bu olaylardan duyduğu üzüntüyü ilettili.³⁰⁰

Massigli, kitabında Papen'in "Neden belgeleri yayınladınız?" sorusuna; dünya kamuoyunun, Batının çevirdiği dolapları görmesini sağlamak ve Türk kamuoyunun ise Saraçoğlu'nun politikalarının ülkeyi savaşın eşiğine getirdiğini anlamasını sağlamak olduğu cevabını verdiğini yazmaktadır.³⁰¹ Papen'in ileri sürdükleri gerçekleri yansıtmamaktadır. Çünkü dönemin Türk yöneticileri, ülkeyi savaştan uzak tutmak için büyük gayret sarf etmekteydi. Bakü meselesinin yaşandığı sırada Almanya ile Sovyetler

²⁹⁶Ulus, 2 Ağustos 1940.

²⁹⁷Önder, 2010, s. 76; Massigli, 1964, s. 476.

²⁹⁸Önder, 2010, s. 76.

²⁹⁹Arslan, 2017, ss. 136-138.

³⁰⁰Papen, 1952, s. 464.

³⁰¹Massigli, 1964, s. 475.

Birliği arasında imzalanan saldırmazlık anlaşması yürürlükte olmasına rağmen, Mihver'in hedefleri arasında komünizm olduğu dikkate alındığında, Almanya'nın Sovyetlere eninde sonunda saldıracağı kesindi. Ayrıca Berlin, Moskova yönetiminin Türkiye ve özellikle Boğazlar üzerindeki emellerini iyi bilmekteydi ve Sovyetler Türkiye'ye saldırmak için bahane aramaktaydı. Bu nedenle Almanya, tahrif edilmiş Fransız belgelerini yayımlayarak, Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye savaş açmasını amaçlamış olmalıdır. Söz konusu dönemde, Fransa'ya yardım edemeyip adasına çekilen İngiltere'nin Türkiye'ye yardım etmesi mümkün gözükmemekteydi. Böylece Almanya, ileride yapacağı Rusya seferinde Sovyetlerin gücünü iki cepheye bölerek kendi cephesini rahatlatırken aynı düşmana karşı savaşan Türkiye ile de müttefik olacaktı.

2.2.3. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Massigli'nin Görevden Alınması

Türkiye, Fransa'nın savaş dışı kaldığı ve Sovyetlerin toprak taleplerinin olduğu bir dönemde Almanya'nın kendi safına çekmek amacıyla yaptığı bu girişime boyun eğmemiş ve imzaladığı ittifaka sadık kalmıştı. Ayrıca Almanya'nın manevrası, Saraçoğlu'nu görevden aldırmanın tam tersine konumunu güçlendirmişti. Ayrıca Türk yetkililer, Fransa'nın Ankara Büyükelçisini ülkesine göndermedikleri gibi yaşanan olaydan dolayı da kendisini suçlamamışlardı.

Massigli, Saraçoğlu'nun desteği ile DNB'nin oyununu bozmuştu. Alman dışişleri ve Papan, Alman işgalinde bulunan Fransa'nın Ankara Büyükelçisinin konumunu korumasından pek memnun olmadı. Papan'ın girişimi ve Almanya'nın baskıları sonucunda Vichy Hükümeti, 14 Temmuz tarihinde Massigli'ye gönderdiği kişiye özel mesajda, görevine son verildiğini ve yerine geçecek Atina Büyükelçisi Gaston Maugras için Türk Hükümetinden onay talep etmesini bildirdi. Ertesi gün Massigli, Saraçoğlu ile görüşme talep etti ve görüşmede gelişen son durum hakkında bilgi verdi. Saraçoğlu, meselenin Berlin kaynaklı olduğunu belirtti ve konudan duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Türk Dışişleri Bakanı, nasıl olurda Fransız Hükümetinin böylesi alçak manevralara alet olmayı kabul edebildiğini sordu. Massigli ise herhangi bir yorumda bulunmadı.³⁰²

Massigli, 19 Temmuzda Saraçoğlu ile tekrar görüştüğünde, Türk Dışişleri Bakanı'nın kendisinin Fransız Dışişleri Bakanlığınca bu şekilde azledilmesinden hala

---

³⁰²A.g.e., s. 483.

rahatsız olduğunu gördü. Massigli, Saraçoğlu'ndan yerine gelecek büyükelçi için onayın vakit kaybedilmeden verilmesinde ısrar ettiyse de Saraçoğlu, acele edilecek bir durumun olmadığını belirtti. Fransız Dışişleri Bakanlığı, 20 Temmuz'da Ankara'ya göndereceği büyükelçiyi tekrar değerlendirmeye karar verdi. Quai d'Orsay'ın bu kararı, Massigli'nin Ankara'dan ayrılmasının öteleneyeceği anlamına geliyordu. Gerek Saraçoğlu gerekse Massigli bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladı. Sürenin uzaması, yaşanan belge krizi ile Massigli'nin Türkiye'den ayrılışı arasındaki ilişkiyi daha az belirgin hale getireceğinden önemliydi. Her ne kadar Von Papen, Fransız Büyükelçisinin Almanya'nın buyruğu üzerine geri çağrıldığı haberini yaymaktaydıysa da, Türk yetkililer Massigli'nin gidişinin mevzubahis olmadığını açıklamaktaydılar.³⁰³

Almanya, girişimlerine rağmen Massigli'nin Ankara'dan ayrılmamış olmasından büyük rahatsızlık duydu ve Mütareke Komisyonu'na baskı yapmaya başladı. Bu baskılar üzerine Mütareke Komisyonu, Massigli'nin 4 Ağustos'ta Ankara'dan ayrılmasını ve İtalya'dan geçiş izni alınana kadar Suriye'de beklemesi talimatını gönderdi. Fransız Büyükelçi, talimat gereği beklemek üzere 5 Ağustosta Beyrut'a gitti. Massigli, İtalya'dan geçiş müsaadesi gelince, 19 Ağustos'ta geri Ankara'ya döndü ve buradan da İstanbul'a geçerek 21 Ağustos'ta Sirkeci Garından bindiği tren ile Türkiye'den ayrıldı.³⁰⁴

Massigli, Almanya'nın Türkiye ile Sovyetler Birliğini çatışmaya sürükleme ve Ankara'yı kendi safına çekme girişiminin başarısız olmasına yayınladığı belgelerle katkıda bulunmuştu. Ayrıca Fransız Hükümeti, mütareke imzalayarak Almanya'nın kontrolüne girmişti. Artık, Almanya için planını sekteye uğratan bir büyükelçinin görevinde kalması kabul edilemezdi. Bu nedenle Almanya, DNB'nin manevrasını boşa çıkaranlardan Massigli'yi, işgali altında bulunan Fransa'daki Vichy Hükümetine baskı yaparak geri çağırdı. Ancak Türk Dışişleri Bakanı görevine devam etti. Refik Saydam'ın, 7 Temmuz 1942'de vefat etmesi üzerine Başbakanlığa İçişleri Bakanı Fikri Tüzer vekâlet edecek, 9 Temmuz günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Saraçoğlu'na Başbakanlık görevini verecektir.³⁰⁵

---

³⁰³A.g.e., ss. 484-485.

³⁰⁴A.g.e., ss. 4891-497.

³⁰⁵Arslan, 2017, ss. 175-176.

2.3. İkinci Dünya Savaşı Başında Fransa'nın Türkiye'den Talepleri

2.3.1. İtalya'nın Savaşa Girmesine Kadar Fransa'nın Talepleri

Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Üçlü İttifak Andlaşması'nın imzalandığı 19 Ekim 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlamış, Almanya ve Sovyetler Birliği, Polonya'ya saldırmış ve söz konusu ülkeyi aralarında paylaşmışlardı. Mayıs 1940'a kadar Avrupa'daki savaş doğu ve kuzeyde cereyan etmişti. Bu kapsamda Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerini işgal etmiş, devamında Finlandiya'ya saldırmış, Almanya ise Danimarka ve Norveç'i işgal etmişti. Almanya, henüz batı Avrupa'ya yönelik bir harekâta bulunmamış, İtalya savaşa girmemiş ve savaş Akdeniz ve Balkanlar'a sıçramamıştı. Fransa ve İngiltere, Almanya'ya savaş ilan etmenin dışında bekleme durumundaydılar.

Almanya, 10 Mayıs'ta batı Avrupa cephesinde taarruzu başlattı. ABD'nin Paris Büyükelçisi, 14 Mayıs akşamı Fransız Savaş Kabinesine, Roma'daki meslektaşının Ciano ile bir önceki akşam yaptığı görüşmeden İtalya'nın savaşa girebileceği sonucunu çıkardığını bildirdi.³⁰⁶ Bu gelişme üzerine, 16 Mayıs 1940'da Fransa Başbakanı Paul Reynaud, İtalya'nın savaşa girmesinin an meselesi olduğunu Ankara Büyükelçisine bir telgraf ile bildirdi ve durumun ciddiyeti hakkında Türk Hükümetini bilgilendirmesini, zamanı geldiğinde müttefiklik gereklerini ivedi ve gizlice yerine getirebilecek duruma gelmesinin gerekliliği için ısrar etmesini istedi.³⁰⁷

Massigli, aynı gün İngiliz ve Yugoslav Büyükelçileri ile birlikte Saraçoğlu'nu ziyaret ederek birer şifahi tebliğ³⁰⁸ tevdi ettiler. Massigli, şifahi tebliğinde

³⁰⁶La Seconde Guerre Mondial Numero Special du Larousse Mensuel de 1939 a 1947, Librairie Larousse, Paris 1960, s.190.

³⁰⁷Massigli, 1964, s. 417.

³⁰⁸Paris'ten alınan askeri ve diplomatik mahiyetteki haberler Mussolini'nin memleketini Almanya'nın yanında harbe sokmak hususundaki kararından artık şüpheye asla mahal bırakmamaktadır. Bu belkide artık bir gün meselesidir. Bu takdirde biz 19 Ekim 1939 tarihli Üçlü Paktın ikinci maddesinde derpiş olunan ihtimal karşısında bulunuyoruz ve Türkiye'nin, İtalya'nın Fransa ve İngiltere'ye müteveccih bir taarruzu karşısında müttefiklerine iktidarındaki bütün yardım ve muaveneti vereceğinden şüphe etmiyoruz.

Demek oluyor ki Türkiye'nin icabında istihzaratına gizli bir mahiyet vererek vakti gelince müttefik vecibelerini ifa edebilmek üzere süratle hazırlanması lazım gelmektedir.

Aynı zamanda İtalya'nın müttefik Devletler aleyhine harbe girmesi takdirinde şarki Akdeniz havzasında derhal ne gibi mukabil hareketlerde bulunulabileceği tetkik etmek üzere, yine müstacelen, üç Devlet Genelkurmaylarının mümkün olduğu kadar süratle temasa geçmeleri lazımdır.

Nihayet, Türkiye'nin itihaz edeceği hareket tarzı Yugoslavya ve Yunanistan'ın alacakları vaziyet üzerine çok müessir olacağından, Türkiye Hükümetinin Yugoslav ve Yunan Hükümetlerini maksatları

Başbakanından aldığı talimata uygun olarak Türkiye’den müttefiklik gereklerini yerine getirmesini istedi. Fransız elçi aynı zamanda üç ülke Genelkurmay Başkanlarının en kısa sürede temasa geçmelerini ve Ankara’nın Atina ve Belgrat nezdinde girişimde bulunarak bu güçlerin eylemlerini kendisinin eylemeleriyle dayanışma haline getirilmesi için ısrar etti. Massigli, görüşme sırasında Saraçoğlu’na İtalya’nın müdahalesi durumunda Türkiye’nin müttefiklik gereklerini yerine getireceğini hükümetine telgrafla bildirmesine müsaade edip etmediğini sorduğunu ve Saraçoğlu’nun bu soruya kısa ve net bir şekilde “gayet tabii”³⁰⁹ cevabını verdiğini belirtmektedir.

Fransız, İngiliz ve Yugoslav Büyükelçilerinin, Saraçoğlu’na şifahi tebliğ sundukları 16 Mayıs akşamı, Alman ordularının Paris’e girme ihtimali ortaya çıkmıştı. Söz konusu gelişme üzerine Fransız Başbakanlığı, dost ve müttefik elçilikleri arayarak bu durumu bildirmiş, önemli evrakın yakılmasını ve öğleden sonra Paris’i terke hazır olunmasını istemişti. Alman ordularının Manş Denizi’ne yönelmesi üzerine tehlike o an için ortadan kalkmıştı.³¹⁰

Türk Dışişleri Bakanlığı, Fransız ve İngiliz şifahi tebliğlerini ertesi gün cevaplandırdı. Verilen cevapta; Genelkurmay Başkanları arasında yapılacak toplantıya katılmak üzere Mareşal Fevzi Çakmak’ın 18 Mayıs 1940’da Beyrut’a hareket edeceği, buradaki toplantıdan sonra Hayfa’ya geçeceği bildirildi. Ayrıca Türkiye’nin, Yunanistan ve Yugoslavya nezdinde çaba göstermesinin gerekliliğine inandığını ve bu maksatla Balkan Paktı Genelkurmay temsilcilerinin derhal Atina’da toplanmasını teklif ettiği³¹¹ ilave edildi.

Massigli ve İngiliz Büyükelçi Knatchbull-Hugessen, 1 Haziran’da³¹² Saraçoğlu ile görüştüler. Görüşmede, İtalyan’ın her an savaşa girme ihtimali konuşulduktan sonra Fransız ve İngiliz Büyükelçiler, İtalya’nın harbe girmesi durumunda Türkiye’nin

---

hakkında tenvir ederek bu iki Hükümeti kendisinininkinin aynı bir vaziyet almağa sevk için gayretini sarf etmesi icap eylemektedir. (Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s. 4-5).

³⁰⁹Massigli, 1964, s. 413.

³¹⁰Erkin, Behiç, Hatırat 1876-1958, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 453.

³¹¹Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, s. 5.

³¹²Alman orduları, 15 Mayıs’ta Maginot Hattını aşmış ve Fransa içerisinde ilerleri harekâtına devam etmekteydi. Fransa 19 Mayıs’ta General Gamelin’in yerine General Weygand’ı müttefik ordularının başına getirmişti. (Öndeş, Osman, 2. Dünya Savaşı (1939-1945), Altın Kitaplar Yayınevi, 1974, ss. 163-164.)

seferberlik ilan etmesini ve Balkan ülkelerinin de seferberlik ilan etmelerini sağlamak için bu fikri şimdiden onlara telkin etmesini talep ettiler. Türk Dışişleri Bakanlığı, bu talep üzerine Atina, Belgrat ve Bükreş Büyükelçilerine görüşme esasları doğrultusunda talimat gönderdi. Moskova Büyükelçisinden ise İtalya'nın savaşa girmesi durumunda, Türkiye'nin kısmi seferberlik ilan etmesinin zaruri olacağı ve bu tedbirin Sovyetler ile kesinlikle bir ilgisinin olmayacağını, Rus Hükümetine bildirmesini istedi.³¹³ Yaşanan son gelişmeler üzerine Türkiye, seferberlik ilan etmeden hazırlıklarına ve uygulamasına başladı. Nitekim Dışişleri Bakanı, 13 Haziran'da Fransız ve İngiliz elçilere 3-4 celbin silahaltına alınmakta olduğunu söyledi.³¹⁴ Massigli ise bakanın, askeri hazırlıkların arttırılması kapsamında 10 Haziran'da bir celbin tamamı ve bir celbin ise yarısının silahaltına alındığını, üç yeni celbin ise ileride silahaltına alınacağını belirttiğini yazmaktadır.³¹⁵

İngiltere ve Fransa'nın Ankara Büyükelçileri, İtalya'nın doğrudan ülkelerine yönelteceği bir saldırı durumunda, Türkiye'den yerine getirmesini isteyecekleri hususları, 23 Mayıs'ta Londra ve Paris'ten talep etmişlerdi. Her iki başkent tarafından gönderilen talimatlar ana esasları itibariyle birbirleriyle aynıydı. Buna göre herhangi bir saldırı durumunda, 19 Ekim tarihli anlaşma gereği Türkiye'den imkânı dâhilindeki tüm yardım ve desteği vermesi, Genelkurmay Başkanları tarafından tespit edilen planların yürürlüğe girmesinde hiçbir tereddüt gösterilmemesi, tüm hazırlık tedbirlerinin derhal alınması istenecekti. Anılan hazırlıklar kapsamında, İtalya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi, genel seferberliğin ilan edilmesi, öngörülen deniz ve hava üslerinin müttefiklerin kullanımına verilmesi yer alıyordu. Ayrıca, derhal bir savaş ilanı ve devamında da Balkan ülkelerinde meydana getireceği önemli moral etkisi nedeniyle daha önce öngörüldüğü gibi Oniki Ada'ya el konulması arzu edilmekteydi.³¹⁶ Oniki Ada'ya yönelik icra edilecek bir işgal harekâtı için Türk Genelkurmayı, deniz ve hava hâkimiyetinin İngiltere tarafından sağlanması ve aynı zamanda çıkarma teçhizatının da tedarik edilmesinin gerekli olduğunu değerlendiriyordu.³¹⁷ Söz konusu harekât,

---

³¹³ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, s.7. Massigli kitabında, İtalya'nın savaşa girmesi durumunda Türkiye'nin Roma ile diplomatik ilişkileri kesip kesmeyeceğini ve genel seferberlik ilan edip etmeyeceğini sorduğunu ve Saraçoğlu'nun tereddütsüz olumlu cevap verdiğini yazmaktadır. (Massigli, 1964, s. 432).

³¹⁴ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, s.10.

³¹⁵ Massigli, 1964, ss. 434-435.

³¹⁶ A.g.e., ss. 431-432.

³¹⁷ ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 3-038-3, (21.06.1939).

Beyrut'ta yapılan toplantıda, müttefiklerin doğu Akdeniz'de deniz üstünlüğünü sağlamasına bağlanmıştı.

Massigli, yapılacak bir hava taarruzuna karşı Türkiye'nin kendisini savunacak durumda olmadığını ve böyle bir durumun halkta moral bozukluğuna neden olacağını, bu şartlarda Türkiye'yi hemen bir savaşa itmenin uygun olup olmadığını Fransız dışişlerine sordu. Fransız Büyükelçi, Ankara'nın diplomatik ilişkilerini geçici olarak kesmesi ve genel seferberlik ilanı ile meşgul olmasının uygun olacağını teklif etti. Bunun üzerine Fransız Dışişleri, Türkiye'den talep edilecek şartlar konusunda Büyükelçisine gerekli ve mümkün olanları talep etme konusunda serbestlik tanıdı. Massigli'ye göre Quai d'Orsay, esas olarak Türk Hükümetinin en başından itibaren açık bir şekilde, İtalyan Genelkurmayını geri bölgesinin emniyeti konusunda endişelendirerek ordularının hareket serbestisini kısıtlayacak tutumu benimsemesini istiyordu.³¹⁸

2.3.2. İtalya'nın Savaşa Girmesinden Sonra Fransa'nın Talepleri

Alman birliklerinin taarruzları Paris istikametinde gelişmesi üzerine, Fransız Hükümeti 9 Haziran 1940 günü başkenti terk edip taşraya yerleşti. Aynı gün Fransız Dışişleri Bakanlığı Protokol Servisi, elçiliklere bir tamim göndererek Paris'i terk ederek taşraya yerleşmelerini bildirdi. Bu maksatla Fransız Dışişleri, Türk Büyükelçiliği için İndre ve Loire Bölgesinin Cerelles şehrinde Baudry Şatosu'nda yer tahsis etti. Türk Büyükelçilik personeli, 9-10 Haziran gecesi Paris'ten ayrılarak tahsis edilen yeni yerlerine gittiler. Paris'teki Türk tebaasının himayesi için Başkonsolos Cevdet Dülger, Büyükelçilik İkinci Kâtibi Şevket Utkuman ve iki hizmetli başkentte bırakıldı.³¹⁹

Henüz Paris'ten ayrılmamış olan Fransız Başbakanı Paul Reynaud, aynı gün Türk Büyükelçisi Behiç Erkin'i telefon ile arayarak İtalya'nın o gece yarısından itibaren Fransa ile harbe gireceğini tebliğ ettiğini ve Türkiye'nin dostluğuna ve sözüne inandığını bildirdi. Fransız Başbakan, Behiç Erkin'den söylediklerini hükümetine bildirmesini istedi. Ertesi gün taşrada bulunan Başbakanlık Müsteşarı, Türk Büyükelçisini çağırdı ve dışişlerinden bir yetkili ile birlikte uzunca bir görüşme yaptılar. Bu görüşmede Fransız yetkililer, Türkiye'nin genel seferberlik ilan ettiğini, savaş ilanı

³¹⁸Massigli, 1964, ss. 431-432.

³¹⁹Erkin, 2010, ss. 455-457.

için TBMM'den yetki almak üzere olduğunu duyduklarını belirterek Türkiye'nin harbe girmesini istediler.³²⁰

İtalya'nın 10 Haziran günü akşam saat 07.00'de savaşa girdiğinin bildirilmesi üzerine İngiliz Büyükelçisi ertesi gün atılacak adımları birlikte tespit etmek için Fransız Büyükelçisinin yanına gitti. Her iki büyükelçi, 11 Haziran günü saat 09.00 sularında Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu ile görüştüler³²¹ ve Müttefiklerin Türkiye'den beklentilerini ilettiler. Müttefik ülkelerin Büyükelçileri Türkiye'den, Üçlü Paktın ikinci maddesinin uygulanmaya başlanmasını ve bu kapsamda; İtalya ile ilişkilerin kesilmesini, genel seferberliğin ilan edilmesini, deniz ve hava üslerini istifadelerine açılmasını ve İtalya'ya harp ilan edilmesini talep ettiler. Ayrıca, Montreux Anlaşmasının 21'inci maddesini³²² uygulayarak Boğazlar'da gerekli tedbirleri almasını, Türkiye'deki İtalyanları enterne³²³ etmesini ve İtalyan bayrağı taşıyan ya da İtalya'ya ait veya İtalya'dan gelen emtia yükü taşıyan vapurların hareketlerine mani olmasını da ilave olarak talep ettiler.³²⁴ İngiltere ve Fransa tarafından 23 Mayıs tarihinde büyükelçilerine gönderilen talimatta yer alan Oniki Ada'ya el konulması hususu ise Türkiye'den talep edilmedi. Müttefiklerin Türkiye'den beklentilerini alan Genel Sekreter, herhangi bir yorum yapmadan Dışişleri Bakanı'na bilgi vermeye gitti. Daha sonra, cevabın Hükümet kararından sonra kendilerine verilebileceğini bildirildi ve büyükelçiler Dışişlerinden ayrıldılar.³²⁵

İngiliz ve Fransız Büyükelçileri Dışişlerinden ayrıldıktan iki saat sonra Dışişleri Bakanı, elçileri tekrar çağırarak Cumhurbaşkanı'nın gece döneceğini,³²⁶ bakanların ertesi gün sabah toplanacağını ve bundan önce hiçbir cevabın verilemeyeceğini bildirdi.

---

³²⁰A.g.e., s. 458.

³²¹Massigli, bulunulan durumu "Bu girişim için daha kötü bir zaman olamazdı; Türkiye'ye verdiği sözü hatırlatmak bir mesele idi, onu tam da Paris'in boşaltıldığı gün davamıza katılmaya davet etmek başka bir mesele idi." şeklinde yazmaktadır. (Massigli, 1964, s. 433).

³²²Montreux Anlaşmasının 21'inci maddesi: Türkiye, kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidiyle karşılaştığı kanısında ise, işbu Sözleşmenin 20. Maddesi hükümlerini uygulamak hakkına sahip olacaktır. Madde 20: Savaş zamanında, Türkiye savaştan durumunda ise, 10-18. Maddeler hükümleri uygulanamayacaktır; savaş gemilerinin geçmesi tümüyle Türk Hükümetinin kararına bağlı olacaktır. (Soysal, 2000, ss. 516-517).

³²³Gözetim almak, etkisiz duruma getirmek. (Yılmaz, Ejder, Hukuk Sözlüğü, (Dokuzuncu Baskı), Yetkin Basımevi, Ankara 2005, s.337).

³²⁴Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, s. 8. Massigli, kitabında savaş ilanı hususunu "Türk Hükümetinin elbette daha isabetli görmesi durumunda birkaç gün sonra savaş ilan etmesi" istendiğini belirtmektedir. (Massigli, 1964, s. 433.)

³²⁵Massigli, 1964, s. 433.

³²⁶Cumhurbaşkanı Trakya savunmasını teftiş için Ankara dışında bulunmaktaydı. (Massigli, 1964, s. 433).

Massigli'nin "Cevabınızın bizleri tatmin edecek mahiyette olacağına inanıyorum." demesi üzerine Saraçoğlu "hiç şüphesiz" cevabını verdi.

Bakanlar Kurulunun 12 Haziran günkü toplantısı, öğleden sonraya kadar sürdü. Devamında Cumhurbaşkanlığı makamında, daha dar kapsamlı bir toplantı yapıldı ve Fransız ve İngiliz Büyükelçilere Dışişleri Bakanı'nın kendilerini ancak Çarşamba günü kabul edebileceği bildirildi. Aynı gün Fransa'da işler daha da kötüye gitmekteydi. Başkomutanlık görevine getirilen General Weygand, askeri durumu değerlendirmiş ve Hükümetin düşmandan ateşkes talep etmesini teklif etmişti.³²⁷ Türkiye ise 12 Haziran günü ekonomik sıkıntılar yaşaması nedeniyle Almanya ile karşılıklı olarak 21 Milyon TL. (42 Milyon Mark) değerinde mal alışverişi yapılması hususunda anlaşma imzaladı.³²⁸

Massigli, Saraçoğlu'nun 1 Haziran günkü görüşmede, İtalya'nın savaşa girmesi durumunda Türkiye'nin Roma ile diplomatik ilişkileri kesip kesmeyeceği ve genel seferberlik ilan edip etmeyeceği sorusuna tereddütsüz olumlu cevap verdiğini belirtmektedir. Ancak aradan geçen on gün içerisinde şartlar büyük ölçüde değişmişti. Fransa'nın Almanya'ya karşı oluşturduğu ve pek güvendiği Maginot savunma hattı aşılıp, Fransız ordusu ikiye bölünmüş ve aralarındaki irtibat kopmuştu. İngiltere, Fransa'da bulunan birliklerini Anavatanına en az zayıyla çekme derdine düşmüş ve Dunkerque boşaltması ile kurtarabilmişti. Ayrıca Fransız Hükümeti, Paris'i boşaltmış ve ateşkes talep etmeyi tartışmaktaydı. Dolayısıyla, Fransa'nın Alman taarruzları karşısında varlık gösteremediği, ordusunun dağıldığı ve İngiltere'nin dahi yardım göndermediği bir sırada Türkiye'den harbe girmesinin talep edilmesi pek gerçekçi görünmüyordu.

Ertesi gün, 13 Haziran sabahı Saraçoğlu, Türk Hükümetinin kararını tebliğ etmek üzere Fransız ve İngiliz Büyükelçilerini çağırdı. Dışişleri Bakanı, büyükelçilere Hükümetinin bugünkü şartlarda Üçlü Paktın 2'nci maddesini kayıtsız şartsız uygulamasının, Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile ihtilafa sevk edebileceği, bu nedenle paktın iki numaralı protokolünü uygulamaya karar verdiğini bildirdi. Büyükelçiler, Türkiye'yi savaşa sürüklemeyecek ikinci derecede öneme sahip iyilikler yapıp yapılamayacağını sordular. Saraçoğlu, Türkiye'nin Müttefiklerin galip gelmesini arzu

---

³²⁷Massigli, 1964, s. 434.

³²⁸Özgüldür, 1993, s. 132.

ettiğini ve bunun için her zaman yardımda bulunulacağını ancak bu yardımların Türkiye'yi Sovyetler ile bir savaşa sürüklemesine neden olmaması gerektiğini belirtti.³²⁹ Türkiye'nin verdiği cevap İngiliz ve Fransız büyükelçilerini tatmin etmedi.

İtalya'nın savaşa girmesinden sonra Türkiye'nin savaş ilan etmesi, bir Rus tehdidini doğurabilirdi. İtalya ile ilişkilerin kesilmesi ise Rusya'dan ziyade Almanya'yı ilgilendirmekteydi. Numan Menemencioğlu, Von Papen'e İtalya'nın savaşa girmesi durumunda diplomatik ilişkileri kesmelerinin sonuçlarının ne olacağını sorduğunu ve Alman Büyükelçisinin, bunun savaş anlamına geleceği cevabını verdiğini, Büyükelçinin, ilişkilerin sadece İtalya ile kesilmesi durumunda da aynı anlama geleceğini ilave ettiğini belirtmektedir.³³⁰

Fransız Büyükelçi, ertesini gün Saraçoğlu ile tekrar görüştü ve kendisinden gerçeği söylemesini istedi. Türk Dışişleri Bakanı, Rusya'dan herhangi bir girişim olmadığını ancak Sovyetlerin hala karşı tarafta olduğunu ve Türkiye'nin tedbirsiz davranmasını beklediğinin de aşikâr olduğunu ifade etti. Bakan, 9 Haziran'a kadar Fransa'nın düştüğü durumdan doğrulabileceğine inandıklarını ancak bu tarihte, Fransız kuvvetleri hakkında gelen bilgilerin kendilerini ihtiyatlı davranmaya sevk ettiğini belirtti. Hatta o günkü görüşmede gelen bilgilere atıfta bulunmayı düşündüğünü ancak Fransız Büyükelçinin bunlardan haberdar olmadığını görünce vazgeçtiğini ilave etti. Massigli, kitabında elçiliğin Fransa'daki gerçek durumu bilmediğini kabul etmektedir.³³¹

Massigli, Cumhurbaşkanı ile görüşmek için talepte bulundu ve 14 Haziran'da İnönü tarafından kabul edildi. Fransız Büyükelçi görüşmede, Türkiye'nin aldığı kararın, Balkan ülkeleri üzerindeki yıkıcı sonuçlarının olacağını ve Türkiye için de söz konusu kararın uzun vadede risk taşıyacağı üzerinde ısrarla durdu. Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye'nin harekete geçmesi durumunda, Rusya'nın Boğazlara yöneleceğini belirterek Müttefiklere hiçbir fayda sağlamayacak savaşa girişin, üstlenilecek bir risk olmadığı

---

³²⁹Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, s. 9.

³³⁰Özgüldür, 1993, s. 131; Massigli, 1993, s. 433.

³³¹A.g.e., ss. 437-438. Türkiye'nin Paris Büyükelçisi, 16 Mayıs 1940 tarihinde Fransız Başbakanlığından aldığı evrakı yakma ve Paris'i terk etmeye hazır olma tebligatını Ankara'ya bildirdiğinde, Türk Dışişleri Bakanlığı bu telgrafta yazanlara inanmamış ve söz konusu telgrafın çekilip çekilmediğini Paris büyükelçiliğine sormuştur. (Erkin, 2010, s. 453).

değerlendirmesinde bulundu. Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin hiç değilse gayri muharip olma durumunun geleceği daha iyi yönetme avantajı sağlayacağını ilave etti.³³²

2.3.3. Türkiye'nin Gayri Muhariplik Durumunu İlan Etmesi

İtalya'nın savaşa girmesi üzerine Türkiye, Fransız ve İngiliz Hükümetlerine elçileri vasıtasıyla bildirdiği savaşa girmeme kararını, müttefikler ile mutabık kalarak aldığını ilan etmek istedi. Bu maksatla Fransa ve İngiltere'ye bu durumu içeren taslak bir metin sundu. Açıklanacak metin üzerinde mutabık kalma görüşmeleri devam ederken, Almanya'nın Fransa'da yürüttüğü harekât süratle gelişme gösterdi ve Fransa'nın mütareke talep ettiği haberi geldi. Söz konusu gelişme üzerine, açıklanacak metinde “Müttefiklerle mutabık kalarak” ifadesinin kullanılmayacağı ortaya çıktı. İngiltere, açıklanacak metinde “Büyük Britanya ile mutabık kalarak” ifadesinin geçmesini talep etti. Türk Hükümeti ise İngiltere'ye de atıf yapılmamasına karar verdi ve 26 Haziran 1940'da Başbakan Refik Saydam tarafından TBMM'de aşağıdaki açıklama yapıldı.

İtalya'nın harbe girmesi üzerine hadis olan vaziyeti Cumhuriyet Hükümeti etraflıyla tetkik etmiş ve Üçlü Muahedenin cüz'ü mütemmimi olan 2 numaralı protokol hükmünü tatbik karar vererek icap eden tebligatı yapmıştır. Buna nazaran Türkiye halihazırdaki gayri muhariplik vaziyetini muhafaza etmektedir. Memleketimizin emniyeti ve müdafaası için bir taraftan askeri hazırlıklarımıza devam etmekle beraber, diğer taraftan her zamankinden fazla uyanık durmak mecburiyetindeyiz. Her türlü tahrikten ictinap eden dikkatli vaziyetimizin memleketimiz için olduğu kadar etrafımız için de sulhun muhafazasına hadim olacağını ümit etmekteyiz.³³³

İngiltere, bildiriye olumlu karşılazken Türk-İngiliz-Fransız ittifakının kurulmasını önlemek maksadıyla Türkiye'ye gönderilen Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen ise “oyun kazanılmıştır” diye Berlin'e telgraf çekti.³³⁴ Üçlü İttifakın yapılmasını önleyemeyen Papen, mücadeleyi bırakmamış ve süreç içerisinde Türk yöneticilerini kendi saflarında olmazsa da en azından savaş dışı kalması için çaba sarf etmişti. Papen bu kapsamda, devam eden savaş konusunda İsmet İnönü'ye, sekiz gün içinde Fransız kuvvetleri ile işlerinin biteceği ve ay sonunda barış anlaşması imzalanacağını bildirerek etkilemeye çalışmıştı.³³⁵

³³²Massigli, 1964, ss. 437-439.

³³³Ulus, 27 Haziran 1940; Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, ss. 10-12; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 12, 26.06.1940, s. 163.

³³⁴Deringil, 1994, ss. 117-118.

³³⁵Massigli, 1964, s. 430.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1940'ta mecliste yaptığı konuşmada Türkiye'nin devam eden savaştaki durumunu izah etti. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin kendi sınırları dışında bir karış toprakta gözünün olmadığını, güvenliğine ve hayati menfaatlerine yönelik tecavüz niyetinde olmayan hiç bir devletin Ankara'nın siyasetinden endişe duymaması gerektiğini ifade etti. Türkiye'nin harp harici olduğunu ve bu durumun kendisine karşı iyi niyet gösteren ve uygulayan bütün devletlerle iyi ilişkilere engel olmayacağını belirttiikten sonra bu durumun istisnasız bütün savaşan devletlerin Türk deniz ve hava sahasını birbiri aleyhine kullanmasına engel olduğunu ve Türkiye'nin savaşa girmedeği müddetçe bu durumun böyle olacağını vurguladı.³³⁶

Alman Büyükelçi, Türkiye gayri muharrilik durumunu ilan ettikten sonra da Türkiye'nin İngiltere'ye yaklaşmasını önlemeye çalıştı. Papan, Fransa'nın savaş dışı kalmasından birkaç hafta sonra bir İngiliz heyetinin Türk ordusunun ihtiyaçlarını görüşmek üzere Ankara'ya gelmesi üzerine İngilizlerin bu girişimine karşı, Türk subaylarını etkilemek ve Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlamak amacıyla elçiliğe Türk komutanlarını davet etmiş ve onlara büyük askeri harekâtlardaki uygulanan modern taktiklerin ve kullanılan silahların yer aldığı bir belgesel izletmişti.³³⁷ Büyükelçi, Türk komutanların modern taktikleri ve kullanılan silahları öğrenmelerinden ziyade Almanya'nın gücünü göstererek caydırıcılık sağlamayı ve Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlamayı amaçladı.

Papan'ın bu girişimlerinin Türk yöneticilerinin savaşa girmeme kararında ne kadar etkili olduğunu tespit etmek zordur. Ancak İkinci Dünya Savaşında Türk Ordusu, silah ve teçhizat bakımından savaşan ülkelerle kıyaslandığında çok yetersiz durumdaydı. Ayrıca, ittifak anlaşması gereği Müttelikler tarafından teslim edilmesi gereken askeri malzeme henüz sağlanmamıştı. Diğer bir husus ise, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Massigli'ye de belirttiği gibi Sovyetler Birliği, Türkiye'ye ve özellikle de Boğazlara saldırmak için Ankara'nın yanlış bir adım atmasını beklemekteydi. Ayrıca Türkiye, savaşın ilerleyen safhalarında kendisine teklif edilecek; Edirne dolaylarında arazi, Ege Adalarının bırakılması veya Halep'in işgali gibi cazip önerileri savaşa girmemek için reddetmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin, çatışmanın başından beri kendisine yönelik bir

---

³³⁶TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 14, 01.11.1940, ss. 3-4.

³³⁷Azakoğlu, 2015, s. 433.

saldırı olmadıkça savaş dışı kalmayı hedeflediği ve savaşa girmeyerek bu hedefini gerçekleştirmeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır.

Fransa, Almanya ile mütareke imzaladıktan sonra ikiye bölündü. Alman işgali dışında kalan orta ve güneydoğusunda Mareşal Petain tarafından Mihver ile işbirliği yapan Vichy Hükümeti kurulurken savaşın sürdürülmesi taraftarı olan General de Gaulle tarafından Londra'da Hür Fransa Hareketi kuruldu. Türkiye, Fransa'nın kurtarılmasına kadar resmi Fransız Hükümeti olan Vichy ile ilişkilerini sürdürecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ: VICHY HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

3.1. Fransa'da Yeni Hükümetin Kurulması ve Türkiye Üzerinden Askeri Birlik ve Malzeme Geçirme Talebi

3.1.1. Fransa'da Vichy Hükümetinin Kurulması

İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra doğu ve kuzey Avrupa harekâtını müteakip batıya yönelen Almanya, zırhlı birliklere ve hızlı harekete dayanan Yıldırım Harbi sayesinde kısa sürede Hollanda ve Belçika'yı saf dışı bıraktı. Aynı başarıyı Fransa karşısında göstermeye başlaması üzerine, Fransız Hükümet üyeleri ve komutanlar arasında Almanya ile mütareke yapma fikri ortaya çıktı. Birinci Dünya Savaşı'nın önemli komutanlarından Mareşal Petain, Fransa'yı bulunduğu bu zor durumdan kurtaracak kişi olarak görülüyordu.³³⁸ Aynı şekilde askeri durumun kötüleşmesi üzerine Suriye'den çağrılarak Başkomutanlık görevine getirilen ve ordunun vaziyetini gördükten sonra Başbakan'dan ateşkes talep etmesini isteyen General Weygand'ın görüşlerinin Fransa kamuoyunun gözünde büyük önemi bulunuyordu.³³⁹ Fransızlar, Mareşalin sahip olduğu ün sayesinde, Almanya ile uygun şartlarda barış yaparak Alsace-Lorraine hariç imparatorluğu ve donanmayı elinde tutabileceğini düşünüyorlardı.³⁴⁰

Paris'in kaybedilmesi ve askeri durumun daha da kötüleşmesi üzerine mütareke yanlıları hükümette daha da güç kazandı. Başbakan Reynaud, İngiltere ve ABD'den talep ettiği yardımı alamayınca 16 Haziran 1940 tarihinde istifa etti. Aynı günün akşamı Cumhurbaşkanı Albert Lebrun, yeni hükümeti kurma görevini Mareşal Petain'e verdi ve acele etmesini istedi. Mareşal, önceden hazırladığı hükümet listesini cebinden çıkararak

---

³³⁸Özen, Çınar, Atay Akdevelioğlu, "Hür Fransa'dan IV. Cumhuriyet'e Fransa'da "Güçlü Hükümet" Mücadelesi: de Gaulle'ün Siyasi Yenilgisi ve Parlamentarizme Geri Dönüş", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2017/16(1), s. 85.

³³⁹Bonnet, 1961, s. 329.

³⁴⁰Erkin, 2010, s. 465.

Cumhurbaşkanı'na gösterdi ve hükümetin hazır olduğunu bildirdi.³⁴¹ Mareşalin başını çektiği mütareke yanlılarından, ateşkes koşullarını sormanın koşulları kesinlikle kabul etmek anlamına gelmeyeceği fikrini ileri süren Chautemps, Başbakan Yardımcısı oldu. General Weygand savunma bakanı, Fransız Donanmasını kesinlikle Almanlara teslim etmeyeceğini bildiren Amiral Darlan, Donanma Bakanı ve Baudouin ise Dışişleri Bakanı oldu.³⁴² Mareşal Petain'in başkanlığını yaptığı yeni Fransız Hükûmeti, gece yarısından sonra, İspanya Büyükelçisinden Almanya'ya mütareke talebini iletmesini istedi. Mareşal Petain, 17 Haziran öğle üzeri radyodan Fransızlara seslendi. Konuşmasında kendisini Fransa'ya adadığını belirten Petain, “Kalbim kan ağlayarak size, savaşı durdurmalıyız diyorum.” diye seslendi.³⁴³ Mareşal, Fransızlardan bu felaket anında kendi etrafında toplanmalarını istedi.³⁴⁴

Yeni kurulan Fransız Hükümeti, bir yandan Almanya'ya mütareke şartlarını sorarken diğer yandan da Büyükelçileri toplayarak, Hükümetin Cezayir'e geçmesi durumunda, kimlerin takip edeceğini sordu.³⁴⁵ Ancak, Fransa için en uygun hareket tarzının zor da olsa mütareke imzalamak olduğunu düşünen Petain, Cezayir'de savaşı sürdürmenin Fransa için daha fazla olumsuz sonuçları olacağını değerlendirerek söz konusu planı iptal etti. Mareşal Petain, General Weygand ve Amiral Darlan'ın desteğini alarak Almanya ile ateşkes anlaşması imzalamaya karar verdi.³⁴⁶ General Huntziger başkanlığındaki dört kişilik Fransız heyeti, 22 Haziran'da Birinci Dünya Savaşı sonunda Versailles Anlaşmasının imzalandığı vagona mütarekeyi imzaladı.³⁴⁷ Hitler, böylece 11 Kasım 1918'de mütarekenin imzalandığı vagonu müzeden çıkartarak Birinci Dünya Savaşı'nın öcünü aldığını göstermiş oldu.

İmzalanan mütareke sonucunda, Fransa ikiye bölündü ve başkent Paris dâhil ülkenin kuzey ve doğusu ile Atlantik kıyılarındaki limanlar Alman işgali altına girerken

---

³⁴¹Cartier, Reymond, İkinci Dünya Savaşı, Yayınlayan, Sefa Kılıçoğlu, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, İstanbul 1976, s. 147.

³⁴²Yaklaşık 4 ay kadar sonra 28 Ekim 1940'da Pierre Laval Dışişleri Bakanı olacaktır. (Churchill, 2005, ss, 361-362).

³⁴³Cartier, 1976, s. 147.

³⁴⁴Erkin, 2010, s. 466.

³⁴⁵Türk Büyükelçisi Behiç Erkin, Hükümeti takip edeceğini bildirdiğini, aslında Mareşal Petain ve hükümetinin Afrika'ya geçmeye niyetinin olmadığını, gitmek gösterişleri ve yapılan toplantıların İngiltere'yi aldatmaya yönelik olduğunu belirtmektedir. (A.g.e. ss. 463-464).

³⁴⁶Özen, Çınar, Atay Akdevelioğlu, “II. Dünya Savaşı'nda Fransa'da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet'ten Vichy Fransası'na Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2016/15(1), ss. 156-157.

³⁴⁷Azema, Jean-Pierre, 1940 L'Annee Terrible, Edition Du Seuil, Paris 1990, ss. 189-191.

Fransa'nın orta ve güneydoğusu ile Akdeniz kıyılarında bağımsız bir hükümet kurulmasına müsaade edildi. İtaya ile de aynı esaslarda mütareke imzalandı ve İtalya kontrolüne sınırda küçük bir alan verildi.³⁴⁸ Fransa'da kurulan hükümetin merkezi Vichy şehrinde bulunması nedeniyle "Vichy Fransası" veya "Vichy Hükümeti" olarak adlandırıldı. Vichy Hükümeti, Alman işgali altındaki bölgelerde, Alman müdahaleleri hariç yerel yöneticileri belirleme gibi bazı haklara sahip oldu.³⁴⁹ Yeni kurulan hükümete ilk başlarda destek yüksek oldu. Fransız devleti ve ordusu ile sömürgelerde bulunan ordu, büyük bir kısmı ile Vichy Hükümetine bağlı kaldı.³⁵⁰

Fransız Hükümet Başkanı olan Mareşal Petain, ülkenin içinde bulunduğu bu olağan üstü dönemde, işleri tek elden idare etme sorumluluğunu şahsen üstlenmek istediğini Cumhurbaşkanı Lebrun'a bildirdi ve mutabakatını aldı. Bunun üzerine, Vichy'de toplanan Parlatentonun iki kanadı, Senato ve Millet Meclisi, 10 Temmuz 1940'da kabul ettiği kanunla hükümete, Mareşal Petain'in salahiyet ve imzası altında, Fransa devletine yeni bir anayasa yapmak üzere tam yetki verdiler. Mareşal, yayımladığı kanun ile Fransa devlet başkanlığı görevini ve hükümetin bütün yetkilerini üstüne alarak³⁵¹ 1798'dan beri hiç kimseye verilmemiş yetkileri elde etti.³⁵² Mevcut Senato ve Millet Meclisi, yenilerinin toplanmasına kadar tatil edildi. Mareşal, ülkenin Müttefikler tarafından Alman işgalinden kurtarılmasına kadar Fransa'yı otoriter bir şekilde yönetecektir.

Türkiye, Fransa'nın yenilmesinden sonra bu ülkede kurulan yeni hükümet ile ilişkilerini sürdürdü. Bu kapsamda, İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olan Behiç Erkin,³⁵³ Fransız Hükümetinin 10 Haziran 1940'ta Paris'ten ayrılarak önce Tours'a, daha sonra Bordeaux'ya taşınması üzerine, Başkonsolos Cevdet Dülger'i Paris'te bırakarak elçilik olarak Fransız hükümetini takip etti. Nihayetinde hükümetin Vichy'ye geçmesi ile Türk Büyükelçiliği Eylül 1940'dan itibaren buradan

---

³⁴⁸Bonnet, 1961, s. 331.

³⁴⁹Özen, 2016, ss. 157.

³⁵⁰Özen, 2017, s. 88.

³⁵¹Erkin, 2010, ss. 479-480.

³⁵²Azema, 1990, s. 245.

³⁵³Görev dönemi: 30 Ağustos 1939-31 Temmuz 1943.

hizmet vermeye devam etti.³⁵⁴ Türkiye, Ekim 1943'te Paris Büyükelçisini değiştirecek ve Ali Şevki Berker'i³⁵⁵ Vichy Hükümeti nezdinde büyükelçi olarak atayacaktır.³⁵⁶

3.1.2. Almanya'nın Irak'a Askeri Malzeme Geçirme Girişimi

Almanya, Fransa'yı yendikten sonra İngiltere'ye barış teklifinde bulundu. İngiltere'nin teklifi reddetmesinden sonra, 13 Ağustos 1940'dan 31 Ekim 1940 tarihine kadar sürecek İngiltere muharebesi yapıldı. İki ülke hava kuvvetleri arasında cereyan eden muharebe sonunda İngiltere teslim olmadığı gibi Almanya da önemli kayıplar verdi. Alman Genelkurmayı, Britanya adasına yaptığı harekâtın başarısız olması üzerine İngiltere'nin beslendiği önemli merkezlerini hedef almayı belirledi. Bu kapsamda, İngiltere'nin zayıf noktası olarak İran petrol kuyuları ile Süveyş Kanalı'nı tespit etti.³⁵⁷ Alman Yüksek Komutanlığı, söz konusu hedefe ulaşmak için Libya'dan hareketle Mısır üzerinden veya Bulgaristan'dan hareketle Türkiye, Suriye ve Filistin üzerinden olmak üzere iki hareket tarzı tespit etti.³⁵⁸ Alman Genelkurmayı, 1941 yılının başında Balkan harekâtının devamında Süveyş ve İran petrollerine yönelik harekât yapılmasını önerdi.

Türk-Bulgar ortak beyannamesinin yayınlanmasını müteakip Almanya, Bulgaristan'a baskı yaptı ve 1 Mart 1941'de Mihver'e katılmasını sağladı. Aynı gün Alman birlikleri ülkeye girdi ve Türk sınırına kadar geldi.³⁵⁹ Hitler, Cumhurbaşkanı İnönü'ye 28 Şubat 1941'de gönderdiği mektupta; Alman birliklerinin İngiltere'ye yönelik güvenlik tedbirleri alacağını ve anılan harekâtın Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasi geleceğine karşı kesinlikle bir saldırı olmadığını bildirdi. Hitler'in mektubuna verilecek cevap için Saraçoğlu ile görüşen Papan, Alman kuvvetlerinin Türk sınırına 100 kilometreden daha fazla yaklaşmayacağını ifade etti.³⁶⁰ Hitler tarafından verilen bu güvenceye rağmen Türkiye, savunma önlemi olarak Meriç Nehri üzerinde

---

³⁵⁴Erkin, 2010, ss. 455-457.

³⁵⁵Görev dönemi: 1 Ekim 1943-24 Ağustos 1944.

³⁵⁶<http://paris.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, 21 Kasım 2017; Soysal, 1983, s. 1033.

³⁵⁷Azakoğlu, 2015, s. 438.

³⁵⁸Önder, 2010, ss. 132-133.

³⁵⁹Özgüldür, 1993, s. 141-142.

³⁶⁰Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, ss. 96-97; Papan, 1952, ss. 472-473.

Bulgaristan ile arasında bulunan köprüleri yıktı³⁶¹ ve sınırlarına dokunulmasına müsaade edilmeyeceğini belirtti.³⁶²

Almanya, Yunanistan'ı 6 Nisan 1941'de işgal ettikten sonra artık 1941 yılının ilkbaharında Balkanlara iyice yerleşti ve Türkiye ile komşu oldu. Türkiye'ye saldırmayacağına dair güvence veren Almanya, 8 Nisan'da Berlin Büyükelçisine Türkiye'yi Sovyet tehdidine karşı koruma niyetinde olduğunu ve iki ülke arasındaki olumlu ilişkileri bir dostluk ve saldırmazlık anlaşması ile kuvvetlendirmeyi teklif etti.³⁶³ Türkiye'nin batısında bu gelişmeler yaşanırken güneyinde de Mihver lehine gelişmeler olmaktadır. Irak'ta, Alman yanlısı Raşit Ali Geylani, Mihver propagandası sonucu Nisan ayında askerinin desteğini alarak darbe yaptı ve İngiliz yanlısı Hükümeti devirerek iktidara geçti.³⁶⁴ İngiltere, petrol tedarikinde tehdit oluşturan söz konusu yönetim değişikliğine derhal müdahale etmek için Hindistan'dan birlikler getirdi.³⁶⁵

Irak'ta kurulan yeni yönetim, İngiltere'ye karşı koyabilmek için Von Papen'den Almanya'nın askeri yardımını talep etti. Anılan talep, Almanya için Irak ve İran petrol yatakları ile Süveyş'i ele geçirmesi için uygun bir fırsat sundu.³⁶⁶ Alman Deniz Kuvvetlerinin, Akdeniz'i tanınamaması nedeniyle Almanya'nın Irak'a yardım gönderebilmesi ve Süveyş'e müdahale edebilmesi için Türk topraklarından geçmesi gerekiyordu. Bunu sağlayabilmek amacıyla Alman Dışişleri Bakanı, Ankara'daki Büyükelçisinden Türkiye'yi İngiltere ile imzaladığı paktan çıkarmak için çaba sarf etmesini istedi.³⁶⁷

Almanya için Raşit Ali'ye destek sağlama seçeneklerinden biri de Suriye üzerinden yardım göndermekti. Bu kapsamda, Almanya'nın Vichy Fransası'ndaki Büyükelçisi Abetz, 3 Mayıs'ta Amiral Darlan ile yaptığı görüşmede bu seçeneği gündeme getirdi. Abetz, Fransa'nın Iraklıların İngiltere'ye karşı verdikleri mücadelelerine, Suriye'den silah nakledilmesi ve Alman uçaklarının Irak istikametine geçişinde, inişine müsaade ederek yardımcı olabileceğini belirtti. Mütareke şartlarıyla

---

³⁶¹Ataöv, Türkkaya, Turkish Foreign Policy 1939-1945, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965, s. 89.

³⁶²Weisband, Edward, 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002, s. 26.

³⁶³Özgüldür, 1993, s. 144.

³⁶⁴Lewis, Bernard, Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi, Arkadaş Yayınevi, (çev. Selen Y. Kölay), (7.Baskı), Ankara 2010, s. 437.

³⁶⁵Papen, 1952, s. 475.

³⁶⁶Armaoğlu, 1958, s. 157.

³⁶⁷Azakoğlu, 2015, s. 438.

uyumlu olmayan ve ciddi sonuçları olabilecek cüretkâr bir talepti. Darlan, Alman yardımının Irak'ı kurtaramayacağını ve Suriye'nin olaya karıştırılmasının İngiltere'nin saldırısını üzerine çekeceği gibi gerekçelerle taleplerden kaçınmaya çalıştı. Ancak, 11 Mayıs'ta Berchtesgaden'de Hitler ile yaptığı görüşmede uçakların Suriye'den geçişine razı oldu.³⁶⁸

Almanya'nın, Irak'a yardım etmek için Türkiye üzerinden birlik geçirme müsaadesi elde etmesinin İngiltere için büyük sakıncası bulunmaktaydı. Böyle bir durumda İngiltere'nin sadece Irak'taki konumunu tehlikeye düşmeyecek aynı zamanda Almanya, Suriye üzerinden Süveyş'i tehdit edebilecekti. Aynı dönemde, Kuzey Afrika harekât sahasında Almanya Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek için büyük çaba sarf etmekteydi. Bahse konu ihtimalin gerçekleşmesi, Mısır'daki İngiliz birliklerin Mihver tarafından kısıpaca alınmasına ve İngiltere'nin Ortadoğu'yu ve özellikle de stratejik konuma sahip Süveyş'i kaybetmesine neden olacaktı. Böyle bir durumun meydana gelmemesi için Türkiye'nin geçiş izni vermemesi gerekiyordu.

Von Papen, Almanya dönüşü, 12 Mayıs'ta Türk Dışişleri Bakanını ziyaretinde Hitler'in, Cumhurbaşkanı İnönü'ye gönderdiği ikinci mektupla birlikte Almanya'nın bir dizi önerisini de getirdi. Alman Büyükelçi görüşmede, ihtiyaç duyulan savaş malzemesinin satılacağı, Edirne dolaylarında arazi ve kıyıya yakın adaların Türkiye'ye verileceği teklifini ilettikten sonra Türk topraklarının kullanılması konusunu açtı.³⁶⁹ Büyükelçi, Türkiye üzerinden kesinlikle asker geçirmeyi talep etmeyeceklerini, sadece iki ülke arasındaki mevcut ticaret anlaşmasına uygun olarak gerekirse savaş malzemesi geçirmeyi talep edeceklerini bildirdi. Alman Büyükelçi, Hitler'in mesajını sunmak için Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmede; Balkanlardan kuvvetlerini geri çekmeye başladıklarını ve gelecekte söz konusu bölgede az sayıda asker bulunduracaklarını bildirdikten sonra Türkiye üzerinden harp malzemesi geçirme taleplerini iletti.³⁷⁰ Von Papen, 16 Mayıs 1941'de Irak'a askeri malzeme geçirme konusunu Saraçoğlu ile tekrar

---

³⁶⁸Bonnet, 1961, ss. 350-351.

³⁶⁹Avcı, Orhan, İkinci Dünya Savaşı Gelişmelerinin, Türkiye'nin Güney Komşuları –Irak ve Suriye- İle İlişkilerine Etkileri, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, ss. 60-61.

³⁷⁰Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, ss. 104-105; Kâmuran Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939 dan günümüze kadar), Ankara, A.Ü.S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1983, ss. 24-25.

görüştü. Saraçoğlu, anılan faaliyetin Türk-İngiliz Antlaşmasının bozulması anlamına geleceği nedeniyle mümkün olmayacağını bildirdi.³⁷¹

Bu arada Almanya tarafından teklif edilen bir Türk-Alman Antlaşması imzalanması, Türkiye tarafından kabul edildi ve görüşmelere başlandı.³⁷² Türkiye, Almanya ile yürüttüğü görüşmeler hakkında İngiltere'yi bilgilendirdi ve istişarede bulundu. Ankara, görüşmeler konusunda Londra'yı bilgilendirdiğini Almanya'ya da haber verdi.³⁷³ Ancak Britanya Hükümeti, imzalanacak bir Türk-Alman Antlaşmasına, Almanya'nın Yakındoğu'ya geçiş izni alacağından endişe etmesi nedeniyle kesinlikle karşı çıktı.³⁷⁴ Aynı şekilde İngiliz basını, Türkiye tarafından geçiş izni verilmemesi için Almanya'nın güneyden işgal edeceğine yönelik yayınlar yapmaktaydı. Bu kapsamda, Londra'da yayın yapan Daily Mail gazetesinde, Ortadoğu ile ilgili bir yazıda, Almanya'nın Türkiye'ye ve özellikle de Çatalca hattına taarruz etmekten çekineceği ve Suriye'ye uçak ile asker taşıyarak Türkiye'yi aradan çıkarmaya çalışacağı ifade edilmekteydi. Aynı gazete, Almanya'nın Akdeniz'de bulunan İngiliz donanmasını buradan uzaklaştırmadığı takdirde Suriye'ye asker çıkaramayacağını³⁷⁵ yazarak Türkiye'nin İngiltere'nin safında kalması gerektiğini ima etmekteydi.

Bir yandan Irak'taki darbe sonucu yönetime gelen Raşit Ali'ye yardım göndermek, diğer yandan da Suriye'deki Vichy Fransası'nın kendisine bıraktığı üsleri ele geçirmek³⁷⁶ için Türkiye üzerinden transit asker ve malzeme geçirmek isteyen Almanya, Türkiye ile yapılacak antlaşmada transit geçiş³⁷⁷ meselesinin mutlaka yer almasını istiyordu. Özellikle Irak'ın talep ettiği desteğin gönderilmesinin uzaması üzerine Alman dışişleri Papen'e, Türkiye'nin ikna edilmesi için her türlü garanti ve vaadin verilmesi talimatını gönderdi.³⁷⁸

Ayrıca Almanya, Suriye'deki Fransız birliklerinin komutanı General Dentz'in desteğini elde etmek ve Raşit Ali'ye yardım sağlamak amacıyla Rudolf Rahn'ı

---

³⁷¹Arslan, 2017, s. 158.

³⁷²Deringil, 1994, s. 141.

³⁷³TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 19, 25.06.1941.

³⁷⁴Önder, 2010, s. 137.

³⁷⁵Ulus, 10 Mayıs 1941.

³⁷⁶Gönlübol, 1996, s. 155.

³⁷⁷Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, 19 Mayıs'ta Ankara Büyükelçisine "Öngörülen anlaşmada en önemli husus Türkiye'den savaş malzemesinin geçiş hakkının sağlanmasıdır. Irak'a yardım edeceksek elimizi çabuk tutmalıyız." talimatını gönderdi. (Deringil, 1994, s. 149).

³⁷⁸Özgüldür, 1993, ss. 146-147.

Beyrut'a gönderdi. Rahn, Irak'a göndermek üzere silah toplamaya çalıştı. Söz konusu girişim sonucunda birkaç Alman uçağı Musul'a inerek mahdut bir destek sağladı. Berlin, aynı kişiyi transit geçiş meselesini çözmesi için de Ankara'ya gönderecektir. Almanya, aynı zamanda durumu incelemesi ve Raşit Ali'ye destek sağlaması için General Felmy'yi Bağdat'a gönderdi.³⁷⁹

Türkiye, tüm girişimlere ve vaatlere rağmen Almanya'nın transit geçiş talebine boyun eğmedi, Irak'taki mücadelenin sonuçlanmasına kadar Almanya'yı oyladı.³⁸⁰ Bu arada Irak'ta konuşlu Alman uçaklarının ihtiyaç duyacağı yakıtın sağlanabileceği tek yol ise Türkiye üzerinden geçmekteydi. Türkiye, savaş malzemesi olarak kabul görmeyen uçak yakıtının geçişine onay verdi.³⁸¹

Almanya tarafından Suriye'deki havaalanlarının kullanım hakkı elde edildikten sonra 3 Mayıs- 6 Haziran arasında, Irak hava kuvvetlerinin renklerini taşıyan Mihver'e ait 120 uçak Suriye'deki havaalanlarına iniş yaptı. Ayrıca İtalyan mütareke komisyonu vasıtasıyla, doğuda depolanmış Fransa'ya ait eski nesil silahlar, Türk sınırından geçirilerek Irak'a ulaştırıldı. Almanya bu kapsamda toplamda; 15.000 tüfek, 200 makinalı tüfek, 4 adet 75 mm'lik top ve 50 civarında kamyonu³⁸² Raşit Ali'ye takviye olarak gönderdi. Almanya, isyancılara Türkiye üzerinden istediği desteği sağlayamazken, Suriye'deki üsler kullanılarak sağladığı hava desteği ve depolardan gönderdiği silahlar ise Raşit Ali'nin yenilmesini önleyemedi. İngiliz birliklerinin harekâtı gelişme gösterdi ve Mayıs sonunda Bağdat düştü.³⁸³ İngiltere, 1 Haziran'da Irak'ın meşru kralını Bağdat'a tekrar getirdi ve yapılan mütareke ile Londra ülkeye yeniden hâkim oldu.³⁸⁴

Raşit Ali'nin izini kaybettirerek önce Suriye'ye daha sonra ise Almanya'ya kaçması³⁸⁵ ve İngiltere'nin ülkedeki kontrolü sağlamasından sonra Almanya'nın Irak'a yönelik yeni kuvvetler ve transit malzeme geçirme meselesi ortadan kalktı. Almanya

---

³⁷⁹Papen, 1952, ss. 476-477.

³⁸⁰Önder, 2010, s. 142.

³⁸¹Papen, 1952, s. 477.

³⁸²Masson, Phillipe, La Seconde Guerre Mondiale Campagnes et Batailles, Larrousse, Paris 1992, s. 109; Gaulle, Charles de, Memoires de Geurre I L'Appel 1940-1942, Librairie Plon, Paris 1951, s. 154.

³⁸³Özgüldür, 1993, ss. 146-147.

³⁸⁴Schumacher, Edgar, İkinci Dünya Harbi Tarihi, (çev. Lütfullah Ecevit), Gnkur.Bşk. Yayınları, Askeri Basımevi İstanbul 1948, s. 126.

³⁸⁵Lewis, B., B.E. Churchill, Notes On A Century: Reflections Of A Middle East Historian, (2.Baskı), Weidenfeld & Nicolson, London 2013, s. 59.

bölgeye gönderdiği uçakları Yunanistan'a geri çekti ve bu konudaki talep ve baskıları da son buldu.³⁸⁶

3.1.3. Türkiye'nin Güney'den Tehdit Beklentisi ve Müttefiklerin Suriye'ye Harekât Planlamaları

Fransa, Haziran 1940'da yenildikten sonra Fransız sömürgeleri anavatanından uzakta olması nedeniyle sömürge yöneticileri Vichy Hükümeti ile de Gaulle yönetimi arasında seçim yapmakta serbesttiler. Sömürgelerin ezici çoğunluğu Vichy'ye bağlı kalmayı tercih ettiler. Fransa mandası altındaki Suriye, Almanya ile işbirliği yapan Vichy Hükümeti kontrolünde kaldı.³⁸⁷ Fransa, Almanya ve İtalya ile imzaladığı mütareke gereği doğuda düzenin sağlanmasına yeterli asgari sayıda birlik bulundurabilecekti. Ayrıca doğudaki birlikler ile malzemeler İtalyan mütareke komisyonunun kontrolüne verildi ve Temmuz 1940 ayından itibaren birliklerin tahliyesine başlandı.³⁸⁸

Vichy Fransası'na ait doğudaki sömürgelerin Müttefiklere bağlanması meselesi, Churchill ve de Gaulle tarafından 1940 sonbaharından itibaren öngörüldü.³⁸⁹ Hür Fransa Hareketinin amacı Beyrut ve Şam'ı almanın yanında bölgede bulunan 35.000 kişilik gücü de ele geçirmektir.³⁹⁰ Gücüne yeni kuvvetler katarak daha fazla görünür olmayı ve dikkate alınmayı hedefleyen de Gaulle, General Catroux'yu Hür Fransa'nın Doğudaki Yüksek Komiseri olarak atadı. Catroux, Suriye ve Lübnan'daki Fransızların kendilerine katılmaları için radyodan çağrılar yaptı ve Vichy'nin Yüksek Komiseri Dentz ile görüşme yollarını aradı. Tüm bu girişimler birkaç yüz kişinin Hür Fransa Hareketine katılmasını sağladı.

Suriye ve Lübnan'da bulunan Fransız kuvvetlerinin Hür Fransa'ya katılmaması üzerine, 3 Mart 1941'de toplanan savunma konseyinde askeri müdahale gündeme geldi. Hür Fransa generallerinin bir kısmı güç kullanılmasına taraf olurken, diğer bir kısmı ise kardeş kanı dökülecek olması nedeniyle böyle bir harekâta karşıydı. İngiltere ise bölgeyi ele geçirmek istemesine rağmen, söz konusu dönemde üç cephede sürdürdüğü

³⁸⁶Özgüldür, 1993, s. 146-147; Gaulle, 1951, s. 161.

³⁸⁷Lewis, B., B.E. Churchill, 2013, s. 59.

³⁸⁸Fournie, Pierre ve Riccioli Jean-Louis, La France et le Proche-Orient 1916-1946, Casterman, İtalya 1996, s. 192.

³⁸⁹Masson, 1992, ss. 107-108.

³⁹⁰Fournie, 1996, s. 200.

mücadeleye yeni bir cephenin ilave edilmesini istemiyordu.³⁹¹ Ayrıca, Alman propagandasının Arap kamuoyu üzerindeki etkisini dikkate alan İngiliz yetkililer, propagandanın Suriye ve Lübnan'da yaratacağı kargaşanın Filistin'e sıçramasından endişe etmekteydiler.³⁹² Bu nedenle İngiltere, de Gaulle'ün ısrarlarına rağmen anılan bölgeye bir harekât düzenlenmesine karşıydı.

Hür Fransa Hareketi, Suriye'yi ele geçirmeyi planlarken Türkiye ile Suriye'deki Fransız yönetimi arasında da karşılıklı güvensizlikler yaşanmaktaydı. Suriye'deki Yüksek Komiser Dentz, Mart ayı sonunda Fransız Dışişlerinden, Saraçoğlu'na Türkiye ile Suriye arasındaki geleneksel iyi komşuluk ilişkilerinin askeri tedbirlerle bozulmamasına ne kadar önem verdiklerinin hatırlatılmasını talep etti. Dile getirilen bu talep, Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserinin Türkiye'den endişe duyduğunu göstermektedir. Öyle ki, Dentz'in endişelerini paylaşan Fransız Dışişleri, 25 Mart'ta Yüksek Komiserin talebini Ankara Büyükelçisi'nden yerine getirmesini istedi.³⁹³ Fransız Büyükelçi'nin, Saraçoğlu'na Beyrut'un kaygılarını iletmediği görüşmede Türkiye'nin de Suriye'deki Fransız yönetiminin bazı uygulamalarından rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Çünkü General Dentz, 12 Nisan tarihinde Ankara Büyükelçisi'ne gönderdiği telgrafta, Saraçoğlu'nun dile getirdiği endişelerin kesinlikle ispatlanamayacağını belirtmekte ve Büyükelçiden Türk Dışişleri Bakanına bu konuda teminat vermesini isteyerek konuyu açıklığa kavuşturmak istemektedir. General Dentz, telgrafında Büyükelçiden, hiçbir köprü'nün mayınlanmadığını ve Türkiye'nin kendilerine yönelik tutumundan tamamen emin olarak onun menfaatlerini tehdit edebilecek mahiyette hiçbir tedbir öngörmediklerini resmi olarak Saraçoğlu'na bildirmesini istedi.³⁹⁴

Türkiye, Suriye'deki yönetim ile güvensizlik yaşarken diğer güney komşusunda 01 Mayıs'ta darbe ile iş başına gelen Raşit Ali, İngiltere'ye karşı koyabilmek için Almanya'dan yardım talep etmekteydi. Raşit Ali'yi desteklemekte kararlı olan Hitler, Darlan ile Berchtagarden'de bir anlaşma yaparak Rodos'tan kalkarak Bağdat'a erişecek menzile sahip olmayan uçakları için Vichy Hükümetinden, Suriye'deki havaalanlarını kullanma ve Doğu'da stoklanmış silahların isyancılara verilmesi iznini elde etti. Vichy

---

³⁹¹Gaulle, 1951, s. 153.

³⁹²Masson, 1992, ss. 107-108.

³⁹³MAE/AD, Ev 531, 1, 213 (25.03.1941).

³⁹⁴MAE/AD, Ev 531, 1, 216 (12.04.1941).

yönetimi, izni Almanya'nın Fransa'ya yönelik tutumunda önemli değişiklikler elde etme beklentisi ile verdi.

Irak'ta meydana gelen hükümet değişikliği, İngiltere'nin Suriye'ye harekât düzenlenmesi konusunda fikrini değiştirmemişti. Ancak, Fransa-Almanya görüşmelerinin başlaması ve Suriye'ye Alman uçaklarının inmesi, Londra'da büyük telaşa neden oldu.³⁹⁵ Suriye'ye gelen Luftwaffe'ye ait uçaklarının Raşit Ali'ye yardım için buradan Bağdat'a doğru yönelmeleri³⁹⁶ ve de Gaullécülerin İngiliz generali Wavel'e Fransızların Suriye'yi Almanya'ya teslim etme niyetlerinin olduğu yönünde bilgi vermeleri³⁹⁷ İngiliz hava kuvvetlerinin 12 Mayıs 1941'de Suriye'deki havaalanlarını bombalamasını sağladı.³⁹⁸ İngiltere, meydana gelen son gelişmeler üzerine Suriye ve Lübnan'a yönelik bir harekât düzenleme fikrine katıldı. Her ne kadar İngiltere Suriye'ye harekât yapma kararını, Almanya'nın Irak'a müdahalesi nedeniyle almış görünüyor ise de diğer önemli bir neden de Süveyş'in güvenliğiydi. Söz konusu bölgeden kalkacak Luftwaffe uçakları Mısır'ı rahatlıkla bombalayabileceklerdi. Almanya'nın, Suriye'ye yerleşmesi demek, İngiltere'nin Mısır'da, Libya ve Suriye olmak üzere iki taraftan kuşatılması ve en stratejik noktalardan biri olan Süveyş'in kaybedilmesi anlamına geliyordu.

Alman kuvvetlerinin 1941 baharında batı sınırına yerleşmesi ve Irak'ta Alman yanlısı darbe yapılması sonucu tüm güney sınırında Mihver yanlısı yönetimlerin işbaşına gelmesi Türkiye'nin duyduğu güvenlik endişelerini artırdı. Ankara'nın endişesi Almanya'nın Suriye'deki havaalanlarına uçak indirmesi ve İngiltere'nin buraları bombalaması ile daha da arttı. Ancak Türkiye için esas tehlike Almanya'nın Suriye topraklarına asker çıkararak anılan bölgeyi işgal etme ihtimaliydi. Çünkü bu dönemde Türkiye, biraz da İngiliz yönlendirmesiyle Suriye üzerinden bir Alman saldırısı beklemekteydi. İngiltere gazetelerinde, Almanya'nın memleketin en kuvvetli savunma hattı olması nedeniyle Türkiye'ye Çatalca hattından taarruz etmekten çekineceğini, Suriye'ye uçaklar ile birlik aktararak Türkiye'yi bertaraf edeceği değerlendirildi.³⁹⁹

---

³⁹⁵Masson, 1992, s. 109.

³⁹⁶Gaule, 1951, s. 154.

³⁹⁷Bonnet, 1961, s. 353.

³⁹⁸Masson, 1992, s. 109.

³⁹⁹Ulus, 10 Mayıs 1941.

Ayrıca, Türkiye'nin Mihver tarafından çembere alındığı, Almanya'nın topraklarından asker ve teçhizat geçirme taleplerinin olduğu ve güney sınırından bir tehdit beklediği bir dönemde, Vichy Hükümetinin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Amiral Darlan, 31 Mayıs 1941 tarihinde, Paris'te basın temsilcilerine yaptığı açıklamada Kilikya üzerinde hak iddia eden beyanda bulundu. Yapılan açıklama, Hükümet çevreleri tarafından olduğu kadar Türk basını tarafından da tepki ile karşılandı ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden oldu.

İkinci Dünya Savaşı başladığından beri savaşa girmeye en yakın olduğu dönemde Türkiye, Almanya'nın Suriye'ye yerleşme tehlikesine karşı Müttefiklerin Suriye'ye müdahalesinden yanaydı. Öyle ki Fransız Büyükelçi, Türk Hükümetinin İngilizlerden Suriye'ye karşı kısa sürede harekete geçmesinde ısrar ettiğini rapor etmekteydi. Büyükelçiye göre Türkiye'nin söz konusu harekâtın yapılmasından yana olmasının altında Dışişleri Bakanı Amiral Darlan'ın Kilikya konusundaki yaptığı açıklama yer almaktaydı.⁴⁰⁰

Almanya ile batı sınırında komşu olan Türkiye, güneyden de komşu olmak istemiyordu. Bu konuda Yeni Sabah'ta Hüseyin Cahit Yalçın, Fransa'nın Alman uçaklarına meydanlarını kullanmasına müsamaha göstermesinin tarafsızlığa uygun olmadığını belirterek iki ülke arasındaki işbirliğinin bu haliyle kalması durumunda, Türkiye için ciddi bir tehlike teşkil etmeyeceğini düşünmektedir. Ancak Almanya'nın Suriye'ye asker çıkararak ele geçirmesi durumunda "Türkiye için çok vahim ve hayati bir tehlike" arz edeceğini ve bu durumun Türkiye'yi müdahaleye mecbur bırakacağını belirtmektedir.⁴⁰¹ Basında bu yönde haberlerin çıkması ve söylentilerin yayılması üzerine Fransa'nın Ankara'daki maslahatgüzarı Outrey, 9 Haziran 1941 tarihinde Dışişleri Genel Sekreteri ile yaptığı görüşmede hâlihazırda Suriye'de hiçbir Alman birliğinin bulunmadığını temin ettiğini ifade etti. Menemencioğlu, bu teminatı dikkatli bir şekilde not ederken Suriye'deki hava meydanlarının Almanların kontrolü altında olduğunu belirtti.⁴⁰² Aynı gün Fransız Dışişleri, Ankara Büyükelçiliğine gönderdiği telgrafta, ivedi olarak Saraçoğlu'na Suriye topraklarının savunmasının sadece Fransız kuvvetlerince sağlandığını yerinde tespit etmek üzere bir Türk temsilciyi kabule hazır

⁴⁰⁰MAE/AD, Ev 531, 1, 250 (06.06.1941).

⁴⁰¹Yeni Sabah, 20 Mayıs 1941.

⁴⁰²MAE/AD, Ev 531, 1, 252 (09.06.1941).

olduklarını bildirmesini istedi.⁴⁰³ Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Jules Henry'nin vefat etmesi nedeniyle maslahatgüzarı Outrey, cenaze için bulunduğu İstanbul dönüşü, 16 Haziran'da Saraçoğlu ile görüştü ve Vichy'nin önerisini ilettili. Saraçoğlu, tepki göstererek böyle bir savın hiçbir resmi Türk yetkilisi tarafından desteklenmediğini belirterek⁴⁰⁴ Fransa'nın teklifini uygun bulmadı.

İngiltere'nin Suriye'ye harekât düzenleyeceğini öğrendikten sonra telaşlanan Vichy Hükümeti, Büyükelçisi vasıtasıyla Türkiye'yi Suriye'de Alman askeri olmadığına ikna edemeye çabalarlarken, Fransa'daki Türk Büyükelçiyi de devreye sokmayı ihmal etmedi. Bu kapsamda Büyükelçi Behiç Erkin ile görüşen Dışişleri Bakanı Darlan, Alman uçaklarının Suriye üzerinden Irak'a geçmesine kendisinin izin verdiğini, oysa İngilizlerin Suriye'de Alman askerinin bulunduğunu ileri sürdüklerini ifade ederek zorunlu iniş nedeniyle birkaç Alman uçağı ile erinin bulunabileceğini belirtti. Darlan, Türk Hükümetinden Suriye'ye bir heyet göndererek orada Alman askerinin bulunmadığını tespit etmesini ve İngiltere'yi bu konuda temin etmesini rica ederek bu husustaki notayı Behiç Erkin'e teslim etti. Öte yandan Vichy Hükümeti, ABD Büyükelçisi vasıtasıyla Madrid'deki İngiliz elçisine nota göndererek Suriye'de Alman askerinin bulunmadığını bildirerek İngiltere'nin Suriye'yi işgalini önlemeye çalıştı.⁴⁰⁵

3.1.4. Fransa'nın Suriye'ye Askeri Birlik ve Malzeme Geçirme Talebi

Müttefiklerin Suriye'ye yönelik niyetlerinin ortaya çıkması ve Irak'ta meydana gelen darbe sonucu yaşanan gelişmeler, Vichy Fransası'nı doğudaki varlıklarını elde tutmak için askeri varlığını takviye etmeye sevk etti. Fransız Dışişleri Bakanlığı, anavatandan anılan bölgelere malzeme sevk etmek için en uygun yolun demiryolu ile olacağını değerlendirdi ve konvoyların haftada bir geçmesini planladı. Tasarlanan plana göre sevk edilecek konvoyların Türkiye'den geçecek olması nedeniyle Ankara'nın onayı gerekiyordu. Bunun üzerine Fransız Dışişleri Bakanı F. Darlan, 16 Mayıs 1941 tarihinde Ankara Büyükelçisi'nden, Saraçoğlu ile görüşerek Türkiye üzerinden transit malzeme geçirmeleri için müsaade talep etmesini istedi. Darlan, Saraçoğlu'nun Bağdat

⁴⁰³MAE/AD, Ev 531, 1, 253 (09.06.1941).

⁴⁰⁴MAE/AD, Ev 531, 1, 255 (16.06.1941).

⁴⁰⁵Erkin, 2010, ss. 500-501.

demiryolu⁴⁰⁶ hattında Fransa'nın Türkiye lehine transit geçiş serbestisini muhafaza etmesini hangi anlayışla sağladığını bilirse yaptıkları bu talebe olumlu cevap vereceğinden hiç şüphe etmediğini⁴⁰⁷ ilave etti.

Vichy Hükümetinin, Türkiye üzerinde Suriye'ye savaş malzemesi geçirmek istemesi üzerine İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugessen, 24 Mayıs'ta Türk yetkilileri ile görüşerek Fransa'nın Türkiye'ye söz verdiği askeri teçhizatın teslimini geciktirdiğini ileri sürmelerini ve zaman kazanmasını önerdi.⁴⁰⁸

Suriye topraklarını koruma konusunda kararlı olan Fransa'nın Suriye'deki orduları komutanı General Dentz, Müttefiklerin yapacağı harekâta yönelik sınırdaki tedbir alırken Vichy'den gelecek yardımları beklemekteydi. General Dentz, emrindeki birliklerinin ihtiyaç duyduğu askeri teçhizatın anavatan tarafından tamamlanmasındaki gecikmeden duyduğu endişeyi Vichy'ye bildirdi. Fransız Dışişleri, generalin endişesini 7 Haziran'da Ankara Büyükelçiliğine ileterek malzemelerin Türkiye üzerinden sevk edilmesine yönelik girişimlerinin hangi aşamada olduğu konusunda General Dentz'i bilgilendirmesini istedi.⁴⁰⁹

Fransız Hükümeti, doğudaki ordusunu takviye etme isteğini 17 Haziran tarihinde tekrar Ankara'daki elçiliğine iletti ve ivedi olarak Saraçoğlu'ndan Türkiye üzerinden Suriye istikametine, yedi tren harp malzemesi ile yaklaşık 750 kişinin transit geçişine yetki vermesini talep etmesini istedi. Fransız Hükümeti, geçişi kolaylaştırmak maksadıyla savaş malzemesini mühürlenmiş vagonlarla ve askerleri de sivil kıyafetle sevk etmeye hazır olduğunu bildirdi. Vichy Hükümeti, Ankara'daki elçiliğinden transit geçiş konusunda Alman Büyükelçisini bilgilendirmesini ve destek vermesini sağlamasını isterken Türk Hükümetinin onayını almak için Bağdat hattından transit geçme serbestisine anlayışlı tutum gözetmekten hiçbir zaman vazgeçmediklerini ifade etmesini de ilave etti.⁴¹⁰

---

⁴⁰⁶ Bağdat Demiryolu Hattından geçiş konusu Ankara Anlaşmasının 10. Maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: Türkiye Meydanı ekbez'den Çobanbey'e dek Suriye topraklarında demiryolu ile askersel ulaşımı yapma hakkına sahip olacaktır. Suriye'de, Çobanbey'den Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde demiryolu ile askersel ulaşımını yapmak hakkına sahip bulunacaktır. (Soysal, 2000, s. 52).

⁴⁰⁷ MAE/AD, Ev 531, 1, 221 (16.05.1941).

⁴⁰⁸ Deringil, 1994, s.149.

⁴⁰⁹ MAE/AD, Ev 531, 1, 251 (07.06.1941).

⁴¹⁰ MAE/AD, Ev 531, 1, 256 (17.06.1941).

Fransız elçiliğinin girişimleri sonuç vermeyince Vichy Hükümeti, Devlet Başkanı Mareşal Petain'in mektubunu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sunmak için Devlet Bakanı Jacques Benoit-Mechin'i Ankara'ya gönderdi. Cumhurbaşkanı İnönü, Fransız Bakanı 1 Temmuz günü Çankaya Köşkü'nde kabul etti. Kabul sırasında, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Fransa'nın Maslahatgüzarı Outrey hazır bulundular.⁴¹¹ Benoit-Mechin, Türk Hükümetinden Suriye'ye gönderilecek askeri malzeme ve personelin geçişine izin vermesini talep etti ancak talebi uygun karşılanmadı.⁴¹²

Vichy Hükümeti, Türkiye'yi ikna etmeye çalışırken Özgür Fransa Hareketi ve İngiliz birlikleri Suriye ve Lübnan'ın ele geçirmek amacıyla 8 Haziran 1941'de harekât başlattı. Müttefik taarruzlarının başarı göstermesiyle Vichy Hükümeti'nin doğudaki birliklerinin komutanı General Dentz, 9 Temmuz'da mütareke talep etti. Yapılan görüşmeler neticesinde 14 Temmuz 1941'de anlaşma imzalandı⁴¹³ ve Vichy Yönetiminin Türkiye üzerinden askeri personel ve malzeme geçirme talebi de böylelikle son buldu.

1941 baharında etrafı Mihver ve Mihver yanlısı yönetimlerle çevrili olan Türkiye, tüm baskılara rağmen Almanya'nın Irak'a malzeme geçirmesine, Vichy Hükümetinin ise Suriye'deki birliklerini takviye etmesine izin vermedi. Bunun sonucunda İngiltere, Irak'ı ve Suriye'yi ele geçirerek Hindistan'ı ve Süveyş kanalını dolayısıyla Mısırı güvence altına almış oldu. Aynı zamanda İngiltere, Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünü muhafaza etmeyi sürdürdü. Türkiye, güneyinin müttefiklerin kontrolüne girmesi ve Almanya'nın Rusya'ya savaş açması üzerine rahat bir nefes aldı.

Selim Deringil, "Denge Oyunu" kitabında Vichy Hükümetinin Suriye'ye transit askeri malzeme geçişi izni karşılığında Türkiye'ye savaş malzemesi verileceğini belirtmektedir. Ancak Fransız dışişleri tarafından Ankara Büyükelçisine gönderilen telgraflarda geçiş karşılığı askeri malzeme verilmesi konusuna rastlanılmamıştır. Fransız Dışişleri Bakanı Darlan, Türkiye'yi ikna etmek için askeri teçhizat vermeyi değil Fransa'nın Ankara Anlaşmasıyla Bağdat Demiryolundan Türkiye'ye tanıdığı transit geçiş serbestisini ileri sürmektedir.

---

⁴¹¹Yeni Sabah, 02 Temmuz 1941.

⁴¹²Gönlübol, 1996, s. 155; Gaulle, 1951, s. 161.

⁴¹³Fournie, 1996, s. 204.

3.2. Fransız Amirali Darlan'ın⁴¹⁴ Türkiye'ye Yönelik Açıklamaları ve Sebep Olduğu Gerginlik

3.2.1. Amiral Darlan ve Türkiye'ye Yönelik Açıklamaları

Fransız ordusunun Almanya karşısında dağılması ve toparlanmasının mümkün olmadığı Haziran 1940'ta, Fransız Hükümeti ve komutanlar, mütareke imzalamak veya mücadeleyi sürdürmek olmak üzere ikiye bölündü. Mücadelenin sürdürülmesinden yana olan Başbakan Paul Reynaud, azınlıkta kalması ve İngiltere ile ABD'den talep ettiği yardımı alamaması üzerine 16 Haziran 1940 tarihinde istifa etti. Aynı gün mütareke taraftarı Mareşal Petain, yeni hükümeti kurdu ve Almanya'dan ateşkes talep etti. İki ülke arasında 22 Haziran 1940'ta mütareke imzalandı.

Almanya ile ateşkes imzalama tartışmalarının devam ettiği sırada, Fransız Donanma Komutanı Amiral François Darlan, bir gün mütareke talep edilirse, donanmanın komutasını alarak İngiltere'ye katılacağını ve kariyerini büyük bir disiplinsizlik ile sonlandıracağını ifade ederek mütareke karşıtı bir tutum sergilemişti.⁴¹⁵ Darlan, 12 Haziran günü yapılan İngiliz-Fransız görüşmeleri sırasında Churchill'in, donanmayı asla teslim etmeyeceğinizi umuyorum sözüne, böyle bir durumun kesinlikle olmayacağını, bunun denizcilik geleneklerine ve onurlarına aykırı olacağını bildirmişti.⁴¹⁶

Almanya ile savaşın sürdürülmesinden yana görünen Darlan, mütareke yanlılarının başını çeken Mareşal Petain'in el altından yürüttüğü etkili siyaset sonucunda fikrini değiştirmiş⁴¹⁷ ve kendisine bakanlık teklif edilince mütareke yanlısı olmuştu.⁴¹⁸ Amiral, 16 Haziran'da Reynaud kabinesinin düşmesinden sonra donanmaya İngiliz limanlarına veya Alman etki sahası dışına çıkma emri vermedi. Churchill'e göre

---

⁴¹⁴ François Darlan, Fransız amirali ve siyaset adamı. (1881-1942). Haziran 1940'da kurulan Petain Hükümeti'nde Deniz Bakanı, Aralık 1940'ta Vichy Hükümetinin başbakan yardımcısı oldu. Almanlara Fransa'nın Afrika'daki limanlarında geniş imkânlar tanıyan protokolü imzaladı. 1942'de hükümetteki görevlerinden çekildi. Başkomutanlık görevini yürüttü. Müttefiklerin Cezayir çıkarmasında bu sıfatla orada bulundu. ABD komutanıyla ateşkes anlaşması imzaladı. Bir Fransız genci tarafından Cezayir'de öldürüldü. (Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C. III, Meydan Yayınevi, İstanbul 1970, s. 402).

⁴¹⁵ Azema, 1990, s. 150.

⁴¹⁶ Bonnet, 1961, ss. 327-330.

⁴¹⁷ Azema, 1990, s. 150.

⁴¹⁸ Erkin, 2010, s. 467.

Darlan, General Petain Hükümetinde Donanma Bakanı olmak için fikrini değiştirmişti.⁴¹⁹

Bu konuda Paul Reynaud kabinesinde Devlet Bakanlığı yapmış Louis Marin, 16 Haziran'da Amiral Darlan'ın kendisine mütarekeyi kabul etmeyeceğini ve donanmayı alıp İngiltere donanmasına iltihak edeceğini açıkladığını, ancak aynı akşam kendisine bakanlık teklif edilince bu fikirden vazgeçtiğini Büyükelçi Behiç Erkin'e aktarmıştır.⁴²⁰ Reynaud kabinesinde dışişleri bakanlığı görevinde bulunmuş Georges Bonnet, Amiral Darlan'ın Almanların donanmayı ele geçirmeye kalkışmaları durumunda, gemileri batırmaları talimatını verdiğini ve anılan talimatın 1942 yılında Almanya'nın serbest bölgeyi işgali sırasında yerine getirildiğini belirtmektedir.⁴²¹

Mütareke sonrası kurulan ilk hükümette Donanma Bakanı olan Darlan, Aralık 1940'ta Laval'dan boşalan Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri bakanlığı görevini üstlendi. Almanya, Mihverin Akdeniz'de yürüttüğü harekâta ve özellikle de Iraklıların İngiltere'ye karşı verdikleri mücadeleye Fransa'nın katkı sağlamasını istiyordu. Darlan, 11 Mayıs'ta Hitler ile yaptığı görüşmede Alman uçaklarının Suriye'den Irak'a geçişine izin vererek talep edilen katkıyı sağladı,⁴²² 28 Mayıs 1941'de ise imzaladığı protokol ile Almanya'ya Afrika limanlarında geniş kolaylıklar tanıdı. Protokol, General Weygand'ın karşı çıkması üzerine Vichy Hükümeti tarafından geri çekilecektir.⁴²³ Hitler ile yaptığı görüşmeden memnun ayrılan Amiral Darlan, Hitler'in kendisinden İngiltere'ye karşı savaş açmasını istemediğini ve tek başına savaşa başlayan Almanya'nın savaşı yalnız başına bitirecek kabiliyette olduğunu belirtti. Aynı açıklamada Darlan, Fransız Hükümetini harbe maddi ve manevi yönden hazırlanmayı becermeden savaş ilan ettiğini ifade ederek ülkesini güçsüz ve yöneticilerini beceriksizlikle suçladı. Hâlbuki dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bonnet, Almanya ile Rusya arasında saldırılmazlık paktı imzalanması üzerine komuta heyetine Fransa'nın savaşı kazanmaya

---

⁴¹⁹Churchill, 2005, s.384-386. Reynaud Hükümeti tarafından, Fransa'da esir bulunan 400'den fazla Alman pilotu İngiltere'ye gönderileceği sözüne rağmen, söz konusu hükümet devrilince bu pilotlar Almanya'ya teslim edilmiştir. (Ulus, 5 Temmuz 1940).

⁴²⁰Erkin, 2010, s. 467.

⁴²¹Bonnet, 1961, s. 333.

⁴²²A.g.e., ss. 350-351.

⁴²³Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1970, s. 402.

hazır olup olmadığını samimi olarak sorduğunu ve Darlan dâhil tüm heyetin evet cevabı verdiğini⁴²⁴ belirtmektedir.

Vichy Hükümetinin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Amiral Darlan, 31 Mayıs 1941 tarihinde, Paris'te basın temsilcilerine yaptığı uzun açıklamalarda Türkiye'yi de dâhil ederek İngiltere'ye saldırdı. Darlan, bu açıklamayı General de Gaulle'ün Hür Fransa Hareketi ve İngiltere'nin Suriye'ye harekât düzenleyeceğinin gündemde olduğu ve Irak'ta darbe ile işbaşına gelen Mihver yanlısı Raşit Ali'nin İngiliz birliklerince yenildiği bir dönemde yaptı. Açıklama sırasında Amiral, Tunus'un Sfaks Limanına iltica eden bir İtalyan gemisinin İngiliz uçaklarınca bombalanması ve sekiz Fransız askerinin yaralanması nedeniyle İngiltere'ye yönelik ağır ifadeler kullandı. Darlan, İngiltere'yi Fransız Deniz Kuvvetlerini imha ederek anavatan ile imparatorluğu ayırmakla ve ülkeyi tecrit ederek aç bırakmakla suçladı. İngiltere'nin bu tutumunun arkasında 20 sene önceki siyasetinin yattığını belirterek geçmiş dönemlerdeki uygulamalarından şikâyet ederken konuya Türkiye'yi de karıştırdı ve "Aynı devirde İngiltere evvelce bize hukuken tanımış olduğu şeyi kurnazlıkla ve cebren bizden koparmak için Türk ordusunu Kilikya'ya saldırtıyordu"⁴²⁵ açıklamasını yaptı.

Darlan, aynı açıklamasında "1925'te (İngiltere) İmparatorluğumuzu sarsan sömürge isyancılarının iki büyük mihrakına altın ve silah temin ediyordu: Fas ve Suriye. Oysaki biz tam Fransız hâkimiyetini eylemlerle açıklamaya çalışırken bugün bizi bu Suriye'yi Almanlara teslim etmekle suçluyor." ifadelerini kullanarak Suriye'yi de işin içine karıştırdı. Darlan'ın beyanatından özellikle "sömürge isyancıları" ve "Suriye'de tam bir Fransız hâkimiyeti" ifadeleri Suriyelilerde şok etkisi yarattı. Fransız Amiraline büyük tepki gösteren Araplar; Suriye'de uygulanan Fransız mandasının geçici olduğunun altını çizdiler.⁴²⁶

Vichy Hükümetinin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Amiral Darlan'ın Kilikya üzerinde hak iddia eden beyanları, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda güvenlik endişesinin en yüksek olduğu döneme denk gelmektedir. Söz konusu dönemde Türkiye, Mihver tarafından çembere alınmıştı ve Almanya ile Fransa'nın topraklarından asker ve teçhizat geçirme talepleri bulunmaktaydı. Aynı zamanda Türkiye, gerek

---

⁴²⁴Bonnet, 1961, s. 351.

⁴²⁵Ulus, 2 Haziran 1941.

⁴²⁶MAE/AD, Ev 531, 1, 260 (22.07.1941).

Trakya'dan gerekse güneyden bir Alman tehdidi beklemekteydi. Bu nedenle Darlan'ın açıklamaları, Türk basını tarafından olduğu kadar Hükümet çevreleri tarafından da büyük tepki ile karşılandı.

3.2.2. Açıklamalara Türk Basını Tarafından Gösterilen Tepki

Mücadeleyi sürdürmeyerek kısa sürede mağlup olan ve Alman işgali altında bulunan bir ülkenin emperyalist emeller taşıyan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanının, Türkiye'nin bir kısmı üzerinde hak iddia eden açıklamalarına Türk Basını hemen tepki verdi. Bu kapsamda Falih Rıfkı Atay, "Amiral Darlan'ın affedilmez bir hata veya gafleti" başlıklı yazısında, İngiltere'yi itham için sebep ararken Türk İstiklâl mücadelesi tarihini bilerek veya bilmeyerek tahrif etme gafletine düştüğünü ve bunu bilerek yapmanın affedilmez bir kusur olduğunu belirterek Kilikya'nın Türk'ten gayri hiçbir sıfatla yan yana zikredilemeyeceğini vurguladı. Atay, Fransa'nın bu bölgeyi gasp etmedeki başarısızlığında hiç bir yabancı devletin yardım, müdahale veya teşvikinin olmadığını belirtti. Söz konusu başarısızlığın nedenini "Türk milletinin yalnız kendi hak ve kudretine istinat ederek ve mücadele ettiği hasmın 1918 zaferi sahiplerinin başında olduğunu düşünmeksizin, bütün maddi vasıtalarını bizzat yaratarak yapmış olduğu hürriyet cihadı karşısında Kilikya istila kuvvetlerinin aciz kalmasından ibarettir."⁴²⁷ şeklinde ifade etti.

Amiralin, Türk ordusunun İngilizlerin teşvikiyle Fransızlara saldırdığı ifadelerine, "Darlan'ın beyanati" başlıklı yazısında A.Ş. Esmer, Türk milletinin, vatanı kurtarmak için harekete geçtiğinde hiç kimsenin akıl hocalığı etmediğini ve teşvikinin görülmediğini, mukaddes bir dâva olan bu toprakların kurtuluşu için ne akıl hocalığına ne de hariçten gelecek talimata veya teşvike ihtiyaç bulunmadığını belirtti. Esmer, Amiralin siyasi hayata yeni atıldığından Türk millî kurtuluş mücadelesi denilen büyük tarihi hâdiseyi bilmiyor olabileceğini belirterek "Türk milleti bu mücadeleyi, o zaman kendisini hayat hakkından mahrum etmek isteyen galip devletlere Darlan'ın zihniyetiyle hareket eden bir İstanbul hükümetine karşı yapmış ve muvaffak olmuştur."⁴²⁸ şeklinde ifade ederek Darlan'ı İstanbul Hükümeti yöneticileriyle aynı safa koydu.

---

⁴²⁷Ulus, 2 Haziran 1941

⁴²⁸Ulus, 2 Haziran 1941.

Darlan'ın açıklamalarına tepkiler 3 Haziran günü de devam etti. Türk basınında bir önceki gün gösterilen tepkilere ilave olarak, Amiral Darlan'ın şahsına yönelik saldırılarda da bulunuldu. "Tatlı su Amirali bu işleri anlayamaz!" başlığını kullanan Vatan Gazetesi, Darlan'ın bütün ömründe gördüğü en önemli görevin mütarekeden sonra Ren nehri üzerindeki ufak tefek gemilere kumanda etmek olduğunu belirterek faal hayatında mühim görevler almadığını ve mütareke nedeniyle meydana boş bulunca ve menfi adam aranınca siyasete üşüşerek ömründe ilk defa faal rol oynamaya kalkıştığını⁴²⁹ yazdı.

Bu konuda en şiddetli tepkiyi Cumhuriyet'te Yunus Nadi gösterdi. Nadi, tepkisini aşağıdaki şekilde dile getirdi.

Amiral Darlan'ın tarihi tahrif ederek dolayısıyla Türk mukaddesatını lekelemeye yeltenmesini Türk Milleti elbette hayretle ve nefretle görmekten kendini alamazdı. Amiral Darlan yakın bir tarih safhası üzerinde bu kadar cahil midir? Yoksa o bu tarihi bililtizam mı tahrif ediyor? ... Bazı devlet adamlarının üçüncü bir memleket toprakları üzerinde nüfuz mıntıkları tesisi için kendi aralarında bazı anlaşmalar yapmış olmaları her hangi bir hak mı temin eder ki bugünkü mağlub Fransanın siyasetini idare etmek iddiasında bulunan Amiral Darlan İngiltereye hücum etmek için "hukuken Fransaya tanınmış bir şey" den bahsetmek cesaretini kendinde buluyor?⁴³⁰

Türk basını tarafından Amiral Darlan'ın beyanına gösterilen tepkilerin şiddeti 4 Haziran'dan itibaren azalmaya başladı ve takip eden günlerde daha ziyade İngiltere'nin Suriye'ye yapacağı harekâta yer verildi. Türk basını, 07 Haziran'da Havas-Ofi ajansının bildirisini yayımladı. Ananevi Türk Fransız dostluğunun ve Hatay meselesinin çözümünün de hatırlatıldığı bildiride;⁴³¹ Amiral Darlan'ın milli hareketimize karşı serzenişte bulunma niyetini gütmemiş olduğu, sadece İngilizlerin ikiyüzlü hile ve cebir oyununu aydınlatmak istediğine yer verildi. Cumhuriyet gazetesi, yayımlanan bildiriye "Türk matbuatının isyanı karşısında Vichy özür dilemek istiyor"⁴³² başlığı ile verdi. Vatan gazetesi ise söz konusu ajansın bildirisini, "Darlanın yaptığı gafı anladılar,

---

⁴²⁹Vatan, 03 Haziran 1941.

⁴³⁰Cumhuriyet, 03 Haziran 1941.

⁴³¹Havas-Ofi Bildirisi: "Amiral Darlan'ın beyanatında umumî harpten sonra Türkiye'de vukua gelen hâdiseler hakkındaki fikrasına karşı Türk matbuatının aksülameli üzerine, selâhiyettar mahfiller şu ciheti tasrih etmektedirler ki başvekil muavini, Türkiye'ye karşı, millî gayretinin safhalarından bir tanesini teşkil eden bu kadar eski bir hareket hakkında serzenişte bulunmak niyetini gütmemiştir. Amiral Darlan, yalnız ingilizlerin iki yüzlü hile ve cebir oyununu aydınlatmak istemiştir. Şu cihet tebarüz ettirilmektedir ki Fransız-Türk münasebetleri değişmemiştir. İskenderun sancağı meselesine verilen hal sureti, bu münasebetlerin iki temele dayandığını isbat etmektedir. Bu İki temel, ananevi dostluk ve Yakınşark'ta karşılıklı haklara mütekebil hürmettir." (Ulus, 07 Haziran 1941).

⁴³²Cumhuriyet, 07 Haziran 1941.

Söylediği sözler tasrih olunuyor, Türk-Fransız ananevi dostluğundan bahsediyorlar” başlığı ile yayımlandı.⁴³³

3.2.3. Açıklamalara Resmi Çevrelerce Gösterilen Tepki

İncelenen Fransız Dışişleri belgelerinde, Türkiye'nin resmi olarak Darlan'nın beyanına tepki gösterdiği, Vichy Hükümetine nota verdiği veya Fransız Büyükelçisini Dışişlerine çağırarak açıklama talep ettiğine dair bir hususa rastlanmadı. Ancak Büyükelçinin Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraflardan Türk Hükümeti ve resmi çevrelerin Darlan'ın Kilikya açıklamasından rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan rahatsızlık, farklı çevreler tarafından Fransız Büyükelçiye iletiildiği gibi Büyükelçinin bizzat görüştüğü kişiler tarafından da dile getirilmiştir. Bunun üzerine Büyükelçi Jules Henry, 2 Haziran 1941'de Fransız Dışişlerine çok ivedi bir telgraf çekti ve yapılan açıklamaya Türkiye'de verilen tepkileri aktardı. Büyükelçi telgrafında, Amiral Darlan'dan, kamuoyunu sakinleştirmek ve Fransa'ya yönelik olumsuz yorumların nerdeyse kesilmeye başladığı son günlerde, yapılan açıklamaların yeniden bir basın kampanyasına dönüşmesini önlemek maksadıyla, son beyanını açıklayıcı kısa bir demeç bildirmesini teklif etti. Ayrıca bir yıldır bütün olanlara rağmen Türklerin dostluklarından vazgeçmediklerini, Suriye meselesinde ise İngilizler tarafından yapılan baskılara rağmen Fransa'ya karşı en uygun tutumu sergilediklerini hatırlattı. Son olarak, Dışişleri Genel Sekreterinin kardeşi olan Anadolu Ajansı Genel Müdürünün de bir protesto telgrafı çekme niyetinde olduğunu, belki de çektiğini ilave etti.⁴³⁴

Fransız Büyükelçi, Darlan'ın beyanına karşı oluşan tepkilerin dinmemesi üzerine 3 Haziran 1941'de yeni bir telgrafla durumu bildirdi. Jules Henry telgrafında, duyduklarından ve okuduklarından hareketle temiz Türk aşkının, yapılan açıklamalarla zedelenmiş olmasından endişe ettiğini, hükümet çevrelerinin yorumlarının pek şiddetli olduğunu, hatta Cumhurbaşkanı'nın şahsen memnuniyetsizliğini sergilediğinin kendisine rapor edildiğini yazdı. Büyükelçi, hükümet yetkilileri ve önemli şahsiyetlerle sürekli karşılaştığı çevrelerde, kendisine şimdiye kadar şahit olduğu dostça davranışla çelişen bir çeşit soğukluk sergilendiğini ilave etti. Jules Henry, bir önceki telgrafında da

---

⁴³³Vatan, 07 Haziran 1941.

⁴³⁴MAE/AD, Ev 531, 1, 234 (02.06.1941).

yazdığı gibi mevcut şartlarda bu istenmeyen kampanyanın sonlandırılması için Darlan tarafından işlerin çözüme kavuşturulmasını teklif etti.⁴³⁵

Darlan'ın Kilikya hakkında yaptığı konuşmaya en büyük tepki gösterenlerden biri de Türkiye'nin Paris Başkonsolosu Cevdet Dülger'dir. Türk konsolos, Darlan'ın açıklamasından 48 saat sonra Mütareke Heyetinde görevli bir Fransız yetkiliye, muhtemelen Ankara ve Fransa'daki Türk Büyükelçiliği ile istişarede bulunmadan, anılan konu hakkındaki kişisel görüşlerini şiddetli bir şekilde ifade etti. Başkonsolos, yapılan beyanın doğru olmadığını, Kemalistlerin İngilizler adına değil tam aksine, Yunanlıların yürüyüşünü Ankara üzerine kışkırtan İngilizlere karşı mücadele ettiğini ve Suriye'nin terki karşılığında Türk olduğu kabul edilen söz konusu topraklar üzerinde hak iddia edilmesinin doğru olmadığını hatırlattı. Cevdet Bey, böyle bir açıklamanın gizli bir düşünce sakladığını ve bunun da güney sınırında yaşanan olaylar nedeniyle Hükümetini endişelendirmesi gerektiğini ilettili. Suriye'de, Türkler sayesinde mi? yoksa Almanlar sayesinde mi? kalabileceklerini sordu. Eğer Türklere karşı Almanlar sayesinde kalmayı düşünüyorlar ise Suriye'lerini kaybedeceklerini ilave etti.⁴³⁶

İncelenen Fransız Dışişleri belgelerinde, Türkiye'nin Vichy Büyükelçisi Behiç Erkin'in Amiralın beyanatına yönelik bir girişimde bulunduğuna yönelik bir belgeye rastlanmadı. Erkin, Darlan'ın İngiltere aleyhine nutuk söylerken Türkiye'yi karıştırmasına hayret ettiğini ve "Galiba Darlan'a pot kırdığı söylenmiş olacak ki bana imzalı bir nota gönderdi..." şeklinde belirterek kendisinin girişimi sonucu Darlan'ın notayı göndermediğini ortaya koymaktadır. Behiç Erkin, Türk basını tarafından Darlan aleyhine yapılan yayımları haklı bulmakla birlikte Darlan'ın Türkiye'ye yönelik beyanını ve devamında yaşanan gelişmeleri "Lüzumsuz yere evvela o bize darıldı, biz mukabele etmekle onu darılttık; bu iş de böylece kapandı."⁴³⁷ şeklinde açıklayarak pek önemsenecek bir gelişme olarak kabul etmediğini göstermektedir.

Vichy nezdindeki Türk Büyükelçi, Amiral Darlan'ın kendisine gönderdiği beyanatının açıklamasını Hükümetine gönderdiğini Darlan'a 4 Haziranda bildirdi. Gönderdiği yazıda Türkiye aleyhinde beyanatta bulunan kişiye gereğinden fazla nezaket

---

⁴³⁵MAE/AD, Ev 531, 1, 235, 236 (03.06.1941).

⁴³⁶MAE/AD, Ev 531, 1, 242, 243 (04.06.1941), MAE/AD, Ev 531, 1, 244 (04.06.1941).

⁴³⁷Erkin, 2010, ss. 499-500.

ifadesi kullanmaktadır. Özellikle Türk Fransız dostluğundan samimi olarak bahsetmesinden dolayı Darlan'a teşekkür etmektedir.

3.2.4. Fransa'nın Gerginliği Yatıştırma Çabaları

Amiral Darlan, Türkiye'de ortaya çıkan tepkiler üzerine, durumu yatıştırmak için Türkiye'nin Vichy Büyükelçisi Behiç Erkin'e 3 Haziran 1941 tarihinde bir mektup gönderdi. Amiral mektubunda, 31 Mayıs'ta yaptığı konuşmasının Kilikya seferi ile ilgili kısmının Türk kamuoyunda teessüre neden olduğunu öğrendiğini ve zaman kaybetmeksizin konuşmasında kastettiği konularda kendisini aydınlatmayı gerekli gördüğünü ifade etti. Darlan, Fransa'nın Türkiye'ye karşı hislerini Türk Büyükelçisinin gayet iyi bildiğini ve serzenişinin yalnızca kendi ülkesine karşı imzaladığı hukuki yükümlülüklerinden hile ve şiddet ile kaçınmaya çabalayan İngiltere'ye yönelik olduğunu belirtti. Bu yatıştırıcı açıklamaların Türk kamuoyundaki yanlış anlaşılmaları ortadan kaldıracığını ve Türk-Fransız dostluğunu mümkün ise daha fazla yakınlaşmasına katkı sağlayacağını ümit ettiğini ve bu dostluğun muhafazası ülkesinin siyasetinin temel ve sürekli hedeflerinden biri olduğunu⁴³⁸ ilave etti.

Türk basınında Darlan'ın beyanına gösterilen tepkilerin azalmaya başladığı 4 Haziran günü Fransız Büyükelçi, Türk Dışişleri Genel Sekreteri ile görüşmesinde, fırsattan istifade ile konuyu Darlan'nın açıklamalarına getirerek Darlan'ın Türkiye'ye yönelik en ufak bir düşmanca düşüncesinin olmadığı konusunda Türk Dışişleri Bakanını temin etmesini rica etti. Genel Sekreter, 1921'de yaşanan olayları hatırlatarak bu dönemde en kötü düşman olarak Fransa'yı değil İngiltere ve İtalya'yı gördüklerini ifade ederek Darlan'ın beyanının kendisini şaşırttığını belirtti. Genel Sekreter, Türk basının bu denli şiddetli tepki vermesinin nedenini; kamuoyunun Dışişleri Bakanının açıklamalarını Fransa'nın söz konusu bölgeyi tekrar ele geçirme niyetinin olduğu şeklinde yorumlaması ve bunu da bir tehdit olarak görmesinden kaynaklandığını ilave etti. Yapılan bu açıklamalar üzerine Jules Henry, Fransa'nın bu türden herhangi bir emel beslemediği güvencesini verdi.⁴³⁹

Türkiye'nin Vichy Büyükelçisi, Darlan'ın gönderdiği açıklamayı Türk Dışişlerine bildirmesine rağmen Dışişleri Bakanı Fransız Büyükelçiye soğuk davranmayı sürdürdü.

⁴³⁸MAE/AD, Ev 531, 1, 237 (03.06.1941).

⁴³⁹MAE/AD, Ev 531, 1, 239 (04.06.1941).

Jules Henry, Türk Hükümetinin İngilizlerden Suriye'ye karşı kısa sürede harekete geçmesinde ısrar etmesinin altında bu olayın yattığını bildirdi. Söz konusu olay ve Suriye'deki genel durum nedeniyle, Mareşal Petain'den Türkiye Cumhurbaşkanı'na bir dostluk mesajını teslim etmesinin uygun olacağını Vichy'ye teklif etti. Ancak önerinin, kendisinin Cumhurbaşkanı ile siyasi konularda görüşme yapmasının uygun bulunması durumunda dikkate alınması gerektiğini ekledi. Büyükelçi bu kapsamda, Mareşal Petain'in mesajı ile birlikte Fransa'nın takip ettiği politika ile ilgili gerekli gördükleri detaylı bilgilerin de gönderilmesini teklif etti.⁴⁴⁰

Bu arada, Irak'ta darbe ile işbaşına gelen Raşit Ali, haziran başında yenilmiş ve Irak cephesi kapanmış, Özgür Fransa Hareketi ve İngiltere, Suriye ve Lübnan'ı ele geçirmek üzere 8 Haziran 1941'de harekât başlatmıştı. Ayrıca Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Jules Henry, 10 Haziran 1941'de vefat etmiş ve yerine Maslahatgüzar Outrey vekâlet etmeye başlamıştı.

Outrey, Büyükelçi Jules Henry için İstanbul'da düzenlenen törenden sonra Ankara'ya gelir gelmez 16 Haziran'da Saraçoğlu ile görüştü. Görüşmede Ankara radyosunun verdiği haberlerin İngiltere kaynaklı olduğunu ve Fransa ile ilgili haberlerden hiç söz edilmediğinden yakındı. Saraçoğlu, basın ve radyo yayınlarının tutumunun, Fransa'nın Kilikya hakkındaki açıklamalarının kamuoyunda meydana getirdiği rahatsızlık ve endişe ile açıklanabileceğini gizlemedi. Saraçoğlu, bu keyifsiz durumu sürdürmenin bir nedeninin olmadığını belirterek iki gündür Fransa'ya yönelik iyi niyet ve tarafsızlık gösterilmesi hususunda talimat verdiğini ilave etti.⁴⁴¹

Türkiye'nin Alman yanlısı Darlan'nın Kilikya hakkındaki açıklamalarına resmi olarak değil daha ziyade basın yoluyla tepki gösterdiğini görmekteyiz. Bu durum, 1941 baharında Mihver tarafından çevrilmiş olmasıyla ve savaşın başından beri en yoğun tehdit altında olduğu bir dönemde yapılmasıyla açıklanabilir. Beyanata, resmi olarak tepki gösterilmese de iki ülke ilişkilerinde bir soğukluğa neden oldu. Yaşanan soğukluk, Darlan'ın açıklayıcı mektup göndermesiyle değil Özgür Fransa Hareketi ve İngiliz birliklerinin 8 Haziran 1941'de Suriye harekâtı başlatmasıyla düzelmeye başladığı anlaşılmaktadır.

---

⁴⁴⁰MAE/AD, Ev 531, 1, 250 (06.06.1941).

⁴⁴¹MAE/AD, Ev 531, 1, 255 (16.06.1941).

Almanya'nın Haziran'da Sovyetler Birliğine saldırması, Müttefiklerin 14 Temmuz'da Suriye ve Lübnan'ı ele geçirmesi sonucunda Türkiye, batıdan ve güneyden beklediği tehdidin ortadan kalkmasıyla rahat bir nefes aldı. Fransa'ya yönelik tutumunu yumuşatan Ankara, yaşanan gelişmelerden sonra göreve başlayan Fransa'nın yeni büyükelçisi Jean Helleu'yü gerek Dışişleri Bakanı Saraçoğlu gerekse Cumhurbaşkanı İsmet İnönü sıcak ve dostça karşılayacak,⁴⁴² basında da Fransa ile ilgili olumlu haberlere yer verilecek ve Türk-Fransız ilişkileri normale dönecektir.

3.3. İkinci Dünya Savaşı Süresince Türkiye'ye Sığınan Fransız Gemi ve Askeri Personeli

3.3.1. Fransa'nın Yenilmesinden Sonra Donanmasının Akıbeti

İkinci Dünya Savaşı devam ederken Almanya'nın taarruzlarının gelişmesi üzerine Fransız Hükümeti Paris'i boşalttı ve Bordeaux'ya yerleşti. Fransız Hükümeti üyelerinden ve komutanlardan bir kısmı Almanya ile ateşkes görüşmeleri yapılmasını ve Almanya'dan ateşkes koşullarının öğrenilmesini gündeme getirdi. Ateşkes yapma isteği İngiltere'ye iletildi ve müttefikinden konu hakkındaki düşüncesini bildirmesi istendi. İngiltere, Fransa Hükümetinin ateşkes koşullarını Almanya'ya sormasına, görüşmelere başlamadan önce Fransız donanmasının İngiliz limanlarına hareket etmesi koşuluyla razı olduğunu 16 Haziran 1940 tarihinde bildirdi. İngiliz Dışişleri, Fransız donanmasının İngiliz limanlarına gönderilmesinin sadece İngiltere'nin çıkarına olmayıp aynı zamanda ateşkes görüşmelerinde elini güçlendireceğinden Fransa'nın da çıkarına olacağını bildirdi.⁴⁴³ Londra'nın bu talebine Fransız Başbakanı Reynaud, donanmanın İngiliz limanlarına gönderilmesinin Kuzey Afrika'yı İtalyan donanmasının girişimlerine teslim etmek anlamına geleceğini İngiliz büyükelçisine hatırlattı.⁴⁴⁴

Başbakan Reynaud, cephedeki askeri durumun daha da kötüleşmesi, mütareke yanlılarının hükümette daha da güç kazanması ve İngiltere ile ABD'den talep ettiği yardımların gelmeyeceğinin öğrenilmesi üzerine 16 Haziran 1940 tarihinde istifa etti. Yeni Hükümeti Mareşal Petain kurdu.⁴⁴⁵ Fransa'da Hükümet değişikliği üzerine

⁴⁴²MAE/AD, Ev 531, 1, 263 (06.08.1941), MAE/AD, Ev 531, 1, 265 (08.08.1941).

⁴⁴³Churchill, 2005 s.343-344.

⁴⁴⁴Bonnet, 1961, s. 327.

⁴⁴⁵A.g.e., ss. 328-333.

Churchill, Mareşal Petain ve General Weygand'a gemilerin teslim edilmemesi için birer mesaj daha gönderdi. Ayrıca Churchill, konuyu Fransız bakanlarla görüşmeleri için Fransa'ya üç kişilik bir heyet gönderdi. Fransız bakanlar tarafından İngiliz heyetine, donanmanın Almanların eline düşmeyeceğine dair güvence verildi ancak gemilerin Alman etki sahası dışına çıkartılması için girişimde bulunulmadı.⁴⁴⁶

Fransa'nın Almanya ile mütareke imzalaması İngilizlerde büyük bir hayal kırıklığına neden olsa da, İngilizleri endişelendiren en önemli mesele Fransız Donanmasının akıbetiydi. Bu nedenle İngiltere, mütareke imzalandıktan sonra Fransız donanmasının peşini bırakmadı. Bu kapsamda, Londra radyosu vasıtasıyla Fransız donanmasına mücadelenin devam ettiğini, Fransa'yı kurtarmak isteyenlerin Almanlara teslim olmamaları ve en yakın Fransız limanlarına ya da İngiliz limanlarına gitmeleri yönünde yayımlar yaptı. Aynı radyo, Donanma Bakanı Amiral Darlan'ın da Fransa'nın Akdeniz ve Atlantik'teki filo komutanlarına kesinlikle Almanlara teslim olmamaları emrini verdiği yönünde yayımlar yaptı.⁴⁴⁷

Fransa, 22 Haziran 1940'ta Almanya tarafından işgal edildi ve ateşkes imzalandı. Ateşkes Andlaşmasının sekizinci maddesi gereği donanma; Fransız sömürgelerinin korunması için ayrılacak gemiler hariç, belirlenecek limanlarda toplanacak, silahsızlandırılarak Alman ve İtalyan denetimi altında bulundurulacaktı. Almanya gemileri savaşta kullanmayacaktı.⁴⁴⁸ Andlaşma maddesi bu şekilde olsa da İngiltere, Hitler'e güvenmiyordu. Fransız donanmasının Alman ve İtalyan donanmasına katılması, buna ilave olarak ufukta beliren Japon tehdidi de eklendiğinde Londra için büyük bir tehlike oluşturmaktaydı. İngiliz kabinesi, Fransız donanmasının Almanya'nın eline geçmemesi için tedbir almaya karar verdi ve bu maksatla "Catapult" (mancınık) harekâtını başlattı. İcra edilen harekât ile mümkün olan tüm gemilerin aynı anda ele geçirilmesi ya da imhası amaçlandı.⁴⁴⁹

Mancınık harekâtı kapsamında, önce 3 Temmuz sabahı erkenden İngiliz limanlarında bulunan Fransız harp gemileri kontrol altına alındı. Başarıyla tamamlanan bu harekât sırasında yanlış anlaşılma nedeniyle iki kişi hayatını kaybetti. İngiltere, aynı zamanda Kuzey Afrika limanlarında bulunan Fransız gemilerinin de Mihver'in eline

---

⁴⁴⁶Churchill, 2005, s. 363-364.

⁴⁴⁷Ulus, 5 Temmuz 1940.

⁴⁴⁸Erkin, 2010, s.468; Schumacher, 1948, s.89.

⁴⁴⁹Churchill, 2005, s. 390-394.

geçmemesi için gemi komutanlarına teslim olmalarını aksi takdirde gemilerinin batırılacağını bildirdi. Cezayir'in Oran şehrinde Mers-el-kebir koyunda deniz üssünü teşkil eden Fransız donanmasına bağlı gemilerin komutanı İngilizlerin teslim olma teklifini kabul etmedi. Bunun üzerine İngiliz donanması, koyda bulunan gemilere ateş açtı ve Fransız gemilerin bir kısmı battı, bir kısmı ise kuşatmayı yarararak açık denize çıkmayı başardı. Bu olay üzerine Fransız Hükümeti, İngiltere'yi protesto etti ve açık denizde bulunan Fransız savaş gemilerine, rastlayacakları bütün İngiliz ticaret gemilerini yakalamaları ve yapılacak saldırılara silahla karşılık vermeleri talimatını gönderdi.⁴⁵⁰

Fransız Donanmasının bir kısmı da Fransa'da Toulon Limanında beklemekteydi. Donanmaya, savaş gemilerinin gerek düşmanın gerekse eski dostlarının eline geçmesine fırsat verilmemesi yönünde emir verilmişti. Verilen emir gereği Fransız denizciler, donanmanın ele geçirilmesine yönelik yapılacak bir harekâta, gemileri tahrip etmek için özenle hazırlık yapmışlardı. Bu maksatla talimatlar oluşturulmuş ve provalar yapılmıştı.

Almanya, Fransa'nın tamamını işgal ettiğinde Toulon şehri, Fransız kontrolünde olan ve 25 tabur tarafından korunan tek yer olarak kalmıştı. Hitler, 26 Kasım 1942'de Fransız ordusunun son unsurlarını dağıtmak ve Toulon'daki donanmaya el koymak üzere bir zırhlı tümen gönderdi. Alman zırhlılarının şehre girmesi üzerine, daha önce planlandığı gibi gemiler tahrip edildi. Kısa bir sürede 2 zırhlı, 1 ağır ve 7 hafif kruvazör, 1 uçak nakliye gemisi, 29 destroyer, 12 denizaltı olmak üzere 230 000 ton tutarında toplamda 100 parça gemi hurda haline geldi. Yaşanan kargaşada 3 denizaltı açık denize çıkmayı başardı ve Cezayir limanına ulaşarak müttefiklere katıldı. Almanlar, 3-5 küçük gemiyi sağlam olarak ele geçirebildi.⁴⁵¹

Fransa'nın XIV. Louis'den beri oluşturduğu en büyük donanmanın bir kısmı İngiltere tarafından batırıldı, bir kısmı Hür Fransa Hareketine katıldı, bir kısmı ne müttefiklere ne de Mihver'e katılmayarak mürettebat tarafından batırıldı ve geri kalanlar da çeşitli ülkelere sığındı. Toulon'da demirli bulunan Fransız donanmasının Almanların eline geçmemek için kendisini batırması, İngiltere'nin ve özellikle de Churchill'in bu husustaki endişelerinin yersiz olduğunu ortaya koydu.

---

⁴⁵⁰Ulus, 05 Temmuz 1940.

⁴⁵¹Cartier, 1976, ss. 40-41.

3.3.2. Türk Karasularında Saldırıya Uğrayan Fransız Gemileri

İngiltere'nin Fransız donanmasını ele geçirme girişimi sırasında, bir kısım Fransız gemisi batmış ve personel hayatını kaybetmişti. Söz konusu gelişme üzerine Vichy Hükümeti de İngiliz gemilerini hedef aldı. İki ülke arasında denizlerde yapılan mücadele sırasında İngiltere, birçok Fransız gemisine Türk kıyılarında seyir halindeyken veya limanına sığınmışken saldırıda bulundu.

Türk kıyılarında seyir halindeyken batırılan Fransız gemilerinden biri Alberta şilebidir. Fransız şilebi, 7 Haziran 1941 tarihinde bilinmeyen bir denizaltı tarafından torpillendi ve aldığı yara sonucunda batmak üzereyken mürettebat tahliye sandalları ile Türk karasularına yöneldi. Fransız kazazedeler, Tırhan vapuru tarafından kurtarılarak İstanbul'a getirildi. Mürettebat arasında yaralanan üç kişiden biri hayatını kaybetti diğer ikisi ise tedavi altına alındı.⁴⁵²

İngilizlerin saldırısına uğrayan diğer bir Fransız gemisi de Saint-Didier isimli vapurdur. Söz konusu vapur, 4 Temmuz 1941 tarihinde Türk karasuları dışında kıyıları takiben seyrederken, 4 İngiliz uçağının taarruzuna uğradı. Top ile mukabele eden Fransız vapuru, taarruzdan korunmak için Antalya körfezine yöneldi. Liman reisi, gemi kaptanı ile yaptığı görüşmede, geminin Selanik'ten Suriye'ye gitmekte olduğu, yolda İngiliz uçaklarının hücumuna uğradığı ve Antalya limanına demirleyeceği bilgisini aldı. Liman personeli, demirleyen geminin yerini değiştirmek için yaklaştığı sırada dört İngiliz uçağının deniz üzerinden alçaktan gelmesi üzerine Fransız mürettebat süratle ateşe başladı. Uçaklardan atılan iki bombadan biri liman personelinin yanından geçti ve rıhtıma isabet ederek infilak etti. Diğer bomba ise gemiye isabet etti. İsabet alan gemi kık üstü battı ve gemide bulunan personel denize atladı. Limandaki tüm imkânlarla kurtarma harekâtına başlandı ve denizden bir saat içerisinde 245 kişi sağ, 18 kişi ağır yaralı olarak kurtarıldı. Saldırıda Fransız gemi personelinin beşi öldü ve iki kişi ise kayboldu. Kurtarılan ağır yaralılar hastaneye sevk edildi, diğer personel için ise yer tahsis edildi.⁴⁵³

⁴⁵²Yeni Sabah, 13 Haziran 1941.

⁴⁵³BCA, 30-10-0-0 / 156-100-3 İngiliz tayyareleri tarafından saldırıya uğrayan bir Fransız vapuru hakkında Antalya Liman Başkanlığından alınan telgraf. (05.07.1941); Vapurda; 205'i er, 34'ü erbaş, 25'i subay ve 16'sı vapur mürettebatı olmak üzere 280 kişi olduğu, 260'nın kurtarıldığını, bunlardan 5'inin öldüğü, 15'inin de yaralı olarak hastaneye kaldırıldığı. (Ayın Tarihi, Temmuz 1941, S.92, s. 47).

Saldırı sonucunda; rıhtımda 37 metre uzunluğunda ve 10 metre genişliğinde hasar oluştu. Ayrıca iki sandal parçalandı, bir mavna battı ve liman dairesi ile civardaki binaların camlarında kırıklar meydana geldi.⁴⁵⁴ Herhangi bir personel zayıyatı olmadı.⁴⁵⁵ Türkiye, karasularında yaşanan bu olay nedeniyle İngiltere'yi protesto etti.⁴⁵⁶

Antalya Körfezi'ne sığındıktan sonra batırılan ve mürettebatı 5 aylık gözaltında kaldıktan sonra serbest bırakılan Saint- Didier buharlısının enkazı, Ekim 1944'te bir Türk armatörü olan Avni Messeretçioğlu tarafından satın alındı. Fransa temsilciliği, Saint Didier gemisinin enkazının 30.000 Türk Liraya satışı için anılan armatör ile sözleşme imzaladı. Firmaya 20.000 TL peşin olarak ödendi, 10.000 TL ise Türk Hükümetinden onay alınmasından sonra ödenecektir.⁴⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı boyunca, saldırıya uğrayan yukarıda bahsedilen gemiler dışında İngilizler tarafından taciz edilen Fransız gemileri de bulunmaktadır. Alanya Kaymakamı, 14 Haziran 1941 günü saat 12.00'de Alanya limanının bir mil açığından geçen iki Fransız şilebini tetkik etmek üzere Alanya Jandarma Komutanı ve bir müfreze jandarma eri gönderdi. Şilepler, limanın iki mil batısında durdurulduğu sırada bir İngiliz uçağı gemiler üzerinde manevra yapmaya başladı. İngiliz uçağının tacizi üzerine gemiler hemen Alanya limanına sığındılar. İngiliz uçağı, gemiler limana sığındıktan sonra da saatlerce üzerlerinde çok alçak uçuş ve manevralar yaparak tacizde bulundu. Uçak saat 14.30'da güney istikametine doğru giderek bölgeden ayrıldı.⁴⁵⁸

Bayrağı olmayan ancak Finike liman reisine göre muhtemelen bir Fransız şilebi, 7 Temmuz 1941 tarihinde saat 17.20'de Gelidonya istikametinden Türk karasularını takiben seyrederken Karaöz önlerinde saldırıya uğradı. Antalya istikametinden gelen bir İngiliz uçağı gemiye bir bomba attı ve Kaş istikametinde gitti. On dakika sonra Kaş istikametinden gelen bir İngiliz uçağı gemi üzerine bomba bıraktıktan sonra şilepten top ve makinalı tüfek atışları ile karşılık verildi ve uçak tekrar Kaş istikametine gitti. Uçak,

---

⁴⁵⁴BCA, 30-10-0-0 / 171-185-7 Antalya'da İngiliz tayyareleri tarafından saldırıya uğrayan Fransız vapuru hakkındaki telgraf.(07.07.1941).

⁴⁵⁵BCA, 30-10-0-0 / 156-100-3 İngiliz tayyareleri tarafından saldırıya uğrayan bir Fransız vapuru hakkında Antalya Liman Başkanlığından alınan telgraf.(05.07.1941).

⁴⁵⁶Son Telgraf, 08 Temmuz 1941

⁴⁵⁷MAE/AD, L 45, 1-2-4, 24, (09.10.1944).

⁴⁵⁸BCA, 30-10-0-0 / 64-427-58 Antalya limanı açıklarından geçmekte olan iki Fransız şilebinin üzerinden bir İngiliz uçağı manevra yaptığından limanımıza sığındıkları.(16.06.1941).

Kaş istikametinden filo halinde gelen sekiz İngiliz uçağı ile Meis adası üzerinde karşılaştı. İngiliz uçakları ile gemi mücadele ederek güney istikametine doğru gittiler.⁴⁵⁹

3.3.3. Beyrut'tan Kaçan Fransız Filotillasının Türkiye'ye Sığınması

Fransa'da işbaşına geçen Petain hükümetinin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Amiral Darlan, Mayıs 1941'de Hitler ile yaptığı görüşmede Suriye'de bulunan havaalanlarını Mihverin kullanımına açtı. Söz konusu gelişme, Irak'ta Raşit Ali'ye karşı mücadele veren İngiltere'yi telaşlandırdı. Vichy Hükümeti kontrolündeki Suriye'den kalkacak Alman ve İtalyan uçakları, Raşit Ali'yi desteklemenin yanında Mısır ve Süveyş'e de tehdit oluşturmaktaydı. İngiltere, Suriye'nin Almanya tarafından kullanılmasını önlemek maksadıyla Lübnan ve Suriye'ye yönelik bir harekât planladı. Harekât General Catroux komutasındaki Özgür Fransa Hareketi ve İngiliz birlikleri tarafından 8 Haziran 1941'de başlatıldı.⁴⁶⁰ Müttefik kuvvetlere İngiliz General Wilson komuta etmekteydi. İngiltere, Suriye harekâtı icra eden birlikler arasında Fransız birliklerinin bulunması nedeniyle şiddetli çatışmalara gerek olmadan düzenlenen seferin sonlandırılacağını bekliyor ve istiyordu. Ancak gelişmeler Müttefiklerin beklendiği gibi olmadı ve büyük bir mukavemetle karşılaştılar.⁴⁶¹ Meydana gelen şiddetli muharebeler sonunda Vichy Hükümetinin Doğu'daki birliklerinin komutanı General Dentz, 9 Temmuz'dan itibaren İngiliz Generali Wilson nezdinde mütareke görüşmeleri için girişimde bulundu ve 14 Temmuz 1941'de anlaşma imzalandı.⁴⁶²

Suriye Harekâtı devam ederken General Dentz komutasındaki Vichy birlikleri, müttefik kuvvetleri karşısında tutunmakta zorlandığı ve İngiliz birliklerinin Beyrut'a yaklaştığı sırada anılan şehrin limanında bulunan Fransız savaş gemileri savunmasız durumda bulunmaktaydı. Gemiler, ya İngilizlere teslim olacaktı ya da batacaktı. Akdeniz üzerinden Fransa'ya gidemeyecek olan Fransız komutanlar, Türk limanlarına sığınmayı seçti⁴⁶³ ve donanmaya ait 11⁴⁶⁴ yardımcı ve hizmet gemisinden oluşan

⁴⁵⁹BCA, 30-10-0-0 / 156-100-4 Finike Liman Başkanlığından alınan telgrafta, Fransız olması muhtemel bir şilebe bir İngiliz tayyaresinin saldırıda bulunduğu bildirildiği. (09.07.1941).

⁴⁶⁰Önder, 2010, s.146.

⁴⁶¹Schumacher, 1948, s. 126.

⁴⁶²Fournie, 1996, s. 204.

⁴⁶³Aydın Tarihi, Temmuz 1941, s.63; General de Gaulle anılarında, Dentz'in savaş gemilerini ve uçakları Türkiye'ye gönderdiğini yazmakta. (Gaulle, 1951, s. 161).

⁴⁶⁴Türkiye'ye sığınan gemi sayısı bir kısım belge ve kaynakta 11, bir kısım belge ve kaynakta ise 12 olarak yer almaktadır. BCA, 30-10-0-0 / 191-312-22 Satın alınan 6 Fransız gemisinin isimlerinin değiştirilmesi.(15.10.1943) belgesinde Marius Chambon tek bir gemi olarak yer almış ve gemiye

filotillayı kaçırarak 10 Temmuz 1941’de İskenderun’a ulaştırdılar.⁴⁶⁵ Filotilla komutanı, yerel yetkililere başvurarak Türk limanına iltica ettiklerini açıkça beyan etti.⁴⁶⁶ Gemiler, devletler hukuku kurallarına⁴⁶⁷ uygun olarak silahtan arındırılmaya başlandı ve 200 kadar mürettebatın tamamı enterne edildi.⁴⁶⁸

İskenderun Limanı’na sığınan ve silahları tecrit, mürettebatı da gözaltına alınan gemilerden Le Cid, Avocette, Marius, Chambon, Djebel Sannin, Marsellais 3 gemileri mayın tarama, Massalia, Jean Mic karakol gemileri, Cyrus, Adour petrol gemileri Vaillante çapa gemisi ve Elan ise avizo⁴⁶⁹ idi.⁴⁷⁰

Enterne edilen gemilerden en büyüğü (tahminen 15.000 tonilatoluk) donanma ikmal gemisi Adur idi. Tanker daha önce, tehlikeli olmayacak şekilde bir torpido isabeti almış ve yaralanmıştı. Sığınan gemiler içerisinde Elan, askeri gemi idi.⁴⁷¹ Diğer gemiler römorkör, kurtarma ve balıkçı gemisinden mayın tarama, karakol gemisine dönüştürülmüşlerdi.⁴⁷² Kılık ve kıyafetine özen göstermeyen gemi personelinin durumu da iyi değildi.⁴⁷³

Filotillanın Türkiye’ye iltica etmesi üzerine, Vichy Hükümetinin Ankara’daki maslahatgüzarı Outry, gemilerle ilgili Türk Hükümeti nezdinde girişimde bulunarak

---

Bozcaada ismi verilmiştir. BCA, 30-10-0-0 / 245-656-13 İngilizlerin Suriye’yi işgali sırasında limanlarımızda bulunan Fransız gemilerinin, bedelleri alındığında geri verilmek üzere satın alınmasına dair sözlü ve yazılı anlaşma.(03.09.1943) belgesinde Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazdığı yazıda gemi sayısı 12 olarak belirtilmekte ve bunlardan 11’inin satın alındığı ifade edilmektedir. Aynı yazının ekinde yer alan “Mukavelename” de 12 geminin isimi tek tek belirtilmiştir. İmzalanan mukavelede “Marius Chambon” iki ayrı gemi olarak yer almıştır.

⁴⁶⁵İlk olarak 10 gemi İskenderun’a gelmiş, daha sonra 1 gemi daha gelerek Türkiye’ye sığınan gemi sayısı toplamda 11 olmuştur. (Aydın Tarihi, Temmuz 1941, ss. 6-7).

⁴⁶⁶Ulus, 11 Temmuz 1941, Aydın Tarihi, Temmuz 1941, ss. 6-7.

⁴⁶⁷Muharip bir devlete mensup harp gemileri, herhangi bir devletin limanına sınırlarsa orada ancak 24 saat kalabilirler. Bu sığınma bir arıza neticesi ise muayeneleri yapılır, tamir edilip tekrar yola çıkmalarına müsaade edilir. Eğer enterne edilmek için gelmişlerse silahları, mühimmatı alınır, mürettebatın mühim kısmı harice çıkarılır. Harp sonuna kadar muhafaza altında bulundurulurlar. (Son Telgraf, 11 Temmuz 1941).

⁴⁶⁸Aydın Tarihi, Temmuz 1941, s.7; Ulus, 14 Temmuz 1941.

⁴⁶⁹Avizo: Haberleşme işlerinde kullanılan çok hızlı bir vapur. (Ansiklopedik Sözlük Dil ve Genel Kültür Ansiklopedisi, C.I, Milliyet Yayın Limited Şirketi, 2. Basım, s.171).

⁴⁷⁰Ulus, 12 Temmuz 1941,

⁴⁷¹Çiftçi, F., “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’ye Sığınan Fransız Elan Gemisi”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INJOSS)*, Aralık 2020/9(2), s. 512.

⁴⁷²Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, Gnkur. Basımevi, Ankara 1999, s. 184.

⁴⁷³Bargut Şemsi, Bir Plesisor’un Bahriye Anıları, s.60.

Elan avizosu, Adour petrol gemisi ve üç küçük mayın tarama gemisinin harp gemisi sayılabileceğini, diğerlerinin tamamının yük vapuru olduğunu bildirdi.⁴⁷⁴

Ulaştırma Bakanlığı, sığınan gemilerin İskenderun'da bırakılmayıp İzmit veya İstanbul limanına nakledilmesini Başbakanlığa teklif etti. Genelkurmay Başkanlığı da seferberlik durumunda söz konusu gemilerden istifade edilmek amacıyla İstanbul'a nakledilmelerinin gerekli olduğunu 14 Temmuz 1941'de Başbakanlığa bildirdi. Genelkurmay Başkanlığının önerisine Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu da katıldı.

Fransızlar da gemilerin İskenderun'da kalmasını istememekteydi. Bu kapsamda Fransız Maslahatgüzarı, 18 Temmuz 1941 tarihinde Dışişlerine giderek, bir fırtına meydana gelmesi durumunda gemilerin tamamının batacağından söz ederek bir an önce güvenli bir limana nakledilmelerini talep etti. Fransız Maslahatgüzarının bu girişimi üzerine Numan Menemencioğlu, Genelkurmay Başkanlığı ile yaptığı görüşme neticesinde, gemilerin fırtına nedeniyle batması durumunda tazminat ödememek için bir savaş gemisi himayesinde iki katile halinde geçici olarak Marmaris limanına sevklerinin gerekli ve zaruri olduğunu, gemilerin Suriye mütarekesinden önce iltica etmiş olmaları nedeniyle İngiltere'nin uluslararası hukuk kurallarına göre bu hususta herhangi bir şey söylemeye hakkının olmayacağını Başbakanlığa bildirdi.⁴⁷⁵

Fransız Maslahatgüzarı, gemilerin fırtına nedeniyle batacağını ileri sürerek gemilerin bir an önce güvenli bir limana nakledilmelerini talep etmesi gerçekçi görünmemektedir. Her ne kadar Şemsi Bargut, Fransız gemilerinin bakımsız olduğunu ifade etse de gemiler Beyrut'tan İskenderun'a kadar gelebilmişlerdi. Ayrıca, yaz mevsiminin ortasında Akdeniz'de fırtına çıkma ihtimali çok düşüktü ve Doğu Akdeniz'in en önemli doğal limanlarından biri olan İskenderun Limanı ise gemilerin sığınabileceği en uygun limandı.⁴⁷⁶ Dolayısıyla Vichy Hükümetinin Maslahatgüzarı Outry'nin düşüncesi gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü İngiltere, Haziran 1940'ta Fransa'nın Almanya ile ateşkes imzalamasından sonra Fransız donanmasının Almanya'nın eline geçmemesi için başlattığı harekâta teslim olmayan gemileri imha etmekteydi. Bu kapsamda İngiltere, Suriye'den Türkiye'ye sığınan gemilerin geldiği

⁴⁷⁴Ulus, 14 Temmuz 1941.

⁴⁷⁵BCA, 30-1-0-0 / 17-96-9-1 İskenderun Limanı'na iltica eden Fransız gemilerinin Marmaris Limanı'na sevkleri.(18.07.1941)

⁴⁷⁶İskenderun Limanı için Bkz. Hergüner, 2011, ss. 244-245.

1941 yaz aylarında birçok Fransız gemisine, Türk kıyılarında seyir halindeyken veya Türk limanlarına sığınmışken saldırmış veya batırmıştı. Fransız maslahatgüzarın gemilerin güvenli bir limana naklini İngiliz saldırılarından korumak maksadıyla istediği açıktır. Türk Dışişleri Bakanlığı ise kendisine sığınmış gemilerin başka bir ülke tarafından batırılması halinde, sorumluluğundaki gemileri koruyamamış olacak ve tazminat ödemesi gerekeceğinden bir an önce güvenli bir limana nakletmek istiyordu.

Enterne edilen gemilerin emniyet altına alınması maksadıyla Marmara Denizi'nde bulunan Erdek Limanı'na⁴⁷⁷ nakline karar verildi.⁴⁷⁸ İntikal için gemiler seyir süratleri dikkate alınarak iki kafiye ayrıldılar. Kafileri himaye etmek maksadıyla, Hızırreis gambotu ve Denizcilik Bankası'ndan alınan ve silahlandırılarak harp gemisi flandrası çekilen Sus gemisi kullanıldı. Söz konusu gemiler, 10 Ağustos'ta Çanakkale Boğazından çıkarak Yumurtalık limanına hareket ettiler.⁴⁷⁹ Himaye gemileri, 6 gemiden oluşan birinci kafiye alıp 7 Eylül 1941'de⁴⁸⁰ Erdek'e ulaştırdılar. Daha sonra, tekrar İskenderun'a döndüler ve 5 gemilik ikinci kafiye refakat ederek 4 Ekim'de Erdek'e⁴⁸¹ sorunsuz bir şekilde naklettiler. Türkiye'ye sığınan Fransız gemileri Erdek Limanı'nda denetim altında tutulurken gözaltına alınan gemi personeli ise Isparta'da bulunan kamplara gönderildi.⁴⁸² Bu kapsamda Isparta'da 101, Erdek'te ise 249 personel gözaltında bulundurulmuştur.⁴⁸³

Fransız gemilerin güvenli bir şekilde nakledilmesi maksadıyla intikal, denizaltı ve mayın tehlikesi nedeniyle sadece gündüz, gün ışığında, mümkün mertebe sahile yakın

---

⁴⁷⁷Erdek bölgesi, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Donanmaya bağlı gemilerin 1939-1940 yıllarında eğitim sahası olarak kullanılmıştır. Gemilerin kış mevsimini geçirmelerinde bazı zorluklarla karşılaşılması, limanın gemilerin bakımı için uygun hale getirilememesi ve düşman hava ve deniz taarruzlarına karşı savunmasının sağlanamaması nedeniyle Temmuz 1940'tan itibaren gemiler bakım ve eğitim için Gölcük'e alınmaya başlanmıştır. (Atabey, Figen, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2011 (18), s. 127.)

⁴⁷⁸Bargut, s. 59.

⁴⁷⁹BCA, 30-10-0-0 / 55-365-27 İltica etmiş Fransız gemilerini Erdek adasına getirecek Hızırreis gambotu ile Sus gemisinin Çanakkale Boğazı'ndan çıkmak üzere oldukları.(09.08.1941).

⁴⁸⁰BCA, 30-10-0-0 / 64-428-5 Altı Fransız mülteci gemisinin Erdek limanına gelmesi.(08.09.1941).

⁴⁸¹İkinci kafiye, Sanin, Massalia, Chambon, Avocette, Jean-Mic teşkil etmiştir. (BCA, 30-10-0-0 / 55-366-36 İskenderun'a iltica eden onbir Fransız gemisinden ikinci kafiye teşkil eden beş geminin Erdek adasına getirildiği.(06.10.1941)).

⁴⁸²BCA, 30-10-0-0 / 245-656-13 İngilizlerin Suriye'yi işgali sırasında limanlarımızda bulunan Fransız gemilerinin, bedelleri alındığında geri verilmek üzere satın alınmasına dair sözlü ve yazılı anlaşma.(03.09.1943).

⁴⁸³Yaman, Ahmet Emin, "II. Dünya Savaşında Türkiye' de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2003/22 (33), ss. 153-154.

seyredecek şekilde 6-7 mil süratle yol alınarak yapıldı.⁴⁸⁴ Alınan tedbirlere rağmen gemiler Alman ve İtalyan uçakları tarafından taciz edildi, konvoyun otuzdan fazla kez keşfi yapıldı ve fotoğrafı çekildi. Birinci kafilenin önü, iki İtalyan karakol gemisi tarafından Bodrum civarında kesilmeye çalışıldı.⁴⁸⁵ İkinci kafilenin Fethiye civarında Türk karasularında seyrettiği sırasında, İtalyan uçakları tarafından kafilenin üzerinde 150 metreye kadar alçalarak uçuş yapıldı. İtalyan hava ve deniz kuvvetlerinin Türk karasularında giriştiği söz konusu hareketler üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, İtalyan Büyükelçiliğinden ilgili makamların dikkatinin çekilmesi ve bu gibi hareketlerin önlenmesinin temini istendi. İtalya Dışişleri Bakanlığı, doğudaki ilgili komutanlığın önemle dikkatinin çekildiğini ve bir daha tekerrür etmemesi için gerekli talimatın verdiğini Türk Dışişleri Bakanlığına bildirdi.⁴⁸⁶

Gemilerin Erdek'e nakli sırasında, ilginç olaylar da yaşandı. Kafile, intikal sırasında Antalya Limanı'nda konakladığında ertesi sabah, gemilerde usturmaça⁴⁸⁷ vazifesi görmek maksadıyla dizilmiş eski otomobil ve kamyon lastiklerinin olmadığı görüldü. Fransız gemi personeli, yerli halkı lastikleri çalmakla suçladı. Antalya emniyeti ise gemi personelinin lastikleri satmış olabileceğini değerlendirdi. Gemiler her limana yanaştığında Fransız filotilla komutanlığı tarafından gemilerde mutlaka nöbet sistemi kurulmuş olması gerekirdi. Bu nedenle Fransız gemi personelinin lastiklerin çalındığını ileri sürmeleri aynı zamanda kendi zafiyetlerini de göstermektedir. Ayrıca, ülkesi işgal altında olan ve enterne edilmiş mürettebat bu süre içerisinde paraya ihtiyaç duyacak olması nedeniyle çalınma ihtimali düşük bir ihtimal olarak öne çıkmaktadır.⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁴T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, Gnkur. Basımevi, Ankara 1999, ss. 183-184.

⁴⁸⁵BCA, 30-10-0-0 / 62-416-18 İskenderun'dan Marmara'ya hareket eden Sus gemimizin refakatindeki, Fransız enterne gemileri üzerinde İtalyan uçaklarının uçuş yaptığı.(08.10.1941); Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, 1999, s. 181-186,

⁴⁸⁶BCA, 30-10-0-0 / 62-416-18 İskenderun'dan Marmara'ya hareket eden Sus gemimizin refakatindeki, Fransız enterne gemileri üzerinde İtalyan uçaklarının uçuş yaptığı.(08.10.1941).

⁴⁸⁷ Usturmaça: Tekneler iskeleye veya birbirlerine bağlanırken, zarar görmemeleri için aralarına konulan parça. Bunlar içi mantar dolu yastıklar, kalmın halatlar ve eski araba lastikleri gibi çok farklı çeşitlerde olabilirler. Eskiden içi mantar dolu yelken benzinden yapılmış torbalardan oluşan usturmaçalar günümüzde genelde plastik veya diğer sentetik maddelerden yapılmaktadır. (Dear, Ian, Peter Kemp, A'dan Z'ye Yelkende Denizcilik Terimleri Sözlüğü, (çev. Orkun Soyer), (3.Basım), Mart Matbaacılık, İstanbul 2005, s.332).

⁴⁸⁸Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, 1999, s. 181-186.

3.3.4. Sığınan Fransız Gemilerin Türkiye Tarafından Satın Alınması

Avrupa’da genel bir savaş tehlikesinin ortaya çıkması ve ülkelerin silahlanmaya başlaması üzerine Türkiye’de bu hususta tedbirler aldı. Bu kapsamda donanmayı güçlendirmek için Nisan 1939’da İngiltere’ye dört muhrip, dört denizaltı, iki mayın dökücü gemi ve on iki araba vapuru sipariş etti. Gemilerin bir kısmı siyasi duruma bağlı olarak Türkiye’ye teslim edildi. Savaş sırasında İngiltere’den sağlanan silah, teçhizat ve eğitim desteği ile Türk donanmasının gelişmesi sağlandı.⁴⁸⁹

Gerek savaş öncesinde ve gerek savaş sırasında Türkiye’nin donanmayı güçlendirme çabalarına rağmen hala yeterli seviyeye gelmemişti. Ayrıca Türkiye, tanker gemi eksikliği nedeniyle akaryakıt ikmalinde sıkıntılar yaşamaktaydı.⁴⁹⁰ Fransa ise savaş dışı kaldıktan sonra Mihver yanlısı siyaset izlemesine rağmen İngiltere’ye savaş ilan etmeyi düşünmüyordu. Bu nedenle anılan gemilere ihtiyacı yoktu.

Türkiye, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile Fransa’nın Ankara Büyükelçisi Gaston Bergery arasında 26 Mayıs 1943 tarihinde imzalanan mukavele ile Türk limanlarında alıkonan gemileri, Elan avizosu hariç, satın alındı. Satış işlemi Fransız Hükümetinin tekrar satın alma hakkı “beyibilvefa” ile yapıldı. Buna göre Fransa, bahse konu hakkı Müttefikler ile Mihver devletleri arasında Avrupa’da çatışmaların sona ermesinden veya bir ateşkesin imzalanmasından altı ay içerisinde sadece bir talepte bulunmakla kullanabilecekti. Gemi bedellerinin iadesi ve gemilerin teslimi, geri satın alınma talebinden 6 aylık bir süre içerisinde gerçekleşecek ve geri satın alma bedeli, satış bedeli ve para cinsi ile aynı olacaktı. Fransa tarafından terk edilen gemilerin satış bedelleri ile bakım ve tamirlerine yönelik fiyatların tespit edilmesi için teknik ve mali anlaşmalar, Vichy’de Fransız Bakanlıkların yetkili temsilcileri ile Fransa’daki Türk Büyükelçilik heyeti arasında yapılacaktı. Gemi bedelleri İsviçre Frangı olarak İsviçre Milli Bankasındaki Fransa Bankası hesabına yatırılacak ve serbestçe kullanılabilirdi.

Yapılan mukavele ile Ankara Hükümeti, Türkiye’de gözaltında bulunan denizci ve havacı mürettebatın tamamını serbest bırakacaktı. Tahliye işlemi mukavelenin uygulamaya konduğu gün gerçekleşecekti. Türk Hükümeti serbest bırakılan mürettebatın Bulgaristan sınırına kadar özel tren ile naklini, kumanyasının tedarikini

⁴⁸⁹ Atabey, 2011, s. 132.

⁴⁹⁰ BCA, 30-10-0-0 / 62-421-27 Memleketimizde bulunan Fransız gemilerinin iadesi hakkında görüşmeler.(03.08.1945).

sağlayacak ve kumanya ile bagajların gümrük işlemlerinde gerekli kolaylığı sağlayacaktı. Türkiye, Fransız hududuna kadar seyahatin gerçekleşeceği ülkelerden gerekli müsaadeleri alacak, bu nakil için gerekli nakil vasıtalarını temin edecek ve naklin özel tren ile gerçekleşmesi için çalışacaktı. Ayrıca, Fransız Hükümeti mütareke imzalamış olması nedeniyle yapılan mevcut mukavelenin tamamı için Alman ve İtalyan Hükümetlerinin onayının alınması da Türk Hükümetine ait olacaktı.⁴⁹¹

Erdek limanında gözaltında tutulan Fransız gemileri satın alındıktan sonra 13 Ekim 1943 tarihinde İstanbul Donanma Komutanlığına refakatle götürüldü.⁴⁹² Türkiye, Djebel Sannin, Avocette, Jean-Mic ve Massalia gemilerini Milli Savunma Bakanlığı namına satın aldı ve Deniz Kuvvetleri teşkilatına dahil etti. Genelkurmay Başkanlığınca, 22 Eylül 1943 tarihinde kuruluşları tespit edilen gemilerin isimleri değiştirilerek Avocette'ye Durakreis, Djebel Sannin'e R.1, Massalia'ya R.2 ve Jean-Mic'e R.3 isimleri verildi ve gemiler için gerekli personel silahaltına çağrıldı.⁴⁹³

Satın alınan diğer gemilere verilecek isimler ise Ulaştırma Bakanlığınca tespit edildi ve 12 Ekim 1943 tarihinde Başbakanlığa teklif edilerek onay alındı. Bu kapsamda; Adour⁴⁹⁴ donanma ikmal gemisine ticaret filomuzun en büyük gemisi olacak olması nedeniyle en büyük limanımızın ismi İstanbul verildi. Gaz gemisi olan Cyrus'a ise büyük gaz depolarının bulunduğu Beykoz⁴⁹⁵ ilçesinin adı, balıkçı ve yük gemisi Le Cid'e sularımızda seçkin bir balık ve aynı zamanda Akdeniz'de bir liman olan Kalkan ilçesinin ismi uygun görüldü. Marius Chanbon kurtarma gemisine, gemi kurtarmanın ilçe hudutları içinde bulunması ve henüz herhangi bir kurtarma gemisine isminin verilmemiş olması nedeniyle Bozcaada, Marsellais 3 römorkörüne, söz konusu

---

⁴⁹¹BCA, 30-10-0-0 / 245-656-13 İngilizlerin Suriye'yi işgali sırasında limanlarımızda bulunan Fransız gemilerinin, bedelleri alındığında geri verilmek üzere satın alınmasına dair sözlü ve yazılı anlaşma. (03.09.1943).

⁴⁹²BCA, 30-10-0-0 / 62-421-21 Erdek'deki gözaltı Fransız gemilerinin satın alınması.(15.10.1943).

⁴⁹³BCA, 30-10-0-0 / 62-421-21 Erdek'deki gözaltı Fransız gemilerinin satın alınması.(15.10.1943); Yüksel Öcal, Kürek ve Yelken Döneminden Günümüze Türk Bahriyesi, Deniz Basımevi, İstanbul 2008, ss.371-372.

⁴⁹⁴Donanma ikmal gemisi olan Adour, 1938 yılında Fransa'da inşa edilmiş, 132 metre boyunda ve 16 metre genişliğinde bir tanker idi. Tanker, buhar türbinli makineleri ile 15 mil sürat yapabiliyordu. Adour, Deniz Yolları İdaresine verilerek ismi İstanbul olarak değiştirildi. 1947 yılına kadar "Deniz Yolları"nda hizmet gördükten sonra Deniz Kuvvetlerine devredildi ve 1949'da Deniz Kuvvetlerine katıldı ve Akar ismini aldı. (Öcal, 2008, ss. 371-372.)

⁴⁹⁵ Fransa'da 1922 yılında su tankeri olarak inşa edilen ve 45,9 metre uzunluğunda, 7,8 metre genişliğinde olan gemi 1943'te İstanbul Liman İşletmesine su gemisi olarak verildi, 1970 yılında hizmet dışına ayrıldı. (Hergüner, Mustafa, İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2011, s.215).

hizmetlerin en çok cereyan ettiği Galata limanının ve Vaillante⁴⁹⁶ gemisine ise asıl görevi yük kaldırmak olması nedeniyle Kaldıray isimleri verildi.⁴⁹⁷

Fransız Dışişleri belgelerinden Türkiye’de gözaltında bulunan denizci ve havacı mürettebatın Kasım 1943’te serbest bırakıldığı⁴⁹⁸ yer almaktadır. Bu bilgidен hareketle, yapılan mukavele gereği Türk Hükümetinin gerekli nakil vasıtalarını temin ettiği, seyahat güzergâhındaki ülkelerden geçiş müsaadesini aldığı ve imzalanan mukavele için Alman ve İtalyan Hükümetlerinin onayını aldığı anlaşılmaktadır. Gemilerin satışı 18 milyon İsviçre Frangı bedelle ve paranın peşin olarak ödenmesi şartıyla gerçekleşti.

Satış işleminin gerçekleşmesinden sonra Türk Hükümetinin ödemeyi yapmaması üzerine Fransız Büyükelçi Bergery, 29 Aralık 1943 tarihinde Tük Dışişleri Bakanı ile görüştü. Bergery, satışın üzerinden iki ay geçmesine, bu konuda yapılan çok sayıda girişime ve Türk Dışişleri Genel Sekreteri Açıklan’ın söz vermesine rağmen ücretin ödenmediğinden şikâyet etti. Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu, maliyeciler ile bazı sorunların yaşandığını ve ödeme yapılmadan önce Adour’un tamir masraflarının tespit edilmesi konusunda ısrar ettikleri cevabını verdi. Menemencioğlu, yine de Fransız Büyükelçinin talebi doğrultusunda olumlu sonuç elde ettiğini ve tamir için bir milyonun ayrılarak 17 milyonun derhal ödeneceğini ilave etti.⁴⁹⁹

Türkiye ile Vichy Hükümeti arasında imzalanan satış mukavelesinin ikinci maddesi gereği, Avrupa’da çatışmaların sona ermesinden veya bir ateşkesin imzalanmasından altı ay içerisinde gemilerin tamamı için tekrar satın alma hakkını sadece bir talepte bulunmakla kullanabilecekti. Türkiye, fiyat tespit görüşmelerinde yakıt tankeri Adour’u anlaşma metnine uygun olarak altı ayın sonunda iade etmek diğer gemileri ise önemli görevlere tahsis edilmiş olmaları nedeniyle muhafaza etmek istediğini bildirdi.

Mayıs 1945’te Avrupa’da çatışmaların sona ermiş, Fransa’da Vichy Hükümeti düşmüş ve Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti işbaşına gelmişti. Türkiye, akaryakıt naklinde karşılaştığı güçlükler sebebiyle Adour’u ikinci bir altı ay daha diğer gemileri

---

⁴⁹⁶Satın alındıktan sonra Deniz Kuvvetlerine devredilen Kaldıray 1938 yılında Fransa’da yapılmış, 46.9 metre boyunda ve 8,2 metre genişliğinde idi. 5 mil sürat yapabilen gemi sahip olduğu güçlü makara donanımları sayesinde ağır yüklerin özellikle de mayın mania ağlarının atılmasında ve toplanmasında kullanıldı. (Öcal,2008, ss. 371-372).

⁴⁹⁷BCA, 30-10-0-0 / 191-312-22 Satın alınan 6 Fransız gemisinin isimlerinin değiştirilmesi.(15.10.1943).

⁴⁹⁸MAE/AD, L 45, 1-2-4, 89, (27.10.1944).

⁴⁹⁹MAE/AD, Ev 531, 1, 428, (31.12.1943).

ise kesin olarak muhafaza etme talebini Paris Büyükelçisine bildirildi ve bu esaslar dâhilinde gerekli teşebbüste bulunmasını istedi. Türkiye'nin Paris Büyükelçisi, meseleyi Temmuz 1945'de Fransız Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ile şahsen görüştü ve Ankara'nın taleplerini içeren bir muhtıra verdi. Fransız Genel Sekreter, meselenin dostane zihniyette tetkik edileceğini ve mümkün olan en kısa sürede cevap verileceği vaadinde bulundu.⁵⁰⁰

Numan Menemencioğlu'nun bu girişimi üzerine Fransız Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin taleplerinin bazı değişikliklerle kabul edilmesinde açık fayda olduğunu belirterek Fransız Maliye ve Deniz Bakanlıklarına bildirdi ve görüşlerini talep etti. Geri satın alma meselesi Fransız Dışişleri, Maliye ve Deniz Bakanlıkları arasında incelemeye alındı. Maliye Bakanlığı, geri satın alınması için gerekli paranın altın ile yapılabilecek olması nedeniyle onay veremeyeceğini belirtti. Deniz Bakanlığı ise savaş sonrası mevcut uluslararası gemi piyasasını dikkate alarak 1943'teki anlaşmada yer alan gemilerin geri satın alınma hakkı maddesini işletmekten vazgeçtiğini bildirdi. Ayrıca bu terk edilmiş karşılığında Türkiye'den elde edileceklerin tespitini dışişlerinin takdirlerine bıraktı.⁵⁰¹

Maliye ve Deniz Bakanlıklarının cevapları üzerine Fransız Dışişleri, 17 Eylül 1945 tarihinde Türk Büyükelçisine, petrol gemisi Adour dâhil geri satın alma haklarından vazgeçtiklerini⁵⁰² ancak bunun karşılığında Türk Hükümetinin kendilerine karşı somut iyi niyetini sergileyeceğine güvendiğini belirtti. Bu kapsamda Zonguldak'ta tasarlanan maden işletme hakkının, Fransız P.I.C. firmasına veya ilgilenen herhangi bir Fransız firmasına verilmesinin Fransız Hükümetini mutlu edeceğini bildirdi. Ayrıca Türk Hükümetinin karma hakem mahkemeler tarafından verilen kararlar gereği hak sahibi olan Fransız kreditorlerine olan borcunun çözüme kavuşturulmasında fayda gördüğünü ilave etti. Quai d'Orsay, bu konuda Türkiye tarafından gayri resmi olarak ifade edilen 550.000 TL'nin üzerinde bir rakam olarak tespit edilmesini talep etti. Fransız Dışişleri, karma mahkeme kararları gereği Türkiye'nin ödemesi gereken 3

---

⁵⁰⁰ BCA, 30-10-0-0 / 62-421-27 Memleketimizde bulunan Fransız gemilerinin iadesi hakkında görüşmeler.(03.08.1945), (MAE/AD, L 45, 1-2-4, 156 (01.10.1945).

⁵⁰¹MAE/AD, L 45, 1-2-4, 152, (06.09.1945), MAE/AD, L 45, 1-2-4, 156.(01.10.1945).

⁵⁰²BCA, 30-10-0-0 / 245-656-14 Fransa'nın, bedellerini ödemediği takdirde geri almak üzere bize sattığı gemiler üzerindeki satınalma hakkından vazgeçtiği.(28.09.1945).

milyon TL'ye karşılık 1.300 TL ile yetinebileceğini ve bunun da kayda değer bir taviz olduğunu bildirdi.⁵⁰³

Türkiye, II. Dünya Savaş devam ederken Vichy Hükümetinden geri satın alma hakkıyla aldığı gemileri, savaşın sonunda Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin söz konusu hakkından feragat etmesiyle kesin olarak muhafaza etti.

3.3.5. Fransız Enternelerine Türkiye Tarafından Yapılan Harcamalar

İkinci Dünya Savaşının başladığı tarihten Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini tanıdığı 24 Ekim 1944'te kadar Türkiye tarafından çok sayıda Fransız askeri personeli enterne edildi. Bunlar; Türkiye'ye zorunlu iniş yapan havacı personel, 5 Temmuz 1941 tarihinde Antalya körfezinde torpillenen ve 5 aylık gözaltından sonra serbest bırakılan Saint-Didier buharlısı mürettebatı, Temmuz 1941'de Suriye'den Türkiye'ye sığınan ve Türkiye'ye satışı sonucunda Kasım 1943'te serbest bırakılan gemilerin mürettebatı ile bu gemiler ile birlikte Türkiye'ye iltica eden ancak Fransa tarafından satış harici tutulan Elan gemisi mürettebatıdır.⁵⁰⁴

TBMM tarafından 11 Ağustos 1941 tarihinde kabul edilen, 4104 sayılı Muharip yabancı ordu mensuplarından Türkiye'ye iltica edenler hakkındaki kanunun 1'inci Maddesi,⁵⁰⁵ Türkiye'ye iltica eden muharip yabancı ordu mensuplarının masraflarının Türk Hükümetince karşılanacağını öngörmekteydi. Aynı kanunun 4. maddesi Türk Hükümetine, gözaltına alınan askerlerin ülkeleriyle anılan personelin bakımları ile ilgili anlaşma yapmaya yetki vermektedir. Anlaşma bulunmaması durumunda enterne edilenler için yapılacak harcamaların belirlenmesinin Türk Hükümetince yapılacağı⁵⁰⁶ hükme bağlanmıştı.

⁵⁰³MAE/AD, L 45, 1-2-4, 152, (06.09.1945).

⁵⁰⁴MAE/AD, L 45, 1-2-4, 75-76 (27.10.1944).

⁵⁰⁵4104 sayılı Kanunun 1'inci Maddesi: "Yabancı memleketlerden Türkiye'ye iltica eden muharip yabancı ordu mensuplarının Türkiye topraklarına girdikleri tarihten itibaren iade olunacakları tarihe kadar nakil, iâşe, ilbas, iskân ve tedavi hususları Hükümetçe temin olunur." (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 20, 11.08.1941, ss. 4-7).

⁵⁰⁶MAE/AD, L 45, 1-2-4, 93-94 (29.03.1943); Kanunun 4.Maddesi "Gözaltı edilmiş subay ve askerî memurlarla eratin iâşe ve ilbasları ve kendilerine yapılacak yardım hakkında mensup oldukları Hükümetlerle mukavele akdine Hükümet mezundur. Mukavele bulunmadığı takdirde bu hususta yapılacak masraflar ve nakdî yardımlar Hükümetçe takdir olunur ve bu masraflar ile birinci maddenin istilzam eylediği sair masraflar Millî Müdafaa vekâleti kara, deniz ve hava kısımları bütçelerinde açılacak hususi birer fasla mevzu tahsisattan ödenir." Söz konusu maddede 14 Aralık 1942 tarihinde değişiklik yapılmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 20, 11.08.1941, ss. 4-7).

Türkiye ile Fransa arasında bu konuda imzalanmış herhangi bir anlaşma bulunmaması nedeniyle Fransız enternelerinin özellikle de gemilerin bakımları Türk Hükümeti tarafından karşılandı. Türkiye tarafından belirlenen tarifeye göre gözaltındaki gemi ve personelinin yiyecek, yer değiştirme, sağlık, yakıt, su, ihtiyaç duyulan diğer malzemeler ile gemilerin tamir masrafları karşılandı. Fransız Hükümeti ise askerlerin ilave maaşları ile personelin diğer tazminatları, İstanbul'da Fransız Hastanesindeki tıbbi bakımları, mürettebatın eğlenmesi ve Türk Hükümeti tarafından karşılanmayan malzemelerin ödemelerini karşıladı.⁵⁰⁷

Türk Dışişleri Bakanlığı, 17 Eylül 1941 tarihinde Fransa'nın Ankara Büyükelçiliğine, enterne edilen Fransız askerlerinin masrafları ile alakalı olarak muhtemel bir anlaşmanın yapılması hususunda hükümetinin görüşünü bildirmesini istedi. Fransız Büyükelçi, konuyu bakanlığın bedelin özel bir hesaba aktarılması ve bedelin, Türkiye'ye yapılan malzeme yardımının altı aylık ödemelerinden düşülmesini teklif ederek bildirdi ve talimat talep etti. Yapılan teklifin Fransız Dışişleri Bakanlığınca uygun görülmesi üzerine Fransız Büyükelçiliği konuyu 6 Ekimde Türk Dışişlerine sözlü nota ile bildirdi. Türk Dışişlerince notaya cevap verilmedi ve Fransız Büyükelçiliği konuyu 6 Ocak 1942 tarihinde tekrar hatırlattı. Türk Dışişleri Bakanlığı, son hatırlatmaya da herhangi bir cevap vermedi. O dönemdeki Vichy Hükümetinin büyükelçisi Jean Helleu (Temmuz 1941-7 Temmuz 1942), Fransız Askeri personelin ve gemilerin masraflarının Türk Hükümeti tarafından yürürlükteki kanuna göre karşılanması nedeniyle yapılan masraflar ve anlaşma konusunda fazla ısrar etmediğini ifade etmektedir.

Jean Helleu'den sonra büyükelçi olarak görev yapan Gaston Bergery de ısrarcı olmadı, ancak Türkiye tarafından yapılan bu masrafların Fransa için oluşturduğu borcun büyüklüğü hakkında fikir sahibi olmak ve oluşan borç konusunda Fransız dışişlerinin dikkatini çekmek maksadıyla Deniz Ataşesine bir çalışma yaptırdı.

Fransa'nın Ankara'daki Deniz Ataşesi Larosiere, Temmuz 1941'den Nisan 1943'a kadar olan dönem için kabaca bir hesaplama yaptı ve Nisan 1943'e kadar Türk

---

⁵⁰⁷MAE/AD, L 45, 1-2-4, 76 (27.10.1944).

Hükümetinin Fransız enternelerine yaptığı harcamanın 880.000 TL'den ⁵⁰⁸ aşağı olmayacağını ortaya koydu. Larosiere, yapılan harcamaların bir kısmının filo komutanın kayıtlarında olması nedeniyle kontrol edilebilir olduğunu ancak Türk hesap dökümlerinde olan kısmında oynamaların olabileceği ve önlerine konacak rakamlar için pazarlık etmenin şimdi olduğu kadar gelecekte de zor olacağını, bu nedenle hemen bir ödeme yapılmasının çıkarlarına olmayacağını değerlendirdi.

Fransız Büyükelçi Bergery, Deniz Ataşesinin yaptığı çalışmayı ve değerlendirmelerini 29 Mart 1943 tarihinde bakanlığına bildirdi. Büyükelçi, Fransız Dışişlerine her ihtimale karşı Türkiye'nin yapılan harcamaların bedelini talep etmesi durumunda, zor durumda kalmamak için yeterli bir kaynağın oluşturulmasını teklif ederek bu hususta talimat talep etti.⁵⁰⁹

Bu arada Türkiye, Deniz Kuvvetlerini güçlendirmek için Fransız gemilerini, Elan avizosu hariç, 26 Mayıs 1943 tarihinde imzalanan bir mukavelename ile geri satın alınabilme hakkıyla satın aldı. Türkiye, anlaşma gereği gözaltında bulunan Fransız denizci ve havacı mürettebatının tamamını serbest bırakırken satış harici tutulması nedeniyle gözaltı durumu devam eden Elan Gemisi ve mürettebatının masraflarını karşılanmaya devam etti.⁵¹⁰

Fransız Dışişleri Bakanlığı, 30 Temmuz 1943'te Maliye Bakanlığı ile aynı fikirde olarak, Türk Hükümetinin bu konuyu kendisi gündeme getirmediği takdirde, sorunu çözme konusunda ısrarcı olmamasını istedi. Türkiye'nin bu harcamaların ödenmesini talep etmesi durumunda Fransa, yapılan harcamaları Türk parasıyla, Fransa Devletinin alacakları veya özel kişilerin bloke edilmiş paraları ile tasfiye etmeyi teklif etmeyi planlamaktaydı. Böylece fırsattan istifade ile Fransa, bloke edilmiş paraların üzerindeki tedbirin de kaldırılmasını talep etmiş olacaktı. Ayrıca Fransız Dışişleri, Türkiye'nin ani bir talebine karşı ise Ankara Büyükelçisine, Türkiye Merkez Bankasında bulunan bir milyon lirayı kaynak olarak gösterdi. Söz konusu bakanlık, gönderdiği talimatta Maliye Bakanlığı ile mutabık olarak gözaltındakiler için yapılan harcamalardan dolayı Türkiye'ye olan borçlarının tamamını veya bir kısmını Türkiye'ye satılan gemilerin

---

⁵⁰⁸ Enterne edilen gemilere yapılan harcama: 740.000 TL, enterne edilen Fransız havacılar için yapılan harcama: 26.319,41 TL ve Saint-Didier gemisi ve personeli için yapılan harcama: 115.000 TL, Toplam: 881.319,41 TL. (MAE/AD, L 45, 1-2-4, 93-95 (29.03.1943)).

⁵⁰⁹ MAE/AD, L 45, 1-2-4, 93-95 (29.03.1943).

⁵¹⁰ Çiftçi, 2020, ss. 514-5515.

gelirinden ödenmemesini özellikle bildirdi. Türkiye'ye satılan gemilerin bedelinin İsviçre Frangı ile ödenecek olması nedeniyle borcun söz konusu alacaktan düşülmesinin talep edilmesi durumunda, Türkiye tarafından Türk Lirası ile yapılan harcamalar döviz ile ödenmiş olacaktır.⁵¹¹ Fransa, Türk Lirası ile yapılan harcamaların alacaklı olduğu dövizden ödenmesini uygun karşılamamaktaydı.

Türkiye tarafından Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin 24 Ekim 1944'te tanınması üzerine Vichy Hükümetinin Türkiye'deki temsilcileri ülkelerine geri döndü. Eski Deniz Ataşesi Larosiere, görevi bırakmadan önce, Türkiye tarafından Fransız askeri personele ve gemilerine yapılan harcamaların son durumu ile ilgili yeni bir rapor hazırladı ve Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Temsilcisine teslim etti. Rapora göre, Türkiye'ye olan borç, 1 Ekim 1944 tarihi itibarı 1.147.500 TL'na⁵¹² ulaşmıştı.

Larosiere, yapılan bu hesaplamasının fazlasıyla yaklaşık olduğunu özellikle vurguladı. Ataşeye göre, yapılan çok sayıda başvuruya rağmen temin edilen malzemenin ve yapılan çalışmaların bedeli Türk makamlarınca bildirilmemişti. Ayrıca bu tahminde, Türk Hükümetinin geri ödemesini isteyebileceği bazı harcamaların hesaba katılmadığını da ilave etti. Türkiye'nin talep edebileceği harcamalar arasında; personelin Isparta'da iskan ücreti, personelin yer değiştirme masrafları, Türk savaş gemilerince eskort etme masrafları, gemilerin Erdek'te tutulması, İstanbul liman bedeli ile malzemelerin depolanma bedellerini saydı. Anılan harcamaların dâhil edilmesi durumunda tutarın daha da yüksek olacağını ancak bunun müzakere edilebileceğini belirtti. Tedarik edilen malzeme ve yapılan hizmetler için geri ödenecek tutarın ancak oluşturulacak bir Fransız-Türk komisyonu tarafından tespit edilebileceğini ileri sürdü. Böyle bir çalışmaya ön hazırlık teşkil etmesi amacıyla enterne edilen gemilerin komutanlarından, gemilerine yapılan aynı, nakdi ve sağlanan hizmetler için harcama belgelerini toplattığını da ilave etti.⁵¹³

Fransız Temsilci, Larosiere'in raporunu Fransız Dışişlerine bildirirken borçtan Vichy'nin borcu olarak bahsetti. Temsilci, ödemeyi hükümetinin nasıl yapmayı

---

⁵¹¹MAE/AD, L 45, 1-2-4, 99 (30.07.1943).

⁵¹²Nisan 1943'ten Kasım 1943'e kadar enterne edilen gemilere yapılan harcamalar 230.000 TL, 8 Kasım 1943'ten 1 Ekim 1944 tarihine kadar Elan'a yapılan harcamalar ise 37.000 TL olarak hesaplanmaktadır. (MAE/AD, L 45, 1-2-4, 75-78 (27.10.1944)).

⁵¹³MAE/AD, L 45, 1-2-4, 75-78 (27.10.1944), MAE/AD, L 45, 1-2-4, 83 (20.03.1943).

öngördüğünü bilmemekle birlikte, meselenin Türkiye ile ciddi zorluk olmadan aşılamayacağı değerlendirilmesinde bulundu.⁵¹⁴

Türkiye, 24 Ekim 1944 tarihinde Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükûmetini tanıdıktan sonra İstanbul'da gözaltında bulunan Elan gemisi ve personelini serbest bırakma kararı aldı. Böylece Elan Gemisinin, 23 Aralık 1944 tarihinde İstanbul Limanı'ndan ayrılarak Beyrut'taki Fransız donanmasına katılması⁵¹⁵ üzerine Türkiye tarafından Fransız gemi ve personeline yapılan harcamalar da son buldu.

3.4 Türkiye ile Fransa Arasında İmzalanan 25 Milyon İngiliz Liralık Kredi Anlaşmasının Ödenmesinde Yaşanan Anlaşmazlık

3.4.1. Türkiye İle Fransa Arasında İmzalanan 25 Milyon İngiliz Liralık Kredi Anlaşması

Avrupa'da ortaya çıkan Alman ve İtalyan tehdidi, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya yaklaştırdı ve ittifak andlaşması görüşmelerine başlandı. Ankara, imzalanacak andlaşmadan doğacak yükümlülüklerini yerine getirebilmek için harp malzemesine ve ekonomisini Alman etkisinden kurtarmak için nakdi yardıma ihtiyaç duymaktaydı. Türkiye, bu konudaki taleplerini İngiltere ve Fransa'ya iletmış ve anılan ülkeler ile yapılan görüşmeler sonucunda ihtiyaçların imkânlar ölçüsünde karşılanacağı cevabını almıştı.⁵¹⁶ Üç ülke arasında yürütülen ittifak görüşmeleri, 19 Ekim 1939'da Üçlü İttifak Andlaşması imzalamasıyla sonuçlandı ve Türkiye, Müttefikler safında yer aldı.

İngiltere ve Fransa tarafından Türkiye'ye sağlanacak parasal, ekonomik ya da savaş araçlarının teslimi hakkındaki konuları düzenleyen hususlar, Andlaşmasının eklerinden birini oluşturan Özel Anlaşmada yer aldı. Anlaşmanın 1'inci Maddesi⁵¹⁷

⁵¹⁴MAE/AD, L 45, 1-2-4, 73, 74 (14.11.1944).

⁵¹⁵Çiftci, 2020, s. 516.

⁵¹⁶Soysal, 1982, ss.398-399.

⁵¹⁷Madde1: Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetleri, aşağıda 2. Maddede öngörülen, savaş gereçleri teslimini karşılamak üzere, Türkiye'ye 25 milyon Sterlinlik bir kredi açmaktadırlar.

Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetlerinin gene bu amaçla Türkiye'nin emrinde tutacaklarını daha önce bildirdikleri 465 milyon Franklık kredi ile 10 Sterlinlik kredi bu paranın içine girmektedir.

Yukarıda anılan kredi 20 yılda ödenecek ve yüzde 4 faizli olacaktır.

Ödeme koşulları sonradan yapılacak bir Andlaşmaya konu olacaktır. Ancak, bu Anlaşmanın düzenlenmesi aşağıdaki 2. Maddede öngörülen gereçlerin yollanmasını yavaşlatmayacaktır.

gereği İngiltere ve Fransa tarafından açılacak kredilerin ödeme koşulları sonradan yapılacak bir anlaşma ile belirlenecekti. Söz konusu koşullar, 8 Ocak 1940 tarihinde Numan Menemencioglu, E. Daladier ve R.H. Campbell arasında Paris'te imzalanan "1939 %4 Faizli 25 Milyonluk İngiliz Liralık Krediye Müteallik Anlaşma" ile tespit edildi. Anlaşmaya göre Türk Hükümeti belirlenen şartlar dâhilinde ödemeleri 30 Haziran 1940 tarihinden itibaren her senenin 30 Haziran ve 31 Aralık'ta altı aylık dönemler halinde Türk Lirası olarak ödeyecekti.⁵¹⁸

Fransa, Haziran 1940'ta Almanya ile imzaladığı mütareke sonucunda savaş dışı kaldı. Söz konusu gelişmeye rağmen imzalanan Üçlü İttifak Andlaşmasının 15 yıllık bir süre için yapılmış olması ve andlaşmanın sona erdiğini taraflardan birinin gündeme getirmemiş olması nedeniyle yürürlükteydi. Ayrıca, andlaşmanın ekini oluşturan ve parasal, ekonomik ya da savaş araçlarının teslimini düzenleyen Özel Anlaşmada yer alan hususların tamamının yerine getirilmesi yirmi yıl gerektirmekteydi. Üçlü İttifak Andlaşması feshedilmesi durumunda Özel Anlaşmadaki yükümlüklerin Türkiye tarafından yerine getirileceği, İngiliz ve Fransız büyükelçileri ile Türk Dışişleri Bakanının karşılıklı verdikleri nota ile tasdik edilmişti.⁵¹⁹

Fransa'nın savaştan çekilmesinden sonra Türkiye adına Savunma Bakanlığı Malzeme Daire Başkanı Tümgeneral Sabri Ertuğ ile Fransa'nın Ankara'daki Askeri Ataşesi Tümgeneral d'Arbonneau arasında 29 Haziran 1940'ta Ankara'da kredinin ödenmesine yönelik bir bildiri imzalandı. Türk ve Fransız generaller arasında imzalanan "8 Ocak 1940 tarihli 25 milyon sterlin liralık kredi ile Fransa tarafından Türkiye için onanan savaş donatımı" bildirisine göre; 30 Nisan 1940 tarihine kadar toplam teslimatın 660 milyon Frankın üzerinde bir rakam olarak hesaplandı ve bu tutarın vadesi 30 Haziran 1940'ta dolacak altı aylığın hesaplanması için geçici rakam olarak

---

Madde 2: Fransa ve Birleşik Krallık Hükümetleri, Türkiye'ye 1. Maddenin 2. Fıkrasında sözü geçen kredilerin açılmasına konu gereçlerin verilmesini olanaklı en kısa zamanda sağlayacaklardır. (Soysal, 2000, ss. 615-617).

⁵¹⁸1939 %4 Faizli 25 Milyon İngiliz Liralık Krediye Müteallik Anlaşma, <http://ua.mfa.gov.tr/>, 14 Aralık 2017.

⁵¹⁹BCA, 30-18-1-2 / 89-111-16, 19.10.1939 tarihinde imzalanmış olan Türk-Fransız-İngiliz karşılıklı yardım anlaşması ile ilgili olarak Fransa ve İngiltere Büyükelçilikleriyle teati olunan notalarla yapılan taahhüdün tasdiki.(21.11.1939).

kullanılabilecekti. Kesin rakam, ileride malzemelerin tamamının envanteri oluşturulduktan sonra tespit edilecekti. Bunun için itiraz yapılabilecekti.⁵²⁰

3.4.2. Kredi Karşılığı Yapılan Yardım Tutarının Tespitinde Ortaya Çıkan Anlaşmazlık

Türk Dışişleri Bakanlığı, Aralık 1940'ta, Türkiye'ye teslim edilen savaş malzemesine, Türk Savunma Bakanlığınca teklif edilen fiyat konusunda Fransız Hükümetinin görüşünü öğrenmek istedi. Bu maksatla Dışişleri Bakanlığı, teslim alınan malzeme miktarı ve tahmini fiyatı gösteren listeyi Fransa'nın Ankara Büyükelçiliğine gönderdi. Gönderilen çizelgede Türk Savunma Bakanlığı, teslim alınan malzemelerin tutarını; 201.627.598 Fransız Frangı veya 6.048.818 Türk Lirası⁵²¹ olarak hesaplamıştı. Fransız Askeri Ataşesi ise bu tutarı; 618.008.702 FF veya 18.539.289 TL olarak tespit etti.

Türk ve Fransız hesaplamaları arasında üç kattan fazla bir fark bulunuyordu. Fransa'nın Ankara'daki Askeri Ataşesine göre ortaya çıkan bu fark, Türk tarafının yaptığı hesap hatalarından kaynaklanmaktaydı. Ataşe, Türk tarafının teslim edilen malzeme miktarı ile malzemelere biçilen fiyatı eksik belirttiğini, Fransa tarafından bedelsiz verilen bir kısım malzemenin listeye dâhil edildiğini, bir kısım malzemenin ise hiç dâhil edilmediğini değerlendirmekteydi.

Fransa'nın Ankara Büyükelçisi, rakamların yanlışlığı konusunda Askeri Ataşe ile aynı görüşte olarak Türk Milli Savunma Bakanlığınca ortaya konan hesaplamalar ile Tümgeneral Sabri Ertuğ ile Fransa'nın Ankara'daki Askeri Ataşesi Tümgeneral d'Arbonneau arasında Ankara'da imzalanan bildiride tespit edilen rakamlar arasında fark olduğunu 26 Aralık 1940'ta Türk Dışişleri Bakanlığına bildirdi. Fransız Ataşe, aynı zamanda Türk Dışişleri Bakanlığına konu hakkında objektif veri sunabilmek için kendi Genelkurmayından talimatlar ile birlikte Fransa'dan sevk edilen malzemelerin detaylı dökümünü ve tespit edilen kesin rakamların gönderilmesini istedi.⁵²²

---

⁵²⁰MAE/AD, Ev 531, 1, 180 (29.06.1940).

⁵²¹Kur, 3 kuruş için 1 Frank esasa alınarak hesaplanmıştır. Bu kur Haziran 1940'a kadar Türkiye tarafından uygulanan resmi kurdur. (MAE/AD, Ev 531, 1, 176-179 (31.12.1940)).

⁵²²MAE/AD, Ev 531, 1, 176-179 (31.12.1940).

Türk Dışışleri Bakanlığı, 7 Şubat 1941 tarihinde Fransız Büyükelçiliğinin savaş malzemesi konusundaki yazısına cevap verdi. Bakanlık, Tümgeneral Sabri Ertuğ ile Tümgeneral d'Arbonneu arasında bildirinin imzalandığı tarihte teslim edilen malzemelerin tutarının Savunma Bakanlığınca henüz hesaplanmadığı, bildiride de belirtildiği gibi 660 milyonluk tutarın, 30 Haziran 1940'ta vadesi dolacak altı aylık ödemenin tutarının hesaplanmasına temel teşkil etmesi için geçici bir rakam olarak alındığı cevabını verdi. Ayrıca Türk Dışışleri, Fransız Büyükelçiliğine bildirildiği notta, 6 Ağustos 1940 tarihinde altı aylık ödemenin gerçekleştiğini hatırlatarak, yapılan ödemenin de geçici olduğunun altını çizdi ve Türk Hükümetinin ilerde hesapların kontrolünde ortaya çıkabilecek farklıklar üzerinde her türlü hakkını saklı tuttuğunu bildirdi. Türk Dışışleri Bakanlığı, 660 milyon rakamının, bu şartlar altında silahlanma kredi anlaşması gereği altı aylık ödemelerin hesaplanması için temel alınmaya devam edilmesinin hiçbir gerekçesinin olmadığını düşündüğünü ilave etti.⁵²³

Fransa'nı Ankara Büyükelçiliği, 13 Şubat'ta verdiği cevapta 660 milyon rakamının geçici olduğunu kabul etmekle birlikte imzalanan bildiride, Türk Genelkurmay temsilcisinin, Fransa tarafından teslim edilen malzemenin gerçek değerinin bu rakamın üzerinde olduğunu tespit ettiğini belirtti. Türk Savunma Bakanlığının hesaplamalarının eksik olduğunu, teslim edilen malzeme miktarı ve özellikle bunlara ait fiyatların kesin bir hesaplama için ciddi bir temel teşkil etmediğini belirterek birkaç malzeme için verilen fiyatı örnek⁵²⁴ olarak gösterdi. Fransız Büyükelçiliği, bildirilen hesaplar ile imzalanan tutar arasında uyuma olmaması nedeniyle Türk Dışışleri Bakanlığı gibi itiraz hakkını saklı tuttuğunu ve Türk Hükümeti ile bu konuda en kısa zamanda bir uzlaşmaya varabilmek için kendi Hükümetinden gerekli dokümanları istediğini bildirdi. Ayrıca bu konunun kesin çözüme kavuşmasının zaman alacağını, bu nedenle Türk Hükümetinin silahlanma kredi anlaşmasında öngörülen altı aylık ödemelerden kaçınmasının da dürüst bir davranış olmayacağını ilave etti. Türk Hükümetinin Haziran 1940'ta kabul edilen tutarı altı aylık ödemeler için temel teşkil etmemesi gerektiğini varsayması üzerine Fransız Büyükelçiliği, kesin

⁵²³MAE/AD, Ev 531, 1, 202 (07.02.1941).

⁵²⁴Örnek olarak: Piyade Tüfeği: 10 TL., mermi: 2 kuruş, 3.5 Tonluk bir kamyon: 1.500 TL., Modern Avcı Uçağı: 1.500 TL. (MAE/AD, Ev 531, 1, 203-205 (13.02.1941)).

hesapların tespitine kadar Türk Hükümetinin ödemelerde temel kabul etmeyi öngördüğü teklifini en kısa sürede öğrenmek istediğini bildirdi.⁵²⁵

Türk Dışişleri Bakanlığı, 11 Mart 1941 tarihinde Fransız Büyükelçiliğinin yazısına cevap verdi. Bakanlık, daha önce bildirdiği malzeme listesinden Fransız Büyükelçiliğince fiyatları uygun bulunmayanların gerekçelerini açıkladı ve altı aylık ödemeler için temel alınacak teklifini sundu. Bu kapsamda daha önce bildirilen 210.627.598 FF tutarından, el bombalarının kusurlu olması nedeniyle 6.013.334 FF'nın çıkarılması gerektiğini, tüfeklerin büyük kısmının kullanılmış ve onarım görmüş olması nedeniyle 10 TL'lik fiyatın malzemenin değeri ile uyumlu olduğunu, kamyon fiyatı ile ilgili olarak, anılan malzemenin normal bir zamanda ithal edilmediği bu nedenle ilave olarak gümrük vergisi ödenmemesinin usule uygun olduğunu, avcı uçağı fiyatının ise bir yazım hatası nedeniyle yanlış yazıldığını, bunun değerinin 15.000 TL olarak hesaplandığını bildirdi. Türk Dışişleri Bakanlığı, silahlanma kredi anlaşması uyarınca altı aylık ödemeler için temel alınması gereken tutarı 195.614.564 Fransız Frangı olarak tespit ettiğini bildirdi.⁵²⁶

Fransız Büyükelçi, bildirilen söz konusu rakamı kesin rakam olarak kabul etmemesi nedeniyle bir sonraki altı aylık ödeme konusunda anlaşma sağlanamadı. Büyükelçi, daha önce saklı tuttuğu haklarını yeniledi ve her iki hükümetin ehil temsilcileri tarafından teslim edilen malzemelerin tamamının hesaplanmasını teklif etti.⁵²⁷ Türk Dışişleri Bakanlığınca teklif kabul edildi.⁵²⁸

Böylece Türk Dışişleri Bakanlığı ve Vichy Hükümetinin Ankara Büyükelçiliği, Fransa tarafından 8 Ocak 1940 tarihli 25 milyon İngiliz Liralık değerindeki kredi anlaşması ile Türkiye'ye teslim edilen savaş malzemesi konusunda mutabakat sağlayamadılar. Bunun üzerine mesele iki hükümetin yetkili temsilcileri arasında görüşülmek üzere ileri bir tarihe bırakıldı.

---

⁵²⁵MAE/AD, Ev 531, 1, 203-205 (13.02.1941).

⁵²⁶MAE/AD, Ev 531, 1, 208 (11.03.1941).

⁵²⁷MAE/AD, Ev 531, 1, 209 (13.03.1941).

⁵²⁸MAE/AD, Ev 531, 1, 215 (12.04.1941).

3.4.3. Kredinin Geri Ödenmesinde Anlaşma Sağlanması

Fransa'nın Türkiye'ye 1939-1940 yılı silah alımı için verdiği kredi borcu meselesi görüşmeleri, 1953 Aralık ayı içerisinde Fransa'nın ticari heyeti ile Türkiye'nin Maliye Bakanlığı memurları arasında yapılmaya başlandı. Müzakereler çok hızlı tamamlandı ve 18 Aralık günü anlaşma paraf edildi.⁵²⁹ Bunun üzerine Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Jacques Tarbes de Saint-Hordouin, Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a Türkiye'nin 1939 tarihinde imzalanan 25 milyon İngiliz Liralık kredi anlaşmasından Fransa'ya olan borcunu, Hükümetinin tamamen ve kesin olarak tasfiye etme niyetinde olduğunu 18 Ocak 1954 tarihli mektupla bildirdi. Büyükelçi, kabul ettiği düzenlemeyi Türk Maliye Bakanına gönderdi ve bu konuda kararını bildirmesini istedi.⁵³⁰ Buna göre:

1. Türk Hükümeti bu borcun halledilmesi karşılığında, toplam 225.000 Sterlin⁵³¹ tutarı, Türk Lirası ile ödenebilir, faizsiz, her biri eşit 75.000 Sterlin tutarında üç taksitle ve üç yılda Fransız Hükümetine ödeyecektir.

2. Mevcut düzenleme karşılığında Fransız Hükümeti, yukarıda bahsedilen borçtan kaynaklanan alacağından vazgeçecek ve Türk Hükümetini bundan mütevellit bütün yükümlülüklerinden kurtulacaktır. Bu hususta herhangi bir talep dile getirmemeyi taahhüt etmektedir

3. Birinci paragrafta söz konusu olan taksitler, her vade bitiminden önce, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından Sterlin alımı için uygulanan kur temel alınarak Türk Lirasına çevrilecektir. İlk taksit 10 Mart 1954 tarihinde, ikincisi 10 Mart 1955'te ve sonuncusu ise 10 Mart 1956'da yatırılacaktır.

4. Her bir taksitten gelecek Türk Liraları, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasında, Fransız Büyükelçiliği adına açılacak hesaba yatırılacağı hususunda mutabık kalınmıştır. Bu para, Türkiye'de serbestçe kullanılabilir, Fransız Hükümetinin tercihinine göre ve Türkiye'deki yürürlükteki kanunlara uygun olarak

⁵²⁹MAE/AD, Seri 30 bis, Sous-Serie 13, Dossier 2, Turquie, Belge Nu.106-111 (21.01.1954), MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 116 (21.01.1954).

⁵³⁰MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 112-113 (18.01.1954).

⁵³¹Fransa, muhtemel bir Türk Lirası devalüasyonu riskinden korunmak amacıyla, ödemelerde İngiliz Sterlinini kullanmak istemiştir. (MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 106-111 (21.01.1954)).

Fransız Büyükelçiliği tarafından Fransız kültürel veya yardım kurumlarına tahsis edilebilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanı, Fransız Büyükelçinin gönderdiği düzenlemeyi hiçbir değişiklik yapmadan kabul etti ve aynı gün Fransa'nın Ankara Büyükelçiliğine bildirdi.⁵³²

Fransız Büyükelçi, 8 Ocak 1940 tarihli 25 milyon sterlinlik kredinin geri ödenmesi görüşmelerin İngilizler ile yapılan aynı konudaki görüşmelere kıyasla daha kısa sürede ve tatminkâr bir şekilde tamamlandığını Fransız Dışişleri Bakanlığına bildirdi. Büyükelçi, görüşmelerin kısa sürede tamamlanmasını Türkiye'nin Aralık ayı içerisinde parafe edilen Ticaret Anlaşması ile Donatım Anlaşmasının bir an önce yürürlüğe girmesini istemesinden kaynaklandığını değerlendirmektedir. Ayrıca Büyükelçi, Fransız heyetinin Maliye Bakanlığına hesaba dayanan ve İngilizler tarafından elde edilen sonuçlara sıkı sıkıya bağlı bir çözümlemeyle değil, Bakanlığın uygun göreceği rakama en yakın teklifi sunmayı uygun bulması ve Fransızların tekliflerinde, bu kapsamda yatırılacak paranın Türkiye'de kullanılacağı şartının yer almasının sorunun çözümünde etkili olduğunu kaydetmektedir.⁵³³

Fransız Büyükelçi, elçilik hesabına yatacak paranın kullanımına yönelik bakanlığına bazı öneriler sundu. Elçi paranın, o ana kadar kaynak eksikliği nedeniyle acil ihtiyaç olan işlerde kullanılabileceğini bu kapsamda;

- İstanbul'daki Pasteur Hastanesinin 200.000 Türk Liralık ihtiyacı ile sübvansede edilmesi halinde kâr getirecek duruma geleceğini,

- İstanbul'daki "College de Freres" okulu için talep edilen laboratuvarın yapılması,

- Mali gerekçelerle ertelenen Ankara'ya bir kültür merkezi inşası projesinin artık sadece mümkün hale gelmeyeceğini aynı zamanda da yıllık 22.000 Türk Liralık kiradan tasarruf edilmiş olacağını teklif etti.

Fransız heyeti, teklif ettikleri rakamın Türk yetkililerce kabul edilmesini sağlamak amacıyla görüşmeler sırasında önemli bir meblağın kültürel varlıklara ayrıldığını vurguladılar. Bu kapsamda ilk olarak Ankara'da inşası planlanan kültür merkezi

⁵³²MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 114-115 (18.01.1954).

⁵³³MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 106-109 (21.01.1954).

projesinden bahsettiler. Büyükelçi, ödenecek taksitlerin Türkiye'deki Fransız kültürel veya yardım kurumlarının ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmasını teklif ederek ülkesinin Türkiye'deki etkisini pekiştirmeyi amaçlamaktadır.⁵³⁴

Türk Dışişleri Bakanı ile Fransız Büyükelçi arasından teati edilen mektuplarla Türkiye'nin Fransa'ya olan borcu çözüme kavuşturulduktan sonra Büyükelçi, Fransız Dışişlerinin talimatına uygun olarak 18 Aralık 1953 tarihinde paraflanan Donatım Anlaşmasını imzaladı. Ayrıca, Fransız Büyükelçi ile ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı arasında karşılıklı mektup değişimi ile daha önce paraflanmış yeni Türk-Fransız Ticaret Anlaşmasını oluşturan belgeler yürürlüğe girdi.⁵³⁵

Fransız yöneticiler, İngiltere'ye kıyasla daha iyi bir düzenleme ile sonuca varılmış olmaktan memnun oldular. Fransız Büyükelçiye göre, Türkiye Ticaret Anlaşması ile Donatım Anlaşmasının biran önce yürürlüğe girmesini istiyordu. Bu nedenle söz konusu antlaşmaların imzalanarak yürürlüğe girmesi ve bunun Cumhurbaşkanı'nın ABD seyahati ile TBMM'de yabancı sermaye yatırımları kanununun oylaması öncesine denk gelmesi, Türk yetkililerini memnun etti.⁵³⁶ Böylece, savaşın başında imzalanan ve Vichy Hükümeti döneminde yapılan görüşmelerde mutabakat sağlanamayan 25 milyon İngiliz Liralık kredi anlaşması karşılığı teslim edilen askeri malzemenin tutarı ile geri ödeme koşulları savaştan sonra çözüme kavuşturulmuş oldu.

Fransa'dan alınan askeri yardımların tutarının tespitinde anlaşma sağlanamadığı ve meselenin ileri bir tarihe bırakıldığı Nisan 1941'den sonra Türkiye'de General de Gaulle yanlısı Fransızlar ortaya çıkacaktır. Bu tarihten itibaren Vichy Hükümeti ile Ankara ilişkilerinde, Türkiye'de yaşayan General de Gaulle yanlısı Fransızların yürüttükleri Vichy Hükümeti karşıtı faaliyetler ve bunların önlenmesi meselesi yer alacaktır. Müttefiklerin cephedeki başarılarına paralel olarak Türkiye, Vichy Hükümeti ile ilişkilerini zayıflatırken de Gaulle'ün başında bulunduğu hareket ile ilişkilerini geliştirecektir.

---

⁵³⁴MAE/AD, EU 30 bis,13, 2, 110-111 (21.01.1954).

⁵³⁵MAE/AD, EU 30 bis,13, 2, 116 (21.01.1954).

⁵³⁶MAE/AD, EU 30 Bis,13, 2, 117 (21.01.1954).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ: SAVAŞAN FRANSA HAREKETİ İLE İLİŞKİLER

4.1. Savaşan Fransa Hareketinin Ortaya Çıkması ve Türkiye'deki Faaliyetleri

4.1.1 Fransa'nın Yenilmesi ve Savaşan Fransa Hareketinin Ortaya Çıkması

Almanya, İkinci Dünya Savaşı başladıktan sekiz ay sonra Belçika ve Hollanda'ya taarruz etti. Batı harekâtı devam ederken 15 Mayıs 1940'ta 4. Zırhlı Tümen Komutanı olan General Charles de Gaulle, 17 Mayıs'ta Alman kuvvetlerinin Aisne'ye ulaşmasını üç gün geciktirerek ilk başarısını gösterdi. Tuğgeneralliğe terfi ettiği 28 Mayıs günü ise Alman birliklerini Amien ve Peronne arasında ikiye bölerek ikinci önemli başarısını elde etti. Gösterdiği bu başarılarından sonra de Gaulle, Başbakan Reynaud tarafından 06 Haziran'da Milli Savunma ve Savaş Bakanlığı müsteşarlığı görevine getirildi.⁵³⁷

Fransız Hükümeti, cephede işlerin kötüye gitmesi nedeniyle 19 Mayıs 1940'ta Başkomutan General Gamelin'in yerine Suriye'de bulunan Orta Doğu Fransız Kuvvetleri Komutanı ve eski Başkomutan General Maxime Weygand'ı getirdi.⁵³⁸ Yeni Başkomutan, 25 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Lebrun başkanlığında toplanan Fransa Savaş Komitesinde askeri durumu ortaya koydu. Buna göre Weygand, Belçika'ya gönderilen birliklerin Alman kuvvetleri tarafından çevrildiğini ve irtibatın Dunkerque hariç kesildiğini, Fransa'nın karada 1 tümenine karşı Almanların 3 tümeninin bulunduğunu belirterek Somme ve Aisne'deki mevcut konumlarını muhafaza ederek sonuna kadar savunmayı teklif etti. Toplantıda Paris'in kaybedilmesini öngörmeye itilen Başbakan Reynaud, Hükümetin Bordeaux'ya taşınmasını teklif etti. Aynı toplantıda Cumhurbaşkanı Lebrun, Weygand tarafından öngörülen ihtimallerden biri olan Fransız ordusunun dağılması ve yok edilmesi durumundan önce barış yapma meselesini gündeme getirdi. Başkomutan Weygand, tutunmayı planladığı Aisne-Somme'da muharebelerin kaybedilmesi ve cephenin düşmesi üzerine Başbakan Reynaud'dan

⁵³⁷Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, General de Gaulle Fransa Cumhurbaşkanı, Bilgi Basımevi, Ankara 1968, s. 6.

⁵³⁸Masson, 1992, ss. 56-57.

mütareke talep etmesini isterken Başbakan ise Başkomutanı, ateşkes veya teslim olma kararı almaya davet etti. Weygand, bu daveti reddetti.⁵³⁹

Almanya'nın taarruzlarının hızla gelişmesi ve Paris'e yönelmesi üzerine Fransız Hükümeti Paris'i boşalttı. Fransız ordusu dağılmış, savaşma azmini kaybetmiş ve Alman ordusu karşısında tutunamayacak durumundaydı. Fransız ordusunun durumunun ortaya çıkması üzerine Reynaud ve General de Gaulle, azami sayıda birlik ile Cezayir'e geçmeyi⁵⁴⁰ ve mücadeleye oradan devam etmeyi planladılar. Reynaud, söz konusu plana uygun olarak hazırlıklar yaptırırken Almanya ile bir ateşkes yapmayacağını bildirdi.⁵⁴¹

Fransız Hükümet üyeleri ve komutanlar arasında Reynaud ve de Gaulle'ün planına karşı olanlar bulunuyordu. Anılan kişilerden en önemlisi, Birinci Dünya Savaşı'nın Verdun kahramanı, kamuoyu tarafından iyi bilenen ve saygı duyulan Mareşal Petain idi. Mareşal, Fransa'yı içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtarabilecek tek kişi olarak görülüyordu.⁵⁴² Bu arada Reynaud, mütareke yanlısı olduklarını düşündüğü hükümet üyelerini tasfiye etmek maksadıyla 5 Haziranda kabinede değişiklik yaptı.⁵⁴³

Alman kuvvetlerinin Paris kapılarına geldiği 13 Haziran günü son İngiliz-Fransız toplantısı yapıldı. Başbakan Reynaud, Fransa'nın Tours şehrine gelen Churchill'e Fransa'nın varını yoğunu bu davaya feda ettiğini, daha fazla feda edecek bir şeyinin kalmadığını ve ortak davaya son verme hakkının olduğunu belirtti. Askerlerden gelen mütareke önerisi ve hükümet üyelerinin böyle bir durumda İngiltere'nin nasıl bir tutum alacağını öğrenilmesini talep etmeleri üzerine Reynaud, "Biz üç ay önce imzaladığımız anlaşmaya bağlı kalmak ve ortak davamızda dayanışmayı korumakla birlikte ayrı bir barış isteme çaresizliğine düşmüş bulunuyoruz" şeklinde devam etti. Churchill ise eleştiri ve suçlamalarla zaman kaybetmek istemediğini, kesin bir karar vermeden önce ABD Başkanı Roosevelt'e bir mesaj göndererek durumu olduğu gibi bildirmek ve

---

⁵³⁹Bonnet, 1961, ss. 324-326.

⁵⁴⁰Churchill, anılarında 11 Haziranda Reynaud'nun isteği üzerine Fransa'da yapılan toplantıda, Kuzeybatı Cephesi komutanı General Georges'la yaptığı özel görüşmede iki seçenek sunduğunu belirtiyor. Buna göre ilk seçenek; Fransa'daki cephelerin her kısmında savaşa devam etmek ve özellikle dağlık alanlarda çete savaşı yapmak, ikinci önerisi ise Afrika'ya çekilmektir. (Churchill, 2005, s. 256).

⁵⁴¹Özen, 2016, ss. 155-156.

⁵⁴²Özen, 2017, ss. 85-86.

⁵⁴³Bonnet, 1961, s. 326.

cevabı beklemenin doğru olacağı karşılığını verdi.⁵⁴⁴ İngiliz Başbakan, toplantı salonundan ayrılmadan önce ısrarla Fransa'nın savaşı bırakmadan önce 400 Alman havacı esirin İngiltere'ye teslim edilmesini istedi. Reynaud, bu konuda kesin olarak söz verdi.⁵⁴⁵

Reynaud, Churchill'in de teşvikiyle 14 Haziran'da Roosevelt'e duygu dolu bir mesaj göndererek savaşa girmesini talep etti. Ertesi gün, Roosevelt'in cevabı gelmeden toplanan Bakanlar Kurulunda fikir ayrılıkları daha da derinleşti. Yapılan görüşmelerin sonunda bakanların çoğunluğu İngiltere'nin onayı alındıktan sonra Hitler'den ateşkes koşullarının istenmesini kabul etti⁵⁴⁶ ve bu kapsamdaki talebi içeren telgraf İngiltere'ye çekildi.

Fransa'nın ateşkes koşullarını öğrenme talebine verilecek cevabı Churchill kaleme aldı ve 16 Haziran 1940 tarihinde Fransa'ya bildirdi. İngiliz Başbakan, Fransa'nın ateşkes koşullarını Almanya'ya sormasına, görüşmelere başlamadan önce Fransız donanmasının İngiliz limanlarına hareket etmesi koşuluyla razı olduğunu bildirdi. Aynı gün Fransız Bakanlar Kurulu saat 17.00'de toplanarak savaşa devam edip etmeyeceğine karar verecekti. İngiliz Savaş kabinesi, Başbakan Reynaud'nun elini güçlendirmek için bir İngiliz-Fransız birliği⁵⁴⁷ kurulması önerisini gündeme getirdi.⁵⁴⁸ İki ülkenin birleştirilmesi teklifi, Londra bulunan General de Gaulle tarafından Başbakan Reynaud'ya telefonla iletildi. Bakanlar Kurulu, İngiltere'nin teklifini Fransa'nın içinde bulunduğu koşulların gereklerine cevap vermediğini değerlendirerek Roosevelt'in cevabını bekledi. ABD Başkanı, müttefiklere mümkün olduğu kadar savaş malzemesi verebileceğini ancak savaşa girmeyeceğini bildirdi.⁵⁴⁹

Paris'in Almanlar tarafından ele geçirilmesi, Fransızların ümidini daha da kırdı ve yaşanan son gelişmeler, yapılan tasfiyeye rağmen Hükümet içinde ve parlamentoda

---

⁵⁴⁴Churchill, 2005, ss. 297-305.

⁵⁴⁵Gaulle, 1951, s. 57.

⁵⁴⁶Bonnet, 1961, s. 327.

⁵⁴⁷"Bundan böyle Fransa ve İngiltere diye iki ayrı millet yerine, bir ingiliz-fransız birliği olacak. Bütün fransız vatandaşları bir anda ingiliz uyruklu, bütün ingiliz uyruklular da aynı anda fransız vatandaşı sayılacak. Bütün kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bağlanacağı, tek bir savaş kabinesi bulunacak... nerede gerekirse orada savaşarak, birlik, bütün gücüyle düşmanı yenilgiye uğratmağa çalışacak. Böylece zafer bizim olacak." (Cartier, 1976, s. 146).

⁵⁴⁸Churchill, 2005, ss. 339-344.

⁵⁴⁹Bonnet, 1961, s. 328.

Petain ve Weygand'ın başını çektiği mütareke yanlılarının sayısını daha da arttırdı.⁵⁵⁰ Mücadelenin sürdürülmesinden yana olanların azınlıkta kalması üzerine Paul Reynaud, 16 Haziran günü istifa etti ve yeni Hükümeti Mareşal Petain kurdu. Petain Hükümeti, İspanyol Hükümeti aracılığı ile Almanya'ya mütareke şartlarını sordu.⁵⁵¹ Churchill, Fransa'daki hükümet değişikliği üzerine Bordeaux'da bulunan İngiliz irtibat subayını geri çağırıldı.⁵⁵² Savaşı sürdürmekten yana olan General de Gaulle, 17 Haziran sabahı, Bordeaux'dan ayrılacak olan İngiliz irtibat subayı General Spears'in uçağı ile Londra'ya gitti. Ertesi günün akşamı de Gaulle, BBC radyosundan "18 Haziran Çağrısı"⁵⁵³ olarak bilenen ve Fransızların İngiltere'nin yanında savaşı sürdüreceğini beyan ettiği aşağıdaki konuşmayı yaptı.

Son söz söylenmiş midir? Ümitler kaybolmalı mıdır? Hezimet nihai midir? Hayır, davayı iyi bilen bir adam olarak konuşan ben, size diyorum ki, Fransa için hiçbirşey kaybolmamıştır. Bizi mağlûp eden aynı vasıtalar, birgün bizi tekrar zafere ulaştırabilir. Bu savaş yalnız bahtsız memleketimizin topraklarıyla hudutlanmış değildir. Bu harp Fransa meydan muharebesi ile son bulmuş da değildir. Bu harp bir dünya savaşıdır. Bugün zırhlı kuvvetlerle yıldırımla vurulmuşa dönen bizler, ileride daha üstün bir zırhlı kuvvetle hasımı mağlûp edebiliriz. Dünyanın kaderi bahis konusudur. Ne olursa olsun Fransız mukavemetinin alevi sönmemelidir ve sönmeyecektir.⁵⁵⁴

General de Gaulle Fransızlara mücadeleyi sürdürme yönünde çağrıda bulunurken Fransa'da kurulan yeni hükümet, 22 Haziran'da Almanya ile ateşkes anlaşması imzaladı. General de Gaulle'ün liderliğini yaptığı Gaullist hareketin amacı; Fransa'yı işgalden kurtarmak ve Almanya ile işbirliği yapan Vichy Hükümetini ortadan kaldırmaktı. Ancak de Gaulle, giriştiği bu mücadeleye ilk başlarda gerek siyasetçiler gerekse Fransızlar arasında yeterli desteği bulamadı. Gaullist harekete, ilk aşamada üç üst seviye general katılırken, Reynaud Hükümetinden ise daha alt kademedeki görevlerde bulunmuş kişiler katıldı. General de Gaulle'ün yaptığı çağrıya uyan anılan kişiler, Londra'ya giderek Gaullist hareketle birleştiler.⁵⁵⁵ Söz konusu dönemde, İngiltere'de Dunkerque'ten tahliye edilerek Alman kuvvetleri tarafından imha edilmekten kurtarılan 100.000'den fazla Fransız askeri bulunuyordu. Anılan kuvvetin büyük kısmı İngiltere'den ayrılmak istedi ve yalnızca 7 bin kişilik küçük bir kuvvet General de Gaulle'ün safında yer aldı. Mücadeleyi sürdürmek maksadıyla Londra'da Fransız Generalin etrafında toplanan bu

---

⁵⁵⁰Özen, 2016, s. 156.

⁵⁵¹Erkin, 2010, s. 467.

⁵⁵²Churchill, 2005, s. 365.

⁵⁵³Gaulle, 1951, ss. 67-71.

⁵⁵⁴Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968, s. 7.

⁵⁵⁵Özen, 2017, s. 87-88.

küçük grup “Hür Fransa” (La France Libre) “Savaşan Fransa” (La France Combattante) adını aldı.⁵⁵⁶

4.1.2. Savaşan Fransa Hareketinin Türkiye’deki Faaliyetleri ve Vichy Büyükelçisinin Engelleme Çabaları

Fransa yenildikten sonra ülkenin serbest bölgesinde Almanya ile işbirliği yapan Vichy Hükümeti kurulurken Londra’da, Almanya ile savaşın sürdürülmesi taraftarı olan General de Gaulle’ün başkanlığını yaptığı Hür Fransa Hareketi kuruldu. Fransa içinde işgale karşı mukavemet teşkilatı oluşturulurken diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de yaşayan Fransızlar arasında da Hür Fransa Hareketini destekleyenler ortaya çıktı. Söz konusu kişilerden biri de İkinci Dünya Savaşı öncesinde Ankara’da Fransa’nın Büyükelçisi olarak göreve başlayan ve 1939-1940 yılları arasında 19 ay süre ile görev yapan Rene Massigli’dir. Fransa yenildikten sonra DNB tarafından yayınlanan belgelerin tahrif edildiğini açıklayan ve Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Papen’in tepkisini çeken Massigli, Almanya’nın baskıları sonucu Vichy Hükümeti tarafından görevden alındı. Büyükelçi, görevden alındıktan sonra ülkesine döndü ve daha sonra Gaullist harekete katıldı.⁵⁵⁷

Savaşan Fransa Saflarına katılan diğer bir önemli kişi de Temmuz 1941-Temmuz 1942 arasında Ankara Büyükelçiliği görevini yürüten Jean Helleu’dür. De Gaulle hareketine resmi olarak katılan ilk Vichy Hükümeti Büyükelçi olan Helleu, Türkiye’deki bir yıllık görevi süresince, Mihver Devletlerinin büyükelçileri ile protokol gereği dahi görüşmeyi reddetmesi ve Savaşan Fransa’ya sempati besleyen Fransızlara karşı sert tedbirler almaması nedeniyle Almanya ve özellikle de Von Papen’in tepkisini çekti. Fransız Büyükelçi, de Gaulle yanlısı uygulamaları nedeniyle 7 Temmuz 1942’de Vichy Hükümeti tarafından geri çağırıldı.⁵⁵⁸ Helleu, ayrılmadan önce yaptığı açıklamada, uzun zamandan beri General de Gaulle’e katılmayı düşündüğünü, Laval’ın iktidara gelmesi ile bu isteğinin daha da arttığını ve her zaman Müttefiklerin ve demokrasinin

---

⁵⁵⁶Özen, 2016, s. 161.

⁵⁵⁷Özen, 2017, s. 87-88.

⁵⁵⁸MAE/AD, Ev 531, 1, 357 (15.08.1942).

yanında olduğunu, yani Fransa'nın davasına hizmet ettiğini, artık Fransa'nın davasına açıkça hizmet edebileceğini belirtti.⁵⁵⁹

Türkiye'de yaşayan Fransızlar arasında de Gaulle yanlılarının bulunması nedeniyle Ankara'ya elçi olarak atanan Gaston Begery'nin ilk işi, Fransız ayrılıkçılar tarafından Vichy Hükümetine karşı yürütülen faaliyetlerin engellenmesi için girişimlerde bulunmak oldu. Fransız Büyükelçi, henüz güven mektubunu sunmadan 20 Temmuz'da Türk Dışişleri Bakanlığına "sözlü nota" vererek İstanbul Galata'da Abajoli matbaasında Fransız ayrılıkçılar tarafından basılan "FRANCE" adlı dergiye dikkati çekti. Nota ile birlikte derginin bir nüshasını da veren büyükelçi, yayımdaki Fransız Hükümetine yönelik hakaretleri belirterek yasaklanması için gerekli tedbirlerin alınmasını talep etti.⁵⁶⁰

Fransız Büyükelçi sözlü notasını desteklemek amacıyla kişisel girişimlerde de bulundu. Bu kapsamda Dışişleri Genel Sekreterliğine vekâlet eden Açıkalın ile 25 Temmuz'da görüştü ve dergi meselesini ilettiler. Açıkalın, İstanbul'da basılan ve dağıtılan de Gaulle yanlısı dergi de dâhil ayrılıkçıların faaliyetlerine derhal müdahale edeceğine ve yayını durduracağına dair söz verdi. Girişimlerine devam eden Begery, meseleyi hassas bir konu olarak gördüğünü ifade eden Numan Menemencioğlu ile bu konuyu ileri bir tarihte ele alma hususunda mutabık kaldı. Ancak Fransız Büyükelçi, İstanbul'a gittiğinde kendisine verilen güvencelere rağmen de Gaulle taraftarı "FRANCE" dergisinin yeni bir sayısını ele geçirdi. Begery'nin, Açıkalın ile görüşmesinden beri yayınlanmamış derginin 15 Ağustos tarihli nüshasında, Fransız Hükümetine yönelik hakaretler ve eski elçi Helleu'nün gidişi ile ilgili bildirimler yer almaktaydı. Büyükelçi, Türk Hükümetinden söz konusu bildirimlerin Türk basınında yer almamasını talep etti ve yayımlanmasını engelledi. Bununla yetinmeyen Gaston Begery, 21 Ağustos'ta Türk Dışişleri Bakanını konu hakkında bilgilendirmek için bir mektup yazdı. Fransız Büyükelçi mektubunda, ayrılıkçı Fransızların Türk topraklarında, Türkiye'nin dostane ve düzenli ilişkide bulunduğu bir hükümete yönelik onun konukseverliğinden faydalanarak mücadele etmesinin kabul edilemez olduğunu, kendi Hükümetinin Fransa topraklarında Türk vatandaşlarının Türkiye'ye karşı düşmanca hareketlerine müsaade etmeyeceğini belirtti. Mektupla birlikte dergiyi de gönderen Begery, Türk Dışişleri

⁵⁵⁹MAE/AD, Ev 531, 1, 357 (15.08.1942).

⁵⁶⁰MAE/AD, Ev 531, 1, 379 (02.10.1942).

Bakanından derginin Türk topraklarında basılmaması ve dağıtımının yapılmaması için tedbir almasını talep etti.⁵⁶¹

De Gaulle yanlısı dergide, Alman Büyükelçisinin de konu edilmesi nedeniyle Von Papeu, söz konusu derginin kapatılması konusunda şahsi olarak Numan Menemencioğlu nezdinde girişimde bulundu. Alman Büyükelçi, görüşmeden sonra Menemencioğlu'nun bu hususa memnuniyet verecek şekilde meyilli olduğunu Fransız Büyükelçisine aktardı.⁵⁶²

Türkiye'deki Hür Fransa yanlısı Fransızların faaliyetlerini sürdürmesi üzerine Fransız Büyükelçi, Türk Dışışleri Bakanlığına giderek dışışleri yetkililerinden 1'inci Daire Başkanı (Batı Avrupa) Akdur ve ardından da Menemencioğlu'nun yerine geçen Şevki Berker ile görüştü. Gaston Begery görüşmede, Açıkalin'ın söz vermesine rağmen de Gaulle yanlısı derginin duyularına göre yeniden yayımlanacağını öğrendiklerini belirttikten sonra Türk basınında Vichy yönetimi hakkında olumsuz görüş bildiren makalelerden de şikâyet etti.⁵⁶³ Türk yetkililer, basında çıkan yazılarla ilgili hukuki ve idari tedbirlerin alınacağına dair kendisine söz verdiler. Fransız Büyükelçinin açıklamalarını not alan Dışışleri Genel Sekreteri Berker, elçiden görüşlerini kişiye özel bir mektupla bildirmesini istedi. Gaston Begery, söz konusu hususları kişiye özel beş mektupla 2 Ekim 1942 tarihinde bildirdi. Begery ilk mektubunda, Yeni Sabah gazetesinde yayımlanan bir makaledeki değerlendirmeleri aşırı nahoş bulunduğunu, gazetenin ayrılıkçılara açıkça seslendiğini ve Fransa'nın Vichy Hükümetine terk edilemeyeceğini yazdığını bildirdi. Büyükelçi, bu durumun yargının alanına girip girmediğini bilmemekle birlikte, konunun incelenmesi ve belki de Başbakan'ın geçen Ağustos ayında basına verdiği talimatlar gereği idari bir yaptırım gerektirdiğini düşündüğünü ilave etti.⁵⁶⁴

Fransız Büyükelçi, Türk Dışışlerine teslim ettiği ikinci mektupta, Fransız vatandaşları tarafından Türkiye'de çıkarılan ayrılıkçı dergi ile ilgili gelişmelerin ve yaptığı girişimlerin özetini yaptıktan sonra, birkaç gün önce derginin yeni bir sayısının

---

⁵⁶¹MAE/AD, Ev 531, 1, 354 (22.08.1942), MAE/AD, Ev 531, 1, 367-369 (21.08.1942).

⁵⁶²MAE/AD, Ev 531, 1, 370 (02.09.1942).

⁵⁶³MAE/AD, Ev 531, 1, 374 (06.10.1942).

⁵⁶⁴MAE/AD, Ev 531, 1, 378 (02.10.1942).

yayınlanmak üzere olduğunu öğrendiğini ve yeni sayının basımına ve dağıtımına müsaade edilmemesini talep etti.⁵⁶⁵

Başbakan Saraçoğlu, 13 Kasım 1942 tarihinde Fransız Büyükelçiyi kendisini ve Cumhurbaşkanı'nı, Fransa konusunda özel olarak bilgilendirmek üzere çağırdı. Görüşme sırasında, konuyu ayrılıkçı Fransızlar meselesine getiren Bergery, Saraçoğlu'na Türk basınının bir kısmındaki hakaretleri ve Türkiye'deki ayrılıkçı Fransız yayın organına yönelik yaptığı sayısız başarısız girişimleri hatırlattı. Birçok büyük milletin yaşadığı ve üstesinden geldiği gibi, Fransa'nın da tarihinde dramatik bir an yaşadığı sırada, bu hatalı hareketlerin devam etmesinin Türk geleneklerine göre yakışık almadığını ifade etti. Bunun üzerine Saraçoğlu, Basın Yayın Genel Müdürünü derhal çağırıp gerekli emirler vereceğine dair söz verdi.⁵⁶⁶

4.1.3. Fransa'nın Tamamının İşgal Edilmesi ve Vichy Hükümetinin Egemenliğinin Kısıtlanması

Müttefikler, 7-8 Kasım 1942 tarihinde Almanya'yı çembere almak ve kuzey-doğu Afrika'da zor durumda olan İngiliz birliklerine destek sağlamak amacıyla kuzey-batı Afrika'ya çıkarma yaparak Fas ve Cezayir'i ele geçirdiler. Söz konusu harekât devam ederken Amerikalı generallerin o sırada Afrika'da bulunan Amiral Darlan ile anlaşması sonucunda Fransız kuvvetleri büyük bir mukavemet göstermedi.

Müttefiklerin kuzey-batı Afrika'ya başarılı çıkarma yapmaları ve Darlan'ın taraf değiştirmesi Vichy Hükümeti için büyük bir felaket olmuştu. Ancak hükümete esas yıkıcı darbeyi 11 Kasım tarihinde serbest bölgeyi işgal ederek Almanya vurdu. Bu işgal sırasında Toulon'da demirli bulunan Fransız donanması, Amiral Darlan'ın kuzey Afrika'ya intikal etme emrine uymadı ama yine de Almanya'nın eline geçmemek için kendi kendisini batırdı. Yapılan işgal sonucunda, mütareke ile devamına karar verilen küçük Fransız ordusu da lağvedildi.⁵⁶⁷ Mareşal Petain, Serbest Bölgenin işgalinden sonra 17 Kasım'da tüm yetkilerini Pierre Laval'a devretti.⁵⁶⁸

⁵⁶⁵MAE/AD, Ev 531, 1, 379-380 (02.10.1942).

⁵⁶⁶MAE/AD, Ev, 531, 1, 392 (14.10.1942).

⁵⁶⁷Masson, 1992, ss. 205-206.

⁵⁶⁸Özen, 2016, s. 165.

Hitler, işgalden sonra Fransızlara ve Fransız ordusuna yayınladığı mesaj ile Amerikalıların güney Fransa'ya çıkmasını önlemek için serbest bölgeyi işgale mecbur kaldığını ve Fransız Hükümetinin önceden olduğu gibi serbestçe görevine devam edebileceğini bildirdi.⁵⁶⁹ Ayrıca Fransa ile Almanya arasında imzalanan mütareke şartlarının da yürürlükte olduğunu ifade etti. Tüm bu açıklamaların Fransızların işgale karşı tepki göstermelerini önlemeye yönelik yapıldığı ortadaydı. Çünkü Almanya, serbest bölgenin işgalinden sonra Vichy Hükümetinin zaten kısıtlı bulunan dış ilişkilerini daha da kısıtladı.⁵⁷⁰ Berlin, anılan kısıtlamaların yanında, Fransa'da bulunan diplomatların yurtdışına çıkışta Almanya'dan vize alması ve Vichy'den 15 kilometre uzaklaşmaması gerektiği gibi bir takım kurallar getirdi. Almanya, Türk Büyükelçiliğinin de aralarında bulunduğu bazı diplomatik misyonların şifreli telgraf çekmesinde zorluklar çıkardı.⁵⁷¹ Bu kapsamda Türkiye'nin Vichy Büyükelçisi Behiç Erkin'in Türkiye'ye çekilmek üzere gönderdiği telgraflar, hatlardaki arıza sebebiyle iade edildi.⁵⁷² Marsilya'da bulunan Türkiye Genel Konsolosluğunun, yurtdışına göndermek istediği resmi telgraf, posta yetkilileri tarafından açık olarak kaleme alınmış olanlar dâhil konsolosluğun yurtdışına gönderilecek hiçbir mesajının kabul edilemeyeceği belirtilerek çekilmedi. Büyükelçilik, Marsilya Genel Konsolosluğunun mesajlarının çekilmemesi durumunu Fransız Dışişleri Bakanlığı Afrika-Doğu Şubesine bildirerek konu hakkında dikkatini çekti.⁵⁷³ Vichy Büyükelçisi Behiç Erkin, şifreli telgraf çekmesinin yasaklanması durumunda Büyükelçiliği İsviçre'ye taşımayı Ankara'ya teklif etti.⁵⁷⁴

Almanya, yaptığı bu uygulamalar ile Fransa'daki desteklediği ve kendisi ile işbirliği yapan Vichy Hükümetini etkisiz hale getirerek meşruiyetinin kaybolmasına neden oldu. Söz konusu uygulamalar, Fransa'da de Gaulle taraftarlarının güçlenmesine ve direnişçilerin çoğalmasına neden olurken çok sayıda siyaset adamı ve generalin Savaşan Fransa'ya yaklaşmasını sağladı.⁵⁷⁵

---

⁵⁶⁹Erkin, 2010, s. 534.

⁵⁷⁰Bonnet, 1961, s. 360.

⁵⁷¹Erkin, 2010, s. 543.

⁵⁷²A.g.e., s. 543.

⁵⁷³MAE/AD, Ev 531, 1, 418 (07.12.1942).

⁵⁷⁴Erkin, 2010, s. 543.

⁵⁷⁵Özen, 2016, s. 165.

Vichy Hükümeti, 1942 yılı sonunda kuzey Afrika'daki sömürgelerinin işgalini önleyememiş, Fransa topraklarındaki hâkim olduğu serbest bölgeyi elinde tutamamış ve mütareke görüşmelerinden beri elinde bulundurduğu en önemli koz olan donanmayı da kaybetmişti. Ayrıca kuzey Afrika'yı Amerikan taarruzlarına karşı müdafaa etmek üzere görevlendirilen Vichy Hükümetinin önde gelen şahsiyetlerinden Amiral Darlan, Müttefiklerle işbirliği yapmış ve kuzey Afrika'nın sivil ve askeri yöneticisi olmuştu.

4.2. Türkiye ile Hür Fransa Hareketi Arasında İlişki Kurulması ve Vichy Hükümeti ile İlişkilerinin Zayıflaması

4.2.1. Hür Fransa Hareketi'nin Güçlenmesi ve Türkiye'ye Temsilci Göndermesi

Türkiye, Vichy Hükümetinin Fransız devletinin meşru temsilcisi olması nedeniyle söz konusu hükümetle ilişkilerini devam ettirdi. Bu kapsamda, Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği, Fransız Hükümeti ile birlikte Vichy'ye taşındı ve burada görevine devam etti. Aynı şekilde Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği faaliyetlerine Vichy Hükümetini temsilen devam etti. Fransa yenildiğinde Ankara Büyükelçisi olan Massigli, Almanya'nın baskısıyla görevden alınmasından sonra yerine Jules Henry getirildi. Anılan Büyükelçinin Temmuz 1941'de vefat etmesi üzerine yerine Jean Helleu görevlendirildi. Bu dönemde Türkiye'de Fransızlar arasında de Gaulle yanlıları ortaya çıktı ve Vichy Hükümeti karşıtı faaliyetlerde bulunmaya başladı. Hür Fransa Hareketi yanlısı olması nedeniyle Helleu, Vichy Hükümeti tarafından Temmuz 1942'de Gaston Bergery ile değiştirildi.

Türk hükümeti, Müttefiklerin safında yer alması ve ülkede yaşayan Fransız vatandaşları arasında taraftarının bulunması nedeniyle Hür Fransa Hareketini yakından takip etti. Özellikle de Gaulle yanlısı olan Jean Helleu'den sonra göreve başlayan Gaston Bergery, "Fransız ayrılıkçılar" tarafından Vichy Hükümetine karşı yürütülen faaliyetleri engellemek için Türk Dışişleri Bakanlığına sürekli olarak başvuruda bulundu.⁵⁷⁶ Aynı şekilde Fransız Büyükelçi, basında yer alan Hür Fransa Hareketi ile ilgili olumlu haberlere ve Vichy ile ilgili olumsuz haberlere engel olmak için büyük çaba harcadı.⁵⁷⁷ Türk Hükümeti, Fransız Büyükelçisinin dile getirdiği taleplere yönelik

⁵⁷⁶MAE/AD, Ev 531, 1, 379 (02.10.1942).

⁵⁷⁷MAE/AD, Ev 531, 1, 392 (14.10.1942).

gerekli tedbirleri alacağını belirtse de Hür Fransa Hareketinin faaliyetleri ile basındaki haberlerin aynı şekilde devam ettiği dikkate alındığında Ankara'nın engel olmak için fazla çaba harcamadığı anlaşılmaktadır.

Hür Fransa Hareketi, ilk kurulduğu dönemde gerek Fransa içinde gerekse sömürgelerde tanınmaması nedeniyle ilgi görmemiş ve katılım düşük olmuştur. Anılan hareket, Londra'da kurulmasına ve Müttefiklerin safında yer almasına rağmen ilk dönemlerinde anılan ülkeler tarafından Fransızların gerçek ve tek temsilcisi olarak görülmedi. General de Gaulle, liderliğini yaptığı hareketin gücünü artırmak için Fransız sömürgelerinin kendisine katılmasını sağlamak istiyordu. Bu kapsamda Almanya'nın Irak ve Suriye'ye yerleşme ihtimali üzerine İngiltere'yi Suriye ve Lübnan'a harekât düzenlemeye ikna etti. Anılan bölgeler ele geçirildikten sonra de Gaullecüler safına Lübnan ve Suriye'de bulunan Fransız kuvvetlerinden az sayıda katılımın olması Hür Fransa Hareketini biraz güçlendirirken Müttefikler nezdindeki yerini pek değiştirmedii.

Müttefikler için Fransa'yı temsil edecek tek alternatifin General de Gaulle olmadığı icra edilen kuzey batı Afrika Harekâtında kendisini açık bir şekilde gösterdi. Söz konusu harekâtın düzenlenmesi fikri, Almanya'yı çembere almak maksadıyla İngiltere tarafından gündeme getirildi. ABD'nin taraftar olmadığı plan, kuzey doğu Afrika'da İngiliz birliklerinin durumunun daha da kötüleşmesi ve Churchill'in ısrarı üzerine gündeme alındı.⁵⁷⁸ Kuzey Afrika'ya yapılacak herhangi bir harekâta karşı Fransız Hükümeti tarafından Dakar, Suriye ve Madagaskar'da olduğu gibi karşı konması emri verilmişti.⁵⁷⁹ İngiliz kuvvetleri, kuzey doğu Afrika'da Alman Kuvvetlerine karşı kesin sonuçlu taarruz başlattıkları sırada Afrika'nın kuzey batı sahillerine ABD ve İngiliz kuvvetleri çıkarma harekâtı başlattı. Fas ve Cezayir sahillerine yapılan çıkarmaya Fransız kuvvetlerince büyük bir mukavemet gösterilmedi ve başarıyla gerçekleşti. ABD'li generallerin Afrika'da bulunan Amiral Darlan ile görüşmeleri sonucunda anılan kişi tarafından mukavemettin durdurulma emrinin verilmesi harekâtın başarıyla sonuçlanmasına katkı sağladı.⁵⁸⁰ Bu arada Amerikalılar, kuzey Afrika'nın ele geçirilmesi için Amiral Darlan'ın dışında Almanya'daki esir

---

⁵⁷⁸Hart, 2018, ss. 423-457.

⁵⁷⁹Masson, 1992, s.200.

⁵⁸⁰Schumacher, 1948, s.177.

kampından kaçarak Afrika'ya geçen ve General de Gaulle'den kıdemli olan General Henri Giraud ile de Haziran 1942'den itibaren görüşmeler yürütüyordu.⁵⁸¹

Darlan, Serbest Bölgenin Almanya tarafından işgal edilmesinden sonra Amerikalı General Clark ile mütareke anlaşması imzaladı ve kuzey Afrika'da oluşturulan yönetimin başına geçti. Amiral, General Giraud'yu başkomutan olarak görevlendirdi. Müttefiklerin Darlan ile anlaşmaları General de Gaulle tarafından uygun karşılanmayarak protesto edildi.⁵⁸² İngiltere ve ABD yöneticilerinin General Giraud ile temas halinde olmaları, Amiral Darlan ile anlaşmaları ve özellikle kuzey Afrika'daki Fransız sömürgelerine harekât yapılmadan birkaç saat önce de Gaulle'ü bilgilendirmeleri, Vichy Hükümetine alternatif bir yönetim oluşturmak istediklerini ancak bu oluşumun Hür Fransa Hareketinin ve de Gaulle'ün olmayabileceğini göstermekteydi.

Kuzey Afrika harekâtının sonuçlanmasından kısa bir süre sonra 24 Aralık 1942 tarihinde Amiral Darlan, bir suikast sonucu öldürüldü ve yerine General Giraud kuzey Afrika'daki Fransız birliklerinin ve yönetiminin başına getirildi. Söz konusu gelişmeden sonra kuzey Afrika'da Hür Fransa Hareketi güçlendi ve General Giraud'un başkanlık ettiği İmparatorluk Konseyi ile arasında görüş ayrılıkları yaşanmaya başladı.⁵⁸³ De Gaulle, Giraud ile sürdürdüğü görüşmeler sonucunda 30 Mayıs 1943'te Cezayir'e geçti ve General Giraud ile birleşerek 3 Haziran'da Milli Kurtuluş Komitesini kurdular. Her iki general de eşit yetkilere sahip komite başkanları oldular. General Giraud, kuzey batı Afrika'da de Gaulle yanlılarının güçlenmesi ve kendisini siyasette iyi olmadığını düşünmesi üzerine eş başkanlıktan çekildi ve de Gaulle'ün yardımcısı oldu. Milli Kurtuluş Komitesi, 3 Ekim 1943 tarihinde de Gaulle liderliğinde Londra'da kurulan Fransız Ulusal Komitesi'nin devamını oluşturdu.⁵⁸⁴ Böylece bahse konu komite Amerika ve İngiltere'nin nazarında yerini daha da sağlamlaştırdı.

Kuzey batı Afrika'nın Müttefikler tarafından zorlanmadan işgal edilmesi ve kuzey doğu Afrika'da İngiliz birliklerinin El Alamein'de başarı elde etmeleri, savaşın dönüm noktalarından birini oluşturmaktaydı. Müttefiklerin Afrika'daki başarılarına, 1942-1943 kışında Sovyetlerin Stalingrat'ta Alman birliklerini yenmeleri eklendi. Elde edilen bu

---

⁵⁸¹Bonnet, 1961, ss. 373-376.

⁵⁸²A.g.e., ss. 376-377.

⁵⁸³Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968, ss. 8-9.

⁵⁸⁴Özen, 2016, ss. 166-167.

başarılarından sonra Müttefikler, 10 Temmuz 1943'de Sicilya'ya çıkarma yaparak Avrupa'nın kurtarılmasını başlattılar.

General de Gaulle'ün başlattığı hareket, Cezayir'e geçerek güçlenmesi ve müttefikler nezdinde daha fazla görünür hale gelmesinden sonra Türkiye'de temsil edilmesi gündeme geldi. Söz konusu düşünce ilk olarak 8 Temmuz 1943'te Savaşan Fransa'nın Türkiye'deki Delegatesinin Milli Kurtuluş Komitesi'ne teklifi ile ortaya çıktı. Fransız delege, öneriyi yaparken bu temsilin ilk aşamada yarı resmi bir nitelik taşıyacağını kabul ediyordu. Teklif, Fransa Milli Kurtuluş Komitesi tarafından uygun karşılandı, Türk Hükümetinin ağız arandı ve M. De Saint Hardouin'in yarı resmi sıfatla Ankara'ya gönderilmesi 1 Ağustos 1943'te kabul edildi. Fransa Milli Kurtuluş Komitesi Başkanları de Gaulle ve Giraud generaller, Fransız temsilciyle birlikte Türkiye Cumhurbaşkanı'na bir mektup gönderdiler. Generaller mektupta, şayet şartlar Türk Hükümetini Vichy Hükümeti ile ilişkileri kesme durumuna getirirse, M. de Saint Hardouin'un resmi temsilci olarak kabul edilmesini umduklarını belirttiler.⁵⁸⁵

4.2.2. Türkiye'nin Vichy Hükümeti İle İlişkilerinin Zayıflaması

Kuzey Afrika harekâtı ve Serbest Bölgenin işgali, Türk Hükümetince yakından takip edildi. Bu kapsamda Başbakan Saraçoğlu, Fransız Büyükelçiyi 13 Kasım'da Başbakanlığa çağırarak Fransa'daki gelişmeler hakkında bilgi aldı. Aynı zamanda Türk Hükümeti, hukukçulardan son gelişmeleri ve özellikle Alman kuvvetlerin serbest bölgeye girme olayının, Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerin muhafazası ile bağdaşıp bağdaşmadığını incelemelerini istedi. Fransız Büyükelçi, söz konusu bilginin kendisine ulaşması üzerine, konuyu öğrenmek maksadıyla Numan Menemencioğlu ile 5 Aralık 1942'de bir görüşme yaptı. Büyükelçiye göre; konuyu açar açmaz Dışişleri Bakanı bu konudaki düşüncesini öylesine tutarlı bir şekilde sergiledi ki bunun hazırlıksız bir konuşma olmadığı açıktı. Bakan, geçmişte ilişki kurulan tüm hükümetleri, bu hükümetler yurtdışına çıkartılmış olsalar ve yabancı ordular topraklarını işgal etmiş olsalar dahi egemen olarak tanımaya devam ettiklerini belirtti. Bu kapsamda; Danimarka, Polonya ve Belçika'yı tanımaya devam ettiklerini, Çekoslovakya elçisinin Alman Büyükelçisine sefaretin anahtarını teslim etmesi nedeniyle Çekoslovakya'nın istisna olduğunu, buna karşın Hırvatistan gibi işgalinden

⁵⁸⁵MAE/AD, L 45, 1-2-4, 27-31 (15.10.1944).

sonra başka ülkelerde kurulan hükümetleri tanımadıklarını belirterek onların veya bunların protestolarına rağmen bu genel kaideye uymaya devam edileceğini ifade etti. Sonuç olarak Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Mareşal Petain'in hükümetini tanımaya devam edeceğini ve Amiral Darlan'ın hükümetini tanımayı reddedeceğini bildirdi.

Türk Dışişleri Bakanı, görüşme sırasında Vichy'deki Büyükelçisinin şifreli haberleşmesinin askıya alınmasını gündeme getirdi. Numan Menemencioğlu, bir devletin geçici süre için diplomatik ayrıcalıkları sağlayamaması halinde hukuki olarak hükümran olarak kabul edilemeyeceğini, ancak niyetlerinin bu yönde olmadığını ve gelecekte buna benzer bir ihtimalin ortaya çıkması durumunda ilk olarak kendisini bilgilendireceğini ilettili. Türk Dışişleri Bakanının Vichy Hükümeti ile ilişkilerini kesme ihtimalini veya temsil seviyesini düşürebileceğini ima etmesi üzerine Bergery, Von Papan ile görüşerek Büyükelçi Behiç Erkin'in Türkiye ile şifreli haberleşmenin askıya alınmasının oluşturabileceği ciddi mahsurlar konusunda dikkatini çekti. Alman Büyükelçi, bu durumu hükümetinin dikkatine sunacağını belirtti.⁵⁸⁶

Numan Menemencioğlu'nun Fransız Büyükelçiye böyle bir engellemenin devam etmesi durumunda Fransa ile ilişkilerin kesileceğini ima etmesi ve Behiç Erkin'in olayı protestosu üzerine engelleme kalkmış ve bir daha benzer bir zorluk çıkartılmamıştır.⁵⁸⁷

Müttefiklerin kuzey Afrika'ya çıkarma yapmalarından itibaren, Fransızlar arasındaki bölünme belirgin hale gelmeye başladı. Bunun üzerine, ülkenin kurtuluşu sırasında Fransa'nın siyasi durumunun nasıl olacağı konusunda endişe duyan bir kısım parlamenter, Milli Meclisin açılması ve Mareşal Petain tarafından alınan yetkilerin geri iade edilmesi gerektiğini değerlendirerek Mareşal'e bu yönde talepte bulundu. Amaç Fransa'nın birliğini yeniden tesis etmektir. Petain'in Meclisi tekrar faal hale getirme yönünde almayı planladığı karar, Almanya tarafından engellendi. Hitler, Mareşal'in faaliyetlerini takip etmek ve niyetlerini öğrenmek amacıyla yanına bir diplomat görevlendirdi. Artık Almanya, Vichy'ye ve Petain'e güvenmiyordu.⁵⁸⁸

Kuzey batı Afrika'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesi, kuzey doğu Afrika'da Müttefiklerin başarılar kazanması ve Serbest Bölgenin Almanya tarafından işgali, Türk basınının Vichy Hükümetine yönelik tutumunda da değişikliğe neden oldu.

⁵⁸⁶MAE/AD, Ev 531, 1, 414,415 (05.12.1942).

⁵⁸⁷Erkin, 2010, s. 543.

⁵⁸⁸Bonnet, 1961, ss. 361-362.

Bu kapsamda basın, 17-19 Kasım 1942 tarihleri arasında Mareşal Petain ile Amiral Darlan arasındaki ihtilafı işledi. Özellikle Türkiye gazetesinin Mareşal Petain’i gözü bağlı, Pierre Laval, Giraud gibi önemli Fransız şahsiyetlerle körebe oyunu oynarken tasvir etmesi ve Doğu gazetesinin ayrılıkçıların bildirisine yer vermesi üzerine Fransız Büyükelçi, 22 Kasım’da Numan Menemencioğlu ile görüştü ve bu durumu protesto etti. Görüşmede Bergery, Saraçoğlu’nun kendisine daha önce resmi olarak söz verdiğini hatırlattı. Menemencioğlu, birimlerinin muhtemelen resmedilen Mareşali tanıyamadıklarını belirterek karikatür ile ilgili sert tedbir alacağını ve gerekli talimatları vereceğini ilettili.⁵⁸⁹

Cumhuriyet gazetesi, 11 Aralık 1942 tarihinde “Bundan sonra Mareşal Petain umumi yerlerde dolaştığı vakit kendisine yüksek rütbeli bir Alman subayı refakat edecektir” ve “Vichy’den öğrenildiğine göre, Fransız hükümeti, Vichy’de bulunan sefaret ve konsoloslukların kod vasıtasıyla hükümetlerle temas etmelerini yasak etmiştir” haberlerine yer vermesi üzerine Fransız Büyükelçi ilk haberi yalanlamış, ikincisiyle ilgili kendi bakanlığından yalanlayabilmek için doğruluğunu öğrenmek istemiştir.⁵⁹⁰

Fransız Büyükelçi, Türk basınında Vichy Hükümeti ve yöneticileri hakkında çıkan olumsuz haberleri Fransız Dışişlerine 18 Aralık 1942’de iletirken yayımlardan büyük rahatsızlık duyduğunu ve bu yöndeki yayımların devam etmesi durumunda aksi bir talimat gelmesi hariç, Başbakan nezdinde tekrar daha ısrarcı bir şekilde girişimde bulunmayı planladığını bildirdi. Bergery, bununla birlikte büyük bir Fransız gazetesinin, son zamanlarda Türk gazetelerinin bazılarında yayımlanan ve en fazla hakaret içeren kısımlarına dostça bir üslupta sitemde bulunulmasını önerdi.⁵⁹¹

Türk Dışişleri Bakanının işgal altındaki ülkeleri tanıma ile ilgili genel kaideyi ortaya koyması ve Türk basınının Vichy Hükümeti’ne yönelik olumsuz yayınları, Fransa’yı temsil eden anılan yönetimle ilişkilerde değişimin olacağını habercisiydi. Anılan dönemde, resmi Vichy Hükümeti’nin dışında Fransa’yı temsil etme iddiasında olan kuzey Afrika’nın sivil ve askeri yöneticisi Amiral Darlan ve Londra’da Hür Fransa Hareketini kurarak ülkesini Alman işgalinden kurtarmak amacıyla Müttefikler safında

⁵⁸⁹MAE/AD, Ev 531, 1, 412 (22.10.1942), Fransız Büyükelçi Vichy’ye gönderdiği telgrafta; Türkiye gazetesini İngiliz destekli ve Doğu gazetesini ise İsrail etkisinde yalan haber yayınladığını bildirmektedir.

⁵⁹⁰Cumhuriyet, 11 Aralık 1942; MAE/AD, Ev 531, 1, 420 (11.12.1942).

⁵⁹¹MAE/AD, Ev 531, 1, 422 (18.12.1942).

yer alan General de Gaulle bulunmaktaydı. Bu arada kuzey Afrika'da beklenmedik bir gelişme meydana geldi. Fransa'yı temsil etme iddiasında olan Amiral Darlan bir suikast sonucu öldürüldü ve yerini General Giraud alsa da daha sonra Cezayir'e de Gaulle hakim olacaktı.

Türkiye'nin Vichy Hükümeti ile ilişkilerini kesme ihtimalini ima etmesi ve özellikle Bern Radyosu'nun üç generalden oluşan bir Türk heyetinin kuzey Afrika'ya gönderildiği haberini yayımlaması, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Bergery'yi telaşlandırdı. Büyükelçi, Mart 1943 ayı başında Dışişleri Bakanlığından bu konuyu sordurmuş ve Ortadoğu'da özellikle malzeme teslimatı ile ilgili her zaman irtibat subaylarının bulunduğunu ancak kuzey Afrika'ya gönderilmiş bir heyet konusunda haberlerinin olmadığı bilgisini almıştır. Aldığı bu cevabı yeterli bulmayan Fransız Büyükelçi, konuyu Saraçoğlu'na sordu. Saraçoğlu, bahse konu radyo haberinde heyetin gönderildiğini bildiriyor ise doğruyu söylemediğini, ancak Al Alamein'de uygulanan taktikleri ve modern savaş yöntemlerini incelemek için Afrika'ya bir askeri heyetin gönderilmesinin söz konusu olduğunu kendisinden gizleyemeyeceğini ifade etti. Fransız Büyükelçi, ertesi gün Numan Menemencioğlu ile konuyu daha etraflıca görüştü. Dışişleri Bakanı, Saraçoğlu'nun verdiği bilgiye ilave olarak, şimdiye kadar anılan heyetin Fransız kuzey Afrika'sına gideceğinin belirlenmediğini ve buralara kadar uzanacak olması durumunda Türk Hükümetinin tanımadığı ve hiçbir şekilde tanıma niyetinde olmadığı Fransız ayrılıkçılar ile irtibata geçmeyeceklerini, sadece İngilizler ile görüşeceklerini, yine de heyetin Fransız egemenliği veya koruması altındaki topraklara gitmesi durumunda yanlış anlaşılmaları önlemek için kendisinin bilgilendirileceğini bildirdi.⁵⁹²

Kuzey Afrika'nın Müttefikler tarafından ele geçirilmesi ve Fransa'daki Serbest Bölgenin işgali, Türkiye ile Vichy Hükümeti arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Söz konusu gelişmelerden sonra savaşın Müttefikler lehine gelişme göstermesine paralel olarak Türkiye, Vichy Hükümeti ile ilişkilerini daha da zayıflatırken General de Gaulle'ün Savaşan Fransası'yla ilişkilerini geliştirecektir.

---

⁵⁹²MAE/AD, Ev 532, 8, 115 (02.03.1943); MAE/AD, Ev 532, 8, 116 (06.03.1943).

4.2.3. Türkiye'nin Savaşan Fransa Nezdinde Cezayir'e Konsolos Görevlendirme Düşüncesi ve Vichy'nin Engelleme Çabaları

General de Gaulle, Müttefiklerin kuzey batı Afrika'yı işgalinden sonra Cezayir'e geçerek başlattığı hareketi daha da güçlendirmiş, Milli Kurtuluş Komitesini kurmuş ve Türkiye'ye bir temsilci göndermişti. Müttefiklerin Avrupa'nın kurtarılması için başlattıkları harekât başarı ile sürmekteydi. Bu gelişmeler üzerine Türkiye'de bulunan Fransız temsilci M. de Saint-Hardouin, Ocak 1944'te Numan Menemencioğlu'ndan diplomatik vasfı olmayan, gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak maksadıyla, Cezayir'e bir Türk konsolosu göndermesini talep etti. Numan Menemencioğlu, muhafaza edilecek çıkarların olması durumunda, tanıma ve diplomatik ilişki olmasa da talebin yerine getirilmesinin teamüllere uygun olabileceğini ancak Cezayir'de gerek Türk topluluğu gerekse çıkar olmadığını belirterek talebi reddetti. Türk Dışişleri Bakanı, Saint-Hardouin'un teklifini ve ona verdiği cevabı 20 Ocak 1944'te Vichy Hükümetinin Büyükelçisi Bergery'ye aktardı.

Numan Menemencioğlu- Bergery görüşmesinden kısa bir süre sonra Türk Hükümeti, Cezayir'e konsolos gönderme konusundaki fikrini değiştirdi. Numan Menemencioğlu, 11 Şubat 1944 tarihinde, diplomatik vasfı olmayan, gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak maksadıyla, Cezayir'e bir konsolos göndermeyi düşündüğünü Bergery'ye ilettili. Fransız Büyükelçi, Dışişleri Bakanı'na daha önce Saint-Hardouin'in talebine verdiği olumsuz cevabı hatırlatması üzerine Menemencioğlu, korunacak hiçbir çıkarın hala bulunmadığını ancak elde edilecek siyasi bilginin bulunduğunu belirtti. Fransız Büyükelçi, kuzey Afrika'daki siyasi durumun gösterdiği gelişme nedeniyle merakın anlaşılabilir olduğunu ancak Hükümetinin bu durumu olumsuz görmesinden endişe ettiğini ifade etti. Bergery, Numan Menemencioğlu ile görüşmesini Fransız Dışişleri Bakanlığına iletirken bu konuda tavır alması isteniyorsa karar alınmadan önce kendisine talimat verilmesini ve ayrıca Fransız Dışişlerinin bu hususu Türkiye'nin Vichy'deki Büyükelçisi Berker ile görüşmesini önerdi.⁵⁹³

Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara Büyükelçisine 19 Şubat 1944'de talimat göndererek; Türk Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunmasını, statükoyu değiştirecek mahiyette her türlü inisiyatiften kaçınılmasına verdikleri değerini altını

⁵⁹³MAE/AD Ev 531, 1, 432 (11.02.1944).

çizmesini ve ısrar etmesini istedi. Fransız Dışışleri aynı yönde Türk Büyükelçisi nezdinde girişimde bulunmayı öngördüğünü de ilave etti.⁵⁹⁴

Bergery, aldığı talimatı 27 Şubat tarihinde Menemencioğlu'na Fransız Dışışleri Bakanı tarafından gönderilen talimatta kullanılan ifadeleri kullanarak ve Büyükelçinin ifadesi ile "bir veto görüntüsü vermeden" bildirdi. Dışışleri Bakanı, Türkiye'nin Suriye'de konsoloslarının bulunduğunu belirterek henüz görevlendirilecek kişi belirlenmemiş olsa da Cezayir'e de aynı mahiyette bir konsolos göndermeyi tasarladığını ifade etti. Fransa'nın talebine cevap vermek ve diplomatik ilişkilerdeki statükoda hiç bir değişiklik meydana getirmemek için exequatur⁵⁹⁵ talep etmeyeceklerini de ilave etti.⁵⁹⁶

Türkiye'nin Cezayir'e konsolos göndermeyi düşündüğü sırada, Vichy Hükümeti için kötü bir haber de Moskova'dan geldi. Sovyet Rusya'daki diplomatik gayrimenkullerden sorumlu birim, Fransa'ya ait elçilik binasının Cezayir Komitesi Temsilcisine verileceğini Türkiye'nin Moskova Büyükelçisine telefon ile bildirdi.⁵⁹⁷ Türk Dışışleri Bankalığı, söz konusu gelişmeden haberdar olur olmaz durum hakkında Fransız Büyükelçiliğini bilgilendirdi. Bakanlık, aynı zamanda Moskova'daki Büyükelçisinden Sovyet Hükümetine, bu tedbirin Türk Hükümetinin resmi olarak mesele hakkında bilgilendirilmeden alındığını, oysa Sovyet Hükümeti ile mutabık olarak Türk Hükümetinin Fransız çıkarlarının korumasını üstlenmesi nedeniyle şaşkınlığını ifade eden bir nota vermesini istedi.⁵⁹⁸

Numan Menemencioğlu, 11 Şubat 1944 tarihinde Vichy Hükümeti Büyükelçisine Cezayir'e konsolos göndermeyi düşündüğünü iletmesinden sonra bu göreve atanacak isim arayışına girdi. Fransa'nın Sofya elçisinin 6 Mayıs 1944 tarihli telgrafından Türk Dışışleri Bakanlığının adaylarından birinin Anadolu Ajansı'nın Sofya temsilcisi olduğu anlaşılmaktadır. Fransız Büyükelçi, söz konusu bilgiyi Türk Büyükelçisine dayandırmaktadır. Buna göre Türk Büyükelçi, Anadolu Ajansı'nın eski Sofya

---

⁵⁹⁴MAE/AD, Ev 531, 1, 435 (19.02.1944).

⁵⁹⁵Devletler konsolos atarken, konsoloslarına "lettre de provision" denilen bir atama emri vermekte ve göreve başlayacak olan konsolos bu emri nezdinde göreve başlayacağı devletin dışışleri bakanına sunmaktadır. Bakanlığın buna karşı göreve başlanabileceğine ilişkin verdiği müsaadeye diplomasi dilinde "exequatur" denilmektedir. (<https://eksisozluk.com/exequatur--1108357>, 07.03.2021).

⁵⁹⁶MAE/AD, Ev 531, 1, 439 (27.02.1944).

⁵⁹⁷Sovyetler Birliği, 3 Haziran 1943'te kurulan Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesini Fransız egemenliğinin temsilcisi olarak kabul etti. Özen, 2017, s. 91.

⁵⁹⁸MAE/AD, Ev 531, 1, 442 (22.04.1944).

temsilcinin Bulgaristan'da yapacak fazla bir işi olmadığından Türkiye'ye çağrıldığını ve yakında Cezayir'e atanacağını değerlendirmektedir.⁵⁹⁹

Türk Dışişleri Bakanlığı, Cezayir'e konsolos olarak Emin Tarık Yenisey'i görevlendirmeye karar verdi. Fakat Bakanlık daha sonra anılan kişiyi atamaktan vazgeçti. Numan Menemencioğlu, karar değişikliğinin nedenini 26 Mayıs 1944'te Fransa'nın Ankara Büyükelçiliğinde Mareşal Petain'in Paris seyahati ile ilgili gösterilen filminden sonra Fransız Büyükelçiyle yaptığı görüşmede, Yenisey'in bahse konu göreve uygun olmadığı şeklinde açıkladı. Dışişleri Bakanı, anılan göreve başka birini belki de sadece Barselona'daki mevcut konsolosu tayin etmeyi düşündüğünü de ilave etti. Bergery, bu gerekçeye pek inanmaz ise de yine de bu konuda acele etmemesini önerdi.⁶⁰⁰

Türkiye, Cezayir'e konsolos atama konusunda acele etmemekteydi. Fransız Büyükelçi, 2 Haziran'da görevlendirme meselesini Yenisey ile görüştü. Yenisey, kendisinin ve çocuğunun sağlık sorunu nedeniyle görevden alınmasını talep ettiğini ve kendisinin bu göreve Barselona Genel Konsolosu Abdullah Zeki Polar tavsiye ettiğini ilettili.⁶⁰¹ Türk Dışişleri Bakanlığı, Yenisey'in sağlık sorunu nedeniyle Barselona Genel Konsolosu Abdullah Zeki Polar'ı Cezayir'e görevlendirdi. Abdullah Zeki Polar, iletişim hatası nedeniyle Cezayir'e gitmek yerine Eylül ayında Ankara'ya döndü.⁶⁰²

Türkiye, Cezayir'e görevlendireceği konsolosu belirlediği sırada cephede önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bu kapsamda Milli Kurtuluş Komitesi, Fransa'nın kurtarılmasından sonra ülkenin yönetimini üstlenmeye yönelik Müttefikler karşısında elini güçlendirmek için 3 Haziran 1944'te Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini kurdu ve General de Gaulle Geçici Hükümet başkanı oldu.⁶⁰³ Söz konusu gelişmeden üç gün sonra Müttefikler, savaşı kesin sonuca götürecek Normandiya çıkarmasını yaptılar. Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Fransa içerisinde ilerlerken Kızıl Ordu da batıya doğru harekâtını sürdürmekteydi. Fransa'nın kurtarılmasının yakın olduğunu gören Geçici Hükümet, ikinci girişim olarak 9 Ağustos 1944'te yayımladığı bildiri ile ülkede Cumhuriyet'in tekrar kurulduğunu ilan ederek savaş sonrası Müttefikler tarafından

⁵⁹⁹MAE/AD, Ev 531, 1, 443 (06.05.1944).

⁶⁰⁰MAE/AD, Ev 531, 1, 447 (27.05.1944).

⁶⁰¹MAE/AD, Ev 531, 1, 449 (02.06.1944).

⁶⁰²MAE/AD, L 43, 1, 197 (18.09.1944).

⁶⁰³Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, 1968, ss. 9-11.

muhatap alınacak yönetimin kendilerinin olacağını ifade etmek istedi. Fransız kuvvetler, Paris içinde faaliyet gösteren mukavemet teşkilatının da katkısı ile 25 Ağustos 1944'te şehri ele geçirdi. Ertesi gün Paris'e giren de Gaulle'e halk büyük sevgi gösterisinde bulundu.⁶⁰⁴ Bu sırada Vichy Hükümet üyeleri ve Mareşal Petain Fransa'dan ayrıldı ve Vichy Hükümeti ortadan kalktı.

Paris kurtarıldıktan sonra artık Türkiye için Cezayir'e de Gaulle Hükümeti nezdinde konsolos görevlendirilmesi yerine Paris'e büyükelçi görevlendirilmesi seçeneği gündeme gelecek ve Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin tanınması meselesi ortaya çıkacaktır. Bu konuda bir karar alınana kadar ve Türkiye'nin Fransa'da mevcut diplomatik misyonunun Paris'e yerleşmesine kadar Zeki Polar'a 15 gün izin verilecektir.⁶⁰⁵

4.3. Türkiye Tarafından Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin Tanınması

4.3.1 Türkiye Tarafından Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Temsilcisinin Resmi Olarak Tanınması

Fransa Milli Kurtuluş Komitesi Başkanları, Türkiye'ye temsilci gönderirken Ankara'dan Vichy Hükümeti ile ilişkileri kesmeleri durumunda kendi temsilcilerini resmi olarak tanımayı ummaktaydılar. II. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin üstünlüğünün başlamasından sonra Türkiye ile Vichy Hükümeti ilişkilerinde zayıflama gözlense de Ankara, Savaşan Fransa'nın temsilcisinin statüsünde değişiklik yapmadı. Fransa'nın kuzey kıyılarına 6 Haziran 1944'te icra edilen ve İkinci Dünya Savaşının sonucunu belirleyen en önemli harekâtlardan biri olan Normandiya çıkarmasından sonra da Türk Hükümeti, Fransız Temsilciyi resmi olarak tanımadı, Saint Hardouin'un beklentisine rağmen "Fransa Milli Kurtuluş Komitesi Delegesi" sıfatını kullanmayı da uygun bulmadı.⁶⁰⁶

Savaşın sonunun yaklaştığı 1944 yılında, Almanya'nın askeri durumu her geçen gün daha da kötüye gitmekteydi. Türkiye, müttefiklerle bozulan münasebetlerini düzeltmek için 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini

---

⁶⁰⁴ Özen, 2017, ss. 92-94.

⁶⁰⁵ MAE/AD, L 43, 1, 197 (18.09.1944).

⁶⁰⁶ MAE/AD, L 45, 1-2-4, 27-31 (15.10.1944).

kesti.⁶⁰⁷ Söz konusu gelişme, Fransa Milli Kurtuluş Komitesi açısından Türkiye'nin Vichy Hükümeti ile de ilişkilerini kesme ihtimalini ortaya çıkardı. Bunun üzerine Fransa Milli Kurtuluş Komitesi, Ankara'daki temsilcisine bu yönde girişimde bulunması için talimat gönderdi. Temsilci, resmi olarak tanınma hususunda girişimde bulunmasından önce Türk Dışişleri Bakanı konuyu incelemeye başlamış, Başbakan ise Fransız temsilciye, kendisi ile görüşme talep etmesini bildirmişti. Yapılan görüşmede Fransız Temsilci, Saraçoğlu'na bir yıl önce generaller tarafından ifade edilen beklentileri hatırlatan bir mektup verdi ve en son askeri ve siyasi gelişmelerden Türk Hükümetinin mantıklı bir sonuç çıkarmayı düşünüp düşünmediğini sordu. Başbakan, talebi olumlu karşıladı ve meseleyi toplanır toplanmaz parti meclisine ve TBMM'ne sunacağı sözünü verdi.⁶⁰⁸ Ancak Fransa'daki siyasi ve askeri şartların yeteri kadar elverişli olmaması nedeniyle Fransız Temsilcinin talebi Türk Hükümeti tarafından hemen gündeme alınmayacaktır.

Normandiya Çıkarmasının başarı ile gerçekleştirilmesinden sonra sürdürülen harekât, Fransa içerisinde daha önceden örgütlenmiş mukavemet teşkilatının harekât icra eden birliklerle temas kurarak destek sağlaması ile hızla gelişti. Üç hafta içinde Fransa ve Belçika'nın büyük bir bölümü ele geçirilirken Paris, kurtarılmadan etrafından dolaşıldı. Amerika Birleşik Devletleri için harekâtta birinci öncelikli askeri hedef, Alman kuvvetlerinin imha edilmesiydi. Buna karşın Müttefikler tarafından henüz resmi olarak tanınmayan ve sadece bir kuvvet olarak görülen Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ve General de Gaulle için başkentini ele geçirilmesi tanınma açısından büyük önem arz etmekteydi. Çünkü bu arada Paris'te bulunan Pierre Laval, başkent ele geçirildikten sonra Müttefikler tarafından tanınacak bir hükümet kurma arayışındaydı.⁶⁰⁹ Paris içinde faaliyet gösteren mukavemet teşkilatının da büyük katkısı ile başkentini kurtarılması için General de Gaulle tarafından görevlendirilen Fransız birliği, 25 Ağustos 1944'te şehri ele geçirdi.⁶¹⁰

Paris'in alınması, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti yöneticilerinde Türkiye'deki temsilcisinin tanınmasının gündeme alınabileceği umidini doğurdu ve Saint Hardouin'den Türk Hükümeti nezdinde bu yönde girişimde bulunması istendi.

---

⁶⁰⁷Armaoğlu, 1989, s. 414.

⁶⁰⁸MAE/AD, L 45, 1-2-4, 27-31 (15.10.1944).

⁶⁰⁹Masson, 1992, ss. 314-322.

⁶¹⁰Schumacher, 1948, ss. 240-242.

Türk Hükümet yetkilileri ile görüşen Fransız temsilci, Geçici Hükümetin tanımının yakın olduğunu gayri resmi olarak öğrendi ve Başbakan'ın da böyle bir durumu öngördüğü bilgisi kendisine iletildi. Elde ettiği bilgiler ışığında Saint Hardouin, Geçici Hükümetin herhangi bir kısıtlama ve rezerv olmadan tüm haklarıyla tanınacağını ümit etti. Ancak Fransız Temsilciye destek vermek amacıyla İngiliz Büyükelçi tarafından yapılan girişim, Türk Dışişleri Bakanlığının İngiltere'nin Fransa'ya uyguladığı muameleden başka bir işlem yapamayacağını ve diplomatik binalarının teslim edilmeyeceği gerçeğini ortaya çıkardı.⁶¹¹

Türk Hükümeti, söz konusu gelişmeden kısa bir süre sonra fikrini değiştirdi ve Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin temsilcisi M. de Saint Hardouin'i resmi temsilci olarak tanıdı, özellikle şifrenin kullanımı da dahil olmak üzere diğer diplomatik misyon şeflerine tanınan ayrıcalıkları Fransız temsilciye de tanıdı. Türkiye, Fransa'ya ait Ankara'daki diplomatik ve konsolosluk gayrimenkullerini 2 Eylül'de Fransız Temsilciye vermenin yanında, konsolos atama yetkisini de tanıdı. M. de Saint Hardouin, Vichy Hükümetinin Büyükelçisi ile herhangi bir teması bulunmaması nedeniyle Fransa'ya ait gayrimenkulleri Bergery'den değil, Türk yetkililerinden teslim aldı.⁶¹²

Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin Temsilcisi, Ankara'daki devir teslimden sonra 8 Eylül 1944 günü İstanbul'a geçerek Beyoğlu'nda bulunan eski Fransız elçilik binasını törenle teslim aldı.⁶¹³ Yapılan törene müttefik ülke elçilerinin yanı sıra Türkiye'de yaşayan Fransızlar da katıldı. Teslim töreninde Fransız temsilcinin konuşmasından sonra söz alan İngiliz Büyükelçi de elçiliğin tekrar açılmasından duyduğu memnuniyeti belirtti.⁶¹⁴

Türk Hükümeti, Saint de Hardouin'i resmi temsilci olarak tanıdı ancak geçici bir hükümetin yasal olarak tanınamayacağı gerekçesiyle Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini tüm hakları ile tanıdığını belirten bir yazılı nota vermedi. Türk Hükümeti, sadece Saint de Hardouin'in resmi sıfatını tanıdığını ve anılan kişinin Türkiye'deki

---

⁶¹¹MAE/AD, L 45, 1-2-4, 27-31 (15.10.1944).

⁶¹²MAE/AD, L 45, 1-2-4, 4-5 (11.09.1944).

⁶¹³Cumhuriyet, 09 Eylül 1944.

⁶¹⁴MAE/AD, L 45,1-2-4, 7 (08.09.1944).

diplomatik ve konsolosluk gayrimenkullerini teslim aldığını belirten bir bildiri yayınladı.⁶¹⁵

Fransız temsilci M. de Saint Hardouin, Ankara tarafından kendisine tanınan konsolosların atanması yetkisini hemen kullanarak İstanbul'a M. Binet'yi, Antakya'ya M. Gaud'u ve Trabzon'a ise M. Malzac'ı geçici konsolos olarak atadı. İzmir görevi için Fransız Dışişleri Bakanlığının teklif ettiği M. Louis Lagarde'ı geçici olarak görevlendirdi.⁶¹⁶

4.3.2. Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin Türkiye Tarafından Tanınması

Normandiya çıkarmasından sonra Müttefiklerin harekâtı Fransa'nın içlerine doğru hızlı bir şekilde gelişme göstermesi üzerine Vichy Hükümet üyeleri, 17 Ağustos'ta Almanya sınırına, Mareşal Petain ise iki gün sonra Almanya'ya götürüldü ve Vichy Hükümeti ortadan kalkmış oldu.⁶¹⁷ Söz konusu gelişme üzerine Türk Hükümeti, Merkezi Vichy'de bulunan Fransız Devletinin fiili ve hukuki hiçbir mevcudiyetinin kalmadığını değerlendirerek 24 Ağustos 1944 tarihinde çıkardığı kararname ile Vichy'deki elçiliğinin görevine son veridi, büyükelçi ile elçilik heyetinin ilk vasıta ile memlekete dönmesine karar verdi. Ayrıca, aynı kararname ile Ankara'daki anılan hükümetin büyükelçiliğinin temsil yetkisinin kalmadığını da ilan etti.⁶¹⁸

Vichy Hükümetinin Büyükelçisi Bergery, Fransız Temsilcinin resmi olarak tanınmasını ve elçilik binalarının elinden alınmasını önleyememişti. Vichy Hükümet üyelerinin Fransa'yı terk etmeleri ve Hükümetinin hiçbir mevcudiyetinin kalmaması üzerine Gaston Bergery, General de Gaulle'e bir telgraf göndererek "Alman istilasından kurtarılan Fransız topraklarında biricik meşru otorite olarak hâkim bulunmaktasınız. Şimdi ben makamımı emrinize tahsis ediyor ve acele malûmat verilmesini talep ediyorum."⁶¹⁹ diyerek Geçici Hükümette görev almak istediğini bildirdi. General de Gaulle, eski büyükelçinin talebine cevap vermedi. Anılan gelişmelerden sonra Vichy Hükümetinin Ankara'daki temsilcileri Türkiye'den ayrıldılar.

⁶¹⁵MAE/AD, L 45, 1-2-4, 29 (15.10.1944).

⁶¹⁶MAE/AD, L 45, 1-2-4, 4 (11.09.1944).

⁶¹⁷Bonnet, 1961, ss. 363-364.

⁶¹⁸BCA, 30-18-1-2 / 106-61-9 Merkezi Vichy'deki Fransız devletinin fiili ve hukuki hiçbir mevcudiyeti kalmadığından Ankara'daki Fransız Büyükelçiliği ile Vichy'deki Türkiye Büyükelçiliği'nin temsil yetkisinin kaldırıldığı.(24.08.1944).

⁶¹⁹Cumhuriyet, 26 Ağustos 1944.

Türkiye, Paris'in müttefikler tarafından ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra General de Gaulle yönetiminin temsilcisini resmi temsilci olarak tanıdı ve 8 Eylül 1944 tarihinde Fransa'ya ait diplomatik ve konsolosluk gayrimenkullerini Geçici Hükümetin temsilcisine teslim etti. Tüm bu uygulamalar Türkiye'nin Geçici Hükümeti "de facto" tanıdığına işaret etse de Ankara, resmi olarak söz konusu hükümeti tanıdığını ilan etmedi. Türk Hükümeti bu hususta, geçici bir hükümetin yasal olarak tanınmayacağı gerekçesini ileri sürdü.⁶²⁰

Fransız temsilci Hardouin, Geçici Hükümetin o ana kadar elde ettiği kazanımların, müttefiklerin görüşlerine rağmen Saraçoğlu'na borçlu olduklarını iyi bilmekteydi. Bu kapsamda Hardouin, 14 Eylülde Başbakan Saraçoğlu'na ilk resmi ziyaretini yaptı ve Hükümetinin tanınmama durumundan şikâyet etmeden teşekkürlerini ilettiler. Başbakan, her isteğinin karşılanacağına önceden söz veremeyeceğini ancak taleplerinin en iyi şekilde inceleneceğini bildirdi. Bu açıklamadan cesaret alan Fransız Temsilci, Saraçoğlu'ndan bloke edilen Fransız devletine ait alacakların kullanımına tahsis edilmesini ve İstanbul'da gözaltında bulunan Elan gemisinin serbest bırakılmasını talep etti.⁶²¹

Ankara'nın Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Temsilcisini resmi olarak tanıması ve varlıklarını iade etmiş olması temsilciyle ilgili tüm sorunların çözüme kavuştuğu anlamına gelmiyordu. Geçici Hükümetin Türkiye'deki temsilciliğine hangi isimle hitap edileceği meselesi henüz çözülmemişti. Türk Dışişleri Bakanlığı, temsilciliğe gönderdiği bildirimlerde "Fransız Milli Kurtuluş Komitesi Delegasyonu" olarak hitap etmekteydi. Fransız Temsilcinin söz konusu adlandırmanın hükmünün kalmadığı gerekçesiyle itiraz etmesi üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, bu ifadeyi kullanmaktan vazgeçti ancak "Fransa Cumhuriyetinin Geçici Hükümeti" ifadesini kullanmayı da kabul etmedi. Anılan ifadeyi Fransa'nın başlıca müttefikleri de henüz kullanmamaktaydı. Bunun üzerine geçici çözüm olarak protokol hizmetlerince Fransız misyonu "Türkiye'deki Resmi Fransız Temsilci" olarak adlandırıldı.⁶²²

Fransız Temsilci, belirlenen yeni adlandırmadan da memnun olmadı ve konu hakkında ısrarcı olmak için Türk Dışişleri Bakanlığına yeni atanan Hasan Saka ile 27

⁶²⁰MAE/AD, L 45, 1-2-4, 27-31 (15.10.1944).

⁶²¹MAE/AD, L 45, 1-2-4, 8 (15.09.1944).

⁶²²MAE/AD, L 45, 1-2-4, 10 (20.09.1944).

Eylül 1944 günü görüştü. Dışişleri Bakanı, M. de Saint Hardouin'i kabulünde ona resmi olarak Fransa'nın gerçek temsilcisini kabulünden duyduğu memnuniyetini ifade etti. Fransız Temsilci, Komite döneminin geçtiğini Türk Hükümetinin "Fransa Cumhuriyetinin Geçici Hükümeti" ifadesini kullanmasını beklediğini ifade etti. Türk Dışişleri Bakanı ise bu hususta müttefikleri İngiltere'den ayrılmalarının çok zor olduğunu ancak hiçbir kısıtlama olmadan resmi olarak temsil edilmesini tanıdıklarını hatırlattı.⁶²³

Fransız Temsilci, Ankara'dan yeni isteklerde bulunurken diğer yandan İngiltere, Türkiye'den Fransa'ya yönelik tutumunda kendisinden ileride olmamasını talep etmekteydi. Bu durum Fransa'nın Ankara'daki temsil statüsünde şimdilik hiçbir şekilde değişiklik yapılamayacağını ortaya koyduğu gibi aynı şekilde Türkiye'nin Fransa'da temsil edilmesi konusunda da kısıtlama oluşturmaktaydı. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Başyardımcısı Feridun Cemal Erkin, İngiltere'nin talebini 5 Ekim 1944 tarihinde Fransız Temsilciye ilettili. Erkin, görüşmede Türkiye'nin Fransa ile her alanda bir ittifakı arzuladığını belirterek Fransa ile yakınlaşmada İngiltere'den daha ileri olduklarını vurguladı.⁶²⁴

Geçici Hükümetin temsilciliğine hitap meselesinin dışında başka bir sorun daha belirdi. Ortaya çıkan yeni mesele, Temsilcilik giderlerinin karşılanması idi. Her ne kadar Dışişleri Genel Sekreteri Açıklan, Fransız temsilciye Türkiye'deki ihtiyaçları için 1940 yılı borçlarının gelirlerinden alınacak bir miktarın kendilerinin kullanımına tahsisi için prensipte onay verdiklerini açıklamış olsa da teknik olarak Maliye Bakanlığının onayı beklenmekteydi. Söz konusu işlemin sürüncemede kalacağını farkında olan Fransız Temsilci, bu süre zarfında kullanılmak üzere para gönderilmesini talep etti.⁶²⁵ Beklenen onayın gecikmesinde, Geçici Hükümetin resmi olarak tanınmamış olmasının yanında Türkiye'nin İngiltere'den ileride olmak istememesinin de etkisi olmalıdır.

Ankara'nın Fransız Temsilciye uyguladığı kısıtlamalar fazla sürmedi. General de Gaulle'ün başında bulunduğu Geçici Hükümet, 23 Ekim 1944 tarihinde İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Avusturalya hükümetleri tarafından resmen tanındı. Ayrıca de Gaulle ile Eisenhower arasında imzalanan bir anlaşma ile

⁶²³MAE/AD, L 45, 1-2-4-, 12 (27.09.1944).

⁶²⁴MAE/AD, L 45, 1-2-4, 23 (05.10.1944).

⁶²⁵MAE/AD, L 40, 2, 004 (30.09.1944).

Müttefikler, Fransa topraklarının bir bölümünde idareyi Geçici Hükümete bıraktı.⁶²⁶ Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetinin büyük güçler tarafından tanınması Türkiye'nin bu konudaki tutumunu değiştirmesine neden oldu. Fransız Temsilci Saint-Hardouin, 24 Ekim 1944'te Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri tarafından çağırılarak Geçici Hükümetinin tanınması konusunda Türkiye'nin artık hareket serbestisine sahip olduğunu bildirdi. Yapılacak bildiriye, Fransız temsilcisinin de katkıda bulunması teklif edildi. Fransız temsilci, özellikle Türkiye'nin artık Fransa'yı idare eden otoritenin ismini tartışmadığını ve zaten uygulamada bu otoriteyi tanıdığının ilave edilmesini önerdi.⁶²⁷ Türk Dışişleri Bakanlığı, aynı günün akşamı Anadolu Ajansı'na yayınlanmak üzere aşağıdaki bildiriye gönderdi.

Resmî sıfatı Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince esasen kabul edilmiş bulunan Orta Elçi M. de Saint Hardouin, Fransız Cumhuriyeti Muvakkat Hükümetinin mümessili sıfatıyla dün Hariciye Vekâletini ziyaret etmiştir. Bu münasebetle Muvakkat Fransız Cumhuriyet Hükümeti nezdine bir büyükelçi tayini için Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin pek yakında muvafakat talep etmek tasavvurunda olduğu kendisine bildirilmiştir.⁶²⁸

Türkiye, Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanıdıktan sonra anılan hükümetin temsilcisine yönelik kısıtlamaları da kaldırdı. Hatta Fransız Temsilci, henüz güven mektubunu teslim etmemiş olmasına rağmen 1944 yılında yapılan 29 Ekim törenlerine davet edildi ve gecenin ilerleyen saatlerinde Cumhurbaşkanı ile görüşmesi sağlandı.⁶²⁹

Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti, Türkiye tarafından tanıdıktan sonra Ankara'daki temsilcisini değiştirmeye ve bir büyükelçi atamaya karar verdi. Söz konusu göreve, 1940 yılında Atina'da Büyükelçilik yapan ve müttefik davasına beslediği duygular nedeniyle Vichy yetkilileri tarafından geri çağrılan Gaton Maugras seçildi. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'daki temsilcisinden 2 Kasım 1944 tarihinde Türk Hükümetinden anılan kişi için onay talep etmesini istedi. Paris, Saint-Hardouin dışında Ankara'daki delegasyonunun yapısında herhangi bir değişiklik yapmadı ve yeni büyükelçi göreve başlayana kadar mevcut temsilcinin göreve devam etmesini istendi.⁶³⁰

⁶²⁶Cumhuriyet, 24 Ekim 1944.

⁶²⁷Ulus, 25 Ekim 1944; MAE/AD, L 45, 1-2-4, 37 (24.10.1944).

⁶²⁸MAE/AD, L 45, 1-2-4, 37 (24.10.1944).

⁶²⁹MAE/AD, L 40, 2, 005 (30.10.1944).

⁶³⁰MAE/AD, L 40, 2, 007 (02.11.1944).

Fransa'nın Ankara Temsilcisi, 6 Kasım günü Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliğine Gaston Maugras'nın agremanını sundu⁶³¹ ve iletilen talep 11 Kasım'da kabul edildi.⁶³² Yeni büyükelçi, 17 Ocak 1945'te Paris'ten ayrıldı⁶³³ ve 01 Şubat'ta⁶³⁴ göreve başladı. Eski temsilci ise 15 Şubat'ta Beyrut üzerinden Paris'e gitmek için Ankara'dan ayrıldı. M.de Saint Hardouin'un yarı resmi sıfatı, onun güven mektubu vermesine engel olsa da Ankara'dan ayrılmadan önce Cumhurbaşkanı tarafından veda için huzura kabul edildi. Ayrıca Dışişleri Bakanı Hasan Saka ve Başbakan Saraçoğlu, Fransız Temsilciyi kabul ederek veda resepsiyonu verdiler.⁶³⁵ Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'ya büyükelçi atadıktan sonra elçilik bünyesinde görev yapacak Kara, Deniz ve Hava ataşeleri için 06 Şubat 1945 tarihinde Türkiye'den onay talep edecektir.⁶³⁶ Tarbe de Saint Hardouin, 23 Şubat 1952- 8 Eylül 1955 tarihleri arasında bu defa büyükelçi olarak Türkiye'de görev yapacaktır.⁶³⁷

4.3.3. Türkiye'nin Yeni Fransa Yönetimine Büyükelçi Görevlendirmesi

Türkiye'nin Fransa'da temsil meselesi, ilk olarak Fransız Temsilci Saint Hardouin'in Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile 29 Eylül 1944 tarihinde yaptığı görüşmede gündeme geldi. Görüşme sırasında Hasan Saka, Türkiye'nin Fransa'da temsilin seviyesi konusunda İngiltere'ye danıştığını Fransız temsilciden gizlemedi. Hardouin, İngiltere gibi Fransa'nın müttefiki olan Türkiye'nin durumunun söz konusu ülkeden farklı olduğunu ve anılan ülkeye uymak durumunda olmadıklarını belirtti. Dışişleri Bakanı, Türk-Fransız diplomatik ilişkilerinin en kısa zamanda tüm etkinliğine erişmesini arzuladığını ve bu nedenle Fransa'da temsilci bulundurmadan önce Türkiye'deki elçilik ve konsoloslukları kendilerine teslim ettiklerini hatırlattı.⁶³⁸

Fransız Geçici Hükümeti, Vichy yetkilileri nezdinde Ağustos 1944 ayına kadar akredite olan diplomatları temsilci olarak kabul etmemeye karar veridi. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Ankara'daki Temsilcisine 11 Ekim 1944'de gönderdiği telgrafta, bu genel mahiyetteki tedbirin Sayın Berker için bir ayıplama teşkil etmeyeceğini belirterek,

⁶³¹MAE/AD, L 40, 2, 008 (06.11.1944).

⁶³²MAE/AD, L 40, 2, 009 (11.11.1944).

⁶³³MAE/AD, L 40, 2, 015 (09.01.1945).

⁶³⁴MAE/AD, L 40, 2, 019 (23.02.1945).

⁶³⁵MAE/AD, L 40, 2, 022 (23.02.1945).

⁶³⁶MAE/AD, L 43, 1, 247 (06.02.1945).

⁶³⁷Soysal, 1983, s. 1035.

⁶³⁸MAE/AD, L 45, 1-2-4, 12-13 (27.09.1944).

Türkiye'nin Fransa'daki yeni diplomatik misyonunun kesin mahiyette ve büyükelçi vasfına sahip olmasını arzu ettiklerini bildirdi.⁶³⁹

Fransız Geçici Hükümetinin Ankara'daki Temsilcisi, 15 Ekim 1944 tarihinde elçilik binasında bir resepsiyon düzenledi. Paris'in işgalden kurtarılması filminin gösteriminin de yapıldığı resepsiyona Başbakan Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı da katıldı. Saint Hardouin'e göre, prensip olarak yabancı diplomatların bu mahiyetteki davetlerini nadiren kabul eden Başbakan'ın kendi davetine icabet etmesi, yeni Fransız yönetimi ile ilişkileri geliştirmek istediğini göstermekteydi. Fransız Temsilci, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın yanı sıra Başbakanın da resepsiyonda bulunmasını fırsat bilerek, kendi Dışişleri Bakanlığının 11 Ekim 1944'de gönderdiği talimat doğrultusunda, Türkiye'nin Fransa'da temsil edilme meselesini açtı. Her ikisi de Türk Hükümetinin Fransa'ya önemli bir şahsiyet gönderme niyetinde olduklarını belirtirler. Ayrıca Başbakan ve Dışişleri Bakanı, Paris'e atanması planlanan büyükelçinin geçici değil sürekli olarak akredite olmasını öngördüklerini de ilave ettiler.⁶⁴⁰ Türk yetkililer, Fransa'daki Geçici Hükümetin tanınmaması nedeniyle gelinen aşamaya kadar Paris'e görevlendirilecek temsilcinin büyükelçi olacağını belirtmişler ancak planlanan kişinin ismini telaffuz etmemişlerdi.

Müttefiklerin 23 Ekim 1944'de Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni tanınması üzerine Türkiye de ertesi gün söz konusu hükümeti tanıdı ve bu konuda yapılan basın açıklamasında da belirtildiği gibi sıra bu ülkeye gönderilecek büyükelçinin belirlenmesine geldi. Dışişleri Genel Sekreteri, 24 Ekim 1944 tarihinde Fransız Temsilciye Paris görevi için Fransa'nın onayına sunulacak büyükelçinin büyük ihtimalle Numan Menemencioğlu olacağını bildirdi.⁶⁴¹ Bu arada Fransız Temsilci, güvenilir kaynaklardan elde ettiğini ileri sürdüğü bilgiye göre Paris Büyükelçisi adayları arasında Rauf Orbay'ın isminin de geçtiğini öğrendiğini Fransız Dışişlerine bildirdi.⁶⁴² Ertesi gün Türk Hükümeti, Fransız Temsilciden Paris Büyükelçiliği görevi için Hükümetine, Dışişleri Eski Bakanı ve TBMM İstanbul Milletvekili Numan Menemencioğlu için onay talebini iletmesini istedi.⁶⁴³ İstenen onay Fransız Hükümeti

⁶³⁹MAE/AD, L 45, 1-2-4, 25 (11.10.1944).

⁶⁴⁰MAE/AD, L 45, 1-2-4, 32 (16.02.1944).

⁶⁴¹MAE/AD, L 43, 1, 198 (24.10.1944).

⁶⁴²MAE/AD, L 43, 1, 200 (25.10.1944).

⁶⁴³MAE/AD, L 43, 1, 199 (25.10.1944).

tarafından 1 Kasım'da verilmiş ancak gönderilen telgraf Ankara'daki Fransız Temsilciliğine ulaşmamıştı. Paris tarafından gönderilen bir sonraki telgrafta bu konuyu ima eden ifadenin yer alması üzerine Fransız Temsilci, Hükümetinden bu hususun açık olarak bildirilmesini talep etti. Fransız Dışişleri Bakanlığı, 7 Kasım 1944 tarihli telgrafta talebe verilen cevabın olumlu olduğu bildirilerek ivedi olarak Türk Hükümetine iletilmesini istedi. Paris, meydana gelen gecikmeden büyük üzüntü duyduğunu ve Menemencioğlu'nun adaylığının büyük bir saygınlıkla karşılandığını bildirdi.⁶⁴⁴ Türk Hükümeti, Paris büyükelçisi için talep ettiği onayı aldıktan sonra Fransız Hükümetinden, Vichy nezdindeki büyükelçisinin dönüşünün kolaylaştırılmasını ve hızlandırılmasını istedi.⁶⁴⁵

Numan Menemencioğlu, Paris büyükelçisi olarak atanması üzerine 14 Kasım 1944 tarihinde Fransız Temsilci Saint Hardouin'i ziyaret ederek Türkiye'yi Paris'te temsil etmekten büyük bir onur duyduğunu belirterek bu durumu Fransa'ya bildirmesini istedi.⁶⁴⁶ Menemencioğlu, Paris'teki görevine başlamak üzere 5 Aralık 1944'te Ankara'dan ABD uçağı ile önce Kahire'ye, oradan bir İngiliz uçağı ile Cezayir'e ve buradan da ABD uçağı ile Paris'e giderek göreve başladı.⁶⁴⁷

Türkiye, Paris büyükelçisinden sonra Fransa'daki diplomatik misyonunda görevli diğer personeli de değiştirdi. Bu kapsamda Kurmay Yarbay Emin Çobanoğlu askeri ataşe olarak seçildi ve Ocak 1945'de Fransa'dan onay talep edildi.⁶⁴⁸ Fransız Dışişleri Bakanlığı 16 Şubat 1945'te Paris Askeri Ataşesi olarak belirlenen Yarbay Çobanoğlu'na itiraz etmediğini bildirdi.⁶⁴⁹ Refik Oymak, Paris Büyükelçiliğine İkinci Sekreter olarak atandı ve Temmuz 1945'te göreve başladı. Dışişleri Protokol Müdür Yardımcısı görevini yürüten Münir Pertev Subaşı ise 6 Eylül 1945'de Marsilya Konsolosu olarak atandı.⁶⁵⁰

Falih Rıfıkı Atay, Türkiye'nin Fransa'da kurulan Geçici Hükümeti geç tanınmasını, de Gaulle'ün kurduğu hükümetin Fransız milleti tarafından nasıl karşılanacağı ve ne kadar benimseneceği bilinmeden meşru hükümet gibi tanınmasının doğru olmayacağını

⁶⁴⁴MAE/AD, L 43, 1, 206 (06.10.1944); MAE/AD, L 43, 1, 207 (07.10.1944).

⁶⁴⁵MAE/AD, L 43, 1, 208 (07.10.1944).

⁶⁴⁶MAE/AD, L 45, 1-2-4, 101-102 (15.11.1944).

⁶⁴⁷MAE/AD, L 43, 1, 219 (05.12.1944).

⁶⁴⁸MAE/AD, L 43, 1, 235 (15.01.1945).

⁶⁴⁹MAE/AD, L 43, 1, 249 (16.02.1945).

⁶⁵⁰MAE/AD, L 43, 1, 230 (05.12.1944).

ve böyle bir durumun Fransızları kızdıracacağını, bu nedenle Millî Komitenin Paris'e yerleştikten ve ülkedeki yurtsever unsurlarla işbirliği sağladıktan sonra tanındığı⁶⁵¹ şeklinde değerlendirmektedir. Türkiye'nin Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'ni geç tanımasının nedenleri arasında Atay'ın ileri sürdüğü gerekçe bulunmaktadır. Ancak geç tanımasının esas nedeni, Başbakan'ın da ifade ettiği gibi Müttefiklerin zafere yakın oldukları bir dönemde, İngiltere'nin isteği doğrultusunda Türkiye'nin Geçici Hükümeti tanıma konusunda onlardan daha ileride olmak istememesidir.

İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya ve İtalya kaynaklı tehdit nedeniyle birbirine yaklaşarak müttefik olan Fransa ve Türkiye, savaş sonrası da komünizm ve Sovyet yayılmacılığında kaynaklanan güvenlik endişesi duyacaklardır. Türkiye, savaşın sonunun yaklaştığı bir dönemde Fransa'da kurulan Geçici Hükümeti tanıyarak ve büyükelçi olarak eski Dışişleri Bakanı'nı atayarak söz konusu ülkeye verdiği değeri ve anılan ülke ile ilişkileri geliştirmek istediğini göstermiştir. Fransa da Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek ve eskiden sahip olduğu yerini elde etmek isteyecektir. Ancak Sovyet yayılmacılığı ve Fransa'da Komünist Partisinin yükselişi, Türkiye tarafından endişe ile karşılanacaktır.

---

⁶⁵¹Atay, Falih Rıfki, "Fransa'nın Tanınması", Ulus, 25.10.1944.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1945- 1950 DÖNEMİ TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ

5.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye ve Fransa Üzerinde Sovyet Tehdidi

5.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Üzerinde Sovyet Baskısı

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'da başlayan Milli Mücadele, Türk Milletinin Batı emperyalizmine karşı giriştiği bir mücadele olması nedeniyle Sovyetler Birliğince olumlu karşılanmıştı. Zaman zaman sorunlar ile karşılaşılrsa da Sovyetler, BMM Hükümetini desteklemiş ve bu desteği Milli Mücadele boyunca sürdürmüştü. Bunun sonucu olarak iki ülke arasında eşitlik ilkesine dayanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması imzalanmıştı.

İki ülkenin dış ilişkilerindeki bu olumlu gelişmeler, 17 Aralık 1925'te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanması sonucunu getirdi. Antlaşmaya göre taraflardan biri saldırıya uğradığı zaman diğeri tarafsız kalacak, taraflar birbirlerine saldırmayacaklar, birbirlerine yönelen ittifak ve antlaşmalara da katılmayacaklardı. Üç yıl için imzalanan antlaşma, önce 1929 yılında iki yıl⁶⁵² süre ile ve daha sonra çeşitli yenilenmeler ile en son 1935 yılında on yıllığına uzatıldı.⁶⁵³

İki ülke arasındaki görüş ayrılıklarına rağmen gelişme gösteren ilişkiler, 1934 yılından itibaren başlayacak gerileme Montreux Anlaşmasından sonra daha da belirginleşecek⁶⁵⁴ ve Sovyetler, İkinci Dünya Savaşına giden süreçte Türkiye aleyhinde bazı girişimlerde bulunacaktır. Bu kapsamda, 1939 yılında Sovyet-Alman Dostluk Antlaşmasını imzalamak için Berlin'e giden Dışişleri Bakanı Molotov, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerini Alman Dışişleri Bakanına açmış, Hitler'e bu konudaki fikrini sormasını istemiş ve Almanların Sovyetlerin fikrine rağbet göstermediğini

---

⁶⁵²Armaoğlu, 1989, s.331.

⁶⁵³Kurtcephe, İsrail, "İkinci Dünya Savaşı Sonunda Türkiye Üzerinde Rus Baskısı", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998,s.127.

⁶⁵⁴Gürün, 2010, s. 133.

öğrenmişti.⁶⁵⁵ Rusya'nın, 23 Ağustos 1939'da Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalaması Türkiye'yi rahatsız etti. Bunun üzerine Ankara, 1925 Antlaşmasındaki yükümlülüklerini hatırlatmak ve Sovyetlerin dostluğunun devamını sağlamak amacıyla Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nu Moskova'ya gönderdi. Sovyet yetkilileri, Türk Dışişleri Bakanına bilgi vermek yerine Boğazların ortak kontrolü için yeni bir Türk-Sovyet antlaşmasının imzalanmasını istedi. Saraçoğlu ise Sovyet teklifinin kabul edilmez olduğunu belirterek Moskova'dan ayrıldı.⁶⁵⁶ II. Dünya Savaşı başlangıcında Sovyetlerin Almanya ile ittifak yapması ve Türk Boğazları konusundaki talepleri, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin yollarının ayrılmaya başladığının ve savaş sonrası gelecek isteklerin bir habercisiydi.

Türkiye üzerindeki emelleri konusunda Almanlardan destek bulamayan Sovyetler, söz konusu hedefinden vazgeçmedi. İkinci Dünya savaşı devam ettiği dönemde her fırsatta bu isteklerini gündeme getirdi. Savaşın sonuna doğru toplanan Yalta Konferansı'nda Stalin, Montreux Sözleşmesinin eskidiğini belirterek değişmesini gündeme getirdi. Rus lider, sözleşmeyle Japonya'nın Boğazlar üzerinde Sovyetler Birliğinden daha büyük yetkiye sahip olduğunu, sözleşmenin İngiltere ile Rusya'nın ilişkilerinin iyi olmadığı bir zamanda yapıldığını ve Türkiye'nin Boğazlar vasıtasıyla Rusya'nın gırtlığına sarılmasını daha fazla kabul edemeyeceğini belirtti.⁶⁵⁷

Sovyetler Birliği, Yalta Konferansı'ndan sonra 19 Mart 1945'te Türkiye'ye dış politikası üzerinde büyük etkiler yapacak bir nota verdi. Moskova, süresi 7 Kasım 1945'de bitecek 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının eskidiğini, İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan yeni şartlara uymadığını ve ciddi suretle iyileştirmeye muhtaç olduğunu gerekçe göstererek antlaşmayı yenilemek istemediğini bildirdi.⁶⁵⁸

Türk- Sovyet dostluğuna 20 yıldır büyük önem veren Ankara, 7 Nisan 1945'te Moskova'ya verdiği cevabi notada önerilerini öğrenmek istedi. Sovyet Dışişleri Bakanı, Haziran ayında Türkiye'nin Moskova Büyükelçisine yeni bir pakt yapılmadan önce iki

---

⁶⁵⁵Saray, Mehmet, Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler, (3. baskı), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s.73.

⁶⁵⁶Gönlübol, 1996, ss.140-143.

⁶⁵⁷Gürün, 2010, s. 272.

⁶⁵⁸Saray, 2019, ss. 73-74.

ülke arasında halledilmesi gereken sorunların olduğunu belirtti. Molotov bu kapsamda, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile düzenlenmiş olan Türk-Sovyet sınırında değişiklik, bir saldırı durumunda birlikte savunmak için Boğazlardan kendisine üsler verilmesi ve Montreux Boğazlar Sözleşmesinin tekrar gözden geçirilmesi hususunda iki devlet arasında bir anlaşma yapılması gerektiğini ifade etti.

Büyükelçi Sarper, bu ağır taleplerin ardından Dışişleri Bakanı Molotov'la yaptığı görüşmede, ilk iki isteğin asla kabul edilmeyeceğini bildirdi. Montreux Sözleşmesi'nin ise uluslararası bir sözleşme olduğunu, bu sebeple meselenin sadece Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında olmadığını aktardı. Bahse konu durumun sözleşmeye imza atan bütün devletleri ilgilendirdiğini, bu nedenle onların da fikirlerinin alınmasının zorunlu olduğunu belirtti.⁶⁵⁹ Sovyetlerin talepleri, Türk kamuoyunda büyük heyecan ve endişe yarattı, TBMM'de konu hakkında hararetli konuşmalar yapıldı.⁶⁶⁰ Söz konusu gelişme Türk basınında tartışılmaya başlandı ve gazeteler arasında kamplaşmaya neden oldu.⁶⁶¹

Sovyetler Birliği ile tek başına mücadele etmek istemeyen Türkiye, 1939 yılında müttefik olduğu İngiltere ve savaştan güçlü çıkan ABD'nin desteğini sağlama yollarını aradı. Bu maksatla Türkiye, Sovyet isteklerini İngiltere ve ABD'ye bildirdi. İngiltere, Orta Doğu'daki menfaatlerinin tehlikeye gireceği endişesiyle Türkiye'nin Sovyet etkisi altına girmesini istemiyordu. Bu nedenle Londra'nın Sovyet taleplerine yaklaşımı, Türk Hükümetinin yaklaşımı ile aynı oldu. Amerika Birleşik Devletleri ise Sovyetleri gücendirmemek için ortada resmi bir talebin olmadığını belirterek Postdam Konferansına kadar Sovyetler Birliğine karşı açık bir şekilde cephe almamayı tercih etti.⁶⁶²

Sovyetlerin Montreux Boğazlar Sözleşmesinde değişiklik talepleri, İngiltere ve ABD tarafından prensipte uygun karşılanmakla birlikte İngiltere, Moskova'nın Boğazlar

---

⁶⁵⁹Gönlübol, 1996, ss. 185-193.

⁶⁶⁰20 Aralık 1945'de Kazım Karabekir TBMM kürsüsünden şu şekilde seslenmektedir: "Kars yaylasına hakim olmak demek, Anadoluyu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Kars yaylasına hakim olmak demek, Dicle ve Fırat'ın boyunca, Akdeniz ve Basra körfezine inen yolların tepesine hakim olmak demektir. Kars yaylası oralara incek büyük seli tutacak biricik seddir. Boğazlar; milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidirler ki; Kars yaylası de milli bel kemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz... Eğer Ruslar bizden yer istemekte ısrar ederlerse hiç şüphe yoktur ki, dövüşeceğiz; istikbal bize olduğu kadar kendileri için de karanlık olur." (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt 20, 20.12.1945, s. 259).

⁶⁶¹Kurtcephe, 1998, s. 134.

⁶⁶²A.g.m., ss. 137-139.

meselesine yalnız Ankara ile kendisini ilgilendiren bir mesele olarak bakmasına ve Boğazlarda üs sahibi olmasına razı olamayacağını belirtti. Yapılan görüşmelerde ABD Başkanı Truman, Sovyetlerin Türkiye’den toprak talebi konusunu iki devlet arasında çözülmesi gereken bir mesele olarak gördü. Postdam’da Boğazlar meselesi kesin bir neticeye ulaşmadı. ABD, daha sonra görüşünü değiştirerek Boğazların statüsünde önemli değişiklikler yapılması fikrini bıraktı.⁶⁶³ Söz konusu politika değişikliğinin bir göstergesi olarak ABD, hayatını kaybeden Türk Büyükelçisini en büyük zırhlılarından biri olan Missouri ile 05 Nisan 1946’da İstanbul’a gönderdi. Böylece ABD, Sovyetlerin Ortadoğu’daki girişimlerine sesiz kalamayacağını ve Türkiye’nin yanında yer alacağını gösterdi.⁶⁶⁴

ABD’nin verdiği sembolik destek, Türk-Sovyet ilişkilerindeki sorunu ortadan kaldırmadı. Moskova, Postdam’da alınan karar gereği Boğazlarla ilgili görüşlerini 8 Ağustos 1946’da Türkiye’ye bir notayla bildirdi.⁶⁶⁵ İki ülke ilişkilerinin daha da gerilmesine neden olacak notada Sovyet Hükümeti, İkinci Dünya Savaşı sırasında bazı Mihver gemilerinin geçtiğini ileri sürerek Türkiye’yi Boğazları koruyamamakla suçladı. Boğazlar rejiminin sadece Türkiye ile Karadeniz’e sahildar devletlerin yetkisinde olması gerektiğini belirten Sovyetler, savunmalarının da bunu gerçekleştirebilecek olmaları nedeniyle Türkiye ve Sovyetler Birliğince sağlanması gerektiğini bildirdi.⁶⁶⁶

Sovyetler Birliği, Türkiye’ye tevdi ettiği notayı İngiltere ve ABD’ye de vermişti. Amerikan yöneticiler, sonuçları ne olursa olsun Sovyetler Birliği’ne karşı Türkiye’nin desteklenmesi gerektiği, aksi takdirde Sovyet talepleri kabul edilirse, ABD ve İngiltere’nin Boğazlar üzerinde söz sahibi olamayacaklarını değerlendirmekteydiler. Ayrıca, bu güne kadar Kızıl Ordu’nun girdiği ülkelerin kısa zamanda Sovyet nüfuzuna girdiği dikkate alındığında ortak savunma gerekçesi ile Boğazlara yerleştireceği kuvvetlerle kısa sürede Türkiye’yi hâkimiyeti altına alacağı ve Türkiye’nin bağımsızlığının ortadan kalkacağı da bir gerçektir.⁶⁶⁷

---

⁶⁶³Gönlübol, 1996, s.195-197.

⁶⁶⁴Erdoğan, Hikmet, Avrupa’nın Geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 37.

⁶⁶⁵Gürün, 2010, s. 305.

⁶⁶⁶Saray, 2019, ss.76-79; Kurtcephe, 1998, s.148.

⁶⁶⁷Gönlübol, 1996, s. 205.

ABD Hükümeti, 19 Ağustos 1946'da Sovyet Hükümetine verdiği notada Boğazlara ait rejimin kurulmasının Türkiye ve Karadeniz'e sahili olan devletlerin yetkisinde olmasını belirten 4'üncü ve Boğazların Türkiye ve Sovyetler Birliği'nce savunulmasını öngören 5'inci Sovyet isteklerinin kabul edilmeyeceğini bildirdi. İngiltere, desteğini 21 Ağustosta aynı yönde verdiği notada "Boğazlardaki yegâne kara kuvveti olması hasebiyle, Türkiye Boğazların kontrol ve savunmasının sorumlusu olarak kalmakta devam etmelidir." şeklinde belirtti.⁶⁶⁸ Türkiye ise 22 Ağustos 1946'da Sovyet Hükümetine verdiği cevabi notada, suçlamaları reddederek sözleşmede, savaş ve ticaret gemilerinin geçişi ile ilgili değişiklik yapılabileceğini ancak boğazlarda kurulan rejimin kaldırılmasını ve Boğazların ortaklaşa savunulmasını öngören 4 ve 5'inci maddeleri kabul etmeyeceğini bildirdi.⁶⁶⁹

Sovyetler Birliği, 24 Eylül 1946'da Türkiye'ye verdiği ikinci bir notada, Boğazlarla ilgili rejimin tespit edilmesi ve ortak savunulması isteklerini tekrarladı ve Türkiye'nin cevabi notasında belirttiği egemenlik haklarını zedelemeyeceğini bildirdi. Rusya, Türkiye'yi Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkeler ile birlikte Boğazlarda bazı askeri tedbirler alarak Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin güvenliğini tehlikeye düşürmekle itham etti.⁶⁷⁰

Türkiye, son Sovyet notası hakkında İngiltere ve ABD'yi bilgilendirdi. Anılan ülkeler, Moskova'nın Ankara üzerindeki baskıyı devam ettirmesi üzerine bölgedeki dengelerin bozulmaması ve menfaatlerinin zarar görmemesi için Türkiye'nin yanında yer almayı sürdürdüler. Bu kapsamda, doğrudan kendilerine nota verilmemiş olmasına rağmen 9 Ekim 1946'da Sovyetler Birliğine verdikleri notalarda, Moskova'nın taleplerinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını ve Boğazların savunulmasının sadece Türkiye'ye ait olduğunu bildirdiler. Türkiye, 18 Ekim 1946'da ABD ve İngiltere'nin desteğinden sonra Sovyetler Birliğine cevap vererek önceki görüşlerini yineleyerek iddiaları kabul etmedi.⁶⁷¹

Sovyetler Birliği, boğazlar üzerindeki talepleri Türkiye tarafından reddetmesinden sonra tekrar nota vermedi ve Montreux'nün de feshedilmesini talep etmedi. Ancak Ankara üzerindeki Rus tehdidi devam etti. II. Dünya Savaşı'na fiilen iştirak etmeyen

⁶⁶⁸Armaoğlu, 1989, s. 428.

⁶⁶⁹Kurtcephe, 1998, s. 148.

⁶⁷⁰Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), 1973, ss. 294-301.

⁶⁷¹Saray, 2019, s. 89-92.

Türkiye, savaş süresince ülkeyi savunmak için aldığı tedbirler ve yapılan devlet harcamaları nedeniyle ekonomik olarak büyük sıkıntılar çekti. Bu dönemde yatırımlar durma aşamasına gelirken sanayi üretiminde düşüş gözlemlendi ve halkın tüketim talebinin artması sonucu ülkede enflasyon yaşandı.⁶⁷² Savaştan sonra Türkiye, Sovyet baskısı ve istekleri nedeniyle ordusunu terhis etmedi ve söz konusu durum ekonomik olarak daha da zorlanmasına neden oldu.⁶⁷³ Bu dönemde de ekonomide durgunluk ve küçülme ile birlikte enflasyonda büyük artış meydana geldi. Mevcut iktisadi durum ülkeyi dış yardım almaya mecbur bıraktı.⁶⁷⁴

Türkiye, İngiltere ve Fransa tarafından ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın tasarladığı yardım planını görüşmek üzere Avrupa ülkelerinin bir araya geldiği konferansa katıldı.⁶⁷⁵ Ankara, ekonomik kalkınması için ABD'den 615 milyon dolar yardım talep etti. ABD, planın ülkelerin kalkınmasına yönelik olmayıp savaştan zarar gören Avrupa'nın kalkınmasını sağlamaya yönelik olduğu gerekçesiyle kabul etmedi. Ankara, Marshall Planına katılma talebini tekrar Amerikan yönetimine ilettili ve isteği kabul edildi. Bu kapsamda Türkiye ile ABD arasında 4 Temmuz 1948 tarihinde Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁶⁷⁶ Böylece Türkiye, savaş sonrası yaşadığı ekonomik sıkıntılarını ABD'den yardım alarak çözüm bulmaya çalıştı. Ankara, Sovyetlerden kaynaklanan güvenlik endişesini ise 1952 yılında NATO'ya üye olarak giderecektir.

5.1.2. Sovyet Tehlikesine Karşı Fransız-İngiliz İttifakı

ABD ve Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşından iki güçlü devlet olarak çıktılar.⁶⁷⁷ Savaş öncesinin güçlü devletleri olan ve savaştan galip çıkan İngiltere ve Fransa, yıprandılar ve uluslararası kuvvet dengesindeki eski konumlarını kaybettiler. Almanya ve Japonya'nın yenilmelerinden sonra Avrupa ve Asya'da en büyük güç

---

⁶⁷²Uzunkaya, Seçil Şenel, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri", *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2019/1 (3), ss. 177-178.

⁶⁷³Çomak, Hasret, "İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri, ABD'nin Türkiye'ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı)", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, s. 467.

⁶⁷⁴Uzunkaya, 2019, ss. 177-178.

⁶⁷⁵Erhan, Çağrı, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1996/51, (1), ss. 279-282.

⁶⁷⁶Uzunkaya, 2019, s. 180; Ertem, Barış, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009/12 (21), ss. 391-392.

⁶⁷⁷Yılmaz, Veli, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 1998, s. 391.

Sovyetler Birliği oldu. Sovyetler, Doğu Avrupa ÷lkelerinde komünist rejimini tesis etmek için savaş sırasında anılan ÷lkelere soktuğu askerlerini geri çekmedi. Ayrıca İran, Türkiye ve Yunanistan'a baskı yaparak Hint Okyanusu ve Akdeniz'e inmeyi hedefledi.⁶⁷⁸

Fransa, daha savaş sona ermeden Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmuştu. Bu kapsamda General de Gaulle, Aralık 1944'te Stalin ile görüşmek üzere Moskova'ya gitmiş, bir İttifak ve karşılıklı yardım anlaşması imzalamış, savaş sona erdikten sonra ise hükümetinde komünistlerin bulunması nedeniyle ittifak ile bağlı olduğu Sovyetler ile samimi ve yakın ilişkisini devam ettirmişti. Ancak müttefikler arasında yapılan konferanslarda Stalin'in diğer devletlerin tekliflerine sürekli karşı çıkararak hırçın davranması ile başlayan ve Doğu Avrupa ÷lkeleri üzerinde hâkimiyet kurması, eski Fransız sömürgelerine yönelik ayrılıkçı eylemleri mevcut yakın ilişkiye zarar verdi.⁶⁷⁹

Sovyetler Birliği, Alman işgalinden kurtarmak için girdiği Doğu Avrupa ÷lkelerindeki Kızıl Orduyu savaş sona erdikten sonra geri çekmemenin yanında, savaştan önce yasaklı olan ve Moskova'da bulunan komünist parti liderlerini de ÷lkelerine gönderdi. Yalta'da yapılan toplantıda alınan karar gereği, Doğu Avrupa ÷lkelerinde serbest seçimler yapılincaya kadar tüm siyasi eğilimlerin temsil edileceği geçici hükümetler oluşturuldu. Komünistler, yer aldığı hükümetlerde önce içişleri, adalet ve enformasyon gibi kritik bakanlıkları aldılar daha sonra ise diğer partilerin ayrılmasını sağlayarak hükümetin tamamını ele geçirdiler. Sovyetler Birliği, savaşı sona erdiren 10 şubat 1947 tarihli Paris Antlaşmasından sonra ise Kızıl Ordunun işgali altında olan ÷lkelerdeki muhalefet partilerini tasfiye ederek anılan ÷lkelere tamamen yerleşti.⁶⁸⁰

Savaş sonrası oluşan güç dengesinden ve Sovyetlerin uygulamalarından kaygı duyan Fransa, İngiltere ile arasında bir ittifak kurulmasını gerekli gördü. Bu kapsamda Fransız Başbakan Leon Blum, Aralık 1946'da Londra'yı ziyaretinde, Avrupa'da üçüncü güç olarak ortaya çıkararak savaş sonrası oluşan iki büyük güç karşısında bağımsızlıklarını muhafaza etmek amacıyla bahse konu ittifakı gündeme getirdi. Londra, Paris tarafından yapılan teklifi kabul etti ve görüşmelere başlandı. Fransa ile İngiltere,

---

⁶⁷⁸Armaođlu, 1989, ss. 423-424.

⁶⁷⁹Bonnet, 1961, s. 396.

⁶⁸⁰Armaođlu, 1989, ss. 432-434.

kısa sürede ortak bir metin üzerinde anlaşmaya vardılar.⁶⁸¹ İki ülke, Fransa'nın Dunkerque⁶⁸² şehrinde 04 Mart 1947 tarihinde 50 yıllık bir ittifak anlaşması⁶⁸³ imzaladı.

İmza töreninde Fransız Dışişleri Bakanı Georges Bidault söz aldı ve “En büyük imtihanlarımızdan birini geçirdiğimiz bu Dunkerque'te şimdi vücuda getirilen bu eser büyük ve asil bir eserdir...” dedi. İngiliz Dışişleri Bakanı ise anlaşmanın Almanya'ya yönelik olduğunu “Artık mütearız bir Almanya'nın dirilmesine meydan vermeyeceğiz” sözleriyle ifade etti. İngiliz-Fransız anlaşmasının diğer devletleri dışarda bırakan bir anlaşma olmadığını belirten İngiliz Dışişleri Bakanı, Sovyet Rusya'ya da karşı olmadığını aşağıdaki sözlerle ifade etti.

Ümidediyorum ki, Sovyet Rusya, bunun bir Batı Bloku olmadığını ve dünya sulhunun mükemmel bir numunesini kurmaya yardım için girişilmiş bir teşebbüs olduğunu anlayacaktır. Sulh, hakikaten taksim kabul etmez bir şeydir ve bu suretle kurulmalıdır.

Müttefik milletlerin 1919 daki gibi olmadıklarını ve aralarında yeni anlaşmalar imzasına ve yeni mesuliyetler kabul etmeğe hazır bulduklarını görmekle büyük bir memnuniyet duyulmaktadır.

Almanya'nın harpçi zihniyetinden kurtulmasını samimi bir surette istiyorum. Zira, işbirliği yapmak savaştan çok daha iyidir.

Memleketim, Fransa'yı hiçbir zaman bırakmayacaktır. Fransa da İngiltere'yi hiçbir zaman bırakmayacaktır. İki memleket, dünyayı, üzerinde yaşayanlar için emin bir hale getirmek hususunda kendilerine düşeni yapacaklardır.⁶⁸⁴

İngiliz Dışişleri Bakanı, Dunkerque'ten ayrıldıktan sonra Belçika'ya geçti. Brüksel'de gazetecilere verdiği beyanatta, Belçika'yı da İngiltere ile bir ittifak anlaşması yapmaya davet etti ve her iki devletin gerekirse tekrar müttefik olarak Almanya'ya veya başka mütearız bir kuvvete karşı savaşabileceklerini ifade etti.⁶⁸⁵

⁶⁸¹Bonnet, 1961, ss. 396-397.

⁶⁸²İngiliz Dışişleri Bakanı M. Bevin radyoya verdiği demeçte, Denkerque'in seçilmesinin sembolik anlamı olduğunu ifade etmiştir. (Ulus, 03 Mart 1947).

⁶⁸³Fransız - İngiliz anlaşmasının başlıca hükümleri şunlardır:

1. Almanya bir tecavüz politikası takip etmeye başlayacak olursa veya her iki memleketin güvenliğini tehdit edecek bir hareket tarzı ittihaz ederse, İngiltere ve Fransa gerekli bütün tedbirleri müştereken almayı taahhüt etmektedir.

2. Fransa ve İngiltere, Almanya'nın silahlı bir tecavüzü üzerine veya Güvenlik konseyince kararlaştırılmış olan müşterek bir hareket veya tedbirlerin tatbiki için tekrar Almanya'ya karşı harekete geçerse bir taraf diğerine mümkün olan askerî yardımda bulunacaktır.

3. Almanya kendisine tahmil edilen veya tahmil edilecek olan vecibeleri yerine getirmediği takdirde Fransa ve İngiltere alınacak tedbirleri kararlaştırmak amacıyla istişarelerde bulunacaktır.

4. Fransa ve İngiltere, kendilerini ilgilendiren bütün iktisadî meseleler hususunda istişare edeceklerdir. (Ulus, 01 Mart 1947).

⁶⁸⁴Ulus, 05 Mart 1947.

⁶⁸⁵Ulus, 05 Mart 1947.

Fransız ve İngiliz dışişleri bakanları arasında imzalanan anlaşma görünürde Almanya'nın saldırgan bir siyaset izlemesi veya güvenliği tehdit edici bir tutum sergilemesi durumunda uygulanacaktı. Her ne kadar İngiliz Dışişleri Bakanı, anlaşmanın Sovyetler Birliğine karşı olmadığını açıkça belirtse de Belçika'yı ittifaka katılmaya davet eden İngiliz Bakan, "Almanya'ya veya başka mütearız bir kuvvete karşı" beyanı ile Avrupa'da güçlenen ve bir tehdit haline gelen Sovyetleri kastetmekteydi. Söz konusu dönemde savaş henüz sona ermişti, Almanya müttefiklerin işgali altındaydı ve Almanya ve Avusturya ile yapılacak barış antlaşması için görüşmeler devam etmekteydi. Müttefikler, Almanya'nın bir daha barışı tehdit etmemesi için istediği tedbirleri alabilecek durumdaydılar. İngiltere ve Fransa'nın alelacele bir ittifak kurmaları Sovyetlerin yayılmacı bir politika takip etmesinden kaynaklandığı açıktı. Bir Alman tehdidine karşı Ekim 1939'da imzalanan Üçlü İttifak Anlaşmasının yürürlükte olduğu dikkate alındığında İngiltere ve Fransa'nın girişimleri, Avrupa'da yeni bir güvenlik sistemi kurma arayışında olduklarını göstermektedir.

Boğazlar üzerinde Sovyet taleplerinin olduğu bir dönemde, İngiltere ile Fransa arasında bir güvenlik anlaşmanın imzalanması Türkiye'de memnuniyetle karşılandı. Öyle ki anlaşma imzalanmadan önce Türk basınında bu ittifaka yer vermeye başlandı. Türk basını, anlaşmanın Almanya'ya yönelik olmadığını üzerinde durdu. Bu kapsamda, Vatan Gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik, savaştan yenik çıkan ve kendisini yaşatmaktan aciz olan bir Almanya'nın dünyaya tehdit olmaktan artık çok uzak olduğu bir dönemde "İngilizler ve Fransızlar Almanyanın ölüsünden mi korkuyorlar?" diye sordu. Ayrıca, müttefiklerin Almanya'nın idare şekli hakkında tespit edecekleri esasların uzun bir süre bir Hitler'in ortaya çıkmasını engelleyecek mahiyette olduğunu belirterek "O halde bu tedbirin sebebi nedir?" sorusunu sorduktan sonra İngiltere ile Fransa'nın yakınlaşmasının cevabını aşağıdaki şekilde açıkladı.

Öyle anlaşılıyor ki, gerek İngiltere, ve gerek Fransa, günün birinde eski nazi Almanyasının birdenbire Tito Yugoslavyası gibi komünist olmasından endişe etmektedirler. Çünkü Almanyanın arkasında komünistleşen Polonya, onun arkasında da Rusya vardır. Bu bakımdan yeni ittifak muahedesi, bugünkü Almanyaya değil, belki komünist olabilecek bir Almanyaya karşıdır. Ve Rusların kuşkusu da bundan ileri geliyor.⁶⁸⁶

Sovyetler Birliği, sadece Avrupa ülkeleri için tehdit değildi. İç savaş halinde olan Yunanistan ve Boğazlardan üs talep etmesi nedeniyle Türkiye için de aynı zamanda bir

---

⁶⁸⁶Vatan, 02 Mart 1947.

endişe kaynağıydı. Sovyetler Birliğinin İran, Türkiye ve Yunanistan'a baskı yaparak inmeyi hedeflediği Hint Okyanusu ve Akdeniz bölgeleri, İngiltere'nin çıkar alanları arasındaydı. Savaştan ağır tahribat alarak çıkan İngiltere, Sovyet yayılcılığına karşı koyacak güçte değildi. Bu nedenle Londra, Şubat 1947'de Sovyetleri dengeleyecek tek güç olan ABD'ye başvurarak Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmesini istedi. ABD Başkanı Truman'ın talebi üzerine Kongre, 22 Mayıs'ta Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılmasına onay verdi.⁶⁸⁷

Sovyetlerin, 1947 Mart ve Nisan aylarında Moskova'da düzenlenen Almanya ve Avusturya ile yapılacak barış anlaşmaları görüşmelerinde işgal altındaki bölgelerde ağır ekonomik tazminatlar ileri sürmesi nedeniyle konferansta uzlaşmaya varılamadı. Komünizmin fakir toplumlarda daha kolay yayılması nedeniyle Moskova, ağır ekonomik tazminatlar ileri sürerek bölgelerin fakirleşmesini ve komünizmin yayılması için zeminin hazırlanmasını hedefliyordu. Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Fransa da ekonomik olarak iyi durumda değildi. Ayrıca, Fransa'da savaş sonrası yapılan seçimlerde genelde birinci veya ikinci parti olan Fransız Komünist Partisi, son seçimlerle hükümette biri savunma bakanlığı olmak üzere dört bakanlık elde etmişti. Söz konusu gelişmelerden hareketle komünizmin Fransa için büyük bir tehdit olduğunu değerlendiren ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson'a göre, Fransa'daki en büyük sendikayı kontrol eden komünistler, fabrikalarda ve ordu içerisinde yuvalanmaktaydı. Ayrıca Acheson, Fransız seçmenin üçte birini oluşturan komünistler ve sürekli kötüye giden ekonomik durum neticesinde Rusların istedikleri anda tuzağı devreye sokabileceklerini ileri sürmekteydi.⁶⁸⁸

Altı yıl süren savaştan sonra ekonomisi zayıflayan ve Komünist Partisinin güçlü olduğu Fransa'da, komünist propagandası için uygun zemin bulunmaktaydı. Nitekim Komünist Partisinin teşviki ile ülkede başlayan grevler ile ekonomi daha da kötüleşti. Aslında ABD, savaş sonrası Batı Avrupa ülkelerinin yaşadığı ekonomik sorunlara destek olmak üzere Haziran 1945 ve 1946 yılı sonunda yardımlarda bulunmuştu. Yapılan yardımların verimli kullanılmaması nedeniyle istenen sonuç alınamamış ve

---

⁶⁸⁷Çomak, 1998, s. 470.

⁶⁸⁸Rioux, Jean-Pierre, La France de la Quatrieme Republique 1. L'ardeur et la Necessite 1944-1952, Edition Du Seuil, Paris 1980, s. 160.

yeni bir plana ihtiyaç duyulmaktaydı.⁶⁸⁹ Mart 1947’de eski müttefiki İngiltere ile ittifak anlaşması imzalaması Paris’in endişelerini gidermeye yetmemiştir.

Avrupa ülkelerinin zayıf ekonomileri, Sovyetler Birliğinin yayılması için uygun bir zemin oluşturması, ABD’yi Avrupa ülkelerine maddi ve manevi olarak yardım etmeye yöneltti.⁶⁹⁰ Böylece ekonomileri kalkınacak söz konusu ülkeler, Sovyetler Birliği ve komünizm yayılması karşısında güçlü durarak etkilenmeyecekti. Yapılacak yardım ile ABD, Sovyetler Birliğinin yayılmasını engellerken aynı zamanda kendi üretimi ve ekonomisi için pazar oluşturacaktı.⁶⁹¹ Ayrıca istikrarlı bir Avrupa, ABD’nin güvenliği için de vazgeçilmezdi.⁶⁹²

Bu kapsamda ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Avrupa için tasarladığı planı 5 Haziran 1947’de Harvard Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada açıkladı. ABD Dışişleri Bakanının adıyla anılacak plan, aslında tam anlamıyla detaylandırılmış bir plan değildi. Marshall, içeriği Avrupa ülkeleri tarafından doldurulacak bir çerçeve çizerek söz konusu ülkeleri ekonomik işbirliğine yöneltecek yolu gösteriyordu.⁶⁹³

Marshall, planının hiçbir ülke veya doktrine yönelik olmadığını sadece açıklık, umutsuzluk ve kaosa karşı olduğunu açıkladı. Ancak bazı Amerikalı yetkililerin ve özellikle de Acheson’un, planın içeriden veya dışarıdan gelecek totaliter baskılara karşı demokratik kurumlarını korumaya çalışan serbest halklara öncelikle uygulanacağını duyurması üzerine Fransa’da hükümette yer alan komünist bakanların varlığına sesler yükselmeye başladı. Fransızlar, komünist bakanların hükümette olması nedeniyle ABD yardımlarını alamama veya uygun oranda verilmeme endişesi taşımaya başladı. Bu gelişme üzerine hükümetteki komünist bakanlar görevden uzaklaştırıldı. Aynı uygulamayı Belçika, Lüksemburg ve İtalya da gerçekleştirdi.⁶⁹⁴

Tasarlanan plana Fransa, Almanya’nın tamiratını da içermesi nedeniyle karşı çıktı. Paris, Almanya üzerindeki sınırlamaların uygulanmasını ve bölünmüş kalmasını

---

⁶⁸⁹Armaoğlu, 1989, s. 443.

⁶⁹⁰Ertem, 2009, s. 390.

⁶⁹¹ Uzunkaya, 2019, s. 177.

⁶⁹² Hook, Steven W., John Spanier, Amerika Dış Politikası, İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze, çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014, s. 54.

⁶⁹³ Erhan, 1996, ss. 278-279.

⁶⁹⁴Rioux, 1980, s. 161; Türkiye’de ABD’deki üniversite öğretim üyelerinin tasfiyesi benzeri bir tasfiye 1948 yılında DTCF’de yapıldı. Bkz. Örnek, Cangül, Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi, (2. Baskı), Can Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 80.

istiyordu. Fransız yöneticiler, plana karşı çıksalar da tamamen reddetmediler. İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği dışişleri bakanları, konuyu görüşmek maksadıyla 27 Haziran 1947'de Paris'te toplandılar. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Avrupa'yı ABD kontrolüne sokacağı nedeniyle planın kabul edilmez olduğunu ileri sürdü ve görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Söz konusu görüşmelerden iki gün sonra İngiltere ve Fransa, planı görüşmek üzere İspanya hariç tüm Avrupa ülkelerinin katılacağı bir konferans yapılması çağrısında bulundular. Molotov Paris'ten ayrıldıktan sonra Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya, Polonya, Romanya ile ikili ticaret anlaşmaları yaptı. Daha sonra söz konusu yedi ülke Komünist İstihbarat Bürosu'nu (Cominform) kurdular.⁶⁹⁵

Yapılan çağrı üzerine 12 Temmuz 1947'de Avusturya, Danimarka, Belçika, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Fransa temsilcileri Paris'te Fransa Dışişleri Bakanlığında toplandılar. Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını tespit ve temin etmek maksadıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (Conference of European Economic Co-operation, CEEC) isimli örgütü kurdular.⁶⁹⁶

Toplantıya katılan ülkeler, yapılan uzun müzakerelerden sonra ihtiyaçlarını belirleyerek ortak bir raporla 22 Eylül 1947'de ABD'ye bildirdiler. ABD'li teknik ve siyasi uzmanlar, talep edilen miktarda kesinti yaparak Kongre'ye sundularsa da üyelerin çok pahalı olduğu gerekçesiyle muhalefeti ile karşılaştılar. Ancak 1948 yılında Çekoslovakya'da komünistlerin darbe sonucu işbaşına gelmeleri, İtalya'da düzenlenecek seçimleri komünistlerin kazanma ihtimali Kongre tarafından planın onaylanmasını sağladı.⁶⁹⁷

İkinci Dünya Savaşı henüz sona ermeden Sovyetler ile ittifak yaparak Anglo-Saksonlara karşı denge sağlamayı hedefleyen Fransa, içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ve Moskova'nın izlediği yayılcı politika nedeniyle İngiltere ve ABD'ye yanaştı. Avrupa ülkeleriyle birlikte Marshall yardımı alarak savaştan zarar gören ülkesinin kalkınmasını sağladı.

---

⁶⁹⁵ Erhan, 1996, ss. 279-282.

⁶⁹⁶ Ertem, 2009, s. 391.

⁶⁹⁷ Erhan, 1996, s. 283.

5.1.3. Avrupa'da Sovyet Tehdidine Karşı Daha Kapsamlı Bir Güvenlik Sistemi Arayışı

Fransa, komünizm tehdidine karşı ittifak arayışını sürdürürken Sovyetler Birliğinin yayılması devam etmekteydi. Şubat 1948'de gerçekleşen Çekoslovakya'daki darbe ile Sovyetler orta ve doğu Avrupa ile Balkan ülkelerini kendisine bağlamıştı. Demokrasisi ileri düzeyde olan Çekoslovakya'da komünistlerin işbaşına gelmesi batı Avrupa ülkelerinde büyük endişeye neden oldu. Söz konusu gelişme üzerine İngiltere ve Fransa, 21 Ocak 1948'de Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'a siyasi bir pakt yapılmasını teklif ettiler.⁶⁹⁸ Benelüks ülkelerinin de katılımıyla 4 Mart 1948'de Brüksel'de karşılıklı yardım anlaşması görüşmelerine başlandı.⁶⁹⁹

İngiltere ve Fransa, Sovyet gücü ve yayılması karşısında bir araya gelen ülkelerin yeterli olmayacağını farkındaydılar. Bu nedenle Fransız Dışişleri Bakanı, Brüksel'de toplandığı gün, ABD Dışişleri Bakanına bir mesaj göndererek Avrupa ile ABD arasında işbirliğini siyasi alanda ve özellikle de ivedi bir şekilde askeri sahada geliştirmesinin vaktinin geldiğini belirterek yakın bir zamanda meydana gelmesi muhtemel tehditlere karşı ortak savunma için görüşmelere davet etti. Fransız bakandan sonra İngiliz bakan da ABD Dışişleri Bakanına aynı yönde talepte bulundu. Marshall, Fransa ve İngiltere'nin kaygılarına katılmakla birlikte, batı Avrupa ülkelerinin ABD'den yeni bir yardım talep etmeden önce yapmaları gereken fedakârlıkları bildirmeleri gerektiği cevabını verdi.⁷⁰⁰

İngiltere ve Fransa, ABD'den bekledikleri desteği alamayınca Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un da katılımıyla 17 Mart 1948'de Bürüksel Anlaşmasını imzaladılar. Anılan ülkeler, antlaşma ile aralarındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla müşterek bir savunma sistemi oluşturdular.⁷⁰¹ Kuzey Atlantik İttifakı'nın başlangıcını oluşturacak Bürüksel Antlaşması, Batı Avrupa Birliği'nin temel dokümanıdır.⁷⁰² Batı Avrupa Birliği olarak kabul edilen antlaşma ile imzacı devletlerden birine saldırı olması durumunda diğerleri tüm imkânları ile destekleyeceklerdi. Sovyet tehlikesine yönelik Avrupa'da

⁶⁹⁸Bonnet, 1961, s. 407.

⁶⁹⁹Erkin, 1987, s. 270.

⁷⁰⁰Saray, 2019, ss. 118-119.

⁷⁰¹Ağca, Fehmi, AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye'nin Konumu, Papatya Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 113.

⁷⁰²NATO El Kitabı, 50. Yıldönümü Sayısı, Basın ve Enformasyon Bürosu, Bürüksel 1998, s. 26.

oluşturulan ilk askeri pakt olan Batı Avrupa Birliği'ne İskandinav ülkeleri de davet edildi. Anılan devletler, Sovyetlerin tepkisinden çekinmeleri nedeniyle birliğe katılmayı kabul etmediler.⁷⁰³

İngiltere, Fransa ve ABD'nin Almanya ve Berlin'deki işgal bölgelerini birleştirmesi ve ekonomik reform ilan etmesine karşılık Sovyetler Birliği, Mart 1948'den itibaren Almanya'nın Sovyet işgali bölgesi sınırları içinde yer alan Berlin ile Batı Almanya arasındaki ulaşımı engelledi, batı kesiminin elektriğini kesti.⁷⁰⁴ Sovyetler Birliği, yayılmanın son uygulaması olan Berlin buhranı ile birlikte doğu Avrupa'ya iyice yerleşti ve böylece Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya, Macaristan ve Çekoslovakya ile yaklaşık bir milyon metre karelik bir alan ve 90 milyondan fazla bir nüfusu kontrolü altına aldı. Faaliyetlerini sürdüren Moskova, Asya'daki ülkeler üzerindeki baskılarını artırırken bu ülkelerdeki komünist hareketleri destekledi. Ayrıca, batı Avrupa'da grev talimatı vererek şiddetli bir muhalefet oluştururken özellikle Fransa ve İtalya'daki komünistlerin ülkedeki tüm faaliyet alanlarına ve bilhassa sendikalara sızmasını sağladı.⁷⁰⁵

Sovyetler Birliğinin son uygulamalarından büyük endişe duyan Fransız Dışişleri Bakanı Schuman, 21 Kasım 1948 tarihinde Metz şehrinin kurtuluş törenlerinde yaptığı konuşmada, bütün Fransızların birleşmesini isteyerek her ihtimale hazır olunması gerektiğini belirtti. Fransız bakan, şüphesiz kimsenin bir tecavüz vukuunu aklına getirmediğini ancak günün birinde bağımsızlıklarına zarar vermek yollarını arayacak başka bir emperyalizm ile karşılaşabileceklerini ve bu nedenle önceden olabilecekleri tahmin ederek gerekli tedbirleri almak gerektiğini ifade etti.⁷⁰⁶ Fransız Dışişleri Bakanı, "başka bir emperyalizm" ile Sovyetler Birliğini kastetmekteydi.

Berlin buhranı, Batı Avrupa ülkelerinde endişeleri daha da artırırken ABD'nin, Sovyetlerin barışı tesis etmek yerine komünizmi yayarak etki alanını genişletme peşinde olduğunu anlamasını sağladı. ABD, Berlin buhranından sonra takip ettiği siyasette değişikliğe gitti ve Sovyetlerin yayılmacılığını önleme çabası içine girdi. ABD yönetimi, Kongre tarafından kabul edilen bir karar ile Monroe Doktrinini bıraktı ve daha önce

---

⁷⁰³Armaoğlu, 1989, s. 445.

⁷⁰⁴Yılmaz, 1998, ss. 399-400.

⁷⁰⁵Harp Akademileri Komutanlığı, Birleşmiş Milletler NATO ve Varşova Paktı, Hap Akademileri Basımevi, İstanbul 1987, s. 46.

⁷⁰⁶Ulus, 22 Kasım 1948.

Fransa tarafından kendisine teklif edilen BAB ittifakının daha etkili ve geniş kapsamlı olması için görüşmelere başladı.⁷⁰⁷

Batı Avrupa Birliği ülkeleri, ABD ve Kanada ile ittifak kurulması için görüşmeler yaptıktan sonra Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'i de ittifaka katılmaya davet ettiler. Müzakereler neticesinde, on iki devletin katılımıyla Nisan 1949'da Washington'da imzalanan antlaşma ile ortak bir savunma sistemi olan Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization, NATO) kuruldu. Türkiye, söz konusu ittifaka 1952 yılında katılacaktır.⁷⁰⁸

İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya ve İtalya kaynaklı tehdit nedeniyle müttefik olan Fransa ve Türkiye, savaş sonrası ise komünizm ve Sovyet yayılcılığıyla karşı karşıya kaldılar. Ortaya çıkan tehditlere karşı Fransa kısa sürede İngiltere ve ABD'nin ittifakını elde ederken, istediği desteği bulamayan Türkiye için Rus tehdidi devam etmekteydi. Ayrıca Ekim 1939 anlaşmasıyla müttefik olduğu Fransa'da güçlenen Komünist Parti, Türkiye'nin Sovyet kaynaklı endişelerini daha da artırmaktaydı.

5.2. Fransa'da Komünist Partisinin Yükselişi ve Türk-Fransız İlişkilerine Etkisi

5.2.1. Fransa'da Komünist Partisinin Yükselişi ve Yaşanan Siyasi Kriz

Fransa, Haziran 1940'ta Almanya karşısında yenilerek mütareke imzaladıktan sonra General de Gaulle ortaya çıkmış ve mücadeleyi sürdürmüştü. Müttefik ülkelerle gücünü birleştiren Savaşan Fransa, Haziran 1944'te yapılan Normandiya çıkarması ile önce Paris'i müteakiben de Fransa'yı kurtardı. Gaullistler tarafından kurulan Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti, Türkiye ve Müttefikler tarafından tanındı. General de Gaulle, kurduğu hükümetin tanınmış olmasına rağmen savaşın sonunun yaklaştığı dönemde Müttefiklerin Fransa'yı eşit konumda görmemesi nedeniyle ABD ve İngiltere'yi dengelemek ve savaş sonrası kurulacak uluslararası düzende galip devletlerle eşit konumda olabilmek için Sovyetlerin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu maksatla, 10 Aralık 1944'te Stalin ile görüşmek üzere Moskova'ya gitti. Ziyaretin diğer bir amacı da savaşın başından beri Moskova'da bulunan ve ölüm cezasına mahkûm edilen Komünist Parti lideri Maurice Thorez'in Fransa'ya dönmesini sağlayarak savaş

⁷⁰⁷Armaoğlu, 1989, ss. 446-448.

⁷⁰⁸NATO El Kitabı, 1998, s. 26.

sonrası Fransa’da tesis edilecek yeni düzende, Fransa’nın en önemli siyasi ve askeri gücü olan Fransız Komünist Partisinin desteğine almaktı.⁷⁰⁹ Moskova’da iki ülke arasında bir İttifak ve karşılıklı yardım anlaşması imzalandı.⁷¹⁰

Kurulduğu günden itibaren Moskova ile yakın işbirliği içinde olan Fransız Komünist Partisi, bu ilişkiyi savaş sırasında da sürdürdü. Anılan partinin Sovyetlerle yakın ilişkisi, ülkedeki diğer siyasi partiler tarafından tehlikeli olarak görülmekteydi. Savaş sırasında Moskova’da bulunan Fransız Komünist Partisi başkanı Maurice Thorez, savaş bittikten sonra ülkeye dönerek tekrar partinin lideri oldu.⁷¹¹

Fransa, İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra 21 Ekim 1945’te yeni meclisi oluşturacak milletvekillerini belirlemek üzere seçime gitti. Yapılan seçimde Fransızlar, sorulan sorulardan yeni bir Anayasa yapılmasına ve yeni Anayasa yapılıncaya kadar hükümete 7 ay zarfında geniş yetkiler verilmesine evet dediler.⁷¹² Komünistler, birinci soruya evet derken ikinciye hayır oyu verdiler. Ancak yapılan seçimlerin en öne çıkan yanı ise 1936 seçiminde 72 vekile sahip olan komünistler, bu seçimde 148 milletvekili çıkararak mecliste en fazla sandalyeyi elde etmesiydi. General de Gaulle taraftarı olan ve Fransız mukavemet hareketinden doğan Cumhuriyetçi Halk Partisi 143, Sosyalist Parti 135 milletvekili çıkardı.⁷¹³

Yapılan seçim neticesinde, Kurucu Meclis 6 Kasım’da toplandı ve 13 Kasım’da de Gaulle’ü oybirliği ile Hükümet Başkanı olarak seçti. General de Gaulle, Mecliste en çok sandalyeye sahip Komünist, Cumhuriyetçi Halk ve Sosyalist partilerden oluşan bir birlik hükümeti kurmak için çalışmalarına başladı, ancak daha ilk andan itibaren işin kolay olmayacağını anladı. Komünistler, Meclis Başkanlığını⁷¹⁴ ve kurulacak hükümette dışişleri, içişleri ve savunma bakanlıklarından en az birini talep ettiler. De Gaulle, devletin önemli organlarından birini elinde bulunduracak komünistlerin, herhangi bir kriz anında zorla üstünlük kurmaları tehlikesine karşı onlara sadece ekonomi ile ilgili bakanlıklar verebileceğini bildirdi. Komünistler, talepleri karşılanmayınca yayın organları vasıtasıyla de Gaulle’ü sert bir şekilde eleştirdi, sol partiye mensup

⁷⁰⁹Özen, 2017, ss. 95-96.

⁷¹⁰Rioux, 1980, ss. 122-123; Akşam, 11 Aralık 1944.

⁷¹¹Özen, Çınar, Nuri Yeşilyurt, “Fransız Dördüncü Cumhuriyeti’nde Siyasal Yapı ve Dış Politika: Süveyş Krizi’ne Giden Yolda Fransa’nın İsrail Politikası”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 2018/17(1), 104.

⁷¹²Akşam, 23 Ekim 1945.

⁷¹³Rioux, 1980, ss. 92-93.

⁷¹⁴A.g.e., s. 95.

kişiler tarafından takdir edildi ve boyun eğmeye zorlandı. Diğer grupların sessiz kalması üzerine de Gaulle, hükümet kurma yetkisini Meclis Başkanına iade etti ve radyoda halka bahse konu üç bakanlığı açık gerekçeler nedeniyle komünistlere veremeyeceğini ve kendisini takip edeceklerin desteği ile hükümeti kuracağını, aksi takdirde iktidardan ayrılacağını bildirdi. Meclis, komünist oyları hariç oy birliğiyle de Gaulle'ü tekrar hükümeti kurmakla görevlendirdi. Söz konusu gelişme üzerine komünistler, General tarafından kurulacak hükümette şartsız olarak yer alacaklarını bildirdiler ve 21 Kasım'da kurulan hükümette ekonomi ve çalışma ile ilgili dört bakanlık elde ettiler.⁷¹⁵ Komünist Parti Başkanı Maurice Thorez, devlet bakanı oldu.⁷¹⁶

Ocak ayının ilk günü görüşülen 1946 yılı bütçesinde sosyalistlerin savunma harcamalarında %20 kesinti talebi üzerine başlayan tartışmalara mecliste çoğunluğu oluşturan sol partilerin destek vermesi üzerine de Gaulle, hükümet edemeyeceğini ve ayrılması gerektiğini değerlendirdi. General, hükümet başkanı olduktan üç ay sonra 20 Ocak 1946 tarihinde, bakanları topladı ve Kurucu Meclis başkanına aynı gün göndereceği bir mektupla hükümetin istifasını sunacağını bildirdi. De Gaulle, bakanlara o güne kadar yaptıkları hizmetlerden dolayı teşekkürlerini sunduktan sonra yeni bakanlar seçilene kadar görevleri başında kalmalarını istedi ve görevi bıraktı.⁷¹⁷

General de Gaulle'ün istifasından sonra Mecliste en fazla üyeye sahip Komünistler, kendi partilerinden birinin başkanlığında hükümet kurulması için girişimlerde bulunmaya başladı. Cumhuriyetçi Halk Partisi, bir komünistin başkanlığındaki hükümette yer almayacaklarını, Sosyalistler ise daha önce olduğu gibi ancak 3 partiden oluşan bir kabineye girebileceklerini bildirdiler.⁷¹⁸ Komünistlerin hükümet başkanlığını ele etme çabası üzerine Fransız Genelkurmay Başkanı Yardımcısı, Thorez'in başında olacağı bir Hükümetin, ABD'nin askeri, ekonomik ve diplomatik misillemesine neden olacağı konusunda Cumhuriyetçi Halk Partisi başkanını uyardı.⁷¹⁹ Fransız Meclisi, yeni hükümeti kurmakla sosyalist partisine mensup Felix Gouin'i görevlendirdi. Yeni kurulan Fransız kabinesinde 7 komünist, 8 sosyalist, 4 Cumhuriyetçi Halk Partisinden ve 1 bağımsız yer aldı. Gouin, Başbakan ve Milli

---

⁷¹⁵Gaulle, Charles de, *Memoires de Geurre III Le Salut 1944-1946*, Librairie Plon, Paris 1959, ss. 273-276.

⁷¹⁶Rioux, 1980, s. 95.

⁷¹⁷Gaulle, 1959, ss. 278-285.

⁷¹⁸Akşam, 22-27 Ocak 1946.

⁷¹⁹Rioux, 1980, ss. 142-143.

Savunma Bakanı olurken Komünist Parti lideri Thorez, Başbakan yardımcısı ve Devlet Bakanlığı görevini üstlendi.⁷²⁰ Komünistlere çalışma ve üretim ile ilgili bakanlıklar verildi.⁷²¹

Kasım 1945'te toplanan Kurucu Meclis, oluşturacağı anayasa ile Fransa'ya yeni bir siyasi rejim getirecekti. Mecliste çoğunluğu oluşturan sol partilerden özellikle sosyalistler ve komünistler anayasa çalışmalarında kolayca anlaşma sağladılar. Kurucu Meclis tarafından oluşturulan yeni anayasa, 5 Mayıs 1946 tarihinde halk oylamasına sunuldu. Anayasa, komite ve komisyonlarda tartışıldığı sırada Cumhuriyetçi Halk Partisi ve diğer sağ partiler, basın ve yayın organları vasıtalarıyla yeni anayasanın Fransa'yı bir nevi "Meclis diktatörlüğüne" götüreceği bir mahiyet taşıdığını halka bildirdiler. Sağ partilerin yürüttüğü kampanya sonucu Fransız halkı, onaya sunulan anayasa aleyhine oy kullandı. Bu gelişme üzerine yeni anayasayı oluşturmak üzere yeni bir kurucu meclis için seçime gidildi.⁷²²

Mayıs ayında yapılan halkoylamasındaki seçmen iradesi, 2 Haziran 1946'da Kurucu Meclis için yapılan seçimlerde de kendini gösterdi ve bir önceki mecliste en kalabalık grubu teşkil eden komünistler, yerlerini Cumhuriyetçi Halk Partisine terk etti. Son seçimlerde komünistler, Ekim 1945'te yapılan seçimlere göre 2 milletvekili kaybederek meclisteki sayısını aşağı yukarı korurken esas olarak Cumhuriyetçi Halk Partisi milletvekili sayısını 18 artırarak 161 sandalye elde etti. Haziran 1946 seçimi, savaş sonrası Fransız siyasetinde bir dönüm noktası teşkil etti. Sosyalist Partinin 20 sandalye kaybetmesi ile birlikte sol hareket olan komünistler ve sosyalistler çoğunluğu kaybettiler.⁷²³ Birinci partinin lideri M. Georges Bidault, 26 Haziranda Sosyalistlerin desteği ile yeni hükümeti kurdu.⁷²⁴

Tekrar oluşturulan Meclis, Anayasa çalışmasını tamamladı ve halka sundu. General de Gaulle, Anayasa metine karşı olduğunu beyan etse de Fransızlar, 13 Ekim 1946'da yapılan referandumda evet dedi. Şimdiye kadar yapılan seçimler sonucunda oluşturulan parlamentoların amacı anayasayı hazırlamaktı. Artık Fransız halkı, 10 Kasım 1946 tarihinde İkinci Dünya Savaşından sonra ilk defa devamlı bir meclis

---

⁷²⁰Akşam, 22-27 Ocak 1946.

⁷²¹Rioux, 1980, ss. 142-143.

⁷²²Ulus, 07 Mayıs 1946.

⁷²³Rioux, 1980, s. 147.

⁷²⁴Ulus, 20 Haziran 1946.

oluşturmak maksadıyla sandığa gitti. Seçim sonucunda Komünistler 165, Cumhuriyetçi Halk Partisi 158, Sosyalistler 91, Bağımsızlar 76, Radikaller ise 54 milletvekili çıkardı.⁷²⁵

Fransa’da yeni anayasanın kabulü ve Milletvekili seçimlerinin tamamlanmasından sonra Cumhurbaşkanı olarak 16 Ocak 1947’de Vincent Auriol seçildi. Auriol, Hükümeti kurma görevini eski İktisat Bakanı Paul Ramadier’ye verdi. Dördüncü Cumhuriyetin ilk Başbakanı Ramadier, üç büyük partiye diğer partileri de dâhil ederek 21 Ocakta hükümeti oluşturdu.⁷²⁶ Ramadier, neredeyse tüm siyasi partilere yer verdiği “Milli Mutabakat” hükümetini kurarken, savaş sonrası ülkenin içinde bulunduğu zorlukların üstesinden mutabakatla gelmeyi amaçlamıştı. Bu maksatla başbakan, komünistlere beş bakanlık verdi. Ancak komünistler hükümette yer almalarına rağmen grevleri kışkırtmaları ve ülkede ekonominin daha da kötüleşmesi komünistler için elverişli bir ortamın oluşmasına neden olacaktır. Söz konusu gelişmeler komünistlerin kabineden uzaklaştırılmasına kadar gidecektir.⁷²⁷

5.2.2. Fransız Komünist Partisinin Yükselişinin Türkiye’de Endişe ile Karşılanması

Türkiye, Haziran 1940’ta Fransa yenildikten sonra ülkede Mareşal Petain başkanlığında kurulan Vichy Hükümetini resmi hükümet olarak görmüş ve ilişkilerini sürdürmüştü. Aynı dönemde ortaya çıkan General de Gaulle’ün Savaşan Fransa’sını da yakından takip etmiş ve şartlar uygun olduğunda anılan hareketin Ankara’ya temsilci göndermesine müsaade etmişti. Ankara, Fransa kurtarıldıktan sonra de Gaulle’ün başında bulunduğu Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümetini 24 Ekim 1944’te büyük güçlerden bir gün sonra tanımıştı.

Türkiye, Fransa’ya ve onun başında bulunan General de Gaulle’e büyük önem vermekteydi. Öyle ki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 29 Ekim 1944 tarihinde düzenlenen Cumhuriyet Bayramı resepsiyonunda, henüz güven mektubunu sunmamış olan Fransız temsilciyi kabul etmiş ve görüşmede Fransa ve de Gaulle’e yönelik olumlu düşüncelerini belirttikten sonra kendisine hep inandığını ifade etmişti.⁷²⁸ Türkiye’nin

⁷²⁵Rioux, 1980, ss. 151-157.

⁷²⁶A.g.e., s. 158.

⁷²⁷Erhan, Çağrı, ““Avrupa’nın İntiharı” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1996/5 (1), s. 261.

⁷²⁸MAE/AD, L 45, 1-2-4, 057 (30.10.1944).

Fransa'ya verdiği önemi bu ülkenin temsilcisinin gönderdiği raporlarda da görmekteyiz. Bu kapsamda Fransız Temsilci, yaptığı görüşmelerden çıkardığı sonuçları 30 Ekim 1944'te Paris'e rapor ederken Türkiye'deki çevrelerin Fransızlara ve General de Gaulle'e yönelik olumlu düşünceler beslediklerini ve Generalin büyük bir prestije sahip olduğunu belirtti. Aynı raporda, Başbakanın bizzat basına Fransa'nın oynadığı ve oynayacağı rolün önemini ortaya çıkarması ve her fırsatta Türk-Fransız dostluğunun hatırlatılması talimatını verdiğini öğrendiğini, Türkiye'nin kesinlikle Fransa'ya yaklaşmak istediği izlenimine vardığını ve Fransa hazır ise Türkiye'nin siyasi bir işbirliğine hazır olduğunu bildirdi.⁷²⁹

Yalta Konferansı'ndan sonra Mart 1945'te Rusya'nın Türkiye'ye verdiği nota ile 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını yenilemek istememesi ve devamında gelen ağır talepler, Türkiye'nin güvenlik endişesi duymasına neden oldu. Ankara'nın Rus tehdidinin olduğu ve Paris ile ilişkilerini geliştirmek istediği bir dönemde, Fransa'da komünistlerin birinci parti olarak ortaya çıkması Türkiye'de iyi karşılanmadı. Fransız Büyükelçiye göre, komünistlerin elde ettiği bu başarılı sonucun Sovyet tehdidi altında olan Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanması beklenemezdi. Büyükelçi, seçim sonucunun Türkiye'de hayal kırıklığına neden olduğunu ve bu durumun sadece özel görüşmelerde ortaya çıktığı, basın ise muhtemelen verilen talimata uyması nedeniyle renk vermemekte ve hiçbir önemi olmayan üç büyük parti arasındaki muhtemel ittifak meselesi üzerinde durmaktaydı. Fransa'daki seçimler ile ilgili en çok ve olumlu yazı Ulus gazetesinde yer aldı. Büyükelçi, yarı resmi gazete olarak gördüğü Ulus'ta çıkan bahse konu yazıların üst makamlarca verilen talimat üzerine yazıldığı değerlendirmesinde bulundu.⁷³⁰

Kasım 1945 seçimlerinden sonra hükümet sorumluluğunu üstlenen General de Gaulle'ün üç ay sonra görevden çekilmesi ve Fransa'da siyasi kriz yaşanması, Türkiye'de büyük bir dikkat ve endişe ile takip edildi. Fransız Büyükelçi Gaston Maugras, 30 Ocak 1946 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta, yaşanan siyasi krizin Ankara tarafından doğru veya yanlış Avrupa'daki dengeleri ve Türkiye'nin kaderini tehlikeye düşürecek bir gelişme olarak görüldüğünü bildirdi. Maugras, güçlü komşusu tarafından tehdit edilen ve kıta üzerinde onu dengeleyen

⁷²⁹MAE/AD, L 45, 1-2-4, 059 (30.10.1944); MAE/AD, L 45, 1-2-4, 060-061 (30.10.1944).

⁷³⁰MAE/AD, L 45, 1-2-4, 158-159 (25.10.1945).

bulunmaması nedeniyle Türkiye'nin Anglo-Sakson dostları ile dost ve ana unsurunu teşkil edecek güçlü bir Fransa'nın yer alacağı bir çeşit Batı ittifakının oluşmasını arzu ettiğini ileri sürdü. Ayrıca, Fransa'yı zayıflatabilecek ve onu İngiltere'den uzaklaştırabilecek vasıftaki her gelişme, Türkleri kendi çıkarları için endişelendirdiği değerlendirilmesinde bulundu. Büyükelçi, Türklerin General de Gaulle'ün gidişinin parti kavgalarını alevlendirmesi ve siyaset ekseninin Moskova'ya doğru yön değiştirmesi gibi sonuçlarının olacağından çekindiklerini ileri sürdü.⁷³¹

General de Gaulle'ün Hükümet Başkanlığından ve siyasetten ayrılmasına Türk basını büyük yer verdi. Komünist Parti, seçimden birinci parti çıktığında olumsuz yorum yapmayan basın, son gelişme üzerine bu tutumunu terk ederek ABD ve İngiliz ajanslarında yer alan haberlerin aktarılmasının yanında, istifanın sebebinin komünistler olduğunu açık bir şekilde belirterek komünist tehlikesinin büyüklüğüne işaret etti. Bu kapsamda Akşam gazetesi, New York Times gazetesinin General de Gaulle'ün istifasının komünistlere karşı bir meydan okuma olduğunu ve teknik yardımlar olmazsa Fransa'da komünistlerin iktidarı ele geçireceklerini yazdığını aktardı. Aynı gazete, General de Gaulle'ün istifasının İngiltere'de hayret uyandırdığını ve pek de hoş karşılanmadığını belirterek İngiltere resmî çevrelerinin Fransa'da iş başında sağlam ve halkın düşüncesine tam anlamıyla dayanan bir hükümet görmek istediklerini yazdı.⁷³² "Thorez Fransa'nın Titosu mu olacak?" başlığını atan Akşam gazetesi, İngiliz gazetelerin söz konusu ihtimalden bahsettiğine yer verdi.⁷³³

Fransız buhranının her ülkede yaşanabilecek bir iç mesele olmadığını değerlendiren Hüseyin Cahit Yalçın, buhranın bir Avrupa krizine dönüşmesinin ise ihtimal dışı olmadığını ve Fransa'nın elden gitmesini Avrupa'nın kolay kolay telafi edemeyeceğini belirtti. Yazar, ortaya çıkan buhranın zaten bozuk olan kuvvet dengesini büsbütün altüst edeceğini, Manş ve Atlantik kıyılarına dayanması durumunda İngiltere'nin de güvende olmayacağını, hatta bu durumun önce Avrupa için sonra bütün eski dünya için ve son olarak da Amerika için tehlikenin ve son saldırının öncüsü olacağını belirtti. Yalçın, tüm bu gerekçeler nedeniyle Fransız buhranının uluslararası siyasetin en öncelikli konusunu teşkil etmesi gerektiğini belirterek komünist birinin

---

⁷³¹MAE/AD, L 45, 1-2-4, 166-167 (30.01.1946).

⁷³²Akşam, 22 Ocak 1946.

⁷³³Akşam, 27 Ocak 1946.

hükümetin başına geçmesi durumunda Fransa'nın Moskova'nın peyki haline geleceği⁷³⁴ değerlendirmesinde bulundu.

Falih Rıfki Atay, "De Gaulle niçin çekiliyor?" başlıklı yazısında, zor ve çetin şartlar içinde olan Fransa'nın bu durumundan komünistlerin kendi hesaplarına faydalandıklarını, mecliste, hükümette ve gazetelerde ağır basmakta olduklarını belirttikten sonra komünistlerin uygulamalarını aşağıdaki gibi açıkladı.

Aşırı sollar bir iktidara katıldılar mı, ya, bazı Balkan memleketlerinde görüldüğü üzere, canalıcı cihazları ellerine geçirerek öteki partileri ve siyasi faaliyetleri korkuluk haline getirirler. Yahut, Fransa'da olduğu gibi, bunu yapamadıkları vakit, iktidar mekanizmasının yürüyüşünü sektelemek ve bir kargaşa havası yaratmak için uğraşıp dururlar.

Kuvvetli ve nizamlı bir Fransa'nın Avrupa düzeni için ne kadar gerekli olduğunu vurgulayan Atay, Fransız demokrasisi buhranlardan kurtarılmazsa yeniden her tarafta demokrasi düşmanlarının cesaretinin artacağını ileri sürdü. Hatta şimdiden bazı küçük memleketlerde, demokrasi adı altında kendilerinden başkalarının hürriyetlerini ve haklarını çiğneyen denemelerin olduğuna işaret etti.⁷³⁵

Necmettin Sadak, Fransa'da yaşanan siyasi krizin sebebini komünistlerin Sosyalist parti ile birlikte bir Anayasa hazırlayarak Meclis komisyonundan önce davranmak istemelerinden kaynaklandığını belirtti. Sadak, komünistlerin amacını orta ve sol partilerin işine gelmeyecek "ileri demokrat bir Anayasa" hazırlayarak müteakip seçimlerde çoğunluğu elde etmek olarak ileri sürdü.⁷³⁶

Fransa'da Kurucu Meclis tarafından oluşturulan yeni anayasa, 5 Mayıs 1946 tarihinde halk oylamasına sunuldu ve Fransızlar tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine 2 Haziran 1946'da yeni bir kurucu meclis oluşturmak üzere tekrar milletvekili seçimi yapıldı. Seçimlerden Cumhuriyetçi Halk Partisi birinci parti olarak çıktı. Henüz seçim sonuçları açıklanmadan Cumhuriyetçi Halk Partisinin önde olduğunu duyuran Türk basını, sonuçlar açıklanınca, "Fransada seçimi halkçı cumhuriyetçiler kazandı, komünistler ikinci plana düştü",⁷³⁷ "Fransız seçimlerinde komünistler kaybetti"⁷³⁸ gibi başlıklar atarak komünistlerin kaybettiğine vurgu yaptı. Yunus Nadi, seçim sonucunda Fransızların ne Moskova'nın nüfuzuna boyun eğmek ne de Washington ile Londra

⁷³⁴Yalçın, Hüseyin Cahit, "Fransız buhranı", Tanin, 22.01.1946.

⁷³⁵Atay, Falih Rıfki, "De Gaulle niçin çekiliyor?", Ulus, 22.01.1946.

⁷³⁶Sadak, Necmettin, Akşam, "Fransada iç politika buhranı", 22.01.1946.

⁷³⁷Cumhuriyet, 04 Haziran 1946.

⁷³⁸Vatan, 04 Haziran 1946.

tarafından sürüklenmek istemediğini ortaya koyduğuna işaret etti.⁷³⁹ Komünistlerin bir önceki seçime göre vekil sayısında gerileme olmamasına rağmen ikinci parti konumuna düşmesi, Türk basınında olumlu bir hava oluşturdu, hatta komünistlerin çöküşünün başladığına vurgu yapıldı.

Fransa'nın Ankara Büyükelçisi, Haziran 1946'da düzenlenen seçimlere yönelik Türk basını tarafından yapılan değerlendirmeler üzerine gönderdiği telgrafta Türklerin, komünist partilileri Sovyetlerin işbirlikçisi, Sovyetleri ise saldırgan güç olarak gördüklerini rapor etti. Büyükelçi, seçimlerin sonucunun iyi veya kötü olması, Thorez'in partisinin başarı veya başarısızlığına göre değerlendirileceğinin kesin olduğunu bildirdi.⁷⁴⁰

Fransızlar, kurucu meclis tarafından hazırlanan Anayasa metnine Ekim 1946'da evet dediler ve artık bu defa 10 Kasım'da devamlı bir meclis için sandığa gittiler. Seçimlerden tekrar Komünistlerin birinci parti olarak çıkması Türkiye'de olumlu karşılanmadı. Türk basını, komünistlerin parlamentoda en kuvvetli parti olmasını yine İngiltere ve ABD gazeteleri başta olmak üzere diğer ülke basınındaki olumsuz yankılara⁷⁴¹ yer vererek aslında memnun olmadığını dile getirdi.

Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Gaston Maugras, gönderdiği raporda Kasım 1946'da Fransa'da yapılan seçimlerde komünistlerin oylarının artmasını Türklerin anlayamadığını ve beklentilerinde yanıldıklarını bildirdi. Büyükelçi'ye göre Türkler, komünistleri Moskovalı politik ajanlardan farklı bir görünüşte hayal etmekte güçlük çekmektedir. Bu nedenle Kars, Ardahan ve Boğazların akıbeti hakkındaki endişeleri, Fransa'daki seçim tartışmalarını yargılama yöntemlerini etkilediğini ve komünist yönetimindeki bir Fransız Hükümetinin, Sovyet emperyalizmi tehdidi altındaki

---

⁷³⁹Nadi, Yunus, Cumhuriyet, "Fransada seçimin neticeleri", 05.06.1946.

⁷⁴⁰MAE/AD, L 45, 1-2-4, 192 (09.06.1946).

⁷⁴¹ İngiltere'de komünistlerin kaydettikleri yeni kazançların memnuniyetle karşılanmadığını, ABD gazetelerinin ise komünistlerin önem kazanmasının Fransa'nın komünizme dönmüş olduğu anlamına gelmediğini, Kanada basını, Fransız dış politikasının Sovyet Rusya'ya sempati gösteren bir politika izlemesi durumunda Almanya ile barış anlaşmasının uzayacağını, İspanyol siyasi çevrelerinin oldukça endişe ile karşıladıklarını, Moskova Radyosu ise, sosyalistlerin mağlubiyetinin komünist aleyhtarı bir siyaset izlemesine bağlamakta ve Sosyalist Parti gelecekte büyük bir parti olarak kalmak istiyorsa komünist partiye karşı hareket tarzlarını değiştirmesi gerektiğini bildirdiklerini aktarmaktadır. Ulus, 13 Kasım1946.

Türkiye'nin davasını pek desteklemeyeceğinden çekindikleri değerlendirmelerinde bulundu.⁷⁴²

Komünist partinin doğurduğu endişeye rağmen Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkiler gelişme gösterdi. Bu kapsamda bir grup Fransız parlamenter, 23 Ekim-2 Kasım 1948 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etti. İstanbul, Bursa ve İzmir'de turistik mahiyette bulunan heyet, Ankara'da Cumhurbaşkanı tarafından kabul edildi. Fransız Parlamento heyeti, her yerde dostça ve gösterişle karşılandı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 28 Ekim 1948'de Fransız heyeti kabulünde; uzunca ve samimi bir şekilde Fransa'nın kalkınması için temennisini belirtti. İki ülke arasındaki dayanışma üzerinde ısrarla duran Cumhurbaşkanı, Fransa'nın güç ve otorite olarak kazandığı her şeyin Türkiye için olduğu kadar barış için bir kazanım olduğunu ifade etti.⁷⁴³ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM'nin 1 Kasım 1948 tarihindeki açılış oturumunda yaptığı konuşmada, Fransız parlamento heyetinin Türkiye'de bulunmasından dolayı duyduğu memnuniyeti belirtti ve Fransız Parlâmento Başkanı Herriot'un Türk Milletine ve Büyük Millet Meclisine sevgi ve selâmlarını bildiren telgrafını okundu.⁷⁴⁴

İki ülke arasındaki bu olumlu gelişmeye rağmen, Türkiye'nin Fransa'da komünist partisinin güç kazanmasından duyduğu endişe devam etti. Bu durumu Cumhurbaşkanı İnönü, 2 Kasım 1948'de Fransız Büyükelçi Gaston Maugra ile yaptığı görüşmede Komünist Partisinin gelecekteki şansı ve Fransa'nın siyasi eğiliminde edinebileceği etki hakkında uzun uzadıya sorgulamasından⁷⁴⁵ ve Büyükelçi olarak yeni atanan Jean Lescuyer'in 17 Kasım 1948'de güven mektubunu sunması sırasında Komünist Partisi ile ilgili endişelerini gizlememesinden⁷⁴⁶ anlamaktayız.

Komünizme karşı yayınlarını sürdüren Türk Basını, Fransa'daki grevleri haber yaptı. Bu kapsamda Akşam gazetesi, Fransız İçişleri Bakanının grevlerin Moskova'dan gelen emirle yapıldığı, Rusya'nın bu iş için memleketteki adamları vasıtasıyla para harcadığı ve Rusya'nın komünistlere verdiği talimatlarla ABD yardımlarını engellemeye çalıştığı beyanlarına yer verdi. Gazete, komünistlerin işçileri yeniden

---

⁷⁴²MAE/AD, L 45, 1-2-4, 271-272 (20.11.1946).

⁷⁴³MAE/AD, L 45, 1, 051 (29.10.1948).

⁷⁴⁴TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 13, 01.11.1948, ss. 6-9.

⁷⁴⁵MAE/AD, L 45, 1, 071-073 (02.11.1948).

⁷⁴⁶MAE/AD, L 40, 2, 069-070 (17.11.1948).

büyük grevlere teşvik etmekte olduğunu ilave etti.⁷⁴⁷ Ulus Gazetesi ise grevcilerin, demiryolu raylarını gevşetmek gibi bazı baltalama hareketlerinde bulduklarını yazdı.⁷⁴⁸ Basın, Kasım 1948'de Fransa'da yapılan Cumhuriyet Konseyi seçimlerine geniş yer ayırdı ve de Gaulle'ü Atatürk'e benzeterek taraftarlarının elde ettiği başarıyı olumlu karşılarken Komünist Partisinin başarısızlığına vurgu yaptı.⁷⁴⁹ Ulus Gazetesi, 09 Kasım 1948 tarihli baskısında haberi “Cumhuriyet Konseyinde De Gaulle'cüler en kuvvetli grup oluyor, Fransız seçimlerinde komünistler tam bir hezimete uğradılar”⁷⁵⁰ başlığı ile verdi.

Türk basını, Fransız Komünist Partisini takip etmeye ve menfi gelişmeleri gündeme getirmeye devam etti. Bu kapsamda Akşam gazetesi, 19 Kasım 1948'de Fransa'da hükümetin, Komünist Partisinin yabancı bir memleketten para ve talimat alarak hareket ettiğine ve bu suretle Fransa dâhilinde siyasî maksatlarla grevler çıkarmak için çalıştığına dair bir takım vesikalar ele geçirilmesi nedeniyle parti hakkında bazı tedbirler almaya karar verdiğini yazdı. Gazete, alınacak tedbirlerin mahiyetinin henüz kesin olarak bilinmemesine rağmen çok şiddetli olacağı, hatta Fransız Komünist Partisinin feshinin bile düşünüldüğünün söylendiğine yer verdi. General de Gaulle'ün anılan partinin kapatılması hususunda “Ben Komünist Partisinin ilgasına taraftar değilim. Fakat bu partinin hariçten para ve direktif aldığı doğru ise böyle partinin çalışmasına müsaade etmemek lâzımdır.” sözüne yer vererek Generalin diktatörlük temayülü beslediğine yönelik iddiaların doğru olmadığını açıklamaya çalıştı. Gazete, “Komünist partisinin durumunun Fransada mühim hâdiselere sebep olması ihtimali vardır”⁷⁵¹ şeklinde bitirerek bu husustaki beklentisini ortaya koydu.

Fransız komünist Partisi, hükümette yer almasa da Türkiye ve Türk basını tarafından takip edilmeye devam edildi. Marshall yardımları sayesinde Fransa'daki ekonomik şartların iyileşmesine paralel olarak Komünist Partisinin oylarında gerileme meydana geldi. Türk basını da bu gerilemeyi ön plana çıkardı.⁷⁵²

---

⁷⁴⁷Akşam, 26 Ekim 1948.

⁷⁴⁸Ulus, 29 Ekim 1948.

⁷⁴⁹MAE/AD, L 45, 1, 075-077 (17.11.1948).

⁷⁵⁰Ulus, 09 Kasım 1948.

⁷⁵¹Akşam, 19 Kasım 1948.

⁷⁵²MAE/AD, L 45, 1, 093-094 (07.04.1949).

Fransa'nın Ankara Büyükelçisi, Türkleri Komünist Partisinin oylarını artmasını anlayamamakla, komünistleri Moskovalı politik ajanlardan farklı bir görünüşte hayal edememekle itham etmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin komünist yönetimindeki bir Fransız Hükümetinin kendisini Sovyet tehdidine karşı desteklemeyeceğini düşündüğünü ve bunun da doğru olmayacağını ima etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin genel olarak Sovyet tehdidinden ve özel olarak da komünizmin Fransa'da güçlenmesinden endişe duyduğu bir gerçektir. Ancak savaş sonrası dönemde Sovyet ve komünizm yayılcılığını tehdit olarak algılayan tek ülke Türkiye değildi.

İkinci Dünya Savaşı henüz sona ermeden Sovyetler Birliği ile ittifak anlaşması imzalayarak iyi ilişkilere kuran General de Gaulle, komünistleri bir tehdit olarak görmesi nedeniyle savaştan sonra kurduğu ilk hükümette komünistlere önemli bakanlıklar vermedi. Bundan sonra kurulacak koalisyon hükümetlerinde de Komünist Partisine aynı muamele gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca Batı Avrupa ülkeleri tarafından Sovyet tehdidine karşı ortak bir savunma örgütü kuruldu. Fransa'nın Marshall yardımları alabilmek için hükümette yer alan komünist bakanları gönderdiği, komünist partisinin grevleri örgütlemesi, Rusya'dan yardım ve talimat alması gerekçeleri ileri sürülerek komünist partisinin kapatılmasını gündeme geldiği bir dönemde, Türkiye'nin komünizmin yayılmasından ve dost ve müttefik olduğu Fransa'da güçlenmesinden endişe duyması doğaldır. Türkiye'nin Fransız Komünist Partisinin güçlenmesinden endişe duymasının nedenlerinden biri de söz konusu partinin Türkiye karşıtı uygulamalarıydı.

5.2.3. Fransız Komünist Partisinin Türkiye Karşıtı Uygulamaları ve Türk Basını Tarafından Gösterilen Tepki

Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki emellerini daha savaş başlamadan önce Almanya ile yaptığı görüşmelerde ve Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinde ortaya koymuştu. Moskova yönetimi, savaşın sonuna doğru Türkiye'ye verdiği notalarla Boğazlarda üs ile Türk-Sovyet sınırında değişiklik taleplerini iletmişti. Ankara'ya taleplerini kabul ettirmek amacıyla Moskova, yazılı basın ve radyo vasıtasıyla Türkiye aleyhinde yayımlar yapmakta, hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla daha önceleri olduğu gibi Ermenileri kullanmaktan geri kalmamaktaydı.

Türkiye ile Sovyetler arasında nota teatisinin devam ettiği dönemde, Fransız Komünist Partisinin himaye ve yardımı altında Paris'te bir "Türkiye Ermenistan'ını Müdafaa Komitesi" kuruldu. Yapılan büyük bir toplantıda; Kars, Ardahan illerinin Sovyet Ermenistan'ına katılması, Kilikya'da muhtar bir Kürt Hükümeti kurmak maksadıyla girişimde bulunulması ve Dörtler Konferansındaki dışişleri bakanlarına başvurulması gibi hususlarda kararlar alındı. Yine Fransız Komünist Partisinin önyak olmasıyla, Taşnak ve Hınçak komiteleri de bu amaçla faaliyete geçtiler. Fransa'nın diğer şehirlerinde de toplantılar yapılması planlandı.⁷⁵³

Sovyet tehdidinin yoğun olarak hissedildiği bir dönemde, Fransa'da yapılan toplantıya Türk basını büyük tepki gösterdi. Nihat Erim, Sovyet basını ve radyosunun bir yıldan fazla bir süredir Türkiye'ye yönelik yaptığı baskıcı yayınlarını daha da ileri götürerek Moskova'ya bağlı bütün dünya komünist teşkillerinin sahneye çıkarılmak istendiğini belirterek dost ve müttefik olduğumuz Fransa'nın başkentinde böyle bir toplantının yapılmasına izin vermesinden duyulan rahatsızlığı dile getirdi.⁷⁵⁴ Toplantının yapılmasını Rusya'nın emrettiğini ve Fransız Komünist Partisinin de emre uyararak toplantıdaki talepleri dile getirdiği ifade edildi. Selim Ragıp Emeç, komünistin bir vasıta olduğu ve milliyeti ne olursa olun söz konusu vasıtayı kukla gibi oynatanın Sovyet Rusya olduğunu belirterek Fransa'da konuşanın Fransız komünisti değil, "Kızıl Moskofun tâ kendisi" olduğunu ileri sürüldü.⁷⁵⁵

Türkiye'nin Doğu sınırından bir kısım toprakların Sovyet Ermenistan'ına katılması için Paris'te yapılan toplantıdan kısa bir süre sonra Fransa, dile getirilen talebin imzacılarından olan Justin Godard'ı Uluslararası Çalışma Örgütü Yönetim Kurulu Başkanlığına aday olarak gösterdi. Fransız Dışişleri Bakanlığı, 24 Temmuz 1946'da Ankara Büyükelçisinden, Fransız siyasetçinin anılan örgütün başkanlığına seçilmesi için Türk Hükümetinden destek talep etmesini istedi. Fransız Büyükelçi, Justin Godard'ın çok sayıda hükümet temsilcisine gönderilen ve Türkiye'den bazı toprakların kopartılarak Erivan Sovyet Cumhuriyetine ilhak edilmesi talep edilen dilekçenin imzacıları arasında bulunduğunu, anılan bildirin Türkiye'de çok büyük infialle neden olduğunu, Gotard'ın adaylığının başarısı için Türk makamlarının

---

⁷⁵³Ulus, 09 Temmuz 1946.

⁷⁵⁴Erim, Nihat, "Fransa'daki çirkin nümayiş!", Ulus, 09. 07.1946.

⁷⁵⁵Emeç, Selim Ragıp, "Kızıl Moskof bir daha konuştu", Son Posta, 07.07.1946.

dikkatini üzerine çekmemenin uygun olacağını⁷⁵⁶ teklif etti. Fransız Büyükelçinin, Türk makamlarına anılan kişinin adaylığını dahi açamaması, Hükümet çevrelerinde de Paris'te yapılan toplantıya büyük tepki duyulduğunu göstermektedir.

Türk yöneticiler, Ermenistan'a toprak verilmesine tepki duysalar da Sovyet tehdidinin varlığını koruduğu 1946 yılında, doğrudan Fransa'yı hedef almadılar. Paris toplantısından yaklaşık iki ay sonra yeni hükümeti kuran Başbakan Recep Peker, 14 Ağustos 1946 tarihinde Hükümet programının dış politikadaki esaslarına değinirken Fransa ile ilgili olumlu düşüncelerini belirtti. Türk-Fransız dostluğunun eskiye dayandığını ifade eden Başbakan, dünya düzeni için güçlü bir Fransa'nın varlığının önemine vurgu yaparak her iki ülke arasında hiçbir ayrılık ve zorluk bulunmadığını ve bundan sonra da ilişkilerin var olan sağlam dostluğa dayanarak devam edeceğini açıkladı.⁷⁵⁷

Hükümet programının okunmasından sonra söz alan milletvekillerinden Sinan Tekelioğlu, Rus radyosunun Türkiye'deki parti kavgalarını teşvik ve tahrik ettiğini, Sovyetler Boğazları isterken, Fransız komünistleri de Ermenileri tahrik ederek Kilikya'da bir Ermeni cumhuriyeti kurmak istediklerini belirtti. Türk Milletinin, bütün varlığı, bütün kuvvet ve kudretiyle her türlü tehlikeye göğüs gereceğine ve bir karış toprağını dahi kimseye vermeyeceğine yemin ettiğini⁷⁵⁸ hatırlatan Tekelioğlu, Fransa'yı değil Sovyetler Birliği ve onun güdümündeki Fransız Komünist Partisini hedef aldı.

İkinci Dünya Savaşından sonra Fransa'da komünist partisinin güçlenmesi ve Türkiye'ye yönelik girişimlerde bulunması, Türk-Fransız ilişkilerine olumsuz bir etkisi olmadı ve 1948 yılı sonunda bir grup Fransız parlamenter Türkiye'yi ziyaret etti. Söz konusu ziyaretten sonra 08-15 Haziran 1949'da Ali Fuat Cebesoy başkanlığında Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden oluşan bir heyet Fransa'yı gitti. Resmî kabul ve görüşmelerin yanında Paris'in tarihi ve turistik mekânları ile sanayii tesislerini gezen Türk parlamenterler heyeti, Fransız Milli Meclis Başkanı M. Eduard Herriot tarafından da kabul edildi.⁷⁵⁹ Heyet, Fransız Meclisindeki Cezayirli vekillerin ısrarı ve Cezayir Genel Valisinin özel daveti üzerine 13 Haziran'da anılan ülkeye gitti.⁷⁶⁰ Türk Heyetinin

⁷⁵⁶MAE/AD, L 45, 1-2-4, 232-233 (07.08.1946).

⁷⁵⁷TBMM Tutanak Dergisi, Devre VIII, Cilt 1, 14.08.1946, s.30.

⁷⁵⁸TBMM Tutanak Dergisi, Devre VIII, Cilt 1, 14.08.1946, s.56.

⁷⁵⁹Ulus, 09.06.1949.

⁷⁶⁰Ulus, 13 Haziran 1949.

Fransa ziyareti, Milli Mecliste komünist vekillerin neden olduğu hadise hariç olumlu geçti ve Türk basını tarafından yoruma yer verilmeden günü gününe ayrıntılı bir şekilde aktarıldı.

Türk Heyeti, ziyaret sırasında askeri krediler üzerine yapılan müzakereleri takip etmek üzere Fransız Başbakanı Henri Queille'nin de hazır bulunduğu Milli Meclis oturumuna katıldı. Oturum açılışında Türk Heyetine selam ve iyi dileklerin iletilmesi üzerine milletvekilleri ayağa kalkarak Türk Heyetini alkışladı. Ancak bu esnada komünistler yerlerinden kıpırdamayarak heyet üyelerine yönelik kaba ifadelerde bulundular. Milli Meclisin protestosu ile bastırılan söz konusu ifadeler arasından Komünist Parlamento Grubu Başkanı Jacques Duclos'nun "İşte bir demokrasi numunesinin temsilcileri" şeklinde bağırdığı duyuldu.⁷⁶¹

Fransız Meclisinde Türk vekillerine yapılan bu saygısızlığa Türk basını büyük tepki gösterdi ve yaşanan hadiseyi komünizm karşıtı propagandaya dönüştürdü. Son Saat gazetesi, "Vatandaşın Sesi" köşesinde "Uşak sözüne kızılmaz" başlığı ile Fransız Parlamentosunda Türk heyetine karşı yapılan hareketi terbiyesizce ve komünist vekilleri terbiyesi kıt olarak itham ederek aşağıdaki ifadelere yer verdi.

Bu hareket, evvelâ düpedüz terbiyesizliktir. Dünyamızın neresinde olursanız olunuz, isterseniz, kırmızı derililerin kabileleri arasında, isterseniz Hotanto obaları arasında bulununuz, misafire karşı saygı göstermek insanlık âdabının en basit tezahürüdür, terbiyenin alfabesidir.

Gazete, "Komünizm insanlığı o kadar küçülten bir mikroptur ki Fransızlardan bu hastalığa musap olanlar bile medeni mücadele kaidelerini inkâra kadar götürecek bir mahiyet almıştır." şeklinde ifade ederek, yapılan terbiyesizliğin nedenini komünizm kaynaklı olduğunu belirtti. Gazete, hain olarak gördüğü Duclos ve arkadaşlarının, Türkiye'nin demokrasi uğrunda verdiği mücadeleyi anlayamayacaklarını çünkü onlar Rus ordularının Fransa'ya geldiklerinde kapıları açacaklarını resmen ifade ettiklerini belirtti ve komünistleri "satılmış uşaklar" olarak tanımladı.⁷⁶²

Tasvir Gazetesinde "Fransız Parlamentosunda meydana gelen olay" başlıklı yazısında Cihat Baban, Türk Heyetine Bourbon Sarayı'nda bulunan komünist vekiller tarafından hakaret edildiğini belirttikten sonra heyetin tamamının CHP'den oluşmuş ve söz konusu partinin ülkede taklidi bir demokrasi uyguluyor olsa da komünist vekillerin,

⁷⁶¹ Ulus, 10 Haziran 1949, Son Saat Gazetesi ise söz konusu ifadeyi "İşte bir demokrasi taklidi memleketin temsilcileri" şeklinde vermektedir. Son Saat, 10 Haziran 1949.

⁷⁶² Son Saat, 10 Haziran 1949.

Türk halkının azimle taklidi olmayan bir demokrasi için mücadele verdiğini bilmeleri gerektiğini ifade etti.⁷⁶³ Diğer gazetelerde benzer şekilde Fransız Meclisinde yaşanan hadiseye yönelik tepkilerini Fransız Komünist Partisine ve komünizme gösterdiler.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Sovyet tehdidine savaş sırasında ittifak kurduğu İngiltere ve savaştan güçlü çıkan ABD'nin desteği ile boyun eğmedi. Tamamen Sovyetlerin güdümünde olan Fransız Komünist Partisinin, komünizme karşı Batı ile birlikte hareket eden ve Sovyet taleplerini reddeden Türkiye'ye olumlu düşünceler beslemediği açıktır. Fransız Komünist Partisinin Fransız Meclisinde Türk Vekillerine yönelik tutumunu ve Ermenistan'ın Türkiye'den toprak taleplerini desteklemesini Moskova'dan bağımsız düşünmemek gerekir. Türkiye, bu dönemde Üçlü İttifak ile bağlı olduğu Fransa'yı kaybetmemek için gerek resmi yetkililer gerekse basın vasıtasıyla doğrudan Fransa'yı hedef almadı. Ankara, daha ziyade basın yolu ile gelişmelere tepki gösterirken doğrudan Fransız Komünist Partisini ve genel olarak komünistleri suçladı. Ayrıca Türk basını, Fransız seçimlerinde komünist partisinin yükselişini ve Türkiye aleyhtarı uygulamalarını komünizm karşıtı propaganda kampanyasına dönüştürerek kendi kamuoyuna komünizmin gerek dünya gerekse Türkiye için ne denli tehlike oluşturduğunu göstermeye çalıştı.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve İtalya kaynaklı tehdide maruz kalan Fransa ve Türkiye, birbirine yaklaşmış ve müttefik olmuştu. Savaş sonrası, komünizm ve Sovyet yayılmacılığının iki ülkeye yönelik ortak tehdit olarak ortaya çıkması savaş öncesinde olduğu gibi doğrudan bir ittifaka götürmedi. Aynı dönemde Fransa, komünizm tehdidinin yanında birçok ülke gibi ekonomik sorunlar da yaşamaktaydı. Paris, güvenlik endişesini önce İngiltere'ye yanaşarak Benelüks ülkeleriyle birlikte Batı Avrupa Birliğini kurarak daha sonra ise NATO'ya girerek giderdi. Ekonomik sorunlarını ise komünist bakanları hükümetten gönderdikten sonra ABD tarafından sağlanan Marshall yardımları alarak aştı. Türkiye, Sovyet tehdidini İngiltere ve ABD'nin desteği ile göğüslerken, Marshall yardımlarından istifade etti. Böylece, iki ülke, ileride Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) adını alacak Avrupa

---

⁷⁶³MAE/AD, L 45, 1, 117 (14.06.1949).

Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün üyesi oldular.⁷⁶⁴ Türkiye, 1952 yılında NATO'ya girerek Sovyet tehdidine çözüm bulurken savaş öncesinde olduğu gibi Fransa ile tekrar aynı ittifak içinde yer alacaktır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği tarafından dile getirilen toprak talebi dışında İskenderun ve Hatay bölgesine yönelik taleplerle de karşılaşacaktır. Savaş öncesi Türk-Fransız ilişkilerinde önemli bir yer tutan bölge, savaş sonrası da iki ülke ilişkilerinde yer alacaktır. Fransa'nın İskenderun konsolosu tarafından gönderilen raporlar ve Fransız Dışişlerinin Sancak'ın devri ile ilgili anlaşmayı sorgulaması, Paris'in anılan bölgeyi unutmadığını ortaya koymaktadır. İskenderun bölgesi, bağımsızlığını yeni elde eden Suriye'nin dışında stratejik önemi nedeniyle diğer büyük devletlerin de ilgisini çekecektir.

---

⁷⁶⁴ Türkiye ve Fransa 1948-1951 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nden Marshall planı çerçevesinde yardım aldılar. Bu kapsamda Fransa, 2.629,8 milyon dolar yardım ve 212,1 milyon dolar hibe alırken Türkiye, 184,5 milyon dolar yardım ve 18 milyon hibe almıştır. (Erhan, 1996, s. 287).

ALTINCI BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI HATAY'IN YENİDEN GÜNDEME GELMESİ

6.1. Hatay Bölgesinin Önemi ve Ülkelerin Hatay Üzerindeki Emelleri

6.1.1. Hatay Bölgesinin Önemi

İskenderun ve Antakya bölgesi, 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık seferinden sonra Osmanlı hâkimiyetine girdi ve her iki kent Halep vilayeti sınırları dâhilinde yer aldı. İskenderun, yaklaşık 30 km. genişliğindeki körfezi ile Doğu Akdeniz'in en önemli doğal limanlarından birini teşkil etti. Asi nehri kıyısında kurulu ve geleneksel kervan yolu üzerinde yer alan Antakya ise Roma ve Hıristiyanlığın önemli şehirlerinden birisiydi. Amik ovası ise her dönem bölgenin tarımsal zenginliğinin kaynağını oluşturdu.

Her dönem önemini koruyan söz konusu şehirlerden İskenderun, Anadolu'nun güneyi ile Suriye ve Irak'ın kuzeyinin denize çıkışına imkân veren bölge⁷⁶⁵ olması nedeniyle bu şehrin limanı da anılan bölgelerin doğal limanı konumundadır. Bu kapsamda Almanya, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nden aldığı imtiyazla İskenderun'u Bağdat Demiryoluna bağladı ve büyük bir liman inşaatı başlattı. Ancak savaşın başlaması ile çalışmalar durdu.⁷⁶⁶ Rusya ise açık denizlere çıkış yapabilmek için İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirmenin yanında, İskenderun ve Yumurtalık bölgelerine kadar da yayılmayı arzulamaktaydı.⁷⁶⁷

İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti'nin dağılması durumunda en büyük payı kapma mücadelesi verirken ülkeyi paylaşmak için çeşitli anlaşmalar yaptılar. İngiliz ve Fransız diplomatlarının adını taşıyan 26 Nisan 1916 tarihli Sykes-Picot anlaşması ile Aladağ, Kayseri, Akdağ-Yıldızdağ, Zara, Ezin,

⁷⁶⁵ Türkmen, Ahmet Faik, Mufassal Hatay Tarihi, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937, s. 102.

⁷⁶⁶ Ürkmez, Naim, "I. Dünya Savaşı'nda İskenderun'un Stratejik Konumu ve İşgali", *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası Bildiriler 6-8 Kasım 2014 Çanakkale*, Çanakkale Valiliği Yayınları, İstanbul 2015, s. 332.

⁷⁶⁷ Bayur, Yusuf Hikmet, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, (2.Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 6.

Harput ile Kilikya, Suriye ve Musul Fransa'ya verildi.⁷⁶⁸ İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan anlaşmalardan İtalya'nın haberi oldu ve Anadolu'da kendisine verilecek yerlerin tespit edilmesi için ısrar etti. Bunun üzerine St. Jean de Maurienne Anlaşması yapıldı. Anlaşma ile İskenderun ve bölgesi Fransa'da kaldı ancak İtalya İskenderun'da serbest limana sahip olma hakkını elde etti.⁷⁶⁹ Aynı dönemde, İngiliz Savaş Bakanı Kitchener, Mezopotamya'yı Akdeniz'e demiryolu ile bağlamak için İskenderun'u düşündü.⁷⁷⁰

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından kısa bir süre sonra İkinci Dünya Savaşı başladı. Savaşın devam ettiği dönemde, gerek Mihver gerekse Müttefik ülkelerin Hatay'a ilgisi devam etti. Söz konusu ilgi ve alaka, şehirdeki yabancı konsolosluk yapılanmasında meydana gelen önemli değişikliklerle kendisini gösterdi. Fransa'nın zaten Antakya'da konsolosu bulunmaktaydı. Konsolosluğun varlık sebebi, Haziran 1939'da yapılan anlaşmanın uygulamasından kaynaklanan sorunları Vali ile birlikte yerinde ele almaktı. Bunun dışında İngiltere, Konsolos ajanını Genel Konsolosa dönüştürdü ve konsolosluğu Suriye'de çalışan çok sayıda personel ile takviye etti. Amerika Birleşik Devletleri, konsolosluk açarak konsolos ve konsolos yardımcısı atadı. Almanya, konsolosluk açarken Yunanistan ve İran konsoloslarını, İtalya ise konsolos ajanını muhafaza etti.⁷⁷¹ Mihver ve Müttefik ülkelerin, savaş devam ederken İskenderun'da konsolosluklarını muhafaza etmenin yanında takviye etmesi veya yeni açmaları bölgenin önemini ve anılan ülkelerin bölgeye gösterdikleri ilgiyi ortaya koymaktadır. Şehre gösterilen ilgi, İskenderun'un sahip olduğu liman ve demiryolu ile Hatay ilinin ekonomik merkezini teşkil etmesinden kaynaklanmaktaydı.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı hazırlıkları kapsamında Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi denizden gelebilecek tehditlere yönelik Boğazların savunulmasına öncelik verdi ve ordunun kuvvet çoğunluğunu Trakya bölgesinde konuşlandırdı. Ancak, bu dönemde Türkiye için Trakya ve Boğazlar kadar önemli olan diğer bir bölge de İskenderun havalisi ve körfezi oldu. Bu nedenle gerek bölgenin savunulması gerekse Türkiye'ye gelecek yardımların boşaltılması ve limandan sevk edilmeleri sırasında emniyetinin sağlanması amacıyla 5 Nisan 1942'de İskenderun Deniz Komutanlığı

---

⁷⁶⁸A.g.e., s.11.

⁷⁶⁹Armaoğlu, 1989, s.136.

⁷⁷⁰Fromkin, 1993, s. 140.

⁷⁷¹MAE/AD, L 51, 1, 002-004 (21.12.1944).

teşkil edildi. Anılan komutanlık, idari açıdan Deniz Müsteşarlığına, harekât açısından ise Tümen Komutanlığına bağlandı.⁷⁷² İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'ye gönderilen yardımların bir kısmı İskenderun Limanına geldi.⁷⁷³

İkinci Dünya Savaşından sonra da bölgenin önemini koruduğunu görmekteyiz. Kahire'de yayın yapan El Kotla gazetesinin Londra temsilcisi, 13 Aralık 1945 tarihli "İskenderun Meselesi" başlıklı makalesinde söz konusu bölgenin önemi açıklamaktadır. Buna göre İskenderun'a sahip olan ülkenin, buraya askeri deniz üssü kurduğu takdirde ticari ve askeri gemilerin güney Anadolu kıyıları ile Yunanistan kıyılarından, Kıbrıs, Lübnan, Suriye, Mısır'ın kuzey kıyılarına kolayca ulaşabilecektir. Yine bölgeye kurulacak askeri ve ticari havaalanlarından kalkacak uçakların İran, Irak, Arabistan yarımadası, Filistin, Suriye, Lübnan, Türkiye'nin doğusu ve Mısır'a erişebilecektir. Makalede, İskenderun Limanının bulunduğu körfezin, Cebelitarık gibi kayalıklarla çevrilmiş olduğu ve askeri limanın gerek ticari gemiler gerekse askeri gemiler için en uygun yanaşma yeri olduğu, buna karşılık Suriye limanlarının hiçbirinin büyük gemilerin yanaşması için gerekli özelliklere sahip olmadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, İskenderun Körfezi'ni çevreleyen kayalıklar üzerine yerleştirilecek büyük çaplı toplar ile kıyıya yanaşacak ve körfezde bulunan gemilere saldıracak düşman gemilerine engel olunacak olması da körfezin dikkat çeken diğer bir özelliği olarak belirtilmektedir.⁷⁷⁴ Makalede, bölgenin önemini gösteren ve bu nedenle ülkelerin ilgi duymalarını sağlayan diğer bir neden olarak da İskenderun'un güney-batısında petrol kuyuları ile askeri sanayi ve özellikle uçaklara ait bazı parçaların yapımında kullanılan kromun yeni keşfedilmiş olması gösterilmektedir.⁷⁷⁵

Hatay bölgesi, gerek sahip olduğu ekonomik zenginlik gerekse Suriye ve Irak'a kolay erişim sağlaması nedeniyle ele geçirilmesi ve kontrol altında bulundurulması gereken bir köprübaşdır. Ayrıca söz konusu bölgesinin, askeri ve ticari faaliyetler için uygun bir konumda olması nedeniyle birçok devletin ilgisini çekmiştir.

---

⁷⁷²Atabey, 2011, ss. 128-129.

⁷⁷³ ABD, 2003 yılında Irak operasyonu hazırlıkları kapsamında, Kuzey'den açacağı cephenin yığınaklanması için İskenderun limanını kullanmak istedi.

⁷⁷⁴MAE/AD, L 51, 1, 023-025 (17.12.1945);

⁷⁷⁵MAE/AD, L 51, 1, 023-025 (17.12.1945).

6.1.2. Almanya ve İtalya'nın Hatay'a İlgili Duymaları ve Yürüttükleri Propaganda

Fransa, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşının ayak seslerinin duyulmaya başladığı bir dönemde, Suriye'ye üç yıl içerisinde bağımsızlık tanımayı öngördü. Bunun üzerine Türkiye, Fransa'ya bir nota vererek Sancak'a bağımsızlık verilmesini talep etti ve müzakerelere başlandı. Hatay konusundaki Türk Fransız görüşmelerinin devam ettiği ve Paris'in Hatay'ı terke yanaşmadığı bir sırada Alman radyoları, Fransa'nın Sancak konusundaki tutumunu sert bir şekilde eleştirdi. Oysa Türkiye ile Fransa anlaştıktan ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra anılan ülkenin radyoları Suriye yanlısı yayınlar yapmaya başladı.⁷⁷⁶

İskenderun Sancağına bağımsızlık verilmesinin gündeme geldiği günlerde, İtalya'nın da bölgeye ilgi gösterdiğini görmekteyiz. Bu kapsamda, İtalya'nın Halep konsolosu, Antakya'ya giderek Türkler tarafından 12 Ocak 1937'de yapılan gösterileri başından sonuna kadar izledikten sonra halk mümessili ile görüşmek istedi ancak görüşme talebi kabul edilmedi. İtalyan konsolos, Reyhaniye'ye sık sık giderek İtalya'da eğitim görmüş belediye doktoru ile görüşmeler yaptı.⁷⁷⁷

Aynı dönemde İtalyan ajanlar da boş durmamaktaydı. İskenderun'un Türkiye'ye değil İtalya'ya verileceğine dair Suriye'de yoğun bir propaganda yapılmakta ve halk tarafından özellikle Türkiye'nin dinsizliği hakkında propagandalara başlandığı gözlenmekteydi.⁷⁷⁸ Bunun yanında devam eden Türk-İngiliz ittifak görüşmeleri ve Türkiye'nin Fransa ile yürüttüğü Hatay müzakerelerine yönelik menfi propaganda yapılmaktaydı. Halep'te İtalya hesabına yayın yapan Elvakit gazetesi sahibinin 6 Haziran 1939 gecesi verdiği yemeğe, önemli bir İtalyan faşist ve birkaç İtalyan ajanı da katıldı. İtalyan faşist Aldo Diraki Humberto, Türkiye'nin para almak ve Suriye'den arazi ve menfaat kazanmak için tarafsızlığı bırakıp İngiltere grubuna girdiğini, İtalya'nın Balkanlardaki vaziyetini ve Türkiye dâhil Balkan ülkelerinin durumları hakkında değerlendirmelerde⁷⁷⁹ bulduktan sonra konuyu Suriye ve Hatay meselesine

⁷⁷⁶Kurat Yuluğ Tekin, "Elli Yıllık Cumhuriyet'in Dış Politikası 1923-1973" *Belleten*, Nisan 1975, XXXIX (154), s. 267

⁷⁷⁷ATASE Arşivi, II. Dünya Harbi Koleksiyonu, 7, 017, 1, (26.01.1937).

⁷⁷⁸ATASE Arşivi, II. Dünya Harbi Koleksiyonu, 7, 022, 1, (25.01.1937).

⁷⁷⁹"... İtalya'nın Balkanlardaki vaziyeti aşikârdır: Albanya bir askeri üstür. Yürüyüş köprüsü ve deposudur. Yunanistan iki gün zarfında işgale mahkum bulunduğu İtalya aleyhine bir harekette bulunamaz. Bulgaristan mihverin malıdır. Yugoslavya mihver aleyhine kat'iyen bir faaliyet yapmaz. Romanya, Macar'ların ilk işgal hedefidir.

getirdi. Aldo Diraki Humberto, İtalya'nın Suriye ve Hatay konusundaki düşüncelerini aşağıdaki gibi ifade etti.

Fransa haddine düşmüşmüdürki, Suriye'den bir karış toprağı Türkiye'ye versin. Bu arazi onun mülkü değil Arabındır. Bu gün himayeye muhtaç kalan Arabın hakiki hamisi İtalyadır. Halep'den Yemen'e kadar olan sahayı İtalya bir Arap Krallığı haline getirmek istiyor.

Sancak meselesine gelince: Burasının Türkiye'ye ilhakına İtalyan Hükümeti muhalif ve muarız değildir. Fakat İskenderun mıntikasının kâmilen Büyük Roma'nın malı olduğunu da unutmayalım.⁷⁸⁰

İtalyanların Suriye ve Lübnan'da yaptıkları propagandanın kendisi için tehlikeli bir hal alması üzerine Fransa, işi ciddiye alarak köklü tedbirler uyguladı. Bu kapsamda, Suriye'de bulunan İtalyan ve Alman sanatçılarını sınır dışı etti, İtalyan yanlısı okul öğretmeni papazları ve Fransız okullarında öğretmenlik yapan İtalyan uyrukluları işlerinden ve Suriye'den çıkarttı. Fransa, İtalyan kurumlarında çalışanları ve İtalyan ve faşist taraftarı olanları sıkı kontrol altında tuttu, faşist olduğundan şüphelendiği kişilere, ev ve iş yerlerinde idari ve asayişe yönelik aramalar⁷⁸¹ yaparak baskı uyguladı.

Fransızlar tarafından uygulanan tüm bu baskılara rağmen İtalyan ajanları propagandalarına devam etti ve Roma makamları da bu maksatla tahsis ettikleri paranın miktarını artırdı. Ayrıca Suriye'nin kuzeyinin Türkiye tarafından ilhak edileceğine yönelik şayiaların her geçen gün daha da kuvvet kazanması, birçok kişinin İtalya tarafına geçmesine neden oldu ve söz konusu söylentiler İtalyan ajanlarının elinde propaganda vesilesi oldu.⁷⁸²

İtalyan ve Alman ajanların yaptıkları propagandalar yalnızca Araplar üzerinde değil aynı zamanda Fransızlar üzerinde de etkili oldu. Bu kapsamda, Hatay konusundaki Türk Fransız görüşmelerinin devam ettiği sırada, TBMM'nin Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına müsaade edeceği ve sınıra 60.000 askerın yığılacağı söylentisi Fransa'da yayıldı. Söylentiler üzerine Paris, İskenderun önlerine bir kruvazör gönderme ve

---

Türkiye'ye gelince: Karadan, denizden ve havadan akup gelecek Alman, İtalyan, Bulgar, Sırp ve Macar kuvvetleri önünde kendisini kat'iyen toplayamayacak, Türkiye işgalden kurtarmayacaktır.

Şu hale nazaran Türkiye için en akilane hareket mihver ittifakına girmediği takdirde bitaraf kalmaktı..." (BCA, 30-10-0-0 / 222-495-1 Türk-İngiliz Anlaşması ve Türk Fransız müzakerelerinin Suriye ve Lübnan'daki akisleri.(26.06.1939)).

⁷⁸⁰BCA, 30-10-0-0 / 222-495-1 Türk-İngiliz Anlaşması ve Türk Fransız müzakerelerinin Suriye ve Lübnan'daki akisleri.(26.06.1939).

⁷⁸¹ Halep'te yayın yapan ve Faşist taraftarı olduğundan şüphelenilen Elvakit Gazetesi sahibinden Halep'teki İtalyan konsolosluğundan gazete için alınan ilan ücretlerinin hesabı istenmiştir. (BCA, 30-10-0-0 / 225-515-17 Fransızların Suriye ve Lübnan'daki İtalyan ve Faşizm propagandasına karşı aldıkları tedbirler.(31.05.1939)).

⁷⁸²BCA, 30-10-0-0 / 225-515-17 Fransızların Suriye ve Lübnan'daki İtalyan ve Faşizm propagandasına karşı aldıkları tedbirler.(31.05.1939).

Hatay'daki Fransız birliklerini takviye etme kararı aldı. Anılan gelişmeler, iki ülke arasında kısa süreli bir krize neden oldu. Massigli, bu konuda Almanya ve İtalya'yı işaret ederek, Almanya ve İtalyan ajanlarının Fransa'da cirit attığını ve söylentilerin arkasında kimlerin olduğunu tahmin etmenin zor olmayacağını ileri sürdü. Fransız elçi, yaşanan krizde Alman ve İtalya'nın tek amacının Türkiye ile Fransa'nın arasını açmak olduğunu ve bu hususta Suriye'deki Hıristiyan azınlığın, Paris'te sahip olukları sempatiye rağmen mükemmel vasıta olduğu değerlendirilmesinde bulundu.⁷⁸³

Hatay konusundaki görüşmelerinin devam ettiği sırada bölgeye ilgi gösteren ve İskenderun'un Türkiye'ye değil İtalya'ya verileceğine dair Suriye'de yoğun bir propaganda yürüten İtalya, Ankara ile Paris arasında anlaşmanın imzalanması üzerine Fransa'ya nota vererek tepki gösterdi. Söz konusu devlet, San Remo Konferansı devletlerinden biri olarak kendisinin onayının alınmadığını ve bu durumun mandanın amacıyla uyuşmadığını belirterek protesto etti.⁷⁸⁴

Savaş başlamadan önce olduğu gibi savaş başladıktan sonra da ajanlar bölgede faaliyetlerini sürdürdü. Mihverin askeri başarılarının gelişme gösterdiği dönemde İtalyan ajanları, halka hükümetlerinin 23 Haziran 1939 andlaşmasına gösterdikleri tepkiyi hatırlatarak Türkiye'nin yeni düzen için mücadelede yer alma konusunda acele etmediğinin altını çizdiler ve Hatay'ın Suriye'ye geri verilmesi konusunu geniş bir şekilde işlediler.⁷⁸⁵

İskenderun ve Antakya sahip olduğu stratejik konumu ve ekonomik önemi nedeniyle her zaman büyük devletlerin hedefinde oldu. Hatay, Türkiye'ye katılma kadar büyük devletlerin amacı bölgeye hâkim olmaktı. Türkiye'ye katıldıktan sonra ise Hatay'da gözü olan ülkelerin amacı artık ya bölgede üs elde etmek veya bölgenin Türkiye'den ayrılmasını sağlamak oldu. Bu maksatla yapılan girişimlerin henüz savaş sona ermeden başladığı ve savaş bittikten sonra da devam ettiği görülecektir. Hatay'ın Türkiye'den ayrılması veya tekrar Suriye'ye bağlanması meselesinin ortaya atıldığı dönem, Rusya'nın Boğazlarda üs kurma isteği ile Kars ve Ardahan üzerinde toprak talebinin olduğu döneme denk gelmektedir. Söz konusu dönem, aynı zamanda Türkiye'nin güvenlik açısından en hassas olduğu dönemdir.

---

⁷⁸³Massigli, 1964, ss.123-124.

⁷⁸⁴Pehlivanlı, 2001, ss.135-136; Yamaç, 2019, s. 221.

⁷⁸⁵MAE/AD, L 51, 1, 002-004 (21.12.1944).

6.1.3. Fransız Belgelerinde İngiltere'nin İskenderun'a Yönelik Talepleri

İngiltere, Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra 9 Kasım'da İskenderun Limanına asker çıkararak bölgeyi işgal etti ve daha sonra 15 Eylül 1919'da imzaladığı "Suriye İtilafnamesi" gereği İskenderun'u Fransa'ya bıraktı, karşılığında Musul'u aldı. Türkiye ile Fransa arasında Hatay görüşmelerinin devam ettiği ve aynı zamanda Avrupa'da savaş tehlikesinin gittikçe arttığı bir sırada Londra, devreye girerek Paris'e Hatay'ı Türkiye'ye bırakması yönünde telkinde bulundu. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına İngiltere'deki bazı çevrelerce nüfuzu altındaki Arap ülkelerinde doğuracağı tepkiler nedeniyle karşı çıkılsa da genel olarak olumlu karşılandı.⁷⁸⁶ İngiltere, İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Hatay'daki Konsolos Ajanını, Genel Konsolosa dönüştürerek ve çok sayıda personel ile takviye ederek⁷⁸⁷ şehre verdiği önemi ortaya koydu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hatay'ın tekrar Suriye'ye bağlanma meselesinin ortaya çıktığı dönemde Mısır basını, Hatay'ın Suriye'ye geri iadesi için adeta bir kampanya başlatmış gibi Şam yanlısı yayınlar yaptı. Mısır basınının yayınlarını Arap dayanışması olarak görmek mümkündür. Ancak Fransa'nın Kahire Büyükelçisine göre Mısır basınının büyük bir kısmı bu durumu, Fransa'ya saldırmak ve Türkiye'nin karşısında açıkça yer almak için bir fırsat olarak gördüklerini değerlendirmektedir. Ayrıca Büyükelçi, Türkiye'yi zor duruma düşürmek amacıyla yapılan manevranın arkasında İngiltere'nin olduğunu ileri sürmektedir. Elçiye göre, Mısır gazetelerinin Suriye'yi Hatay konusunda desteklemesinin nedeni Londra'dan gönderilen ve Kahire'de Markam Ebeid gazetesi tarafından yayınlanan haberde ortaya çıkmaktadır. Habere göre;

Türkiye'ye yönelik bir saldırı durumunda, bugün Suriye'nin şiddetli bir şekilde talep ettiği Hatay meselesi nedeniyle, bu ülke Arap ülkelerinin işbirliğinden mahrum kalacaktır. Kuşkuyla çevreler Türkiye'nin, Hatay'dan Suriye lehine feragat etmesi, onun da bu bölgeyi uzun bir süre için İngiliz donanmasına kiraya vermesi için bu meseleyi şimdilerde İngiltere'nin kışkırttığını ileri sürmektedirler. Gerçekten de askeri uzmanlar İskenderun'un Doğu Akdeniz'in en büyük deniz üssü olabileceğini ifade etmektedirler. Churchill'in İskenderun limanını ve onu çevreleyen körfezi askeri üs yapmak için İnönü'ye teklifte bulunduğu ve onun da nazikçe reddettiği de rapor edilmektedir.⁷⁸⁸

⁷⁸⁶Ada, 2005, ss.214-215.

⁷⁸⁷MAE/AD, L 51, 1, 002-004 (21.12.1944).

⁷⁸⁸MAE/AD, L 51, 1, 020-021 (10.12.1945).

Aynı kapsamda Mısır gazetelerinden “La Bourse Egyptienne”, 6 Aralık 1945 tarihinde yayımladığı “İskenderun Sorunu yeniden gündeme geliyor” başlıklı Şam kaynaklı yazıda, Suriyelilerin hiçbir zaman bu toprakların el değiştirmesinin haklılığını tanımadıklarını ve son zamanlarda Sancağın tekrar Suriye’ye bağlanmasına yönelik mücadeleyi başlatmak için broşürler dağıttığını ve mitingler düzenlediğini belirtmektedir. Gazeteye göre Hatay sorununun, Sadabat Paktı’nın yeniden doğmasını ve Türkiye, Irak ve Suriye’yi içine alan Ortadoğu Blokunun oluşumunu engelleyerek önemli bir siyasi fayda sunduğunu, Türkiye ile Suriye arsında gerçek bir yakınlaşmanın oluşması için öncelikle Suriyelilerin adlandırdığı gibi “İskenderun Dramı”nın bitmesinin gerektiğini⁷⁸⁹ yazdı.

İngiltere, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’ye yönelik ortaya çıkan Sovyet tehdidine karşı, Orta Doğudaki menfaatlerinin tehlikeye gireceği endişesiyle Ankara’nın yanında yer alırken Türkiye ile Suriye arasında Hatay nedeniyle ortaya çıkmaya başlayan ayrışmayla da yakından ilgilendi.⁷⁹⁰ Londra’nın söz konusu meseleye ilgi duyduğu, Fransız Dışişleri Bakanlığına gönderilen raporlarda da yer almaktadır.

Fransız Dışişleri Bakanlığınca, Beyrut’tan gelen gizli bilgiye dayanılarak hazırlanan 10 Ocak 1946 tarihli bilgi notunda, Aralık 1945 ayı başında İngilizlerin, İskenderun meselesinin çözümünde Suriye’ye desteğini sunduğu ve M. Shone tarafından Şam’a verilen notada, Suriye ile Türkiye’yi karşı karşıya getiren bu ihtilafın hukuki mahiyette olduğu, mevcut iki tarafın uzlaşması dışında herhangi bir çözümün bulunamayacağı belirtilmektedir. Fransız Dışişlerine göre, Orta Doğu’da güvenliğin sağlanması maksadıyla İskenderun’un stratejik, ekonomik ve siyasi önemi nedeniyle Londra bu konuda bir uzlaşma sağlanmasına büyük önem vermektedir. İngilizlerin teklif ettikleri uzlaşma mahiyetindeki çözüm, tartışılan bölgenin uluslararası bir hâkimiyetin veya Suriye-İngiliz-Türk komisyonu yönetimi altına yerleştirilmesidir. Böyle bir durumda, İskenderun’da bir üssün kurulmasının da muhakkak olduğu değerlendirilmesinde bulunmaktadır. Notta, Suriye Hükümetinin İngilizlerin planına tereddütle yaklaştığı ancak plana katılanların ise Sancak üzerindeki haklarını kabul

---

⁷⁸⁹MAE/AD, L 51, 1, 022 (10.12.1945).

⁷⁹⁰MAE/AD, L 51, 1, 023-025 (17.12.1945).

ettirmek için böylesi iyi bir fırsatın bir daha asla Suriye'nin eline geçmeyeceğini düşündükleri⁷⁹¹ belirtilmektedir.

Aynı tarihli başka bir bilgi notunda, İngiltere'nin Beyrut'taki elçileri vasıtasıyla Aralık ayı başında, İskenderun Sancağı ile ilgili projelerini Suriye Hükümetine sundukları belirtilmektedir. Buna göre, anılan bölge Türkiye'den ayrılacak ve İngiliz-Suriye-Türk komisyonu yönetimi altına yerleştirilecektir. Böylece Büyük Britanya'nın, Doğu Akdeniz'de yeni bir stratejik üsse sahip olacağı, Türkiye'nin ise savunma ihtiyaçları nedeniyle söz konusu toprakları yalnızca Suriye'ye değil İngiltere'nin de içinde bulunduğu uluslararası bir organizasyona terk etmeyi memnuniyetle kabul edeceği⁷⁹² belirtilmektedir.

Fransız Dışişleri, son bilgi notunda yer alan konuları Londra'daki Büyükelçisi Massigli'ye göndererek bu hususta bilgi toplamasını istedi.⁷⁹³ Fransız Büyükelçi, konuyu İngiliz Dışişleri Bakanlığına sorduğunu ve Londra Hükümetinin İskenderun meselesinin halledilmesi için hiçbir zaman Suriye'ye aracılık teklif etmediği cevabını aldığını rapor etti. Ayrıca Massigli'nin elde ettiği bilgilere göre Suriye, önce Moskova'dan Hatay Meselesine destek talep etmiş. Rusların olumsuz cevap vermesi üzerine Suriyeliler, İngilizlere muhtemel bir destek verip veremeyeceklerini sormuşlar, onların da kendilerini yetkisiz gördüklerini ve genel ifadelerle Türkiye ile anlaşmalarını tavsiye etmişler. Massigli, gönderdiği raporda İngiliz Dışişleri Bakanlığının daha önce halledilmiş ve Türkiye'nin konuşulmasını istemediği bir meselenin tekrar ortaya çıkartılmasında hiçbir fayda görmediğini⁷⁹⁴ bildirdi.

İngilizler, Massigli'ye Hatay meselesinin tekrar ortaya çıkmasını istemediğini belirtmelerine rağmen, tam da meselenin tekrar ortaya çıkarılmaya çalışıldığı bir dönemde özellikle Hatay'a bir arkeoloji heyeti gönderdiler. British Museum'dan kazı yapmak için iki arkeolog ve bir filologdan oluşan bir heyet Mart 1946 sonunda Hatay'a geldi. Heyet, Antakya'nın 25 km. doğusunda Halep yolu civarında yaptığı kazı

---

⁷⁹¹MAE/AD, L 51, 1, 026-027 (10.01.1946).

⁷⁹²MAE/AD, L 51, 1, 028 (10.01.1946).

⁷⁹³MAE/AD, L 51, 1, 029 (13.01.1946).

⁷⁹⁴MAE/AD, L 51, 1, 031 (Belge üzerinde tarih belirtilmemiş).

sonucunda bir kısım tarihi eser bulduktan sonra Hatay'a geri dönmek üzere Beyrut'a gitti.⁷⁹⁵

Churchill'in İsmet İnönü'den İskenderun'da üs talep etmesi ve Mısır gazetelerinde İngiltere'nin Suriye'ye destek verdiğine dair yayınların çıkması Türkiye'nin, Londra'nın Hatay konusunda Şam'a destek verdiğine dair şüphe duymasına neden oldu. Bu kapsamda Türkiye'nin Halep Başkonsolosu Celâl Tevfik Karasapan, İngilizlere yönelik bu konudaki şüphelerini Haziran 1947'de Fransa'nın Halep Başkonsolosu ile paylaştı. Türk Başkonsolos, gerek Şam'daki elçiliğinin gerekse Hükümetinin İngiltere'nin Suriye'ye destek vermeye çalıştığından endişe duyması için gerekçelerinin olduğunu aktardı.⁷⁹⁶

Gerek sahip olduğu ekonomik zenginlik gerekse körfezi ve limanı ile stratejik öneme sahip Hatay bölgesi, her dönem büyük devletlerin ilgisini çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı arifesinde ve sırasında Mihver Devletlerin bölgeye ilgi gösterirken savaştan sonra ise İngiltere'nin İskenderun Körfezi üzerinde emellerinin olduğu anlaşılmaktadır. Londra, Türkiye'den üs kurma talebi reddedilince Hatay'ı Türkiye'den ayırmak ve uluslararası bir hâkimiyetin veya İngiliz-Suriye-Türk komisyonu yönetimi altına yerleştirilmeyi planlamaktadır. İngiltere, bu maksatla bölgeyi tartışmalı hale getirmek için Suriye'ye desteğini açıklamış ve kontrolündeki Mısır basını vasıtasıyla Hatay'ın Türkiye'den kopartılması için yayımlar yaptırmıştır.

6.1.4. Sovyetler Birliğinin İskenderun'a İlgi Duyması

Hatay'ın İkinci Dünya Savaşından sonra tekrar gündeme geldiği dönem, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin en gergin olduğu devreye denk gelmektedir. Söz konusu dönemde Moskova, Ankara'dan Boğazların ortak savunulmasını ve Türk-Sovyet sınırında değişiklik talep etmekteydi. Türkiye'ye taleplerini kabul ettirmek için baskı uygulayan Sovyetler Birliği, Türkiye-Suriye arasındaki ihtilafa da ilgi gösterdiği görülmektedir.

Fransa'nın Londra Büyükelçisi Massigli, Fransız Dışişleri Bakanlığının Ocak 1946'da gönderdiği talimat üzerine İngiltere'nin İskenderun meselesine ilgisini

---

⁷⁹⁵MAE/AD, L 51, 1, 041 (10.05.1946).

⁷⁹⁶MAE/AD, L 51, 1, 096-097 (10.06.1947).

araştırırken Suriye'nin Sovyetler Birliği'nden Hatay meselesi konusunda destek talep ettiğini tespit etti. Buna göre belirli bir süre önce Şam Hükümeti, zaten Türkiye'nin kuzey sınırlarına baskı uygulayan Sovyetlerin güney sınırlarına da uygulamaktan memnun olacağı ümidiyle Rusya'ya Sancak meselesinde destek verip veremeyeceklerini sorduğunu ve Rusların da kendilerini yetkisiz gördüklerini bildirdiklerini öğrendi.⁷⁹⁷

Massigli'nin tespitlerinin gerçekleri yansıtmayı yansıtmadığını ortaya koymak güç olsa da Suriye'nin Sovyet Rusya'dan beklentisinin yüksek olduğu bir gerçektir. Bu kapsamda Fransa'nın Antakya ve İskenderun Konsolosu, gönderdiği raporda Hatay topraklarını kendi ülkesinin ayrılmaz bir parçası olarak gören Suriye'nin Ankara Hükümetini ileride bir düzenlemeye zorlamak için Rusya'nın güneye inmeye yönelik talebini sonuna kadar kullanmak istediğini belirtti. Bu nedenle Suriye'nin kendisi ve Arap ülkeleri ile anlaşmaya varmayı planlaması nedeniyle Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için hiç acele etmediğini ilave etti. Konsolos, aynı zamanda Suriye'nin ne halkı arasında var olan Rusya'nın prestijini azaltmak ne de topraklarındaki komünist propagandaya engel olmak için hiçbir işlem yapmamakta olduğunu rapor etti.⁷⁹⁸

Massigli'nin tespitleri, Sovyetler Birliği'nin Hatay konusunda kendisini yetkisiz gördüğü yönünde olsa da Moskova, Türkiye ile Suriye arasındaki meseleye dâhil olmakta ve Şam Yönetiminden yana tutum almaktadır. Bu kapsamda Moskova radyosu, "Komşumuz Türkiye'nin rüyasındaki Halep" başlığı altında yayınladığı haberde, Ankara'nın Suriye ve Lübnan ile var olan ilişkilerindeki gerginliği, İskenderun üzerindeki etkisini sağlamlaştırarak ve bu ülkeler üzerinde emelleri olan İngiltere'ye destek vererek arttırdığını, ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu Büyük Suriye projesi gerçekleşir gerçekleşmez Halep'i ilhak etme niyetinin olduğunu bildirdi.⁷⁹⁹

Sovyet Enformasyon Bürosunun İskenderun meselesi üzerine hazırladığı çalışma, Suriye'deki Komünist Parti yayın organı tarafından 23 Ağustos 1947 tarihinde yayınlandı. Anılan çalışmada, Türkiye'nin "Arap Livası"nı hangi şartlar altında ilhak ettiği hatırlatıldıktan sonra İskenderun limanının Suriye'nin kuzeyindekilere kıyasla öneminin altı çizildi. "Esasen Suriye'nin bir vilayeti" olan bu bölgeyi "sömürgeci

⁷⁹⁷MAE/AD, L 51, 1, 031 (Belge üzerinde tarih belirtilmemiş).

⁷⁹⁸MAE/AD, L 51, 1, 061 (28.10.1946).

⁷⁹⁹MAE/AD, L 51, 1, 098-100 (21.06.1947).

İngiliz ve Fransızların” Türklere memnuniyetle teslim ettikleri belirtilerek Livanın Suriye’ye geri dönüşü hararetle savunuldu. Sovyet Bürosu, Amerikalıların Doğu Akdeniz’e yönelik bazı projelerinden endişe ederek buraya duyduğu ilgiyi ortaya koydu. Buna göre Amerikalıların İskenderun’a ilgisinin nedeni Türk kıyılarına donanmaları için bir üs inşa etmeye karar vermelerinden kaynaklanmaktadır. Büro, bu kapsamda bir heyetin İskenderun’u ziyaret ettiğini belirterek Amerikalıların bu liman tercihinin bir tesadüf olup olmadığını sordu.⁸⁰⁰

II. Dünya Savaşı öncesi çözüme kavuşturulmuş bir sorunun savaş sonrası ve Türkiye’nin güvenlik endişesinin had safhada olduğu bir dönemde tekrar gündeme getirilmesinde, Suriye’deki milliyetçi çevreler ve İngiltere kadar Fransa’nın da büyük payı bulunmaktadır. Her ne kadar Fransız Dışişleri belgelerinde İngiltere’nin İskenderun’da üs kurmak için Hatay’ı Türkiye’den ayırma niyeti yer alsada Fransa’nın İskenderun Konsolosunun gönderdiği raporlar ve Fransız Dışişleri Bakanlığının söz konusu raporlara istinaden ortaya bir sorun çıkarmaya çalıştığı görülecektir.

6.2. Suriye’nin Hatay’ı Talep Etmesi ve Fransa’nın Hatay’ı Tekrar Gündeme Getirmesi

6.2.1. Suriye’nin Hatay’ı Geri Alma Çalışmaları

Suriye, Hatay’ın Türkiye’ye katıldığı Haziran 1939’da henüz bağımsızlığını elde etmemişti. Beklendiği gibi söz konusu gelişme ülkede büyük tepki ile karşılandı. Suriye’deki partiler, yayınladıkları beyannamelerde, yayın organlarında ve Milletler Cemiyetine çektikleri telgraflarda bu durumu protesto ettiler. Ülkedeki partilerden Kitleli Vataniye, genel bir beyanname yayınlarak hadiseyi protesto etti ve 30 Haziran Cuma günü bütün camilerde konu hakkında hararetle nutuklar söylenmesini istedi. Partinin işaret ettiği siyasi gösteriler Deyrizor, Hama ve Humus’ta yapılırken Şam ve Halep’te Fransızlar tarafından yasaklandı. Usbetül Amelül Kavmi Partisi, gelişme üzerine hemen toplanarak ilhak olayını protesto kararı aldı ve Milletler Cemiyeti’ne telgraf çekti. El-Şebibetül Vataniye cemiyeti de toplanarak hadiseyi protesto etti ve Fransız Yüksek Komiserine çektiği telgraf ile teessüflerini bildirdi. Suriye Meclisi,

⁸⁰⁰MAE/AD, L 51, 1, 109-110 (31.08.1947).

ilhakı ret ve protesto etti, Meclis Başkanı vasıtasıyla çektiği telgraf ile Fransa'dan ve Milletler Cemiyeti'nden anlaşmanın onaylanmamasını talep etti.⁸⁰¹

Şam Milletvekili Fahri El-Barudi, Arap Alzas-Loreni olarak adlandırdığı Sancak'ın Araplar tarafından geri alınacağını belirttiği makalesinde Fransızlara da saldırdı. Kalemeye alınan eser henüz matbaadayken Fransız Güvenlik güçlerince toplatıldı. Bunun dışında Suriye'deki komünistlerin ilhakı protesto eden bildirimleri de Fransızlar tarafından toplatıldı.⁸⁰²

Suriye'nin Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına gösterdiği ilk tepkiden sonra İkinci Dünya Savaşı başladı. Suriye Hükümeti, ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1944 yılında, Şam'daki yabancı misyonlara gönderdiği bir genelge nota ile Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası ve ikili anlaşmalara saygılı olduğunu bildirdi. Yaptığı beyanla Suriye, 23 Haziran 1939 tarihli andlaşmayı da tanıdığını kabul etmiş oldu. Suriye'nin Hatay konusundaki bu olumlu tutumu üzerine Türkiye, Şam'da Büyükelçilik açtı.⁸⁰³

Suriye bağımsızlığını elde ettikten sonra ülkedeki basın ve partiler, Hatay'ın geri verilmesi yönünde yayınlarını ve çalışmalarını sürdürdüler. Arap basını da yaptıkları yayınlar ile Şam'a destek verdi. Beyrut'taki Fransız Delegasyonunda Orta elçi olan Orgeneral P. Beynet, Hatay'ın Suriye'ye geri verilmesine yönelik Şam parlamentosunda girişimde bulunulduğunu ve Kahire'de yayın yapan Ahram gazetesinin de meseleyi Şam'daki vekillerle aynı doğrultuda ele aldığını 22 Aralık 1944 tarihinde rapor etti. Beynet'e göre yapılan girişimler, çoğunluğu Rum ve Ermeni-Ortodoks cemaatinden olan sığınmacılar arasında etkili oldu. Orta elçi, söz konusu çevreler arasında iki eğilimin olduğunu, Arap unsurların Sancağa uluslararası bir statü kazandırılması için bir İngiliz müdahalesini tercih ederken Ermenilerin umutlarını Ruslara bağladıklarını,

---

⁸⁰¹ "Suriye meb'usan meclisi Fransanın yabancı bir devletle Suriye erazisinin bir cüz'ü olan arap iskenderunu bu devletin erazisine ilhak etmeğe matuf olarak akd ettiği muahedeyi protesto eder. Meclis, milletler cemiyeti tarafından Fransaya emanet edilmiş olan bir toprak parçasında vukua gelen bu faciayı protesto etmekle beraber tekmil vatani haklarını muhafaza eder ve hukuku düvel namına ve Suriyelilerin hukukunun muhafazası için akd olunan işbu muahedenin tasdik edilmemesini talep etmektedir. İşbu recamızın Fransız parlamentosuna ve milletler cemiyetine bildirilmesini dilerim.", (BCA, 30-10-0-0 / 225-515-22 Türkiye-Fransa arasında Suriye Tahdidi Hudut Muahedesinin tadili ile Hatay'ın Anavatana İlhakı Anlaşmasının, Suriye partileri üzerindeki tesirleri.(15.07.1939)).

⁸⁰² BCA, 30-10-0-0 / 225-515-22 Türkiye-Fransa arasında Suriye Tahdidi Hudut Muahedesinin tadili ile Hatay'ın Anavatana İlhakı Anlaşmasının, Suriye partileri üzerindeki tesirleri.(15.07.1939).

⁸⁰³ Pehlivanlı, 2001, s.136.

Suriye Hükümeti ise temkinli olarak terk edilen toprakların geri dönmesi yerine yeni Türk taleplerinden çekindiğini gözlemlediğini bildirdi.⁸⁰⁴

Hatay'ın geri alınması için Suriye'de birçok teşekkül kuruldu ve çalışmalar yürütüldü. Bunlardan Lazkiye'de faaliyet gösteren İskenderun Kurtuluş Komitesi, 22 Nisan 1945 tarihinde "Milli Arap Çağrısı" adı altında bir bildiri yayınladı. "İskenderun toprakları esir bir Arap ülkesidir: ona özgürlüğünü verin!" diye başlayan ve "Suriye'nin ve Arap vatanının anahtarıdır. Ey Araplar! Dünyanın kulaklarına adaletin çığlığını yüksekçe seslendirin, işte en kutsal milli göreviniz budur" diye devam eden bildiride tüm dünyada yaşayan Araplara seslenildi. Bildiride, söz konusu toprakların Suriye'den haksız bir şekilde ayrıldığına yer verildikten sonra tarih boyunca Suriye'nin bir parçasını teşkil ettiği ve Arap toprağı olduğu iddia edilen Kilikya'nın da daha önce ellerinden alındığı ileri sürüldü. İskenderun'un da kaybedilmesiyle birlikte Arabistan'ın kuzeyden gelecek her türlü tehlikeye karşı bu uygun doğal surları elinde artık bulundurmadığına işaret edilerek İskenderun meselesinin bir Suriye meselesi değil bir Arap meselesi olduğu vurgulandı. İskenderun davasının Filistin davasından ne daha az önemli ne de daha az ciddi olduğu, Arapların hem Filistin hem de İskenderun için şiddetli ve gösterişli şikâyette bulunmaları gerektiği belirtilerek gerçek vatanperverliğin ve Arapçılığın bu olduğu ifade edildi.⁸⁰⁵

İskenderun Kurtuluş Komitesinin çağrısından iki ay sonra 18 Haziran 1945'te milliyetçi Suriyeli gençler, Halep'te Fransızlara karşı büyük bir gösteri düzenlediler. Gösteride konuşmacılar, Fransızların Halep'in ayrılmaz bir parçası olan İskenderun Sancağı'nı Türklere hediye olarak sunduklarını belirterek Arap sınırının Adana'nın kuzeyine Pozanti'ya kadar uzandığını ileri sürdüler. Suriyeli gençler, sokakları dolaşarak "Adana'yı istiyoruz, Mersin'i istiyoruz" sloganı atarak⁸⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan bölgeleri talep ettiler. Aslında milliyetçi Suriyeli gençlerin ve İskenderun Kurtuluş Komitesinin dile getirdiği talepler, Suriye Genel Kongresinin 2 Temmuz 1919 tarihinde aldığı ve Suriye sınırlarını⁸⁰⁷ gösteren karardan esinlenen taleplerdi.

⁸⁰⁴MAE/AD, L 51, 1, 005-006 (22.12.1944).

⁸⁰⁵MAE/AD, L 51, 1, 12-16 (08.07.1945).

⁸⁰⁶MAE/AD, L 51, 1, 009-011 (30.06.1945).

⁸⁰⁷Madde 1: Suriye için şu sınırlar dâhilinde mutlak surette tam bağımsızlık talep ediyoruz: Kuzeyde Toros Dağları; güneyde Refah ve El Cevh'ten Suriye'nin güneyine uzanan bir hat ve Akabe'ye kadarki

Fransa'nın Antakya ve İskenderun Konsolosu, gönderdiği raporda Hatay topraklarını kendi ülkesinin ayrılmaz bir parçası olarak gören Suriye'nin meseleyi Arap Birliğinin 30 Ekim tarihinden itibaren Kahire'de başlayacak toplantısının gündemine yazdığını belirterek anılan bölgenin geri dönüşünü sağlamayacak bir düzenlemeyi kabul etmeye hazır olmadığı değerlendirilmesinde bulundu. Konsolos, Arap çevrelerinin Suriye'nin bu hedefe ulaşmak için hiçbir seçeneği ihmal etmeyeceğini ilave ettiklerini bildirdi.⁸⁰⁸

Suriye, Hatay nedeniyle Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istememesinin yanında Ankara'nın diğer Arap devletleriyle de yakınlaşmasından rahatsızlık duymaktaydı. Söz konusu durum Ürdün Kralı Abdullah'ın Türkiye ziyaretinde ve Şark Blokunun kurulmasının gündeme geldiğinde kendini gösterecektir. Kral Abdullah, Savarona yatı ile önce 7 Ocak 1947'de İskenderun'a, buradan da Cumhurbaşkanlığı treni ile Ankara'ya geçti. Ziyaret sırasında iki ülke arasında dostluk anlaşması imzalandı. Bu dönemde Türkiye'nin benzer bir anlaşmayı Mısır ile yapması ve Şark Bloku kurulması gündemdedi. Suriye basını ve partiler, anılan bloku ülkeyi sömürge haline getirecek bir İngiliz planı olarak görmekteydi. Ayrıca Türkiye'nin, liderliğini yapacağı Şark Bloku sayesinde genişleme hayallerini gerçekleştireceğini, Şam'ın da resmen ve tamamen İskenderun'dan vazgeçmesini gerektireceğini değerlendirmekteydi. Bu nedenle Suriye basını, Kral'ın Türkiye ziyaretinin Arap ülkelerinde siyasi bir gerginliğe neden olduğunu yazarak memnuniyetsizliğini dile getirdi.⁸⁰⁹ Kralın Ankara'ya giderken İskenderun'a uğramasına ise basın büyük tepki gösterdi.⁸¹⁰

Suriye basını, Hatay'a büyük önem vermekte ve meseleyi sürekli gündemde tutmaktaydı. Halep gazetelerinin bir kısmı, zaten Sovyetler Birliği tarafından ciddi olarak tehdit edilen Türkiye'nin özellikle Moskova konferansının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra daha şimdiden söz konusu toprakları Suriye'ye geri vermeye hazır olduğunu ileri sürdü. Suriye basını, Türkiye'yi zor duruma düşürmek amacıyla gerçek dışı haberlere de yer verdi. Bu kapsamda, "Bark Ech Chamal" gazetesi, Sancağı terk etmek ve Suriye'ye yerleşmek isteyen her Arap'ın, yerel merciler tarafından

---

Hicaz Hattı; doğuda Fırat ve Habur nehirleri ve Ebu Kemal'in doğusundan El Cevh'in doğusuna uzanan bir hat ve batıda Akdeniz. (Gelvin, 2016, s. 283; Gontaut-Biron, 1922, s. 271).

⁸⁰⁸MAE/AD, L 51, 1, 061 (28.10.1946).

⁸⁰⁹Cumhuriyet, 07-15 Ocak 1947.

⁸¹⁰MAE/AD, L 51, 1, 066 (31.01.1947).

Türkler lehine varlıklarından vazgeçmek zorunda olduklarını yazdı. Haber, Türkiye'nin Genel Konsolosu tarafından yalanlandı.

Hatay'ın geri alınmasına yönelik Suriye'de teşkil edilen oluşumlardan "İskenderun Sancağı Savunma Komitesi", Sancak'tan Suriye'ye göç eden 70.000 kişi için Suriye Meclisinde bir sandalye ayrılması maksadıyla çağrı yaptı. Halep basınının önde gelen gazeteleri, yapılan çağrıyı yayınlarken çağrıyı onaylayan İslah Gazetesi, 2 Mayıs 1947 tarihli sayısında meseleyi daha ileriye götürerek Hatay'ı Alsace-Lorraine'ne benzetti. Gazete, anılan bölgelerin 1870'den sonra Fransız Meclisinde temsil edilmeye devam etmesi, onun bu iki bölgeyi unutmama iradesini gösterdiğini ve Suriye'nin bu durumu Fransa'dan daha iyi yerine getirebileceğini ileri sürdü. Buna gerekçe olarak, "Almanya'nın bu bölgeleri bir savaş sonucunda topraklarına kattığını oysa Sancak'ın alçakça uygulamalar sonucunda gasp edildiğini" gösterdi.⁸¹¹

Suriye basını gibi ülkede kurulan partiler de Hatay konusuna büyük önem vermekteydiler. Anılan partilerden biri de Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından yaklaşık bir yıl sonra 20 Aralık 1940'ta kurulan Baas Partisi'dir. Anılan partinin temel kuruluş amaçları arasında Suriye'yi manda yönetiminden kurtarmak ve Hatay'ı tekrar Suriye'ye topraklarına katmak bulunuyordu. Kuruluşundan itibaren Hatay konusunu daima gündemin ilk planında tutan parti, söz konusu toprakların Türkiye'ye katılım yıldönümlerinde yayınladığı bildirimlerle bu durumu kınadı, zaman zaman meseleyi uluslararası platformlara taşıdı ve Arap Birliğine üye ülkelerin, Hatay iade edilene kadar Türkiye ile diplomatik ilişkilerini kesmeleri için çalıştı. Batı karşıtı politika izleyen parti, Nisan 1947'de yaptığı ilk kongresinde, Türkiye aleyhtarı olduğunu yineleyerek Çukurova ve Hatay'ın Suriye'ye iadesini talep etti.⁸¹² Yine aynı şekilde bir sonraki seçimlere katılmak üzere kurulan Milliyetçi Parti, Hatay'ın Suriye'ye geri dönüşü için mücadele edeceği hususuna parti programında yer verdi.⁸¹³

Hatay konusu, basın ve partilerden sonra Mayıs 1947'de beklenmedik bir şekilde Halep mahkemesinde de gündeme geldi. Hatay'da ikamet eden Türk uyruklu bir kişi pasaportsuz Suriye topraklarına girmesi nedeniyle mahkemeye verildi. Anılan kişinin yargılanmasında savcı, Suriye'nin İskenderun bölgesinin Türkiye'ye terkini tanımaması

⁸¹¹MAE/AD, L 51, 1, 084-086 (12.05.1947).

⁸¹²Duman, 2010, ss.175-178.

⁸¹³MAE/AD, L 51, 1, 084-086 (12.05.1947).

nedeniyle sanığın Suriye'ye ait toprakların birinden diğerine geçtiğini değerlendirdi ve yasa ihlali olmadığı yönünde mütalaasını verdi. Bu mütalaa üzerine Halep'te yayın yapan Hıristiyan gazete "Takaddom", 18 Mayıs tarihli sayısında Türkiye'nin de buna mukabil olarak Suriyelilerin ve özellikle de Haleplilerin Türk topraklarına serbestçe geçmesine müsaade ederek Suriye toprakları üzerinde egemenlik hakkını ileri sürebileceği endişesini dile getirdi. Gazete, Türkiye'nin dünya savaşından önceki haklarını talep etmesi durumunda, söz konusu ülkenin gözünde Türk uyruklu olarak görülecekleri, bu nedenle bu şartlar altında davanın sonlandırılmasını en uygun yöntem olarak gördüğünü yazdı.⁸¹⁴ Hâkimler, savcının mütalaasına uyararak kovuşturmayaya yer olmadığına karar verdiler.⁸¹⁵

Suriye siyasi partileri ve basın, Hatay'ın geri iadesi için mücadele verirken hükümet bu hususta daha temkinli bir tutum sergilemekteydi. Suriye Başbakanı, Haziran 1947'de "Bugünkü şartlar, İskenderun sorununu gündeme getirmemize müsaade etmiyor" açıklaması yaptı. Açıklamaya bir Hıristiyan gazetesi olan "Bark Ech Chemal", tepki gösterdi. Gazete, 17 Haziran tarihli sayısında, başbakandan ilk fırsatta yetkin bir uluslararası kuruluşa bırakılmak üzere, İngiltere'nin Hatay politikasına paralel bir görüş ile şimdiden Sancak üzerindeki Suriye'nin hakları ile ilgili bir dosya hazırlamasını ve statükonun muhafaza edilmesi gerektiği yönündeki propagandaya da bir son vermesini talep etti.⁸¹⁶

Suriye yönetimi, 1950'lere kadar Hatay konusunu ciddi bir şekilde gündeme getirmeyenken basın ve özellikle de Hıristiyan gazeteler Hatay'ın geri alınması konusunda hep ısrarcı davrandı. Gerek Suriye yönetimi gerekse bir kısım basın aynı zamanda Türkiye'nin Suriye toprakları, özellikle de Halep üzerinde hak iddialarından da çekinmekteydiler. 1950'den sonra Suriye'de işbaşına gelen yönetimler "Hatay'ın zorla elinden alındığı" yönünde propaganda yapmaya, Hatay'ı kendi sınırları içinde göstermeye başladı. Tespit edilen Türkiye-Suriye sınırını tanıma anlamına gelebilecek her türlü tutumdan da uzak durdular.⁸¹⁷

Suriye, 1963 yılında bir askeri darbe ile iktidarı ele geçiren Baas Partisi döneminde de Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabullenmedi. Bu tarihten itibaren Şam

⁸¹⁴MAE/AD, L 51, 1, 087-089 (22.05.1947).

⁸¹⁵MAE/AD, L 51, 1, 096 (10.06.1947).

⁸¹⁶MAE/AD, L 51, 1, 098-100 (21.06.1947).

⁸¹⁷Pehlivanlı, 2001, s.136.

yönetimi, Hatay'ı haritalarda Suriye sınırları içinde göstermenin yanında Türkiye'ye yönelik düşmanca tutum sergiledi. Türkiye'nin yürüttüğü Güneydoğu Anadolu'yu kalkındırma planı ile Fırat ve Dicle nehirleri üzerine yaptığı barajlardan endişe duymaya başladı ve Türk düşmanlığına, toprak meselesine ilave olarak bir de su konusunu ilave etti. Türkiye'nin güçlenmesinden rahatsız olan Suriye devleti, Türkiye karşıtı terör örgütlerini destekledi ve onlara topraklarını açtı.

6.2.2. Fransa'nın Hatay'ı Gündeme Getirmesi

Fransa, Avrupa'da beliren savaş tehdidi nedeniyle Türkiye'nin kendi safında yer almasını, bunun mümkün olmaması durumunda en azından tarafsız kalmasını sağlamak amacıyla Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına rıza gösterdi. Fransız ılımlı çevreler ile solcular, bu durumu uluslar arası konjonktürün gereği olarak görürken sağcı ve muhafazakâr çevreler, olumsuz karşılayarak Fransız Hükümetinin verdiği taviz ile imparatorluk çıkarlarının büyük darbe aldığını ve Musa Dağında yaşayan Ermenilerin tehdit altında olduğunu ileri sürdüler.⁸¹⁸

Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını nota vererek protesto eden İtalya'ya verdiği cevapta, söz konusu durumun 1921 Ankara Andlaşmasının gereği olduğunu, Hatay'ın Türkiye'ye geri verilmesinin Türkiye ile Suriye ilişkilerinin iyileşmesine katkı sağlayacağını belirtti.⁸¹⁹ Böylece Fransa, İkinci Dünya savaşı öncesinde Hatay'ın Türkiye'ye verilmesinin anlaşma gereği ve yerinde bir karar olduğunu düşünüyordu.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından iki ay sonra savaş başladı ve gerek Fransa gerekse Türkiye açısından konu çözülmüş oldu. Fransa, devam eden savaşta büyük bir hezimete uğradı ve yaptığı mütareke ile anavatanın ancak bir kısmını kontrolü altında bulundurabildi. Serbest Bölge olarak adlandırılan Fransa'nın bu kısmında Almanya ile işbirliği yapan Vichy Hükümeti kuruldu. Hatay, Suriye ve Lübnan'ın Temmuz 1941'de Müttefikler tarafından ele geçirilmesine kadar bölgede yaşanan sınır olayları, Türkiye üzerinden Suriye'ye askeri malzeme nakli ve pasaport verme konuları dışında Vichy yönetimi döneminde gündeme gelmedi.

---

⁸¹⁸Ada, 2005, s. 214.

⁸¹⁹Pehlivanlı, 2001, ss.135-136.

İkinci Dünya Savaşı gidişatının Müttefikler lehine döndüğü ve savaşın sonunun yaklaştığı dönemde Türkiye, Vichy Hükümeti ile ilişkilerini zayıflatırken, General de Gaulle'ün başında bulunduğu Fransa Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ile ilişkilerini geliştirdi. Fransa'nın Müttefikler tarafından kurtarılmasından sonra Türkiye, Geçici Hükümetin temsilcisini resmi olarak tanıdı ve 8 Eylül 1944'te temsilciye konsolos atama yetkisini tanıyarak Fransa'ya ait diplomatik ve konsolosluk gayrimenkullerini teslim etti. Fransız Temsilci, atama yetkisini aldıktan sonra Antakya'ya konsolos olarak Halep'te bulunan M. Gault'u tayin etti.⁸²⁰

Antakya ve İskenderun konsolosu Gault, göreve başladıktan iki ay sonra 21 Aralık 1944 tarihinde, daha önceden bildiğini iddia ettiği bölgeyle ilgili izlenimlerini Fransız Dışişleri Bakanlığına bildirdi. Buna göre, bölgede Fransa'ya olan muhabbetin hala var olduğunu, halkın değişik kesimleri arasında kendilerine karşı yapılan yabancı propagandanın ne General de Gaulle'ün itibarını ne de Geçici Hükümete duyulan güveni azaltmadığını gözlemlediğini, buna karşılık Türk yönetimine karşı düşünce değişikliği tespit edemediğini rapor etti. Konsolos, Hıristiyanların ve Nusayrilerin beceriksiz yerel politikalar nedeniyle eğilimlerini değiştirecek gibi görünmediğini, Türk kökeninden olanların ise özgürlüklerini ellerinden alan ve hayal kırıklığı yaratan rejime karşı gelmekte her zaman zayıf bir irade gösterdiğini belirtti. Söz konusu durumdan endişe eden yerel yetkililer ise Türkleştirmek ve ülkede ve hafızalardaki yabancı işgalin her türlü iz ve kalıntısını silmek için aralıksız çalışmakta olduklarını rapor etti. Konsolos, yönetimin daha öfkeli, daha kuşkulu ve daha tedirgin edici olduğunu ve bunun sonucunda Hatay'da bulunduğu ilk dönemde bu denli şiddetli hissetmediği genel bir huzursuzluğun ortaya çıktığını ileri sürdü.

Fransız Konsolos M. Gault, Türkiye'ye geri verilmesinin bir yol kazası olduğunu düşünenlerin sayısının daha da arttığını ve büyük çoğunluğun çatışmalar biter bitmez Hatay'ın Suriye'ye geri bağlanmasını beklediğini yazdı. Halep'te kamuoyunun, Türkiye'nin savaşta hayal kırıklığı yaratan tutumunu cezalandırmak için Sovyet Rusya'nın Hatay'ın ayrılmasını isteyeceğini, aynı düşüncenin Hatay'da da yaygın olduğunu belirtti.⁸²¹

---

⁸²⁰MAE/AD, L 45, 1-2-4, 004 (11.09.1944).

⁸²¹MAE/AD, L 51, 1, 002-004 (21.12.1944).

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Avrupa’da yaşanan Alman tehdidi nedeniyle Hatay’ın Türkiye’ye bağlanmasını kabul eden ve bu bölgedeki ekonomik ve kültürel çıkarlarını kaybeden Fransa, savaşın sonunun görünmesi ve Alman tehdidinin ortadan kalkması üzerine İskenderun konsolosu vasıtasıyla Hatay’ın Türkiye’ye bağlanmasını tartışmalı hale getirme arayışına girdiği görülmektedir. Yapılan bu girişim, Suriye’de ve Arap Dünyasında ortaya çıkan Hatay’ın geri alınmasına yönelik taleplerle aynı zamana denk gelmektedir.

Arap Dünyasından Hatay’ın Suriye’ye bağlanması konusunda taleplerin gelmesi Türkiye’de rahatsızlıklara neden oldu. Türk kamuoyu, taleplerin arkasında Fransızların olduğunu düşünmekteydi. Bunun üzerine Fransa’nın Ankara Büyükelçisi, 29 Nisan 1945’te Fransa’nın Doğu’daki Orta elçisi Genel Delege Orgeneral P. Beynet’e gönderdiği yazıda, Suriye’nin Hatay konusundaki taleplerinin Türkiye’de rahatsızlıklara neden olduğunu, Türk kamuoyunun Fransızları Suriyeli milliyetçilerin kendilerine yönelik düşmanlıklarını yumuşatmak için söz konusu talepleri el altından yüreklendirdiğine yönelik suçladığını bildirdi. Büyükelçi, Fransızca yayın yapan ve Türkiye’de de dağıtıldığını öğrendiği “An Nahar” isimli Suriye gazetesinin, 14 Nisan tarihli başyazısında Suriye’nin Sancak üzerindeki haklarını ileri sürdüğünü gazetenin, suçlamaların yapılmasına katkı sağlamış olabileceğini de aktardı.⁸²²

Fransa’nın Antakya Konsolosu, Türkiye’ye ve Hatay’daki yönetime yönelik olumsuz bildirimlerine her fırsatta devam etti. Bu kapsamda 23 Temmuz 1945 tarihinde Hatay’ın kurtuluşunun 6’ncı yıl dönümü nedeniyle düzenlenen törenlerle ilgili izlenimlerini Ankara Büyükelçisine aktardı. Konsolos, Antakya halkını kutlamalara götürmek için yerel yetkililer tarafından sarf edilen çabaların başarılı olmadığını, Hıristiyanlar ve Nusayriler için bu yıldönümünün dindaşlarından ve Suriyeli kardeşlerinden ayrılmanın yıldönümü, Türkler için ise Fransız işgalinde faydalandıkları özgürlük rejiminin ve ekonomik zenginliğin sonunu çağrıştırdığını belirtti. M. Gault, törende yapılan konuşmalarda, geçmiş yıllarda olduğu gibi Fransa’ya karşı şok edici ifadeler içermediğini de ilave etti.⁸²³

Fransa’nın Antakya ve İskenderun Konsolosu, Suriye’nin bölge üzerindeki talepleri hakkında Hatay halkının hislerini öğrenmek amacıyla bir temayül yoklaması

⁸²²MAE/AD, L 51, 1, 008 (29.04.1945).

⁸²³MAE/AD, L 51, 1, 017 (04.08.1945).

yaparak sonucunu 14 Şubat 1947’de Fransız Dışişleri Bakanlığına bildirdi. Buna göre yerel çevrelerce, basın tarafından periyodik olarak gündeme getirilen taleplerin artık büyük bir alaka ile takip edilmediği ve Suriye tarafından sarf edilen çabaların Sancak’ın statüsünde bir değişikliğe neden olamayacağına hemfikir olduklarını yazdı. Konsolos, Hatay’da yaşayan unsurların⁸²⁴ Ankara ile Şam arasında seçim yapmak durumunda olmaları halinde, Türklerin Türkiye’yi, Sünni Arap ve Nusayrilerin ise Suriye’yi tercih edeceklerini, ancak kendilerine statüyü tespit hakkı verilmesi durumunda Türk ırkından olanların dahi özerkliği seçeceklerini ilave etti. Milli duygular açısından Hataylı Türklerin, ülkenin diğer bölgelerindeki vatandaşlarından derin farklılık gösterdiğini ve 1937-39 yıllarındaki olaylarda Araplar ve Ermeniler gibi kesinlikle bölgelerinin Türkiye’ye bağlanmasını istemediklerini rapor etti.⁸²⁵

Fransız Konsolos, her fırsatta Arap ve gayrimüslimlerin Türkiye yerine Suriye’yi istediklerini ve Türklerin ise yönetimden memnun olmadıklarını, imkânları olsa özerk olmak isteyeceklerini vurgulamaktadır. Konsolosun bu husustaki son tespitleri bildirdikten yaklaşık 5 ay sonra Suriye Başbakanı, Suriye’ye göç etmiş olanların, köylülerini görmek için Hatay’da kısa süre kalmalarını talep etti. Bu kapsamda Hatay’a gelen Suriyelilerden bir kısmının Türk vatandaşlığına geçme arzularını iletmeleri⁸²⁶ konsolosun tespitlerinin doğru olmadığını göstermektedir.

Suriye Hükümetinin Hatay Meselesini Güvenlik Konseyi’ne götüreceğinin gündeme gelmesi üzerine Türkiye’nin Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu, 12 Şubat 1947 tarihinde Fransız Dışişleri Sekreteri ile bu konuyu görüştü ve meselenin birlikte incelenmesi gerektiğini değerlendirdiğini ilettili. Türk Büyükelçi, Suriye’nin Fransa’yı sahip olduğu yükümlülüklerine ihanet ettiğine dair suçlamalarda bulunmaya meyilli olması nedeniyle bunun Fransa’nın çıkarına da olacağını ilave etti. Fransız Dışişleri Sekreteri M. Chauvel, Menemencioğlu’nun zikrettiği varsayım durumunda Fransız ve Türk Hükümetlerinin ortak bir tutum olmazsa da en azından tamamlayıcı bir tutum benimsemelerinin faydalı olacağını belirtti. Fransa, Suriye’nin 1937 tarihli

---

⁸²⁴Konsolos nüfusu: 1939 yılında Ermeniler tarafından terk edilen topraklara yerleşmek üzere Anadolu ve Trakya’dan gelen 4.000 köylü hariç 55.000 Türk, 30.000 Sünni Arap ve 70.000 Nusayri olmak üzere 180.000 olarak hesaplamaktadır. MAE/AD, L 51, 1, 067-068 (14.02.1947).

⁸²⁵MAE/AD, L 51, 1, 067-068 (14.02.1947).

⁸²⁶Fransa’nın İskenderun Konsolos Muavinine göre Suriye’yi seçenlerin, sınırın diğer tarafında Fransız manda yönetiminin varlığı nedeniyle tercih etmişler, bu yönetimin yokluğu her geçen gün bunların büyük bir kısmı tarafından hissedilmektedir. (MAE/AD, L 51, 1, 112-113 (13.09.1947)).

andlaşmayı imzalaması ve kabul etmesi nedeniyle bu konuda fazla şikâyet edemeyeceğini düşünmektedir.⁸²⁷

Fransız Dışişleri Bakanlığı, Hatay Meselesinin tekrar gündeme gelmesi üzerine, İskenderun Sancağının 23 Haziran 1939 tarihli anlaşma ile Türkiye'ye terk edilme işlemlerini tetkike başladı. Quai d'Orsay, arşivlerinde formalite işlemlerinin Milletler Cemiyeti Sekreterliği nezdinde tamamlandığına dair herhangi bir kayıt bulamaması üzerine 6 Mart 1947'de Cenevre'deki konsolosundan Milletler Cemiyeti arşivlerinde bu yönde araştırma yapmasını ve terk edilme işlemlerin tamamlanıp tamamlanmadığının en kısa sürede bildirmesini istedi.⁸²⁸ Cenevre'den gelen yazıda, Fransız Hükümetinin İskenderun Sancağı'nın terkini öngören 23 Haziran 1939 tarihli anlaşmayı 24 Temmuz 1939'da üye tüm ülkelerin bilgilendirilmesi talebiyle Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine gönderdiğini, ancak hiç bir zaman bu belgenin kaydedilmesini talep etmediğini, dolayısıyla anlaşmanın kayıt altına alınmadığını, Fransız Dışişlerinin talebi doğrultusunda anlaşma ve eklerinin konseye ve üye ülkelere 9 Ağustos 1939 tarihinde gönderildiği cevabı verildi.⁸²⁹

Fransız Dışişleri Bakanı'na 12 Mayıs 1947 tarihinde, Hatay Meselesi konusunda Fransa'nın Arap ve imparatorluk politikası için faydalı olacak önerilerin yer aldığı bir inceleme yazısı sunuldu. İncelemede, Suriye'nin Hatay'ın Türkiye'ye terkini sağlayan 1939 tarihli Türk-Fransız Andlaşmasının Suriye ve Lübnan üzerindeki Mandasının 4'üncü maddesine ve Milletler Cemiyeti içtihatlarına (1926 kararı) aykırı olduğunu ileri sürerek geçerli olmadığını savunduğu, Türkiye'nin ise andlaşmanın geçerliliği konusunda Suriye ile olan münakaşasında Fransa'nın "Hukuki" desteğini elde etme isteğinin olacağına yer verildi. Suriye'nin tezinin karşı çıkılmaz olduğu ifade edilen yazıda, Fransa'nın İskenderun'u Türkiye'ye terk ederek yükümlülüklerini ve haklarını ihlal ettiği suçunu kabul etmeden böyle bir teze katılamayacağı da belirtildi. Türklere ve Suriyelilere karşı eşit mesafeyi koruyarak, Türkiye ve Suriye'deki siyasetlerinin en büyük kârı elde etmesi için her iki tarafın Fransa'nın sempatisini kazanmaya ve yaptıkları iyilikleri ödemeye teşvik edilebileceği önerildi.⁸³⁰

⁸²⁷MAE/AD, L 51, 1, 069-072 (17.02.1947).

⁸²⁸MAE/AD, L 51, 1, 075 (06.03.1947).

⁸²⁹MAE/AD, L 51, 1, 076 (08.03.1947); MAE/AD, L 51, 1, 077-078 (17.03.1947).

⁸³⁰MAE/AD, L 51, 1, 079-083 (12.05.1947).

İkinci Dünya Savaşı öncesi Alman tehdidi nedeniyle Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını 1921 Ankara Andlaşması gereği ve yerinde bir karar olduğunu düşünen Fransa, savaştan sonra tehdidin ortadan kalması ile terk edilme işlemin yanlış olduğunu değerlendirmektedir. Bu kapsamda Suriye'nin geri iade talebini haklı görmekte ancak daha önce yaptığı işlemin yanlış olduğunu kabul etmemek için açık olarak beyan edememektedir.

6.2.3. Hatay Konusundaki Taleplere Türk Basını Tarafından Gösterilen Tepki ve Türkiye'nin İzlediği Siyaset

Ankara Hükümeti, Birinci Dünya Savaşında İngilizlerle birlikte kendisine karşı savaşan Arapların bağımsızlık için verdikleri mücadeleye kayıtsız kalmadı. Milli Mücadele başarıyla sonuçlandıktan sonra da Türkiye, yayılmacı bir siyaset izlemedi. Tam aksine Ankara, Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışırken İngiliz ve Fransız mandası altında bulunan güney komşuları Irak ve Suriye'nin bağımsızlığını elde etmesi gerektiğini devamlı olarak dile getirdi.⁸³¹ Türkiye'nin Hatay'ı topraklarına barışçıl yollarla katmasından sonra İkinci Dünya Savaşı başladı. Ankara'nın Suriye ile ilişkilerinde muhatabı mandater devlet olan Fransa idi. Bu kapsamda, Türkiye ile dış ilişkilerinde Suriye adına yetkili olan Fransa arasında anlaşmalar imzalandı ve uygulandı. Suriye, 1944 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra yayımladığı genelge nota ile Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası ve ikili anlaşmalara saygılı olduğunu bildirdi. Böylece, 23 Haziran 1939 tarihli anlaşmayı da tanıdığını kabul etmiş oldu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Rusya'nın Boğazlarda üs kurma isteği ve Kars ile Ardahan üzerinde toprak talebinde bulunması, Türkiye'yi güvenlik açısından hassas bir duruma soktu. Bu nedenle Arap ülkeleri ve özellikle de Suriye ile iyi ilişkiler kurmak isteyen Türk Hükümeti, Şam Hükümetinin de ilk dönemlerde Hatay konusunda olumlu tutum sergilemesi üzerine Şam'da büyükelçilik açtı.⁸³² Söz konusu gelişme iki ülke arasında herhangi bir sorun kalmadığı anlamına gelmiyordu. Türkiye'nin en uzun hududa sahip olduğu komşusu ile hudut rejimi, güvenlik, suçluların iadesi, ulaştırma, gümrük, sağlık gibi imzalanması gereken birçok anlaşma bulunmaktaydı. Bunun

⁸³¹ Duman, Sabit, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan*, Ankara, 2000, ss. 139-145.

⁸³²Pehlivanlı, 2001, s.136.

yanında çözüme kavuşturulması gereken her iki taraf uyruklularının diğer taraf topraklarında bulunan varlıkları meselesi bulunmaktaydı.⁸³³ Suriye, iyi komşuluk ilişkilerinin tesis edilmesi için imzalanması gereken anlaşmalar ve çözüme kavuşturulması gereken sorunlara yeni bir konu daha ilave etti. Bu da Hatay'ın geri iadesi meselesiydi.

Suriye'nin bağımsızlığı elde etmesinden sonra ülkedeki basın ve partiler ile Arap basını, Hatay'ın geri verilmesi yönünde yoğun propaganda yapmaya başladı. Propaganda ile gündeme getirilen talepler, Türk basını tarafından yakından takip edildi. Antakya'da yayın yapan Atayol gazetesi, Suriye'de yaşayan Türklerin durumunu gündeme taşıdı ve tam aksine Türkiye'nin bu duruma seyirci kalmaması gerektiğini belirtti. Gazete, Hatay'da milli bir hükümetin yönetiminde özgürce yaşadıklarını, buna karşılık Suriye topraklarında 30.000 Bayır Bucak Türkünün ise Anavatan'dan ayrı, 27 yıldır baskı altında ve sefalet içinde yaşamakta olduğunu yazdı. Ayrıca Atayol gazetesi, gerek Hatay'da gerekse Türkiye'nin her yerinde, baskıcı bir yönetim altında yaşayan tamamen Türk olan ve her gün seslerini işittikleri kardeşlerinin akıbetini düşünmeden önce hiçbir bayramın kutlanmaması gerektiğini önerdi. Gazete, bu acıklı durumun ne zamana kadar süreceğini ve acınacak durumdaki zavallı kardeşlerini ne zamana kadar Türk Milleti eli kolu bağlı izleyeceğini sordu.⁸³⁴

Hatay konusunda gündeme getirilen taleplere en büyük tepkilerden birini Yeni Sabah gazetesi aşağıdaki şekilde gösterdi.

Türkiye'nin, öteden beri, Suriyelilerin tam bağımsızlığı arzusunda Araplara maddeten ve manen yardımcı olmuştur... Fakat Türkün öz malı olan topraklara, hele sulhen ve müzakere yolile hakkımızın teslim edilmesi suretile aldığımız araziye, her hangi bir göz dikilecek olursa o gözü göremez hale sokmak Türkün her zaman elindedir... herhangi bir toprak parçamızın en ufak bir kısmına nereden olursa olsun yükselebilecek her hangi bir talep en şiddetli ölüm ve ateş yağmuru ile karşılanacaktır... Kutsal bütünlüğümüze dil veya el uzatmak isteyenlerin vay haline... bir iki kendini bilmez arabın laf-ü güzafı veya herhangi bir gazete idarehanesindeki bir yazarın müphem ve vahi cümleleri tarihin akışını değiştiremez.

Ayrıca aynı gazete, Suriyeliler için ilk yapılacak şeyin General de Gaulle'ün boyunduruğundan kurtulmak ve evlerine sahip olmak olduğunu belirtti.⁸³⁵

Adana'da yayın yapan "Türksözü" gazetesi, milliyetçi Suriyeli gençlerin 18 Haziran 1945'te Halep'te Fransızlara karşı düzenlediği gösteride Türkiye'den Adana ve

⁸³³Cumhuriyet, 19 Şubat 1947.

⁸³⁴MAE/AD, L 51, 1, 009-011 (30.06.1945).

⁸³⁵Yeni Sabah 24 Haziran 1945.

Mersin’i talep etmelerine büyük tepki gösterdi. Gazete, Suriye’den yükselen bu seslere, ağırbaşlılıkla sessizliklerini koruduklarını, bu insanların makul olmayan bu bağrışmalarının kendilerini hiddetlendirmedeğini, yalnızca bu duruma güdüklerini ve onlara acıdiklarını yazdı.⁸³⁶

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet tehdidine kaşı yalnız kalması ve destek arayışı içinde olması nedeniyle Arap ülkeleriyle ve özellikle güney komşusu Suriye ile iyi ilişkiler kurma arayışındı. Ankara, her hangi bir çatışma durumunda Arap ülkelerinden kendisini desteklemelerini beklememekte, en azından tarafsız kalmalarını sağlamak istemekteydi. Bu nedendir ki Başbakan Recep Peker, İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden bir yıl sonra TBMM’ne sunulan hükümet programında, “Arap komşularımıza karşı sevgimiz ve dostluğumuz mutlakdır. Dünyanın en zengin medeniyetlerinden birinin varisleri olan Arap Birliği Devletlerinin her biri ile her sahada münasebetlerimizi her gün daha ziyade samimileştirmek büyük emelimizdir”⁸³⁷ beyanında bulunarak Arap dünyasına dostluk mesajı gönderdi.

Türk Hükümeti, Suriye basını ve partiler ile Arap basını tarafından Hatay’ın geri verilmesine yönelik yürütölen kampanyaya rağmen Suriye’ye yönelik ılımlı açıklamalar yapmayı sürdürdü. Bu kapsamda Türk Dışışleri Bakanı Hasan Saka, Türkiye’nin komşuları ve özellikle de Suriye ile ilişkilerinde takip ettikleri politikayı Ekim 1946’da, Halep’te yayınlanan “El Cumhuriye” gazetesinin Ankara muhabirine verdiği bir söyleşide açıkladı. Dışışleri Bakanı, Hükümetinin tüm Arap ülkeleriyle ve özellikle de Suriye ile dostane ilişkiler kurmak istediğini, Hatay ile alakalı olarak pasaport formalitelerini kaldırmaya, bu şehrin limanını Suriye ticaretine açmaya ve Şam Hükümetinin, Türkiye’nin çıkarlarını hedef almayan tüm tekliflerini incelemeye hazır olduklarını beyan etti.⁸³⁸

Türkiye, Suriye ve Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler tesis etmek isterken Şam’ın İskenderun ve ona bitişik Türk toprakları hakkındaki iddia ve taleplerini Güvenlik Konseyi’ne götürmeye karar verdiğine, hatta anılan teşekküle bildirdiğine dair haberler

⁸³⁶MAE/AD, L 51, 1, 009-011 (30.06.1945).

⁸³⁷TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 1, 14.08.1946, s. 30.

⁸³⁸Fransa’nın Antakya ve İskenderun Konsolosuna göre, Suriye çevreleri bu beyanatın “Sancak Meselesi” diye adlandırdıkları konuya hiçbir yeni unsur getirmediğini ve Türkiye’nin komşularına söz konusu kolaylıkları sağlayacaklarını herkesin zaten bildiğini ifade ettiklerini ve Suriye’nin, mevcut Hatay vilayetini kendi toprağının ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğini Paris’e bildirdi, (MAE/AD, L 51, 1, 061-062 (28.10.1946)).

geldi.⁸³⁹ Her ne kadar Suriye söz konusu müracaatı yalanlasa⁸⁴⁰ da Ankara, gelen haberler üzerine mesele hakkında Fransa'nın desteğini araştırmaya yöneldi. Bu maksatla Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu, Fransız Dışişleri Sekreteri ile 12 Şubat 1947 tarihinde konuyu görüştü. Türk Büyükelçi, böyle bir dosyanın sunulması durumunda Suriye'nin Fransa'yı da suçlayacağını, bu nedenle meselenin Fransız Dışişleri ile birlikte incelenmesinin gerekli olduğunu, bunun Fransa'nın da çıkarına olacağını ifade etti. Fransız Dışişleri Sekreteri, talebe karşı böyle bir varsayımın gerçekleşmesi durumunda, Fransız ve Türk Hükümetlerinin ortak bir tutum olmazsa da en azından tamamlayıcı bir tutum benimsemelerinin faydalı olacağı karşılığını verdi.

Ankara, Hatay'ın Türkiye'ye katıldığı sırada Suriye'nin uluslararası bir varlığının olmaması, verilen mandanın Fransa'yı Suriye adına tek yetkili kılması ve Suriye'nin BM'e kabulü ile var olmaya başlaması nedeniyle Suriye tarafından yapılabilecek böyle bir girişimin hukuki dayanaktan yoksun olacağını ve kabul görmeyeceğini değerlendirmekteydi.⁸⁴¹

Suriye'nin Hatay'a yönelik taleplerinin yoğunlaşması üzerine Türkiye, Hatay'ın ülkenin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulama gereğini duydu. Bu kapsamda Meclis Başkanı Kazım Karabekir güney vilayetler gezisinde Antakya'ya uğradı ve Halkevinde yaptığı konuşmada “Dünya şunu bilmelidir ki, Hatay Türktür ve daima Türk kalacaktır. Ezelden Türk geldiğini tarih gösteriyor. Ebediyete kadar gideceğini de siz Hataylılar ispat ettiniz. İcab ederse çocuklarınız da ispat edeceklerdir.” ifadelerini kullandıktan sonra Hatay'ın yalnız olmadığını, arkasında 19 milyon Türk'ün var olduğunu belirtti.⁸⁴²

Suriye basını, Hatay'ın geri iadesine yönelik yayınlarını sürdürdükçe Türk basını da Bayır-Bucak ve Hazne Türklerini gündeme getirmeye devam etti. Bu kapsamda basın, söz konusu nahiyelerde yaşayan Türklere Suriyeli memurların kötü muamelede bulunduğu haberlerine yer verdi.⁸⁴³ Yayımlanan haberler üzerine Suriye Dışişleri Bakanlığı, Türk Büyükelçisine Türklere yönelik kötü muamelenin kesinlikle olmadığını, Türkiye ile dostluk ilişkilerine önem verdiğini, Türklerin Suriyeliler ile aynı muameleye tabi olduklarını bildirdi. Suriye, muamelenin gerekçesini büyük ekseriyeti Müslüman

---

⁸³⁹Cumhuriyet, 29 Ocak 1947.

⁸⁴⁰Cumhuriyet, 30 Ocak 1947.

⁸⁴¹MAE/AD, L 51, 1, 069-072 (17.02.1947).

⁸⁴²Cumhuriyet, 17 Şubat 1947.

⁸⁴³Cumhuriyet, 26 Ocak 1947.

olan bir ülkede Müslüman Türk azınlığını memnun etmeye çalışmasının tabii ve mantıklı olduğu ile açıkladı. Türk Dışişleri Bakanlığı, yapılan açıklamalar ile meselenin kapanmadığını, takip edeceklerini ve gerekli gördükleri zamanda gereken ve uygun görecekleri tedbirlere başvuracaklarını açıkladı.⁸⁴⁴

Suriye’de Hatay konusunda yürütülen yoğun propagandaya rağmen Türk yöneticiler, ılımlı açıklamalarını sürdürdü. Bu kapsamda Barbakan Recep Peker, Mart 1947’de gazetecilere verdiği demeçte, komşu ülke halkının bağımsızlığını elde etmesinden memnun olan ve Suriyelilere iyi duygular besleyen Türk halkının, Suriye gazetelerinin yayınlarından rahatsızlık duyduğunu ifade etti. Arap memleketleri arasında Türkiye’ye en yakın ve en geniş hududu olan Suriye devleti ile düzene sokulması gereken bir takım sorunların olduğunu ancak bunların sorun teşkil etmediğini belirterek Arap ülkelerinin bağımsızlıkları için kendi mukadderatlarını, kendi hayatlarını tanzim etmekte olduklarını ve refah içinde bulduklarını görmekten mutlu olacaklarını ifade etti. Başbakan, iyi komşuluk ilişkileriyle bağdaşmayan Suriye basının yayımlarında ifade edilen aykırı fikirlerin, Suriyeli siyasetçiler tarafından da benimsendiğini gördükçe söz konusu ülkenin bilerek veya bilmeyerek bir takım maksatlara alet olduğu sonucuna vardıklarını belirtti.⁸⁴⁵

Türkiye, Suriye ile iyi ilişkileri tesis etmek maksadıyla resmi bir görev vermeden, diplomatik vasfı bulunmayan Hatay valisi Nizamettin Ataker’i⁸⁴⁶ Nisan 1947’de Suriye ve Lübnan’a gönderdi. Vali, gezi sırasında Şam’da Suriye Hükümet Başkanı ile görüştü. Suriye Başbakanı, Hatay kökenlilerden ailelerini veya köylülerini görmek isteyenlerden şehirde kısa süreli kalmaları için vize işlemlerinde kolaylık sağlaması için validen Türk Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunmasını talep etti. Vali Ataker, gelen talep doğrultusunda girişimde bulunması üzerine söz konusu kişiler vize başvurma koşulundan muaf tutuldu ve 1947 yılının yaz aylarında 500 kadar kişi Hatay’a gitti.⁸⁴⁷ Hatay’a giriş yapan bu kişilerden Hatay’da daimi kalmak isteyen, Ortodoks ve Nusayri mezhebine mensup kırk kadarının aile reisi, Valiye başvurarak Suriye’yi seçmelerinden dolayı pişmanlıklarını ifade ettiler ve tekrar Türk olma arzularını dile getirdiler. Hatay

---

⁸⁴⁴Cumhuriyet, 19 Şubat 1947.

⁸⁴⁵Esmer, A. Şükrü, “Başbakanın demecinde dış politika”, Ulus, 03.03.1947.

⁸⁴⁶23 Ağustos 1947’de görevi Ali Fuat Yurtdaş’a devretmiştir.

⁸⁴⁷ MAE/AD, L 51, 1, 106 (25.08.1947). 500 kişinin 380’i Ortodoks ve 120’si Nusayri olup, Ermeniler bu tedbirden faydalanmamıştır.

Valisi, ilgililere doğrudan Ankara'ya İçişleri Bakanlığına telgraf ile başvurmalarını önerdi ancak yapılan başvuru Ankara tarafından reddedildi.⁸⁴⁸

Türkiye, Suriye'yi seçen Nusayri mezhebinden olanların geri gelme taleplerini Hatay nedeniyle Şam ile gergin olan ilişkilerin daha da gerilmemesi için reddetmiş olmalıdır. Şam Yönetimi ise ziyaret sırasında Hatay Valisi tarafından teklif edilen ve Ankara'nın iyi ilişkiler kurmaya yönelik çabalarına karşılık vermedi. Bu kapsamda Türk Hükümetinin, İskenderun'da karayolu geçişinin özel bir düzenlemeyle kolaylaştırılacağı bir serbest bölge teklifi, Suriye tarafından dikkate alınmadı. Bunun yanında Valinin sınır ticareti teklifi⁸⁴⁹ de reddedildi ve Türkiye'den ithalat yasaklandı. Sınır olayları⁸⁵⁰ konusunda Suriyeliler yürürlükteki anlaşmaları uygulamadı ve her türlü irtibatı da reddettiler. Hatay Valisinin bu duruma son vermek için Halep ve Şam'daki girişimleri de sonuçsuz kaldı.⁸⁵¹

Türkiye tarafından Hatay kökenlilere tanınan vize kolaylığı, Suriye basınında yankı buldu ve olumsuz karşılandı. Suriye gazetelerine göre son zamanlarda Türk sınır memurlarının Suriye uyruklularının Türkiye'ye geçişlerini kolaylaştırdıklarını, hatta pasaport dahi sormadıklarını, son olarak da Türkiye'nin göçebe Arapların sürüleriyle geçişine müsaade ettiklerini ve bunlara Türk kimliği verdiklerini yazdı. Suriye'de yayın yapan gazetelerden biri, Türkiye'nin Suriye vatandaşlarının geçişlerini kolaylaştırmasının nedeni olarak bu insanlara Türk vatandaşlığı vermek ve sınır hattını boşaltmak istemesi gibi bir amaç güttüğünü ileri sürdü.⁸⁵²

Suriye'deki partilerin anti batıcılığı, 1948'de Arapların İsrail karşısında yenilmesi ve İsrail devletinin kurulması ile daha da şiddetlendi. Türkiye, Sovyet tehdidi ve ekonomik sorunlar nedeniyle Batı'ya daha fazla yanaşması ve 1948 yılında İsrail

⁸⁴⁸ MAE/AD, L 51, 1, 112-113 (13.09.1947).

⁸⁴⁹ Antakya bölgesinin sebze ve meyve açısından zengin olması, Halep'te ise bu ürünlerin bol olmaması, bu nedenle Halep pazarının bu bölgeden kolayca ikmal edebileceği teklif edilmiş. Suriye Hükümeti sadece Filistin'e transit gönderilen malların geçişine müsaade etmiş. Gönderilen ürünlerin bir kısmı Filistin'e gönderilmeyerek Halep'te yerel yetkililerin üstü kapalı onayı ile kaçak olarak satılmıştır. (MAE/AD, L 51, 1, 090-094 (30.05.1947)).

⁸⁵⁰ Hatay Valisi, son zamanlarda, Suriyeliler tarafından Türk topraklarında işlenen hayvan hırsızlığının artmakta olduğunu ve komşu yetkililerin bu olumsuz tutumlarında ısrarcı olmaya devam etmeler durumunda, çalınan hayvanları ele geçirmek için Suriye topraklarına sınır ötesi harekât icra etmek zorunda kalacağını ifade eder. (MAE/AD, L 51, 1, 090-094 (30.05.1947)).

⁸⁵¹ MAE/AD, L 51, 1, 090-094 (30.05.1947).

⁸⁵² Antakya'da yayın yapan "Atayolu" gazetesinin, 2 Ekim 1947 tarihinde Halep'teki muhabirinin Suriye'deki bir gazetede yayımlanan "Türk toprakları Suriyelilere açık" haberine dayandırarak yayınladığı haber. (MAE/AD, L 51, 1, 122-123 (06.10.1947)).

devletini tanıması, Arap devletleri ve Suriye tarafından olumlu karşılanmadı. 1949 yılından sonra Suriye’de meydana gelen darbeler ve hükümet değişiklikleri ülkede istikrarsızlığa neden oldu.⁸⁵³ Suriye’de Fransız etkisi azalırken Sovyetler Birliğinin etkisi artmaya başladı. Şam yönetimi, Hatay’ı geri almak ümidiyle ülkedeki komünist propagandaya engel olmadı.⁸⁵⁴ Moskova, yaptığı propagandayla birlikte Suriye ile iyi ilişkiler kurmaya başladı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’nin dış politikasında Sovyetler ve onun sebep olduğu tehdit yer alırken Arap ülkeleri için Filistin meselesi ön plana çıkmaktaydı. Türkiye, meselenin BM Genel Kuruluna geldiği 1947 yılında Arap ülkeleriyle birlikte hareket etti. Ancak Sovyet tehdidi nedeniyle Batıyla ilişkilerini artıran Ankara’nın, Filistin meselesinde Arap dünyasından ayrılmaya başlaması ve devamında İsrail’i tanıması Türk-Arap ilişkilerinde değişime neden oldu.⁸⁵⁵

Özellikle Süveyş bunalımından sonra Sovyetlerin bölgeye yönelik yardımda bulunması, Suriye silahlı kuvvetlerinin başına komünist yanlısı bir komutanın getirilmesi gibi gelişmeler, Şam’ı Batı’dan uzaklaştırırken Moskova’ya yaklaştırdı.⁸⁵⁶ İki ülke ilişkileri Baas Partisinin iktidara gelmesinden sonra daha da gelişecektir.⁸⁵⁷

Bağımsızlığını elde ettikten sonra Türkiye’den toprak elde etme hedefleri olan Suriye, söz konusu hedefini gerçekleştirmek için birçok yömeme başvurmuş ve Türkiye’nin düşmanlarıyla ittifak kurmuştur.⁸⁵⁸ İki ülke ilişkileri, bu dönemden sonra Suriye’nin Hatay’a yönelik emellerinden vaz geçmemesi, su sorunu, PKK terör örgütünü desteklemesi ve topraklarını terör örgütünün kullanmasına müsaade etmesi gibi nedenlerle daha da gergin seyredecektir. Türkiye’nin Batı Blokunda yer alması ve Suriye’nin Doğu Bloku yanlısı olması, bloklar arasındaki çekişme ve krizler iki ülke ilişkilerinin gergin olmasına da etki edecektir.

---

⁸⁵³Armaoğlu, 1989, s.506.

⁸⁵⁴MAE/AD, L 51, 1, 061 (28.10.1946).

⁸⁵⁵ Duman, Sabit, Arap-İsrail Savaşı (1967) ve Türk Dış Politikası, *Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2006, ss. 70-71.

⁸⁵⁶Köksal, Osman, 1957 Suriye Krizinin Türkiye’nin Orta Doğu Politikalarına Etkileri, *On Birinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri I*, Ankara 2007, s. 338.

⁸⁵⁷Benek, Sedat, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2016 15(1), s. 181.

⁸⁵⁸Yılmazçelik, İbrahim, Yeni Dönemde Türkiye’nin Orta Doğu Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme, *Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2006, s. 11.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanan Türk Fransız ilişkileri, tarihi süreç içerisinde sürekli inişli ve çıkışlı bir seyir izlemiştir. İki ülke, söz konusu süreçte bazen dost ve müttefik bazen de karşı karşıya gelmiştir. Ancak Fransa'nın Türkiye ile dost ve müttefik olduğu dönemlerde zaman zaman dostluğa aykırı hareket ettiği görüldü. Fransa, bu tutumunu İkinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında da sürdürdü.

Fransa, İskenderun konusunda Bekir Sami Bey'in Londra'da verdiği taviz sonucu elde ettiği kazanımı, Ankara Anlaşması sırasında Milli Hükümetin içinde bulunduğu zor durumdan istifade ederek muhafaza etti. Ankara Hükümeti ise, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan İskenderun'u Fransa ile bir an önce savaşa son vermek, bölgedeki kuvvetlerini Batı Cephesine kaydırmak ve İtilaf Devletleri'nden biri tarafından tanınmak maksadıyla Milli sınırlar dışında bırakmak zorunda kaldı.

İki ülke ilişkileri, Lozan'dan kalan sorunların çözüme kavuşturulmasından sonra normalleşmesi beklenirken Hatay meselesi nedeniyle tekrar inişli çıkışlı bir sürece girdi. Anılan mesele Fransa'nın, İngilizlerin Irak'a tanıdıkları müttefiklik sisteminden esinlenerek Eylül 1936'da Suriye ile bir Dostluk ve İttifak Andlaşması paraf ederek üç yıl içerisinde bağımsızlık tanımayı öngörmesi üzerine çıktı. Sancak'ın Suriye'ye bağlanmasının neden olacağı sorunu öngörmeyen Fransa, Türkiye'nin Sancak'a bağımsızlık verilmesi talebini beklememekteydi. Talebi kabul etmeyen ve Suriye'nin tepkisinden de çekinen Paris, Ankara'nın kararlı tutumu ve Avrupa'da büyümekte olan Alman tehdidi üzerine meselenin Milletler Cemiyetine havalesini kabul etmek zorunda kaldı.

Fransa, Hatay'ın bağımsızlığını kazanmasına giden süreçte engeller çıkarsa da Avrupa'da meydana gelen olayların güç dengesini Mihver'den yana çevirmesi üzerine yumuşama göstermek zorunda kaldı. Paris, Avrupa'da beliren savaş tehdidi nedeniyle Ankara'nın kendi safında yer almasını, bunun mümkün olmaması durumunda en azından tarafsız kalmasını sağlamak istiyordu. Bu durumu temin etmek için Türkiye'ye bir yardım anlaşması yapma karşılığında Hatay'ı ileri sürdü. Türkiye, özellikle İtalyan tehdidi nedeniyle İngiltere ve Fransa cephesinde yer almak istiyordu. Ankara, teklifi Hatay'ı tekrar topraklarına katmak için bir fırsat olarak görürken Fransa, aslında Sancak'tan vazgeçme niyetinde değildi. Türkiye, izlediği doğru siyaset ile ilk olarak

Sancak'ın bağımsızlığını talep etti. Avrupa'daki Alman tehdidine paralel olarak Hatay konusundaki tutumunu gevşeten Fransa, Türk tezine yaklaştı ve Hatay bağımsızlığını elde etti. Ankara'nın bu konudaki nihai hedefi Hatay'ı topraklarına katmaktı. Paris ise statükoda değişiklik öngörmüyordu. Tespit ettiği hedefe ulaşmak için konjonktürü iyi değerlendiren Ankara, üçlü ittifak görüşmelerine Hatay'ın terki karşılığında Fransa'nın katılabileceğini şart koştı ve hedefine ulaştı.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra imzaladığı anlaşma ile Fransa ve İngiltere ile müttefik oldu. Ancak müttefikler, Ankara'ya bilgi vermeden Bakü'ye harekât planlayarak Türkiye'yi zor duruma düşürdüler. İlk olarak Fransa tarafından gündeme getirilen Bakü'nün bombalanması ve Karadeniz'deki petrol sevkiyatının önlenmesi planı, Türkiye'yi doğrudan Sovyetlerle çatışmaya sürükleyecek ve Almanya'nın hedefi yapacak olması nedeniyle Ankara tarafından kabul edilemeyecek kadar büyük riskler içermektedir. Hâlbuki Polonya'ya garanti veren İngiltere ve Fransa, söz konusu ülkeyi işgal ederek aralarında paylaşan Almanya ve Sovyetler ile çatışmayı göze alamadıkları bir dönemde Türkiye'yi kolayca savaşa sürüklemeyi göze alabiliyorlardı. İngiltere, Türkiye'nin kaybedilmesine pek taraftar olmazken Fransa, fazla mahzur görmemektedir. Öyle ki, Batı Avrupa harekâtının başlamadığı bahse konu dönemde Fransız Genelkurmayı, Almanya'nın gücünün Fransa yerine Balkanlara yöneltilmesini, Türkiye'nin de Kafkasya'ya bir taarruza teşvik edilmesini öngörmektedir. Böylece, henüz savaşa girmemiş Fransa, Almanya'nın çıkarları ile İtalya ve Sovyetler Birliğinin çıkarlarını karşı karşıya getirmiş olacak, bu süre içinde kendisi zaman kazanarak hazırlıklarını tamamlayacak ve oyuna sonradan girecekti. Fransa, müttefiki Türkiye'yi ateşe atarak kendisini korumayı hedefliyordu.

Uygulamaya konmayan Bakü planı, Fransız ordusu dağıldığında Almanya tarafından ele geçirildi ve tahrif edilerek yayımlandı. Almanya, Türkiye ile Sovyetler Birliğini çatışmaya sürüklemek ve Ankara'yı kendi safına çekmek için yaptığı yayımlarla hedefine ulaşamadı.

İtalya'nın savaşa girmesi üzerine İngiltere ve Fransa, Türkiye'den Üçlü Paktın ikinci maddesi gereği savaşa girmesini talep ettilerse de Ankara, paktın iki numaralı protokolünü uygulamaya karar vererek gayri muhariplik durumunu ilan etti. Müttefiklerin Türkiye'den savaşa girmesini talep ettiği sırada Fransız ordusu, Alman

taarruzları karşısında varlık gösteremeyerek dağılmış ve Hükümet Paris'ten ayrılmıştı. İngiltere, destek için gönderdiği birliklerini büyük zorluklarla adaya nakletmiş ve Fransa'nın yardım talebine cevap vermemişti. Ordusunun modern silah ve teçhizatı eksik olan Türkiye'nin Mihver'in ezici bir üstünlüğünün olduğu bir dönemde harbe girmesinin Müttefiklere fayda sağlamayacağı açıktı. Ayrıca bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Almanya ile imzaladığı saldırmazlık paktı halen yürürlükteydi. Türkiye'nin savaşa girmeme nedenlerinden en önemlisi ise Sovyetlerin Boğazlara yöneleceği endişesiydi.

Türkiye'nin savaşa girmeme kararı, Müttefikleri ve özellikle Fransızları tatmin etmemişti. Hâlbuki en çok ısrarcı olan Fransa, yaklaşık on ay önce benzer bir durumda savaşa girmemeyi tercih etmişti. Paris, İkinci Dünya Savaşı öncesi Polonya ile ittifak anlaşması imzalamış ve Avrupa'da savaş tehlikesinin yaklaşması üzerine anılan ülke ile daha önce imzaladığı ittifak anlaşmasını teyit etmişti. Ancak Almanya Polonya'ya saldırınca, ileride kendisine de saldıracağını bilen Fransa savaşa girmemiş, sadece gecikmeli olarak savaş ilan etmişti.

Savaş başladıktan sonra Üçlü İttifak Anlaşması imzalayarak Müttefikler safında yer alan Türkiye, Sovyet tehdidi nedeniyle fiili olarak savaşa girmemesine rağmen Cumhuriyet döneminin en sıkıntılı yıllarını yaşadı. Söz konusu süreç içinde savaşa girmeye en yakın olduğu dönem, Alman kuvvetlerinin batı sınırına yerleştiği ve Suriye'de işbaşında olan Mihver yanlısı Vichy Yönetiminin yanında Irak'ta gerçekleşen darbe sonucu tüm güney sınırında Mihver yanlısı yönetimlerin işbaşına geldiği 1941 baharıdır. Bu dönemde Almanya, Irak'ta yönetimi ele geçiren Raşit Ali'ye Türkiye üzerinden yardım gönderebilmek için Ankara'ya baskı uygularken Vichy Yönetimi, Almanya'ya Suriye'deki havaalanlarını kullanma izni verdi. İngiliz basın, Almanya'nın Türkiye'ye Trakya yerine Suriye üzerinden taarruz edeceğine dair haberlere yer vermesi sürecin daha sıkıntılı geçmesine neden oldu. Tüm bu gelişmelere bir de Vichy Hükümetinin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Amiral Darlan'ın, 31 Mayıs 1941'de Kilikya üzerinde hak iddia eden beyanlarda bulunması Türkiye'nin güney sınırından bir tehdit beklentisini arttırdı. Amiral Darlan'ın Türk topraklarının bir kısmı üzerindeki talepleri, Fransa'nın 20 yıl geçmesine rağmen bölgeye yönelik emellerinden vazgeçmediğini göstermektedir. Aynı durum savaş sonrası Fransa'nın Hatay'ı tekrar gündeme getirmesinde de görülecektir.

Gayri muhariplik durumunu ilan eden Türkiye, bu zor dönemde gerek Almanya'nın gerekse Vichy Fransı'nın toprakları üzerinden asker ve savaş malzemesi geçirmesine müsaade etmeyerek Müttefiklerin davasına birçok açıdan büyük katkıda bulundu. Öncelikle Almanya'nın, Irak'ta darbe ile işbaşına geçen Raşit Ali'ye gerekli desteği göndermesini önleyerek İngiltere'nin anılan ülkeyi tekrar ele geçirmesini sağladı. Aynı şekilde Vichy Hükümetinin doğudaki birliklerini takviye edememesi sayesinde İngiltere ve Savaşan Fransa'nın Lübnan ve Suriye seferini kolaylaştırdı. Ayrıca Almanya, batı Avrupa'daki başarısından sonra Sovyet Rusya'ya savaş açmadan önce sağ kanadını emniyete almak maksadıyla indiği Balkanlarda, Türkiye ile yürüttüğü saldırmazlık anlaşması görüşmelerin uzun sürmesi "Barbarossa Planı"nın uygulanmasını geciktirdi. Türkiye, önce İngilizler tarafından Irak'ın tekrar geri alınması ve Almanya'nın Rusya seferini başlatması, daha sonra da İngiltere ile Savaşan Fransa'nın Suriye'ye harekât düzenleyerek söz konusu bölgeleri ele geçirmeleri ile biraz da olsa rahat nefes aldı.

Türkiye, savaşın başında yenilerek saf dışı kaldıktan sonra Fransa'da iş başına gelen Mihver yanlısı Mareşal Petain'in başkanlığını yaptığı Vichy Hükümeti ile ilişkilerini sürdürdü. Almanya ile savaşın sürdürülmesi taraftarı olan General de Gaulle'ün başında bulunduğu Hür Fransa Hareketi ise Müttefiklerin safında yer almasına rağmen ilk dönemlerinde anılan ülkeler tarafından da Fransızların gerçek ve tek temsilcisi olarak görülmemektedir. Ancak Türkiye, resmi hükümet olması sebebiyle Vichy ile ilişkilerini sürdürürken General de Gaulle'ün Savaşan Fransa Hareketini de yakından takip etti. İlk zamanlar fazla taraftarı bulunmasa da bahse konu hareketin, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de destekçileri bulunmakta ve Almanya ile işbirliği yapan Fransa'daki yönetim aleyhinde çalışmalar yürütmekteydi. Vichy Hükümetinin Ankara Büyükelçisi, Türkiye'deki de Gaulle taraftarlarının faaliyetlerini engellemek için Türk yetkililer nezdinde yaptığı tüm girişimlere ve elde ettiği sözlere rağmen Savaşan Fransa Hareketi faaliyetlerini sürdürdü. II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk Hükümetinin ülke üzerindeki kontrolü dikkate alındığında Ankara'nın Hür Fransa taraftarlarının faaliyetlerini engelleyememiş olması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Türkiye, Vichy Büyükelçisinin girişimlerine rağmen Müttefiklerin safında yer alan Hür Fransa Hareketinin faaliyetlerini sürdürmesini görmemezlikten geldiği anlaşılmaktadır.

Hür Fransa Hareketi, Müttefikler cepheye başarı elde ettikçe ve özellikle Fransız sömürgelerini ele geçirdikçe daha da güçlendi ve görünür hale geldi. Türkiye, güçlenen de Gaulle hareketinin Ankara'ya temsilci göndermesini kabul etti ve cepheye gelişmelerin Müttefikler lehine gelişme göstermesine paralel olarak Vichy Hükümeti ile ilişkilerini zayıflatırken General de Gaulle'ün başında bulunduğu Geçici Hükümet ile ilişkilerini artırdı. Türkiye, anılan Hükümetin Ankara'daki temsilcisine tanıdığı haklar ile Müttefiklerden daha ileride olsa da resmi olarak tanıma hususunda İngiltere'den önde olmamak için Londra'nın tanımmasını bekledi.

Sovyetler Birliği, Saraçoğlu'nun Eylül 1939'da Moskova ziyaretinde gündeme getirdiği talepleri, savaştan güçlü çıktıktan sonra açık bir tehdit oluşturacak şekilde Ankara'ya nota vererek gündeme getirdi. Türkiye, ortaya çıkan tehdide Üçlü İttifak Anlaşması ile müttefik olduğu İngiltere ve savaştan güçlü çıkan ABD'nin desteği ile karşı koydu. Her iki ülke, bölgedeki çıkarlarının zarar göreceği endişesiyle Ankara'ya destek verdiler. Türkiye'nin diğer müttefikleri Fransa ise savaş sonrası ülkede komünistlerin sebep olduğu siyasi kriz, grevler ve ekonomik sorunlarla meşguldü. Türkiye, müttefikleri Fransa'da komünistlerin hükümet ortağı olmalarını büyük bir dikkat ve endişe ile takip etti. Söz konusu dönemde Ankara, komünistlerin yönetimindeki bir Fransız Hükümetinin kendisini Sovyet tehdidine karşı desteklemeyeceğini düşünmekte ve güç kazanmasından kaygı duymaktaydı. Savaş sonrası Sovyet ve komünizm yayılmacılığını tehdit olarak algılayan tek ülke Türkiye değildi. Avrupa'daki birçok ülke gibi Fransa da komünistleri tehdit olarak gördü ve bu nedenle kurulan koalisyon hükümetlerinde Komünist Partisine önemli bakanlıklar vermedi.

Fransız Komünist Partisi, hükümette önemli bakanlıklar elde etmese de gücünü muhafaza etmekte ve Sovyetlerin üs ve toprak taleplerine direnen Türkiye karşıtı bir siyaset izlemekteydi. Türkiye'den toprak koparmak talebiyle hareket eden Ermeni komitelerini himaye eden Fransız Komünist Partisinin Türkiye karşıtı tutumunun arkasında Moskova'nın olduğu bir gerçektir. Türkiye, bu dönemde Üçlü İttifak ile bağlı olduğu Fransa'yı kaybetmemek için gerek resmi yetkililer gerekse basın vasıtasıyla hedef almadı, doğrudan komünizm ve Fransız Komünist Partisine eleştiriler yöneltti.

Fransız Komünist Partisinin himaye ve yardımı altında Paris'te kurulan "Türkiye Ermenistan'ını Müdafaa Komitesi"nin talepleri arasında en dikkat çeken yönü ise

Kilikya'da muhtar bir Kürt Hükümeti kurmak maksadıyla girişimde bulunulması idi. Aslında bölgeye yönelik Ermenilerin talepleri bulunmaktaydı. Bu kapsamda Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'ya verdikleri hizmetlerin karşılığında, zaferden sonra Fransa'nın koruması altında olacak şekilde Kilikya'ya otonomi talep etmişlerdi. Anılan bölgeye yönelik Fransa'nın hak iddialarının yanında Sovyetlerin de Akdeniz'e inmek için emelleri bulunmaktaydı. Dolayısıyla Sovyetlerin güdümündeki Fransız Komünist Partisinin, Ermeniler için toplanan bir komite vasıtasıyla bölgede muhtar bir Kürt Hükümetinin kurulmasını talep etmesi gerçekçi görünmemektedir. Hedef Kars, Ardahan ve Kilikya'nın Türkiye'den kopartılarak Moskova'nın kontrolünde bulunan Ermenilere verilerek Sovyetlerin sıcak denizlere inmesini sağlamak olmalıdır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve İtalya kaynaklı tehdide maruz kalan Fransa ve Türkiye, birbirine yaklaşmış ve müttefik olmuştu. Savaş sonrası, komünizm ve Sovyet yayılmacılığının iki ülkeye yönelik ortak tehdit olarak ortaya çıkması, savaş öncesinde olduğu gibi doğrudan bir ittifaka götürmedi. Beliren tehditlere karşı Fransa, kısa sürede önce İngiltere ve Benelüks ülkeleri ile BAB'liğini kurarak daha sonra ise ABD'nin de içinde yer aldığı NATO'ya girerek kendisini güvenceye aldı. Ayrıca Fransa, savaş sonrası yaşadığı ekonomik sorunlarını, hükümetteki komünist bakanları gönderdikten sonra aldığı Marshall yardımları ile giderdi. Türkiye, Sovyet tehdidini İngiltere ve ABD'nin desteği ile göğüslerken, Marshall yardımlarından da istifade etti. Türkiye, 1952 yılında NATO'ya girerek Sovyet tehdidine çözüm bulacak ve savaş öncesinde olduğu gibi Fransa ile tekrar aynı ittifak içinde yer alacaktır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği tarafından dile getirilen toprak talebi dışında İskenderun ve Hatay bölgesine yönelik taleplerle de karşılaştı. Savaş öncesi Türk-Fransız ilişkilerinde önemli bir yer tutan söz konusu bölge, savaş sonrası da iki ülke ilişkilerinde yer aldı. Fransa'nın İskenderun konsolosu tarafından gönderilen raporlar ve Fransız Dışişlerinin Sancak'ın devri ile ilgili anlaşmayı sorgulaması, Paris'in anılan bölgeyi unutmadığını ortaya koymaktadır.

Alman tehdidi nedeniyle Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını, 1921 Ankara Andlaşması gereği ve yerinde bir karar olduğunu düşünen Fransa, savaştan sonra tehdidin ortadan kalması ile bu işlemin yanlış olduğunu değerlendirmekte ve Suriye'nin geri iade talebini haklı görmektedir. Fransa, daha önce yaptığı işlemin yanlış olduğunu

kabul etmemek için bu düşüncesini açık olarak beyan edememektedir. Ancak Paris, Suriye ve Türkiye arasında Hatay nedeniyle ortaya çıkan ayrışmada her iki ülkeye sunacağı destek sayesinde dostluklarını elde ederek doğudaki kazanımlarını artırmayı hedeflemektedir.

İskenderun bölgesi, bağımsızlığını yeni elde eden Suriye'nin dışında stratejik önemi nedeniyle diğer büyük devletlerin de ilgisini çekti. Hatay konusunda Suriye'ye desteğini sunan ve Sovyet taleplerine karşı Türkiye'nin yanında yer alan İngiltere, İskenderun'da üs kurmak maksadıyla bölgeyi Türkiye'den koparmak istedi. Bu durum, Sovyet tehdidine karşı Ankara'nın yanında olan Londra'nın, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü değil kendi çıkarlarını korumak amacıyla hareket ettiğini göstermektedir.

Fransa, Avrupa'da savaş tehlikesinin yoğunlaştığı ve Hatay müzakerelerinin devam ettiği bir dönemde, Lozan Andlaşmasından sonra Türkiye'de kaybettiği ekonomik çıkarlarını geri kazanma arayışı içindeydi. Bu kapsamda Quai d'Orsay, 1939 yılı başında Ankara Büyükelçiliğine atadığı Massigli'den çabalarını ekonomik alanda yoğunlaştırmasını ve Fransız endüstrisi ve ticaretinin kaybettiği alanın bir kısmının geri kazanılması talimatını vermişti. Ancak savaşın başlaması ve Fransa'nın kısa sürede yenilerek saf dışı kalması, anılan ülkenin Türkiye üzerindeki siyasi ve ekonomik nüfuzunu artırma girişimini savaş sonrasına ertelemesine neden oldu. Osmanlı Devleti döneminden itibaren var olan Türkiye üzerindeki Fransız etkisi, İkinci Dünya Savaşı başında Fransa'nın yenilmesi ve savaş süresince Ankara'nın İngiltere ve ABD ile ilişkilerini artırması ve askeri yardım alması ile azalmaya başlamıştı. Türkiye, Sovyet tehdidi nedeniyle savaştan galip çıkan Anglo-Sakson tarafı ile ilişkilerini daha da geliştirdi. İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm batı Avrupa ülkeleri gibi Türkiye de ABD etkisine girdi.

Lozan sonrası Türkiye'de kaybettiği ekonomik çıkarlarını tekrar kazanmayı hedefleyen Fransa, yapacağı tüm girişimlere rağmen savaş sonrası söz konusu hedefine ulaşmak bir yana var olan etkisini de kaybedecektir. Yine Fransa, Osmanlı Devleti döneminden beri sahip olduğu konumunu İkinci Dünya Savaşından sonra "Soğuk Savaş" sürecinde Sovyetler Birliği karşısında dengeleyici tek güç olan ABD'ye kaptıracaktır.

Türk Fransız ilişkileri, 1950'lerden sonra da inişli çıkışlı seyretmeye devam edecektir. Bu çerçevede General de Gaulle, iktidara sürecinde takip edeceği bağımsız ve güçlü Fransa siyaseti kapsamında yanına çekmek için Türkiye'yi ziyaret edecek ve Kıbrıs konusunda destekleyecektir. Ancak bu olumlu hava uzun sürmeyecek ve de Gaulle'den sonra Fransa, Ermeni meselesi ve Kıbrıs konusunda izleyeceği Türkiye karşıtı politika ile iki ülke ilişkilerinin daha da kötüleşmesini sağlayacaktır.

Sonuç olarak; İkinci Dünya Savaşı öncesi Alman tehdidi nedeniyle Türkiye'nin kendi safında yer almasını sağlayabilmek için Hatay'ın terkinin kabul etmek zorunda kalan Fransa, sadece Hatay'ı değil Kilikya'yı da unutmadığını savaş sırasında Amiral Darlan'ın beyanından, savaş sonrası Fransız Dışişleri Bakanlığının Hatay'ın Türkiye'ye terkinin sağlayan anlaşmanın kayıt altına alınıp alınmadığını sorgulamasından ve Fransa'nın Hatay konsolosunun gönderdiği raporlardan ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada, çalışmamızın başında ileri sürmüş olduğumuz "II. Dünya Savaşı arifesinde Alman tehdidi nedeniyle Türkiye'yi yanında görmek isteyen ve bu maksatla Hatay'ı Türkiye'ye terk etmeye razı olan Fransa'nın, savaş sonrası söz konusu tehdidin ortadan kalkmasından sonra anılan bölgeye yönelik hedeflerinin olduğudur." şeklindeki tezimiz doğrulanmaktadır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

1. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, Cilt 13, 01.11.1936.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 2, 12.05.1939.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 12, 26.06.1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 13, 12.07.1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 14, 01.11.1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 19, 25.06.1941.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 20, 11.08.1941.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt 20, 20.12.1945.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre VIII, Cilt 1, 14.08.1946.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 13, 01.11.1948.

2. DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI CUMHURİYET ARŞİV BELGELERİ

BCA, 30-10-0-0/244-651-13 Fransa-Suriye ilişkileri hakkında Paris Büyükelçiliğimizin yazısı. (06.09.1933).

BCA, 30-10-0-0 / 263-774-16 Suriye Milli Partisi tarafından, Birleşmiş Milletler'e gönderilen, Hatay Meselesi'nden bahseden mektup (31.12.1936).

BCA, 30-10-0-0 / 224-510-13 Hatay Meselesi ile ilgili Türkiye ile Fransa hükümetleri arasındaki müşterek beyanname.(04.07.1938).

BCA, 30-18-1-2 / 89-111-16, 19.10.1939 tarihinde imzalanmış olan Türk-Fransız-İngiliz karşılıklı yardım anlaşması ile ilgili olarak Fransa ve İngiltere Büyükelçilikleriyle teati olunan notalarla yapılan taahhüdün tasdiki.(21.11.1939).

BCA, 30-10-0-0 / 156-100-3 İngiliz tayyareleri tarafından saldırıya uğrayan bir Fransız vapuru hakkında Antalya Liman Başkanlığından alınan telgraf. (05.07.1941).

BCA, 30-10-0-0 / 171-185-7 Antalya'da İngiliz tayyareleri tarafından saldırıya uğrayan Fransız vapuru hakkındaki telgraf.(07.07.1941).

BCA, 30-10-0-0 / 64-427-58 Antalya limanı açıklarından geçmekte olan iki Fransız şilebinin üzerinden bir İngiliz uçağı manevra yaptığından limanımıza sığındıkları.(16.06.1941).

BCA, 30-10-0-0 / 156-100-4 Finike Liman Başkanlığından alınan telgrafta, Fransız olması muhtemel bir şilebe bir İngiliz tayyaresinin saldırıda bulunduğu bildirildiği.(09.07.1941).

BCA, 30-10-0-0 / 191-312-22 Satın alınan 6 Fransız gemisinin isimlerinin değiştirilmesi.(15.10.1943).

BCA, 30-10-0-0 / 245-656-13 İngilizlerin Suriye'yi işgali sırasında limanlarımızda bulunan Fransız gemilerinin, bedelleri alındığında geri verilmek üzere satın alınmasına dair sözlü ve yazılı anlaşma.(03.09.1943).

BCA, 30-1-0-0 / 17-96-9-3 İskenderun Limanı'na iltica eden Fransız gemilerinin Marmaris Limanı'na sevkleri.(18.07.1941).

BCA, 30-1-0-0 / 17-96-9-1 İskenderun Limanı'na iltica eden Fransız gemilerinin Marmaris Limanı'na sevkleri.(18.07.1941)

BCA, 30-10-0-0 / 55-365-27 İltica etmiş Fransız gemilerini Erdek adasına getirecek Hızırreis gambotu ile Sus gemisinin Çanakkale Boğazı'ndan çıkmak üzere oldukları.(09.08.1941).

BCA, 30-10-0-0 / 64-428-5 Altı Fransız mülteci gemisinin Erdek limanına gelmesi.(08.09.1941).

BCA, 30-10-0-0 / 55-366-36 İskenderun'a iltica eden onbir Fransız gemisinden ikinci kafilayı teşkil eden beş geminin Erdek adasına getirildiği. (06.10.1941),

BCA, 30-10-0-0 / 62-416-18 İskenderun'dan Marmara'ya hareket eden Sus gemimizin refakatindeki, Fransız enterne gemileri üzerinde İtalyan uçaklarının uçuş yaptığı.(08.10.1941),

BCA, 30-10-0-0 / 62-421-27 Memleketimizde bulunan Fransız gemilerinin iadesi hakkında görüşmeler.(03.08.1945).

BCA, 30-10-0-0 / 62-421-21 Erdek'deki gözaltı Fransız gemilerinin satın alınması. (15.10.1943).

BCA, 30-10-0-0 / 245-656-14 Fransa'nın, bedellerini ödediği takdirde geri almak üzere bize sattığı gemiler üzerindeki satınalma hakkından vazgeçtiği.(28.09.1945).

BCA, 30-18-1-2 / 106-61-9 Merkezi Vichy'deki Fransız devletinin fiili ve hukuki hiçbir mevcudiyeti kalmadığından Ankara'daki Fransız Büyükelçiliği ile Vichy'deki Türkiye Büyükelçiliği'nin temsil yetkisinin kaldırıldığı.(24.08.1944).

BCA, 30-10-0-0 / 222-495-1 Türk-İngiliz Anlaşması ve Türk Fransız müzakerelerinin Suriye ve Lübnan'daki akisleri.(26.06.1939).

BCA, 30-10-0-0 / 225-515-17 Fransızların Suriye ve Lübnan'daki İtalyan ve Faşizm propagandasına karşı aldıkları tedbirler.(31.05.1939).

BCA, 30-10-0-0 / 225-515-22 Türkiye-Fransa arasında Suriye Tahdidi Hudut Muahedesinin tadili ile Hatay'ın Anavatana İlhakı Anlaşmasının, Suriye partileri üzerindeki tesirleri.(15.07.1939).

3. ATASE ARŞİV BELGELERİ

ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 7,012,4, (10.11.1936)

ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 7, 011, 6, (17.11.1936).

ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 1-156-2-8, (23.02.1940).

ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 4-100-26, 27, (23.06.1939).

ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 1,156,3, (23.02.1940).

ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 2-015-1, (24.04.1943).

ATASE Arşivi, II. Dünya Savaşı Koleksiyonu, 3-038-3, (21.06.1939).

ATASE Arşivi, II. Dünya Harbi Koleksiyonu, 7, 017, 1, (26.01.1937).

ATASE Arşivi, II. Dünya Harbi Koleksiyonu, 7, 022, 1, (25.01.1937).

4. FRANSIZ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİ

MAE/AD, Serie: Guerre 1939-1945 (Vichy) Sous-Serie: Levant, Turquie, Carton 531, Dossier 1 “Dossier general”.

MAE/AD, Ev 531, 1, 176-179 (31.12.1940).

MAE/AD, Ev 531, 1, 180 (29.06.1940).

MAE/AD, Ev 531, 1, 202 (07.02.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 203-205 (13.02.1941)

MAE/AD, Ev 531, 1, 208 (11.03.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 209 (13.03.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 215 (12.04.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 213 (25.03.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 216 (12.04.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 221 (16.05.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 234 (02.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 235, 236 (03.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 237 (03.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 239 (04.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 242, 243 (04.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 244 (04.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 250 (06.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 251 (07.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 252 (09.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 253 (09.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 255 (16.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 256 (17.06.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 260 (22.07.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 263 (06.08.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 265 (08.08.1941).

MAE/AD, Ev 531, 1, 354 (22.08.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 357 (15.08.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 367-369 (21.08.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 370 (02.09.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 374 (06.10.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 378 (02.10.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 379-380 (02.10.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 392 (14.10.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 412 (22.10.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 414,415 (05.12.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 418 (07.12.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 420 (11.12.1942).

MAE/AD, Ev 531, 1, 422 (18.12.1942).

MAE/AD, Ev 531,1, 428, (31.12.1943).

MAE/AD Ev 531, 1, 432 (11.02.1944).

MAE/AD, Ev 531, 1, 435 (19.02.1944).

MAE/AD, Ev 531, 1, 439 (27.02.1944).

MAE/AD, Ev 531, 1, 442 (22.04.1944).

MAE/AD, Ev 531, 1, 443 (06.05.1944).

MAE/AD, Ev 531, 1, 447 (27.05.1944).

MAE/AD, Ev 531, 1, 449 (02.06.1944).

MAE/AD, Serie: Guerre 1939-1945 (Vichy) Sous-Serie: Levant, Turquie, Carton 532, Dossier 8 “Renseignements militaires”.

MAE/AD, Ev 532, 8, 115 (02.03.1943).

MAE/AD, Ev 532, 8, 116 (06.03.1943).

Ministere Des Affaire Etrangeres (MAE)/Archives Diplomatiques (AD), Serie L, Carton 40, Dossier 2, “Turquie Ambassadeur de France a Ankara”, 1944-1955.

MAE/AD, L 40, 2, 004 (30.09.1944).

MAE/AD, L 40, 2, 005 (30.10.1944).

MAE/AD, L 40, 2, 007 (02.11.1944).

MAE/AD, L 40, 2, 008 (06.11.1944).

MAE/AD, L 40, 2, 009 (11.11.1944).

MAE/AD, L 40, 2, 015 (09.01.1945).

MAE/AD, L 40, 2, 019 (23.02.1945).

MAE/AD, L 40, 2, 022 (23.02.1945).

MAE/AD, L 40, 2, 069-070 (17.11.1948).

MAE/AD, Serie L, Carton 43, Dossier 1, “Representation turque en France”, 1944-1955.

MAE/AD, L 43, 1, 197 (18.09.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 198 (24.10.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 199 (25.10.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 200 (25.10.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 206 (06.10.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 207 (07.10.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 208 (07.10.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 219 (05.12.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 230 (05.12.1944).

MAE/AD, L 43, 1, 235 (15.01.1945).

MAE/AD, L 43, 1, 247 (06.02.1945).

MAE/AD, L 43, 1, 249 (16.02.1945).

MAE/AD, Serie L, Carton 45, Dossier 1, “Turquie Relation Avec La France ”, 1944-1955.

MAE/AD, L 45, 1, 051 (29.10.1948).

MAE/AD, L 45, 1, 071-073 (02.11.1948).

MAE/AD, L 45, 1, 075-077 (17.11.1948).

MAE/AD, L 45, 1, 093-094 (07.04.1949).

MAE/AD, L 45, 1, 117 (14.06.1949).

MAE/AD, Serie L, Carton 45, Dossier 1, 2, 4, “Turquie Relation Avec La France: Reconnaissance par la Turquie du G.P.R.F.”, 1944-1955.

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 4-5 (11.09.1944).

MAE/AD, L 45,1-2-4, 7 (08.09.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 8 (15.09.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 10 (20.09.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 12-13 (27.09.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 23 (05.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 24, (09.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 25 (11.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 27-31 (15.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 32 (16.02.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 37 (24.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 057 (30.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 059 (30.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 060-061 (30.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 73, 74 (14.11.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 75-78 (27.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 83 (20.03.1943).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 89, (27.10.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 93-95 (29.03.1943).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 99 (30.07.1943).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 101-102 (15.11.1944).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 152, (06.09.1945).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 156.(01.10.1945).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 158-159 (25.10.1945).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 166-167 (30.01.1946).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 192 (09.06.1946).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 232-233 (07.08.1946).

MAE/AD, L 45, 1-2-4, 271-272 (20.11.1946).

MAE/AD, Serie L, Carton 51, Dossier 1, “Hatay Sandjak d’Alexandrette”, 1944-1948.

MAE/AD, L 51, 1, 002-004 (21.12.1944).

MAE/AD, L 51, 1, 005-006 (22.12.1944).

MAE/AD, L 51, 1, 008 (29.04.1945).

MAE/AD, L 51, 1, 009-011 (30.06.1945).

MAE/AD, L 51, 1, 12-16 (08.07.1945).

MAE/AD, L 51, 1, 017 (04.08.1945).

MAE/AD, L 51, 1, 020-021 (10.12.1945).

MAE/AD, L 51, 1, 022 (10.12.1945).

MAE/AD, L 51, 1, 023-025 (17.12.1945).

MAE/AD, L 51, 1, 026-027 (10.01.1946).

MAE/AD, L 51, 1, 028 (10.01.1946).

MAE/AD, L 51, 1, 029 (13.01.1946).

MAE/AD, L 51, 1, 031 (Belge üzerinde tarih belirtilmemiş).

MAE/AD, L 51, 1, 041 (10.05.1946).

MAE/AD, L 51, 1, 061-062 (28.10.1946).

MAE/AD, L 51, 1, 066 (31.01.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 067-068 (14.02.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 069-072 (17.02.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 075 (06.03.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 076 (08.03.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 077-078 (17.03.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 079-083 (12.05.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 084-086 (12.05.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 087-089 (22.05.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 090-094 (30.05.1947).

MAE/AD, L 51 1 096-097 (10.06.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 098-100 (21.06.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 106 (25.08.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 109-110 (31.08.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 112-113 (13.09.1947).

MAE/AD, L 51, 1, 122-123 (06.10.1947).

MAE/AD Serie 30 bis, Sous-Serie 13, Dossier, 2, “Turquie Relation Economiques avec la France”, 1952-1955.

MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 106-111 (21.01.1954).

MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 112-113 (18.01.1954).

MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 114-115 (18.01.1954).

MAE/AD, EU 30 bis, 13, 2, 116-119 (21.01.1954).

DERGİ VE GAZETELER

Ayın Tarihi Dergisi.

Akşam Gazetesi İlgili Sayılar.

Cumhuriyet Gazetesi İlgili Sayılar.

Son Posta Gazetesi İlgili Sayılar.

Son Saat Gazetesi İlgili Sayılar.

Tanin Gazetesi İlgili Sayılar.

Ulus Gazetesi İlgili Sayılar.

Son Telgraf Gazetesi İlgili Sayılar.

Vatan Gazetesi İlgili Sayılar.

Yeni Sabah Gazetesi İlgili Sayılar.

ANSİKLOPEDİLER

Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C.III, Meydan Yayınevi, İstanbul 1970.

Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C.XIII, Meydan Yayınevi, İstanbul 1970.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, C.I 1923-1940, YKY, İstanbul 2003.

La Seconde Guerre Mondial Numero Special du Larousse Mensuel de 1939 a 1947, Librairie Larousse, Paris 1960.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

Açık, Eşref Hilmi, Geçmişten, Günümüze Türkiye Fransa İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Ada, Serhan, Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Ağca, Fehmi, AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye'nin Konumu, Papatya Yayıncılık, İstanbul 2010.

Akyüz, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922, TTK Basımevi, Ankara 1988.

Ansiklopedik Sözlük Dil ve Genel Kültür Ansiklopedisi, C.I, Milliyet Yayın Limited Şirketi, 2. Basım.

Armaoğlu, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), (6. Baskı) , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989.

Armaoğlu, Fahir, Türk Dış Politikası Tarihi, (2. Baskı), Kronik Kitap, İstanbul 2019,

Arslan, Gürbüz, Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.

Atabey, Figen, 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

Ataöv, Türkkaya, Turkish Foreign Policy 1939-1945, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965.

Atatürk, Kemal, Nutuk, (10. Baskı), C.II., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

Aydemir, Ş. Süreyya, İkinci Adam 1938-1950, (7. Basım), C.II., Remzi Kitabevi, 2000.

- Azakoğlu, Necip, Franz Von Papen'in Anılarından (Beni Hitler'i Başbakan Yapmakla Suçluyorlar),Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.
- Azema, Jean-Pierre, 1940 L'Annee Terrible, Edition Du Seuil, Paris 1990.
- Bargut Şemsi, Bir Plesisor'un Bahriye Anıları.
- Bayur, Y.Hikmet, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- Bonnet, Georges, Le Quai d'Orsay Sous Trois Republiques 1870-1961, Librairie Artheme Fayard, Paris 1961.
- Cartier, Reymond, İkinci Dünya Savaşı, Yayımlayan, Sefa Kılıçoğlu, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, İstanbul 1976.
- Catroux, Lt. Colonel, Le Mandat Français En Syrie: Son Application A L'etat De Damas, Paris 1922.
- Churchill, S.Winston, 2. Dünya Savaşı Hatıraları-Fransa'nın Düşüşü 1940, ev. Mehmet Ali Yalkın, Örgün Yayınları, İstanbul 2005.
- Dear, İan, Peter Kemp, A'dan Z'ye Yelkende Denizcilik Terimleri Sözlüğü, ev. Orkun Soyer, (3.Basım), Mart Matbaacılık, İstanbul 2005.
- Denniston, Robin, Churchill'in Gizli Savaşı: Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışışleri Bakanlığı ve Türkiye 1942-1944, ev. Sinan Gürtunca, Sabah Kitapları, İstanbul 1998.
- Deringil, Selim, Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, (3. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- Duman, Sabit, Modern Ortadoğu'nun Oluşumu, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2010.
- Erdoğdu, Hikmet, Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Erkin, Behiç, Hatırat 1876-1958, TTK Basımevi, Ankara 2010.
- Erkin, F. Cemal, Dışışlerinde 34 Yıl Anılar- Yorumlar, (2. Baskı), C.I., TTK Basımevi, Ankara 1987.

- Fournie, Pierre ve Riccioli Jean-Louis, La France et le Proche-Orient 1916-1946, Casterman, İtalya 1996.
- Fransa Büyükelçiliği Enformasyon ve Basın Servisi, General de Gaulle Fransa Cumhurbaşkanı, Bilgi Basımevi, Ankara 1968.
- Fromkin, David, Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 1993.
- Gamelin, General, Servir CIII, Librairie Plon, Paris 1946.
- Gaulle, Charles de, Memoires de Geurre I L'Appel 1940-1942, Librairie Plon, Paris 1951.
- Gaulle, Charles de, Memoires de Geurre III Le Salut 1944-1946, Librairie Plon, Paris 1959.
- Gelvin, James L., Modern Ortadoğu Tarihi 1453-2015, çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Gontaut-Biron, Comte R. De, Comment La France S'est Installée En Syrie (1918-1919), Librairie Plon, Paris 1922.
- Gönlübol, Mehmet, vd., Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), (9. Baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- Gürün, Kâmuran, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939 dan günümüze kadar), Ankara, A.Ü.S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1983.
- Gürün, Kâmuran, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), (2.Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.
- Harp Akademileri Komutanlığı, Birleşmiş Milletler NATO ve Varşova Paktı, Hap Akademileri Basımevi, İstanbul 1987.
- Hart, Basil Liddell, İkinci Dünya Savaşı Tarihi, çev. Kerim Bağrıaçık, (3.basım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Hergüner, Mustafa, İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2011.

- Hook, Steven W., John Spanier, Amerika Dış Politikası, İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze, çev. Özge Zihnioglu Tanırlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014.
- Hourani Albert, Arabic Thought In The Liberal Age 1798- 1939, Cambridge University Press, 1983.
- Karal, E. Ziya, Osmanlı Tarihi, C.V., (8. Baskı), TTK Yayınları, Ankara 2007.
- Kocabaş, Süleyman, Paris'in "Doğu Yolu"nda Yaptıkları Tarihte Türkler ve Fransızlar, Vatan Yayınları, İstanbul 1990.
- Koyuncu, Ahmet Ayhan, Kuruluşundan Arap Baharı'na Suriye Milliyetçilik ve Ulus İnşası, Sude Yayınları, İstanbul 2012.
- La Question De Mossoul De La Signature Du Traite D'armistice De Moudros (30 Octobre 1918) au Ire Mars 1925, İstanbul 1925.
- Latreille, Andre, La Seconde Guerre Mondiale 1939-1945, Librairie Hachette, 1966.
- Lewis, Bernard, Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi, Arkadaş Yayınevi, çev. Selen Y.Kölay, (7.Baskı), Ankara 2010.
- Lewis, Bernard ve Buntzie Ellis Churchill, Notes On A Century: Reflections Of A Middle East Historian, (2. Baskı), Weidenfeld &Nicolson, London 2013.
- Massigli, Rene, La Turquie Devant La Guerre Mission a Ankara 1939-1940, Librairie Plon, Paris 1964.
- Masson, Phillipe, La Seconde Guerre Mondiale Campagnes et Batailles, Larrousse, Paris 1992.
- Melek, Abdurrahman, Hatay Nasıl Kurtuldu, (3. Baskı), TTK Basımevi, Ankara 1991.
- NATO El Kitabı, 50. Yıldönümü Sayısı, Basın ve Enformasyon Bürosu, Bürüksel 1998
- Öcal, Yüksel, Kürek ve Yelken Döneminden Günümüze Türk Bahriyesi, Deniz Basımevi, İstanbul 2008.
- Önder, Zehra, II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, çev. Leyla Uslu, Bilgi Yayınevi, Ankara 2010.
- Öndeş, Osman, 2.Dünya Savaşı (1939-1945), Altın Kitaplar Yayınevi, 1974

- Örnek, Cangül, Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı: Antikomünizm ve Amerikan Etkisi, (2. Baskı), Can Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- Özgüldür, Yavuz, Türk-Alman İlişkileri (1923-1945), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- Paillares, Michel, Le Kémalisme Devant Les Alliés, Bosphore Yayınları, Paris 1922.
- Pehlivanlı, Hamit, vd., Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001.
- Redan, Pierre, La Cilicie Et Le Probleme Otoman, Gsuthier-Villards, Paris 1921.
- Rioux, Jean-Pierre, La France de la Quatrieme Republique 1. L'ardeur et la Necessite 1944-1952, Edition Du Seuil, Paris 1980.
- Saray, Mehmet, Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler, (3. Baskı), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.
- Schumacher, Edgar, İkinci Dünya Harbi Tarihi, çev. Lütfullah Ecevit, Gnkur.Bşk. Yayınları, Askeri Basımevi İstanbul 1948.
- Sertel, M. Zekeriya, Hatırladıklarım (1905-1950), Yaylacık Matbaası, İstanbul 1968.
- Soysal, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1929-1945), (3. Baskı), C.I., TTK Basımevi, Ankara 2000.
- Sökmen, Tayfur, Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, TTK Basımevi, Ankara 1978.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, C.I., Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi, C.IV., Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, Dış Siyaset ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, (1. Baskı), C.I., İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

- Turan, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi 1.Kitap İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, (3. basım), Bilgi Yayınevi, Ankara 2008.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1974.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935-1939;), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.
- Türkmen, Ahmet Faik, Mufassal Hatay Tarihi, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937.
- Von Papen, Franz, Memoirs, çev. Brian Connel, Andre Deutsch Limited, London 1952.
- Weisband, Edward, 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002.
- Yalçın, E. Semih, Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti, (4. Baskı), Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- Yalman, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944), C.III., Yenilik Basımevi, İstanbul 1970.
- Yavuz, Bige, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, TTK Basımevi, Ankara 1994.
- Yılmaz, Ejder, Hukuk Sözlüğü, (9. Baskı), Yetkin Basımevi, Ankara 2005
- Yılmaz, Veli, Siyasi Tarih, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1998.

MAKALELER

- Açıkalın, C., “Cevat Açıkalın’ın Anıları: 2. Dünya Savaşının İlk Yılları (1939-1941)” *Bellekten*, Aralık 1992/LVI (217), 985-1079.
- Armaoğlu, F., “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1958/13 (2), 139-179.

- Atabey, F., "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2011 (18), 125-141.
- Avcı, Orhan, "İkinci Dünya Savaşı Gelişmelerinin, Türkiye'nin Güney Komşuları –Irak ve Suriye- İle İlişkilerine Etkileri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, 55-75.
- Benek, S., "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2016 15(1), 171-192.
- Cebecioğlu, G., "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, 322-380.
- Çiftçi, F., "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'ye Sığınan Fransız Elan Gemisi", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS)*, Aralık 2020/9(2), 510-523.
- Çınar, B., "Rus-Fin Savaşı 1939-1940 "Dev'in Gözyaşları"", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Şubat 2010 (15), 119-160.
- Çomak, H., "İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri, ABD'nin Türkiye'ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı)", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, 459-489.
- Duman, S., Arap-İsrail Savaşı (1967) ve Türk Dış Politikası, *Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2006, 69-82.
- Duman, Sabit, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan*, Ankara 2000.
- Emiroğlu, H., "İkinci Dünya Savaşı Boyunca (1939-1945) Türk Dış Politikası", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 2007 (10), 173-199.
- Erhan, Ç., "Avrupa'nın İntiharı" ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1996/5 (1), 259-273.
- Erhan, Ç., "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1996/51, (1), 275-287.

- Ertan, Temuçin F., Tağmat, Çağla D., “Atatürk’ün İkinci Dünya Savaşı’na Dair Öngörülere”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 2017(29), 67-81.
- Ertem, B., “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009/12 (21), 377-397.
- Gürün, K., "Savaşın İlk Yılı ve Türkiye", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, 9-34.
- Kasalak, Kadir, “Suriye’de Manda Yönetiminin Kurulması ve Millî Mücadele’ye Etkileri”, *On Birinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri II*, Ankara 2008, 137-152.
- Köksal, O., “1957 Suriye Krizinin Türkiye’nin Orta Doğu Politikalarına Etkileri”, *On Birinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I*, Ankara 2007, 337-350.
- Kurat Y.T., “Elli Yıllık Cumhuriyet’in Dış Politikası 1923-1973” *Belleten*, Nisan 1975/XXXIX (154), 265-308.
- Kurtcephe, İ., “İkinci Dünya Savaşı Sonunda Türkiye Üzerinde Rus Baskısı”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1998, 127-151.
- Metintaş, Mustafa Yahya, “Suriye Coğrafyasında 1919 - 1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye-Fransa İlişkileri”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2019/4(1), 78-112.
- Odabaşı, H.Y., “Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922): Türk Millî Mücadelesiyle Ortaklıklar ve Ayrılıklar”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım 2018/7, 173-209.
- Özen, Çınar, Akdevelioğlu, Atay, “II. Dünya Savaşı’nda Fransa’da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet’ten Vichy Fransası’na Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2016/15(1), 145-172.
- Özen, Çınar, Akdevelioğlu, Atay, “Hür Fransa’dan IV. Cumhuriyet’e Fransa’da “Güçlü Hükümet” Mücadelesi: de Gaulle’ün Siyasi Yenilgisi ve Parlamentarizme Geri Dönüş”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2017/16(1), 81-106.

- Özen, Çınar, Yeşilyurt, Nuri, “Fransız Dördüncü Cumhuriyeti’nde Siyasal Yapı ve Dış Politika: Süveyş Krizi’ne Giden Yolda Fransa’nın İsrail Politikası”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2018/17(1), 99-126.
- Özgiray, A., "Türk-Fransız İlişkileri (1924-1930)", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 1992/7(1), 65-80.
- Sonyel, R.S., “Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız” *Bellekten*, Ocak 1981/XLV/I (177), 327-417.
- Soysal, İ., “Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1921-1984)” *Bellekten*, Ekim 1983/XLVII (188), 959-1044.
- Soysal, İ., “1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı” *Bellekten*, Nisan 1982/XLVI (182), 367-414.
- Soysal, İ., “Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri”, *Bellekten*, Nisan 1985, XLIX, (193-195), 79-107.
- Soysal, İ., “Türkiye’nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)”, *Bellekten*, Ocak 1981/45 (177), 95-155.
- Şahin, İsmail, C. Şahin, İ. Şükür, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sonbahar 2015, Sayı 38, 241-262,
- Şıvgın, H., “Güney Cephesi’nin Değerlendirilmesi”, *Türk İstiklal Harbi’nde Kuvayimillie, Düzenli Ordu ve Cepheleler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2014, 13-32.
- Uzunkaya, S.Ş., “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri”, *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2019/1 (3), 176-185.
- Ürkmez, N., “I. Dünya Savaşı’nda İskenderun’un Stratejik Konumu ve İşgali”, *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi 100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası Bildiriler 6-8 Kasım 2014 Çanakkale*, Çanakkale Valiliği Yayınları, İstanbul 2015, 331-346.

Yamaç, M., Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk - Fransız Antlaşması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2019/35 (99), 215-252.

Yaman, A.E., "II. Dünya Savaşında Türkiye' de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2003/22 (33), 143-166.

Yavuz, B., "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VIII, No:23 (Mart 1992), 273-308.

Yılmazçelik, İ., "Yeni Dönemde Türkiye'nin Orta Doğu Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme", *Onuncu Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2006, 9-26.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.diplomatie.gouv.fr>, 24.02.2018.

<http://paris.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, 21.11.2017

<http://ua.mfa.gov.tr/>, 14.12.2017.

<https://eksisozluk.com/exequatur--1108357>, 07.03.2021

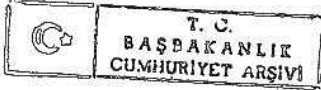
EKLER

Ek-1: Türkiye'ye Sığınan Fransız Gemilerinin Satın Alınmasına Dair Mukavele

T. C.
Hariciye Vekâleti
Ticaret ve İktisat Dairesi U. M.

Şube
U. No. 13995
H. No. 285
Lef: Tekim

Ankara 8 Eylül 194
Hulâsa

Yüksek Başvekâlete

Yüksek makamlarınca bilindiği üzere İngilizlerin Suriye'yi işgalleri sırasında limanlarımıza sığınan ve o zamandan beri göz altı edilmiş bulunan değişik tonaj ve vasıflarda 12 gemiden 11 inin beyibilvefa suretiyle Fransız Hükümetinden satın alınması hakkında cereyan eden muhabere-ler neticesinde bir taraftan Ankara'da Hükümeti namına selâhiyetli Fransız Büyük Elçisi ile benim aramda imzalanan mukavelename ile satın alma muamelesinden hariç kalan (Elan) avizosuna ait şifahî mukavele ve diğer taraftan Vişi'de Fransız Hükümetinin selâhiyetli mümessili ile Hükümetimiz namına selâhiyetli Türkiye Büyük Elçiliği arasında teati edilen mektuplara merbut (Half teknik mukavele) suretleri ile türkçe tercümeleri ilişik olarak sunulmuştur.

Bu mukavelelerin tatbikatına müteallik bütün muamelelerin bir an evvel tekemmül ettirilmesi için alakadar Kû-nakalat, Millî Müdafaa, Maliye ve Ticaret Vekâletleri ile Vekâletimin selâhiyetli mümessillerinden tereküb edecek bir komisyonun yüksek makamları müsteşarı riyasetinde acilen top-lanmasını tasviplerine saygılarımla arz ederim.

./.

-12-

030	10			245	656	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

Ek-1: Türkiye'ye Sığınan Fransız Gemilerinin Satın Alınmasına Dair Mukavele (Devamı)

Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu tarafından temsil olunan Türkiye Hükümeti ile

Büyük Elçi Misyö Gaston Bergery tarafından temsil olunan Fransa Hükümeti arasında aşağıdaki hususlar kararlaştırılmıştır :

1.- Fransız Hükümeti aşağıda tayin olunan gemiler dahilinde, halen Türk limanlarında alıkonmuş olan aşağıdaki gemileri satmaktadır :
Adour, Djebel Sannin, Vaillante, Avocette, Jean Mic, Massalia, Cid, Marsellias 3, Marius, Chambon, Cyrus.

2.- Satış beyibilvefa suretile yapılmıştır. Fransa Hükümeti gemileri tekrar satın alma hakkını, Müttefik devletlerle Mihver devletleri arasında Avrupa'da muhasematın sona ermesinden veya bir mütareke aktinden itibaren altı ay zarfında, sadece bir talebde bulunmakla kullanılabilecektir. Gemi bedellerinin tadasi ve gemilerin geri verilmesi tekrar satın alma talebinden itibaren 6 aylık bir müddet zarfında vaki olacaktır.

Gemilerin tekrar satın alınma bedeli satış bedelinin aynı olacak ve aynı akça ile ifade olunacaktır. Fırağ bedelleri ile gemilerin bakım ve tamirlerine müteallik hükümleri tesbit eden teknik ve malî anlaşmalar Vigi'de salâhiyetli nezaretler mümessillerile Fransa'daki Türkiye Büyük Elçiliğinin murahhas bir heyeti arasında tanzim olunacaktır.

3.- Gemilerin, içlerindeki askerî malzemenin tahliyesi ve ticarî hale ifrağı ve ilâh... gibi, Türk bayrağı altına gogmelerinden mütevellit tedbirler, bunların icap ettireceği masraflar mükellefiyetine katlanacak olan Türk Hükümetince alınacaktır. Bilhassa (gerek satış münasebetile gerek daha önceden) gemilerden çıkarılan silâh ve mühimmat Türk ve Fransız Hükümetlerinin nezareti altında olarak tayin olunacak bir mahalle konarak depo edilecektir.

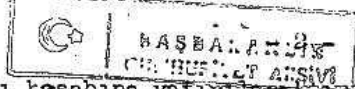
4.- Gemilerin fırağ bedellerine tekabül eden meblağlar serbestçe kullanılabilir İsviçre Fransı olarak İsviçre Millî Bankasında Fran-

030	10			245	656	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

Frans...

Ek-1: Türkiye'ye Sığınan Fransız Gemilerinin Satın Alınmasına Dair Mukavele (Devamı)

sa Bankası hesabına yatırılmaktadır.

5.- "Elan" avizosu satış dışında bırakılmıştır.

6.- Türk Hükümeti Türkiye'de ~~göz~~ altına alınmış bulunan ve kara yolu ile memleketlerine iade edilecek olan denizci veya havacı Fransız mürettebatının hepsini tahliye edecektir. Her ne kadar beynelmilel hukuk kaidelerinin tatbikatının muhik gösterdiği bu tahliye prensiyi itibarile gemilerin satışından tamamen ayrı bir muamele teşkil etmekte ise de mevzu bahis tahliye ile ^{işbu} mukavelenin tatbik mevkiine konması arasında filî bir beraberlik güzedilecektir.

Mürettebatın tahliyesi mukavelenin tatbik mevkiine konduğu gün emrolunacaktır. Isparta'da ^{buradan vakt gemilerine tahliye edecek} göz altı edilen mürettebat ve tayfalar trene binmek üzere doğrudan doğruya gemilerinden çıkarılacaklardır.

Türk Hükümeti serbest bırakılan mürettebatın Bulgar hududuna kadar hususî trenle naklini temin edecek, kumanyasının tedariki ve kumanya ile mürettebatın bagajlarının ve şahsî malzemenin ve Fransız devletine ait ihtiyat erzakın huduttan çıkmasına müteallik gümrük muameleleri hususunda her türlü kolaylığı gösterecektir.

Türk Hükümeti ülkeleri üzerinden avdet seyahatleri yapılacak devletlerden misaaçeleri ve Bulgar hududundan Fransız hududuna kadar gereken nakil vasitelerini istihsal ve temin eyliyecek ve bu nakliyatın Fransız hududuna kadar hususî bir trenle yapılmasını temine çalışacaktır.

7.- Fransız Hükümeti tarafından mütareke muahedesi imza edilmiş olduğundan işbu anlaşmanın heyeti umumiyesi için Alman ve İtalyan hükümetlerinin muvafakatlerinin istihsali icap eder. Bu muvafakatların istihsali Türk hükümetine aittir.

8.- İşbu mukavele :

- Yukarıda ikinci fıkrada derpiş edilen teknik ve malî anlaşmaların imzası;
- Altıncı fıkrada derpiş edilen üçüncü devletlerle nakliyat anlaşmalarının gerçekleştirilmesi,
- Yedinci fıkrada istikdaf edilen devletlerin muvafakati şartlarına muallâk olarak akdedilmiştir.

N. Menemencioğlu

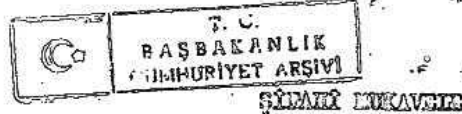
G. Bergery

030	10			245	656	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

Ankara 22 Mayıs 1943

10

Ek-1: Türkiye'ye Sığınan Fransız Gemilerinin Satın Alınmasına Dair Mukavele
(Devamı)

Bolca Türk limanlarında bulunan bazı gemilerin beyibilvefa suretile satın alınmasına mütedair mevzuatın tasiriyle kamelence tarihinden itibaren bu sa-
tağtan hariç bırakılmış olan EIAN avisosu hakkında aşağıdaki hükümler tatbik edilecektir.

1.) Fransız Hükümeti işbu gemilerin mürettebatını nazari mevzuatın yarısından aşağıya yani 76 yorime su-
baylar, deniz subayları, gedikli erbaş ve or olanak üzere azami 36 ye indirecektir. Bu mürettebat gerek geminin hali hazır mürettebatı üzerinden, gerek bu zaman kadar Türkiye'de tutulan diğer gemiler mürettebatı üzerinden ve gerekse Fransa'dan gelen personeli üzerinden alın-
caktır.

2.) Mürettebat, Bolcaza istilama eylediği ancaz haddde indirilmeğinden, gemi İstanbul'da donatılı hale-
cek, mürettebatın hoyeti unuziyesi, bir kampa gönderilmek
hazır olanak partile, gemide tutulacaktır.

3.) Mürettebat, halihazır partiler altında karaya izobilecekler ve Fransız mairnlarının itibap edeceği hastahazade tedavi edilebilecektir.

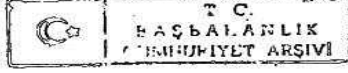
4.) Sikihi sebep delayisile yarda inde halinde, Türk Hükümeti inde edilen personelinin Fransadan gelecek aynı mairtardaki personelle itimesine mücadele eyleyecek-
tir.

.../

030	10			245	656	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

Ek-1: Türkiye'ye Sığınan Fransız Gemilerinin Satın Alınmasına Dair Mukavele
(Devamı)

- 2 -

5.) Türk Hükümeti, şindiye kadar yaptığı gibi, işbu gemiye tamir edilebilmesi, iyi halde tutulması, yiyecek, giyecek ve sair maddeleri elde edebilmesi için bircümle vasıtaları temin eyleyecektir.

Ankara, 26 Mayıs 1943

N.M.

G.B.

030 10 245 656 13

BCA, 30-10-0-0 / 245-656-13 İngilizlerin Suriye'yi işgali sırasında limanlarımızda bulunan Fransız gemilerinin, bedelleri alındığında geri verilmek üzere satın alınmasına dair sözlü ve yazılı anlaşma.(03.09.1943)

Ek-2: Türkiye'nin Vichy Büyükelçiliğinin Görevinin Sonlandırılması ve Vichy Fransası'nın Büyükelçiliğinin Temsil Yetkisinin Kalmadığına Dair Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Kararname

1425

I- Merkezi Vichi'de bulunan Fransız Devletinin fiilî ve hukukî hiç bir mevcudiyeti kalmadığından oradaki Türkiye Büyük Elçiliğinin vazifesine nihayet verilmesine ve Büyük Elçimiz ile Elçilik heyetinin ilk vasıta ile memlekete dönmelerine;

2- Ankara'daki Vichi Fransız Büyük Elçiliğinin temsil selâhiyeti kalmadığına; Hariciye Vekillığının 24/8/1944 tarihli ve 37198/204 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 24/8/1944 tarihinde karar verilmiştir.

REİSİCUMHUR

İsmail Hakkı İsmail

Bş. V. ve
Ha. V. V.

İsmail Hakkı İsmail

Ad. V.

İsmail Hakkı İsmail

M. M. V.

İsmail Hakkı İsmail

Da. V.

İsmail Hakkı İsmail

Ha. V.

Ma. V.

İsmail Hakkı İsmail

Mf. V.

İsmail Hakkı İsmail

Na. V.

İsmail Hakkı İsmail

İk. V.

İsmail Hakkı İsmail

S. İ. M. V.

İsmail Hakkı İsmail

G. İ. V.

İsmail Hakkı İsmail

Zr. V.

İsmail Hakkı İsmail

Mü. V.

İsmail Hakkı İsmail

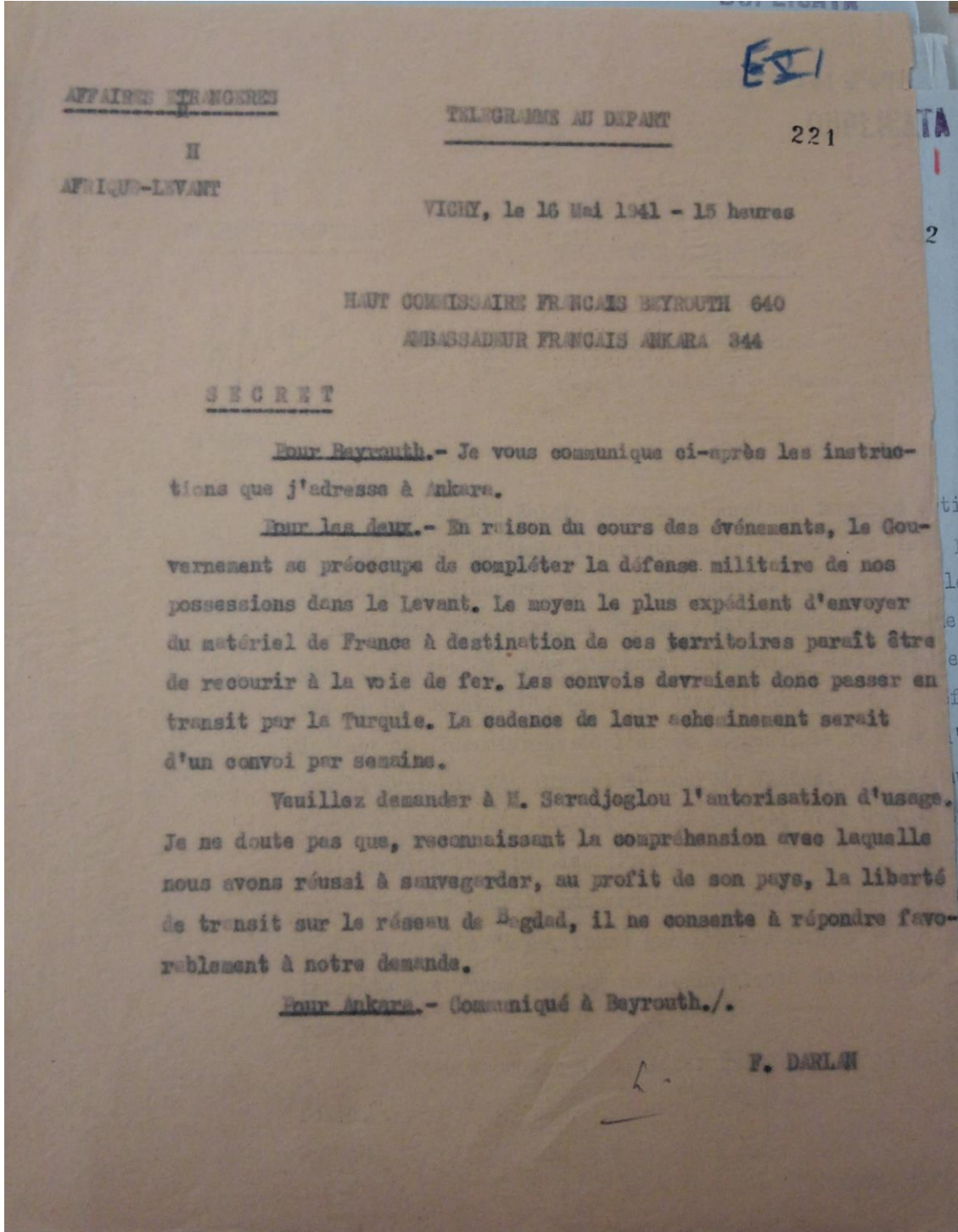
Ti. V.

İsmail Hakkı İsmail

030 18 01 02 106 61 9

BCA, 30-18-1-2 / 106-61-9 Merkezi Vichy'deki Fransız devletinin fiili ve hukuki hiçbir mevcudiyeti kalmadığından Ankara'daki Fransız Büyükelçiliği ile Vichy'deki Türkiye Büyükelçiliği'nin temsil yetkisinin kaldırıldığı.(24.08.1944).

Ek-3 : Vichy Hükümetinin Türkiye Üzerinden Suriye'ye Askeri Birlik ve Malzeme Geçirme Talebi.

MAE/AD, Serie: Guerre 1939-1945 (Vichy) Sous-Serie: Levant, Turquie, Carton 531, Dossier 1 "Dossier general", 221 (16.05.1941).

Ek-4: Vichy Hükümeti Büyükelçisinin Amiral Darlan'ın Açıklamalarının Türkiye'de yarattığı rahatsızlığı bildiren Telgrafi.

EVI
DUPLICATA

H
AFFAIRES ÉTRANGÈRES

TELEGRAMME A L'ARRIVÉE

234

Afrique

ANKARA, le 2 Juin 1941 - 13 h.48
reçu le 3 Juin à 8 h.15

N° 866 & 867

PRIORITY ABSOLUE

Il ne revient de différents côtés et j'ai pu m'en rendre compte moi-même en causant hier soir avec quelques personnalités que les milieux gouvernementaux sont péniblement surpris du passage des déclarations de Votre Excellence concernant l'affaire de Cilicie.

Je crois que le Directeur de l'Agence d'Anatolie, frère du Secrétaire Général des Affaires étrangères, se propose de vous envoyer un télégramme de protestation peut-être même l'a-t-il déjà fait. D'autre part, M. Falih Rifki, député, ami intime du Président de la République et Président de l'Association de la Presse, consacre à vos déclarations son article de ce matin dans le journal officieux l'"Ulus". Il écrit qu'en recherchant des raisons pour accuser l'Angleterre, l'amiral Darlan commet sciemment ou inconsciemment la négligence de dénaturer l'histoire de la lutte pour l'indépendance turque et proteste contre "des propos dénués de fondement dans un (mot passé) touchant aux choses sacrées d'une Nation".

Etant donné les susceptibilités des Turcs, je me permets de suggérer à Votre Excellence qu'elle fasse suivre ses dernières déclarations (d'un) communiqué (explicatif) de nature à calmer l'opinion et à empêcher une campagne de presse qui serait d'autant plus regrettable que, depuis quelques jours, les commentaires désagréables que je vous avais signalés avaient pratiquement cessé.

Par ailleurs je tiens à rappeler que, malgré tout ce qui s'est passé depuis un an, les Turcs ne nous ont pas retiré leur amitié et que c'est ce sentiment même qui a inspiré certaines critiques sévères qui nous ont été adressées.

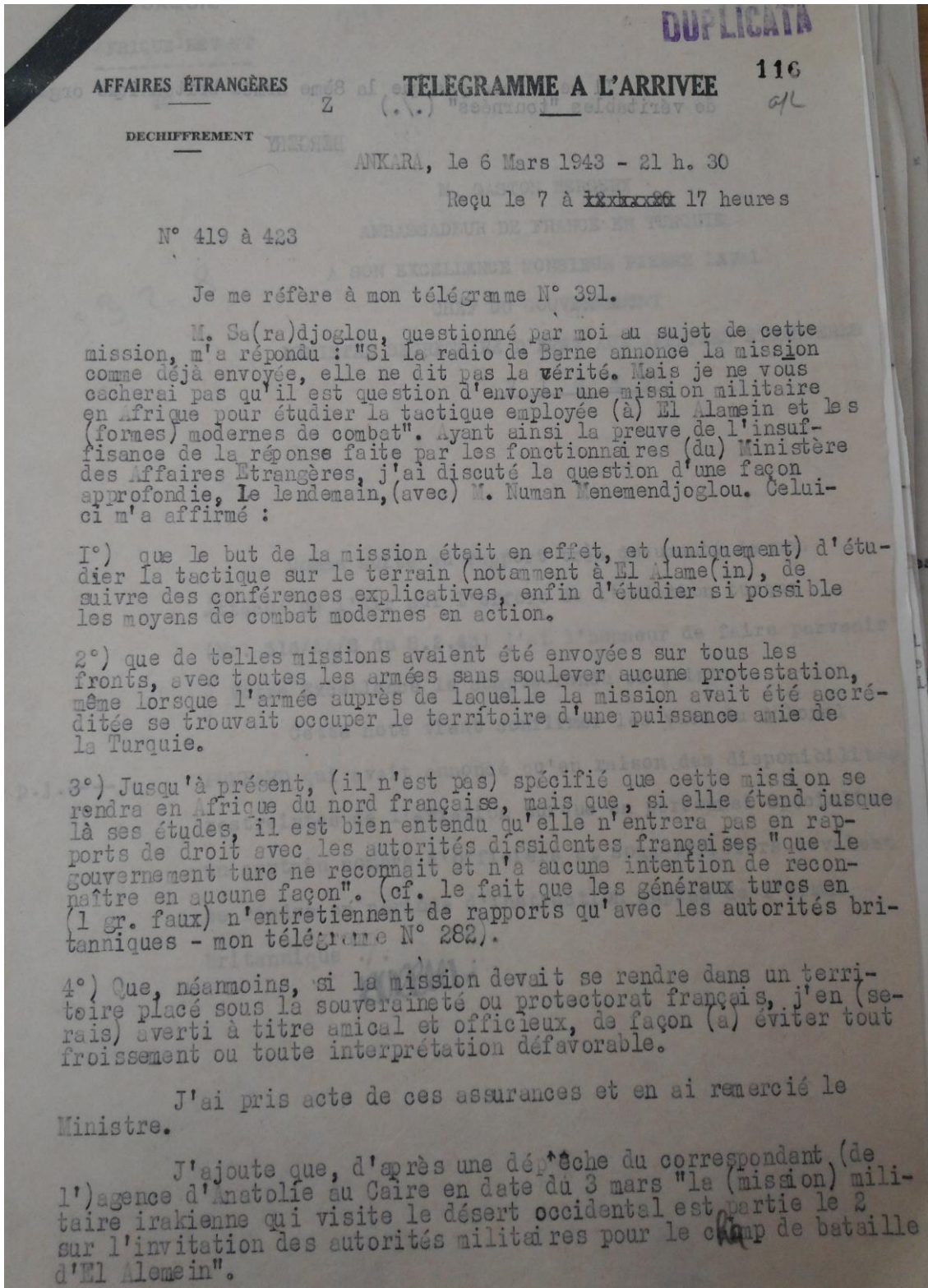
(Enfin), dans la (question) syrienne, le Gouvernement turc, qui sans aucun doute a été, et continue peut-être de l'être, l'objet de propositions et de pressions de la part du Gouvernement britannique, n'a cessé d'observer vis-à-vis de nous l'attitude la plus (correcte).

C'est pourquoi je suis convaincu que la mise au point ne (pourrait) être que d'un heureux effet./.

Jules HENRY

MAE/AD, Serie: Guerre 1939-1945 (Vichy) Sous-Serie: Levant, Turquie, Carton 531, Dossier 1 "Dossier general", 234 (02.06.1941).

Ek-5: Vichy Büyükelçisinin Türkiye'nin Savaşan Fransa Nezdinde Cezayir'e Konsolos Görevlendirme Konusunu Türk Dışişleri Bakanı İle Görüşmesi

MAE/AD, Serie: Guerre 1939-1945 (Vichy) Sous-Serie: Levant, Turquie, Carton 532, Dossier 8 "Renseignements militaires", 116 (06.03.1943).

Ek-6: Fransız Temsilcinin Dışişleri Bakanı Hasan Saka İle Görüşmesi.

Y0
GOUVERNEMENT PROVISOIRE
RÉPUBLIQUE FRANÇAISE
AFFAIRES ÉTRANGÈRES

ALGER, le 29 SEPTEBRE 44.

Traduction d'un Télégramme Chiffré
en Code ~~Simplex~~ - Secret - ~~Triple Simplex~~

C Expédié par ANKARA 0. 610
le 27 / 9 à 23 h.00
Destiné à DIPLOFRANCE 612
N° 710 -

SECRET

Rentré ce matin à Ankara, j'ai été reçu aujourd'hui même par le Nouveau Ministre des Affaires Étrangères, Monsieur HASAN SAKA.

Celui-ci, très cordial, m'a dit la satisfaction qu'il ressentait à pouvoir recevoir officiellement un représentant de la vraie France. Ce langage, dans sa bouche, est, je crois, sincère, car comme j'ai pu le lui rappeler, il fût l'an dernier un des premiers parmi les hommes politiques turcs à m'exprimer la joie que lui causait la présence à Ankara d'un délégué du Comité de la Libération Nationale. J'en ai profité pour ajouter que l'époque du Comité était dépassée et que nous espérons voir le Gouvernement turo adopter, en ce qui nous concerne, les termes de Gouvernement Provisoire de la République Française (mon tg. N° 686)

Monsieur H. SAKA m'a dit à ce sujet : " Il nous est très difficile de nous écarter en l'occurrence de la position de notre alliée l'Angleterre au moins dans l'emploi des mots mais la reconnaissance du Gouvernement Provisoire de la République Française ressort en fait de la formule par laquelle nous reconnaissons sans réserve le caractère officiel de sa représentation;" Il a alors abordé la question de la représentation turque en France.

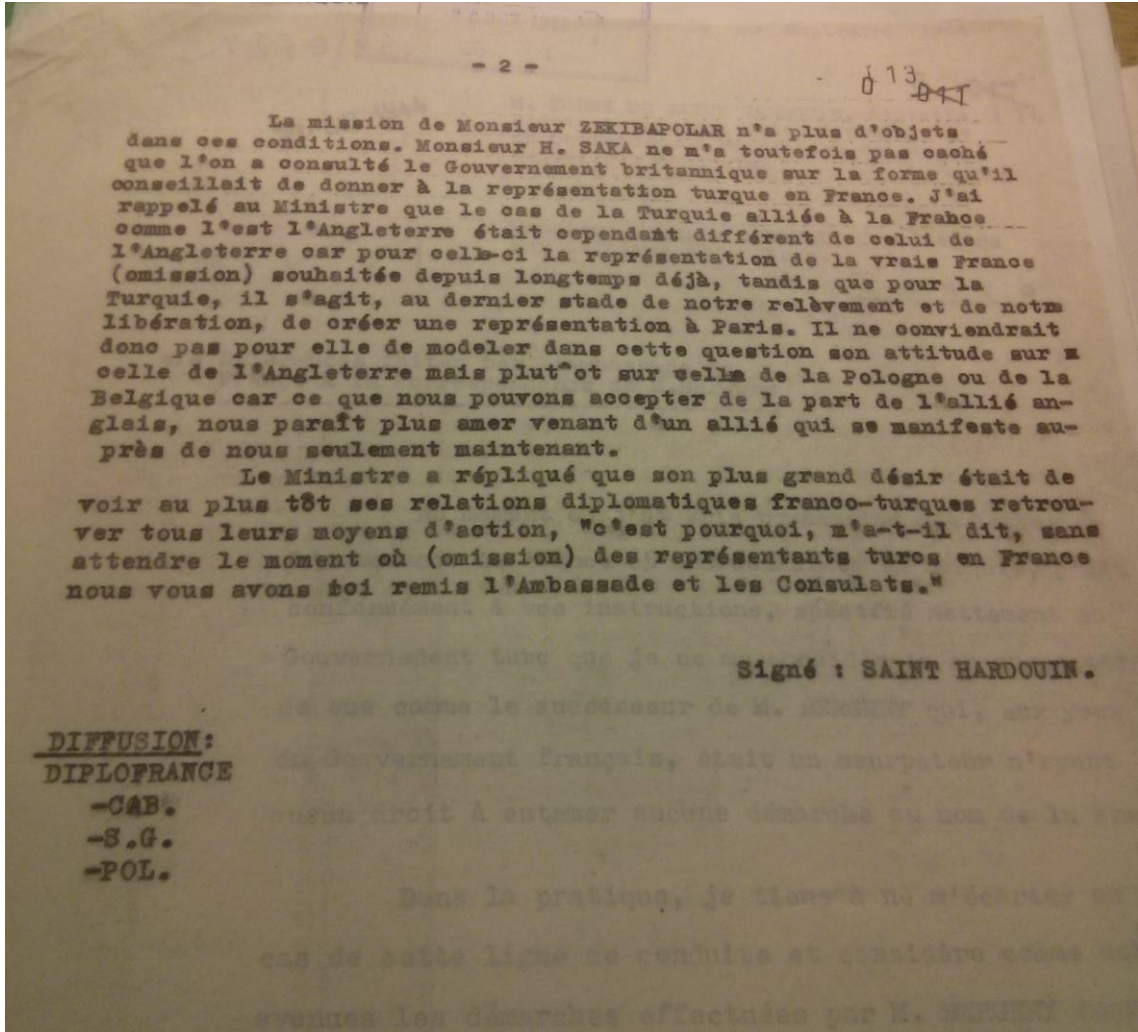
D'après un télégramme reçu par Londres du Consul de Turquie à Paris les autorités françaises paraissent disposées à voir prolonger la mission de Monsieur BERKER, l'Ambassadeur auprès de Vichy. Monsieur H.SAKA est assez surpris par cette nouvelle qui ne correspondait pas à ce que je lui avais dit (votre tg. n° 361) ni aux intentions du Gouvernement turo décidé à renouveler son personnel diplomatique en France pour ne pas le placer dans des situations gênantes.

Au point où en sont les choses, l'on voudrait envoyer tout de suite une mission dont le caractère serait définitif. .../...

E. - La présente copie, qui engage la responsabilité de son détenteur, doit être tenue à l'abri de toute indiscrétion.

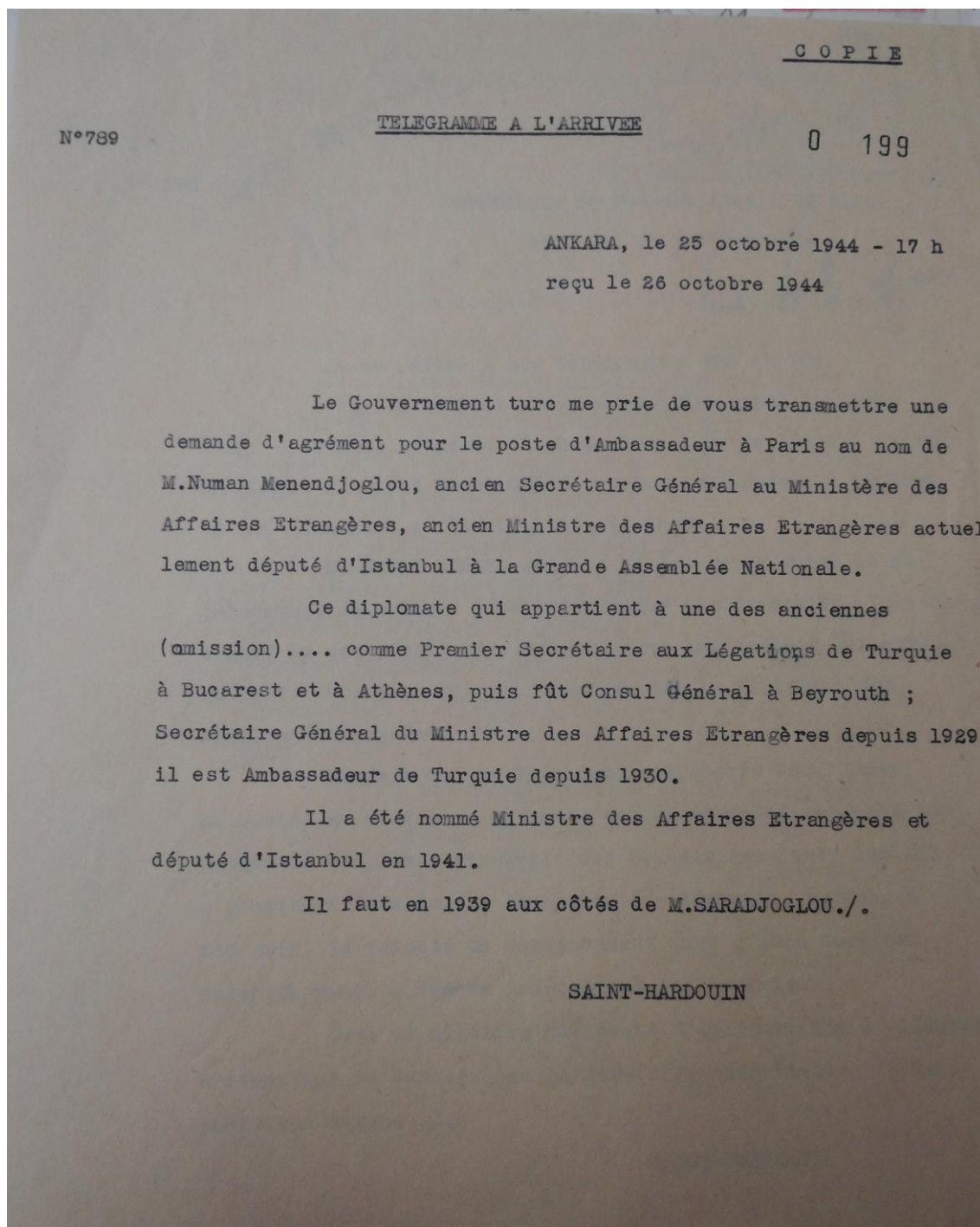

Ek-6: Fransız Temsilcinin Dışişleri Bakanı Hasan Saka İle Görüşmesi (Devamı)

MAE/AD, Serie L, Carton 45, Dossier 1, 2, 4, "Turquie Relation Avec La France: Reconnaissance par la Turquie du G.P.R.F.", 1944-1955, 12-13 (27.09.1944).

Ek-7: Fransız Temsilcinin Numan Menemencioğlu İçin Fransız Dışişlerinden Onay Talebi.

MAE/AD, Serie L, Carton 43, Dossier 1, "Représentation turque en France", 1944-1955, 199 (25.10.1944).

Ek-8: Fransız Dışişlerinin Gaston Maugras İçin Onay Talebi.

MINISTÈRE
DES
AFFAIRES ÉTRANGÈRES

AFRIQUE-LEVANT

à Chiffre

26°

ANALYSE

Nomination de M. Gaston Maugras

Le Ministre des Affaires Étrangères

Paris le 2 NOVEMBRE 1944

0007

RESERVE

à DELEGUE EN TURQUIE ANKARA

A déchiffrer vous-même. J.P. 4-30

Le reconnaissance par les Alliés du Gouvernement Provisoire et la nomination de M. Noumen Menemencioglu à Paris ont amené le Gouvernement de la République à prendre la décision de modifier sa représentation en Turquie et de nommer un Ambassadeur à Ankara. Son choix s'est porté sur M. Gaston MAUGRAS. H/C

Ministre de France à Athènes en 1940, celui-ci a été rappelé, comme vous le savez, par les autorités de Vichy en raison des sentiments dont il témoignait en faveur de la cause alliée. Rentré en France, il s'est abstenu depuis lors de toute activité administrative. Sa conduite ainsi que ses qualités professionnelles sont garanties de l'esprit dans lequel il remplira la mission qui lui est confiée. H/C

Vous voudrez bien demander l'agrément du Gouvernement turc à la désignation de M. Gaston Maugras en qualité d'Ambassadeur de France en Turquie. H/C

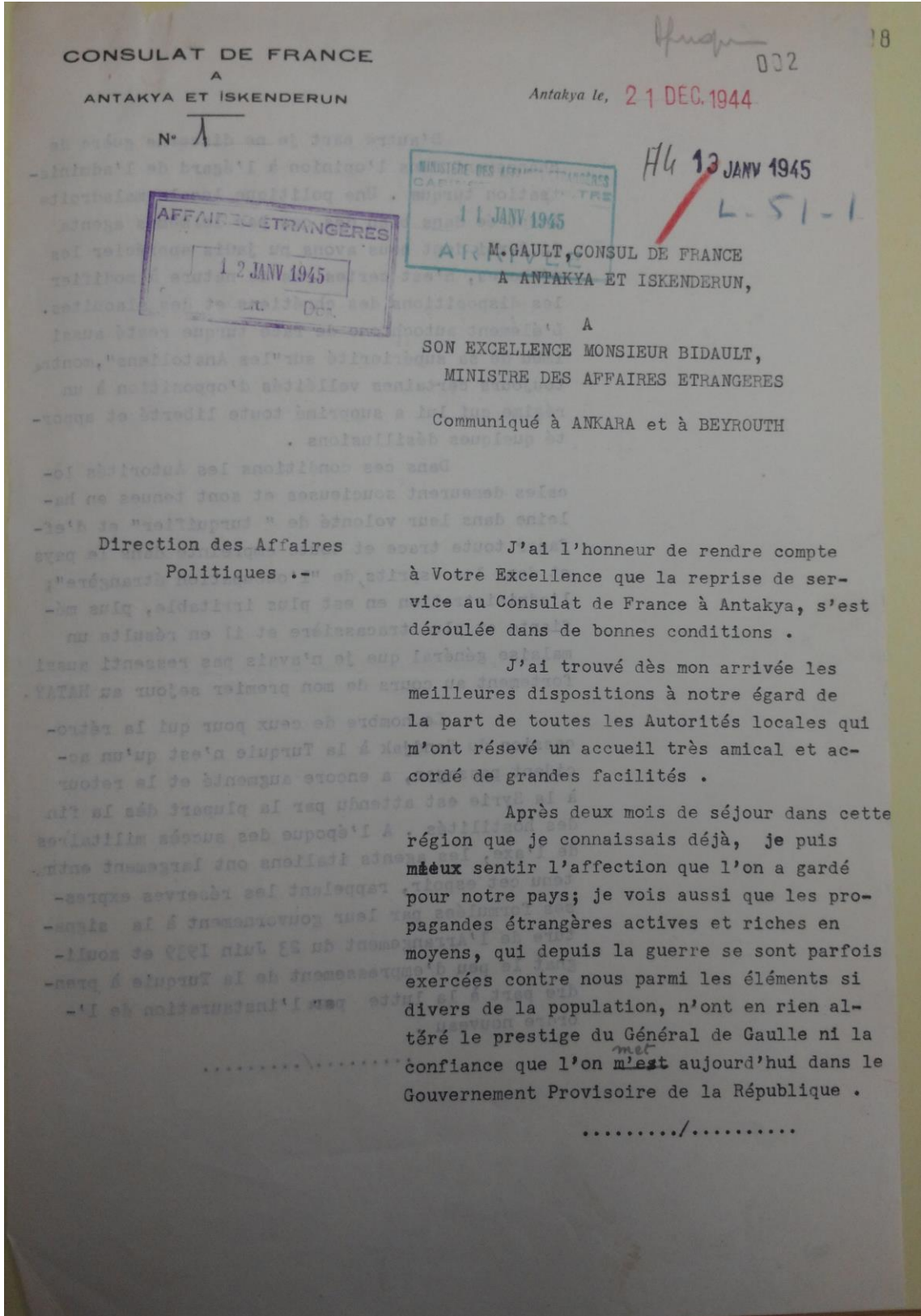
Rien ne doit être changé pour le moment au statut et à la composition de votre délégation et je vous serais obligé de rester à votre poste jusqu'à l'arrivée de M. Gaston Maugras.

Au moment où les circonstances m'incitent à mettre fin à votre mission, je tiens à vous faire part du gré que vous fait le Gouvernement d'avoir pu établir entre Alger et Ankara des relations aussi confiantes et transformer progressivement votre Délégation officielle en une véritable Ambassade. Le Département ne saurait oublier les services que vous-même et vos collaborateurs avez rendus en Turquie à la cause de notre pays, en dépit des nombreuses difficultés qui s'opposaient à l'exécution de votre mission. La tâche qui vous avait été assignée est maintenant remplie. Aussi le Gouvernement se propose-t-il de vous confier dès votre retour en France un poste où vos aptitudes et vos connaissances vous mettront à même de vous rendre particulièrement utile. /.

J. P. Bidault
M. Chauvel chiffre 3/11/44 à 0h30

Ministere Des Affaire Etrangeres (MAE)/Archives Diplomatiques (AD), Serie L, Carton 40, Dossier 2, "Turquie Ambassadeur de France a Ankara", 1944-1955, 007 (02.11.1944).

Ek-9: Fransa'nın Antakya ve İskenderun Konsolosunun Hatay İle İlgili Raporu

CONSULAT DE FRANCE
ANTAKYA ET İSKENDERUN

D'autre part je ne discerne guère de changement dans l'opinion à l'égard de l'administration turque . Une politique locale maladroite inspirée dans bien des cas par les mêmes agents du Parti dont nous avons pu jadis apprécier les méthodes, n'est certes pas de nature à modifier les dispositions des chrétiens et des alaouites. L'élément autochtone de race turque resté aussi imbu de sa supériorité sur "les Anatoliens", montre toujours certaines velléités d'opposition à un régime qui lui a supprimé toute liberté et apporté quelques désillusions .

Dans ces conditions les Autorités locales demeurent soucieuses et sont tenues en haleine dans leur volonté de " turquifier" et d'effacer toute trace et toute empreinte dans le pays et dans les esprits, de "l'occupation étrangère"; l'administration en est plus irritable, plus méfiante et plus tracassière et il en résulte un malaise général que je n'avais pas ressenti aussi fortement au cours de mon premier séjour au HATAY .

Le nombre de ceux pour qui la rétrocession du Sandjak à la Turquie n'est qu'un accident passager, a encore augmenté et le retour à la Syrie est attendu par la plupart dès la fin des hostilités . A l'époque des succès militaires de l'axe, les agents italiens ont largement entretenu cet espoir, rappelant les réserves expresses formulées par leur gouvernement à la signature de l'Arrangement du 23 Juin 1939 et soulignant le peu d'empressement de la Turquie à prendre part à la lutte pour l'instauration de l'ordre nouveau .

...../.....

croissante et je constate d'autre part avec plaisir que ceux qui s'étaient tenus à l'écart retrouvent le chemin du Consulat de France .

L'intérêt plus vif que les autres nations belligérentes ont porté au Hatay depuis la guerre, a entraîné d'importantes modifications dans l'organisation des consulats étrangers .

Les Britanniques ont transformé leur agence en Consulat Général pourvu d'un nombre personnel travaillant avec les autorités anglaises de Syrie par la liaison établie avec le Colonel SOMMERHAYES Consul à Alep. Les Etats-Unis ont créé un poste et nommé un consul et un vice consul; la Grèce, l'Iran ont maintenu leur consulat et l'Italie conserve un agent consulaire. L'Allemagne avait naturellement ouvert un poste .

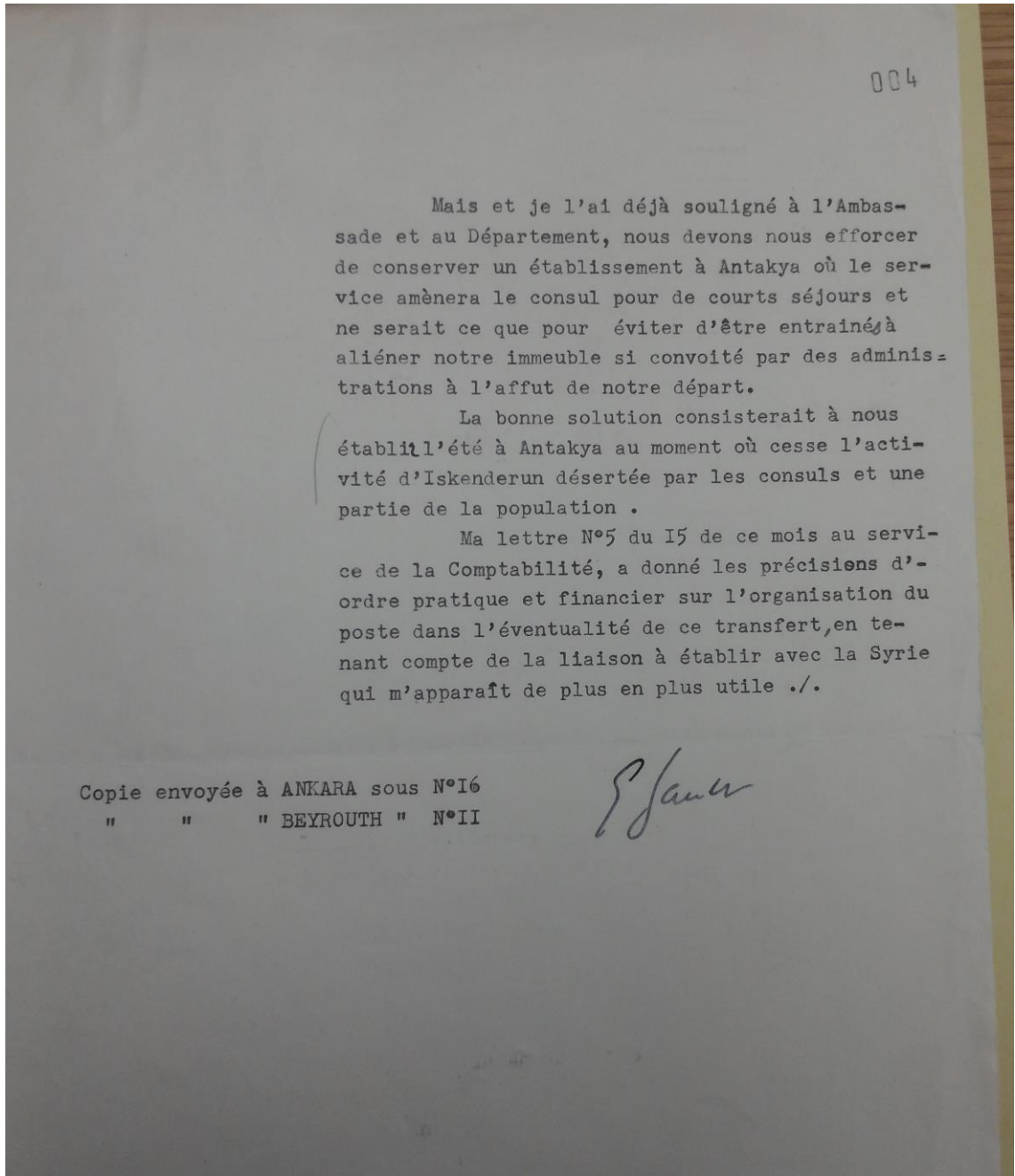
Le port et la voie ferrée faisant d'Iskenderun le noeud économique du HATAY, tous mes collègues sont établis dans cette ville qui est devenu un centre d'observation très favorable .

Si la présence du Consul de France à Antakya s'expliquait par la nécessité de traiter sur place avec le Vali toutes les questions découlant de l'application des accords de Juin 1939, cette présence d'un bout de l'année à l'autre n'est plus de la même utilité ; elle présente au contraire de sérieux inconvénients en maintenant le chef de poste en dehors de l'activité consulaire s'exerçant naturellement au centre de l'activité économique à Iskenderun comme je viens de le dire .

Le transfert du Consulat est donc aussi souhaitable pour nous que pour le Gouvernement turc qui le premier a abordé la question avec Monsieur de Saint-Hardouin .

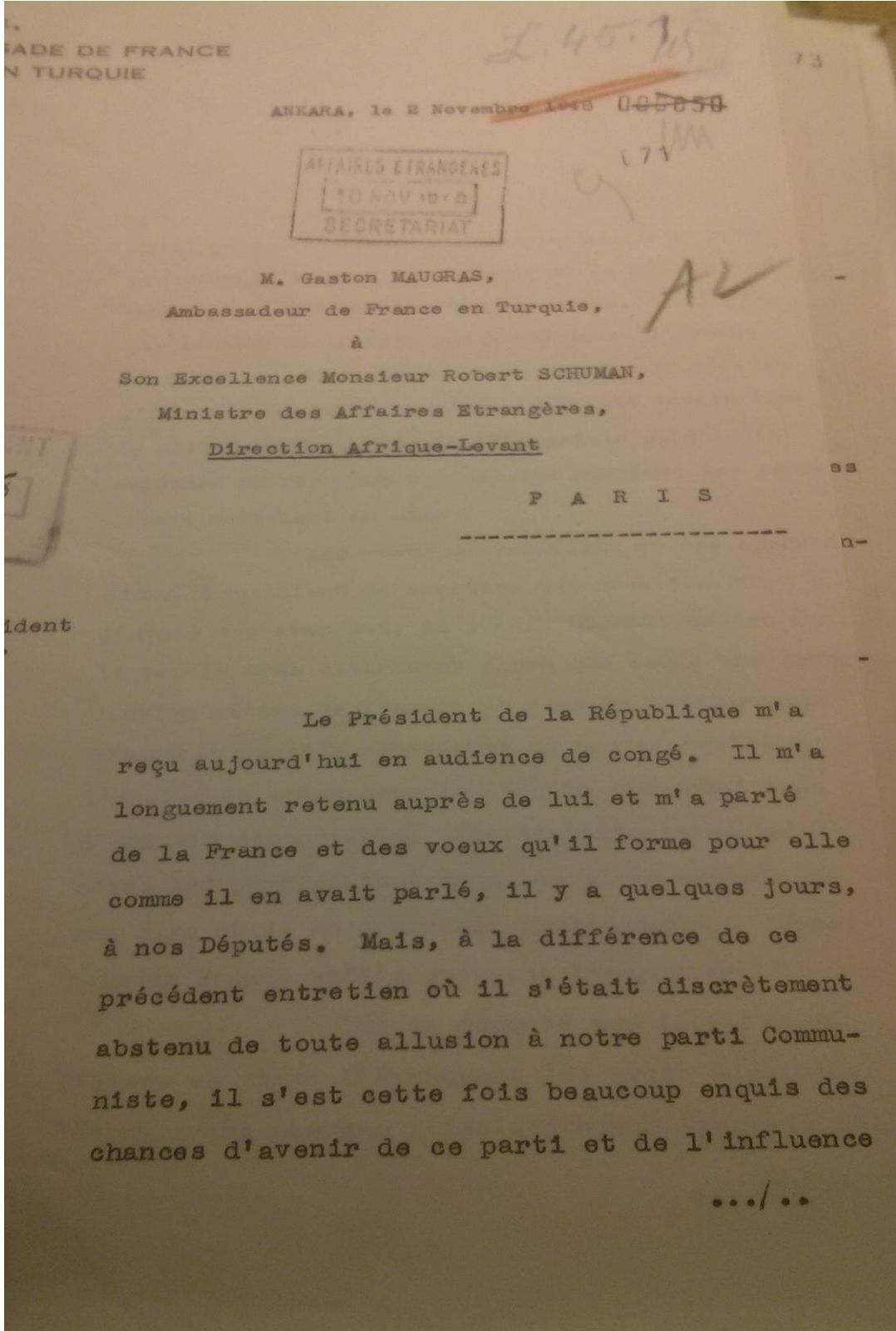
...../.....

Ek-9: Fransa'nın Antakya ve İskenderun Konsolosunun Hatay İle İlgili Raporu (Devamı)

MAE/AD, Serie L, Carton 51, Dossier 1, "Hatay Sandjak d'Alexandrette", 1944-1948, 002-004 (21.12.1944).

Ek-10: Fransız Büyükelçinin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Fransız Komünist Partisi Konusundaki Görüşmesi

Ek-10: Fransız Büyükelçinin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Fransız Komünist Partisi Konusundaki Görüşmesi (Devamı)

- 2 -

172

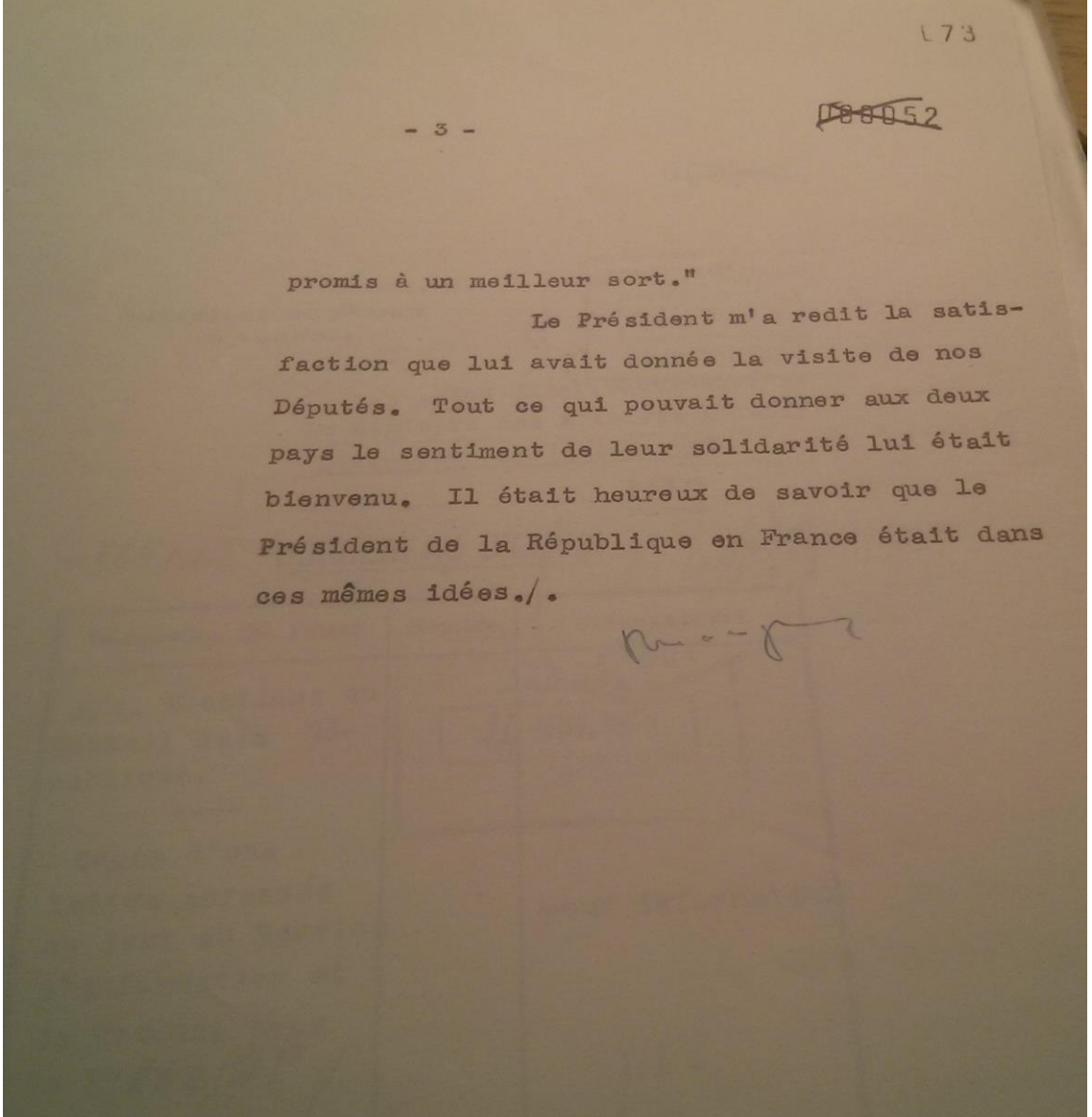
qu'il pourrait prendre sur l'orientation de notre politique. La paix de l'Europe et la sécurité de son pays ne lui paraîtraient assurées, disait-il, que le jour où appuyée par l'Amérique, l'Europe Occidentale aurait organisé un système de défense efficace. Et de ce système, la France devait être la clef de voûte. Serait-il possible qu'elle fût empêchée de répondre aux espoirs que tous les peuples libres mettaient en elle ?

Les vœux du Président et ses appréhensions, ^{me} rappelaient la première conversation que j'avais eue avec lui, il y aura bientôt quatre ans. Il voyait très clairement alors que seule une intervention active de l'Amérique dans la Méditerranée Orientale pouvait substituer un nouvel équilibre à l'ancien et créer pour la Turquie les conditions d'une vie supportable. Les isolationistes Américains lui paraissaient donc les pires ennemis de son pays et il me demandait anxieusement : "Pense-t-on en France qu'ils puissent l'emporter ?"

Je lui ai rappelé ses inquiétudes d'alors et comme l'événement les avait dissipées. "Je ne crois pas que l'isolationisme français soit

.../..

Ek-10: Fransız Büyükelçinin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Fransız Komünist Partisi Konusundaki Görüşmesi (Devamı)

MAE/AD, Serie L, Carton 45, Dossier 1, "Turquie Relation Avec La France ", 1944-1955, 071-073 (02.11.1948).